HEYET-İ TEMSİLİYE TUTANAKLARI

Hazırlayan
ULUĞ İĞDEMİR

HEYET-İ TEMSİLİYE TUTANAKLARI

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XVI. DİZİ—Sa. 26

HEYET-İ TEMSİLİYE TUTANAKLARI

Hazırlayan

ULUĞ İĞDEMİR

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1975

İÇİNDEKİLER

Önsöz VII

16 Teşrin-i sani 335 (Kasım 1919) 3

17 Teşrin-i sani 335 İçtimaı 18

18 Teşrin-i sani 335 Salı İçtimaı 39

19 Teşrin-i sani Çarşamba İçtimaı 58

20 Teşrin-i sani Perşembe İçtimaı 75

22 Teşrin-i sani 35 Cumartesi İçtimaı 83

23 Teşrin-i sani 335 İçtimaı 89

26 Teşrin-i sani 35 Çarşamba İçtimaı 103

27 Teşrin-i sani 335 İçtimaı 127

28 Teşrin-i sani 335 İçtimaı 140

Ek I, Bekir Sami Beyin Mütalâası 150

Ek II, Ahmet Rüstem Beyin Mütalâası 157

Ek III, Meclis-i Mebusan'ın nerede toplanması gerekeceği konusunda yeni seçilen meb'uslara ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez heyetlerine gönderilen talimatnâme 160

Sözlük 165

Dizin 175

ÖNSÖZ

"Heyet-i Temsiliye Tutanakları" adı altında yayına hazırladığım bu yapıt, Cumhurbaşkanlığı arşivinde, III/2-13-2 sayılı dosyada bulunan ve üzerinde "Heyet-i Temsiliye İçtima' Zaptıdır" sözcüklerini taşıyan el yazması tutanakların Türk Tarih Kurumu'ndaki fotokopisinden Türk harflerine çevrilerek yayınlanmıştır.

Yapıt 22,5×35 boyutunda eser-i cedit kâğıtlarına, okunması kolay, işlek bir rıka' ve kurşun kalemle yazılmıştır. Hepsi dokuz defter halindedir. Kâğıtlar bir araya getirilerek arkalarından yapıştırılmıştır.

Tutanaklar –üzüntü ile söylemeliyim– iyi tutulmamıştır. Büyük bir bölümü Türkçe ve cümle yapısı bakımından bozuktur. Manası anlaşılanlara hiç dokunmadım. Gereksiz gördüğüm sözcükleri sivri ayraç < > içine aldım. Gerekli gördüğüm sözcükleri köşeli ayraç [ ] içine alarak ekledim. Tutanaklarda tırnak(") içine alınması gereken sözler yuvarlak ayraç ( ) içine alınmıştı. Bunları tırnak içine aldım. Ama yine de anlaşılmayan cümleler kaldı.

Yapıta açıklamalı dizin ile genç kuşağın anlayabilmesi için bir de sözlük ekledim. Dizinin ve sözlüğün hazırlanmasında Bayan Yeşim Ülgen, Bayan Neşe Özgünel ve Bay İbrahim Olgun'un büyük emekleri geçti. Kendilerine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Toplantılara 16 Kasım 1919'da başlanmış, 28 Kasım 1919'da son verilmiştir. 21, 24 ve 25 Kasım'da toplantı yapılmamıştır. 16 Kasım'daki birinci toplantı 12 sayfa, 17 Kasım'daki ikinci toplantı 13 sayfa, ayrıca bir sayfa karar, 18 Kasım'daki üçüncü toplantı 21 sayfa, ayrıca bir sayfa karar, 19 Kasım'daki dördüncü toplantı 14 sayfa ayrıca bir sayfa karar, 20 Kasım'daki beşinci toplantı 7 sayfa, 22 Kasım'daki altıncı toplantı 6 sayfa, 23 Kasım'daki yedinci toplantı 11 sayfa, 26 Kasım'daki sekizinci toplantı 20 sayfa, 27 Kasım'daki dokuzuncu toplantı 12 sayfa, 28 Kasım'daki onuncu toplantı 8 sayfadır. Her toplantı bir defter halinde olmak üzere tutanakların toplamı 128 sayfa tutmaktadır.

Tutanakların sonuna eklediğim Bekir Sami ve Ahmet Rüstem Beylerin mütalaları 20×30 boyutunda eser-i cedit kâğıdına yazıl-

mıştır. Örgüte çekilen ve İstanbul'a gitmeden önce meb'usların düşüncelerinin öğrenilmesine dair bulunan talimat, defterin sonundaki boş sayfalara kopya kâğıdı konularak yazılmıştır.

Atatürk bu toplantı hakkında büyük nutkunda şöyle demektedir:

"*Efendiler, çok mühim olan, bu mahal-li içtima meselesine, hodbehot karar vermek ve bu kararı millete ve intihap olunan meb'uslara tatbik ettirmek, pek hatarnâk olurdu. Bu sebeple çok dikkat ve hassasiyetle bütün hususî, umumî efkâr ve hissiyatı tetebbu etmek, temayül-i hakikiyi anlayarak kabil-i icra kararı bulmak zarureti karşısında bulunuyordum.*

Bir taraftan, gördüğünüz gibi İstanbul ricalile muhabere ederken, bir taraftan da, muhtelif vasıtalarla efkâr-ı umumiyeyi istimzaç ediyordum. Vereceğim kararın temin-i tatbiki için ordunun nokta-i nazarını almak ta pek mühimdi. Bu sebeple daha Teşrinievvelin (Ekim'in) 29'unda, On Beşinci[1]*, Yirminci*[2]*, On İkinci*[3] *ve Üçüncü*[4] *Kolordu Kumandanlarını Sivas'ta bir içtimaa davet ettim.*

Diyarbekir'deki Kolordu Kumandanına, Edirne'deki Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, Bursa'da Yusuf İzzet Paşa'ya, Balıkesir'de Kâzım Paşa'ya, Bursa'da Bekir Sami Bey'e de "Kendilerini budiyet-i mesafe ve vaziyet-i hususiyetleri icabı davet etmediğimi ve mukarreratı bildireceğimi" yazdım (Ves. 185, 186).

Efendiler, davet olunan kumandanlardan Selâhettin Bey zaten Sivas'ta idi. Kâzım Kara Bekir Paşa Erzurum'dan, Ali Fuat Paça Ankara'dan ve Konya'daki Kolordu Kumandanının[5] *cephe ile bazı mühim vaziyetleri bizzat halli lâzımgeldiğinden ana vekâleten Erkânıharbiyesi Reisi Şemsettin Bey Konya'dan gelip Sivas'ta toplandılar. Heyet-i Temsiliyeye dahil olan ve olmayıp ta refakatlerinden istifade olunan zevat ile ve kumandanların iştirâkiyle 16 Teşrinisani 1919 günü müzakerata başladık. Ruzname-i müzakeratımız şu üç noktaya münhasır olacaktı:*

1) Meclis-i Meb'usanın mahal-li içtimaı.

2) Badeliçtima Heyet-i Temsiliye ve teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil ve tarz-ı faaliyeti.

[1] Kâzım Karabekir Paşa.
[2] Ali Fuad (Cebesoy) Paşa.
[3] Fahrettin (Altay) Bey.
[4] Selâhattin Bey.
[5] 12. Kolordu.

3) Paris Sulh Konferansının hakkımızda müspet veya menfi bir karar vermesi haline karşı tarz-ı hareket.[6]"

Bu toplantılara Mustafa Kemal Paşa ve Kolordu Komutanları dışında katılanlar şunlardır:

1) Rauf Bey (Orbay) (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
2) Bekir Sami Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
3) Miralay Kara Vasıf Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
4) Hakkı Behiç Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
5) Ömer Mümtaz Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
6) Mazhar Müfid Bey (Kansu, Heyet-i Temsiliye Üyesi)
7) Ratipzade Mustafa Bey (Heyet-i Temsiliye Üyesi)
8) Haydar Bey (Van Valisi)
9) Sürreyya Bey (Yiğit, Sonra İzmit Milletvekili)
10) Ahmet Rüstem Bey (Eski Washington Büyük Elçisi, Ankara meb'usu)
11) Hilmi Bey (Menteşe Mutasarrıfı)
12) Hüsrev Bey (Gerede, sonraları Berlin Büyük Elçisi)
13) Hoca Efendi (H. T. Üyesi Hoca Raif Efendi olması muhtemel)
14) Reşit Paşa (Sıvas Valisi)

Toplantılara her ne kadar 19 kişinin katıldığı anlaşılıyorsa da bunların hepsi bütün toplantılarda bulunmuş değillerdir. En çok 10 kişilik bir çoğunluk olmaktadır.

Miralay Kara Vasıf Bey İstanbul'dan gelerek ilk defa 27 Kasım toplantısına katılmıştır. Mustafa Bey yalnız 16 Kasım toplantısında bir kere konuşmuştur. "Hoca Efendi" adı bir kere 28 Kasım toplantısının başında o oturuma katılanların arasında geçmektedir. Sıvas Valisi Reşit Paşa ise yalnız 18 Kasım toplantısında bulunmuştur.

Heyet-i Temsiliyenin kuruluşu ve çalışmaları şu evrelerden geçmiştir:

Erzurum kongresince kabul edilen "Şarkî Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" Tüzüğünün yedinci maddesinin ilk fıkrası şöyledir:

"*Heyet-i Temsiliye âtideki madde-i müzeyyelede mezkûr olduğu veçhile kongre tarafından müntehab evsafı lâzımeyi haiz asgarî dokuz, azamî on altı azâdan terekküp eder. İçlerinden biri reis olur.*"

Bu maddeye ek olarak Heyet-i Temsiliye üyelerinin nasıl seçileceğine dair bulunan bölümde de şöyle denmektedir:

[6] Gazi Mustafa Kemal: Nutuk, İstanbul; Devlet Matbaası, 1934, I. C. S. 194.

"Murahhasları kongreye yetişememiş olan vilâyet ve elviye namına Heyet-i Temsiliye meyanına intihabı icap eden azalığa veyahut kongrenin mün'akit olmadığı bir zamanda herhangi bir sebepten dolayı inhilâl eden azalıklara intihap olunacak zevat, Heyet-i Temsiliye ile ait olduğu heyet-i merkeziyeler arasında bilmuhabere tekarrür ettirilir.[7]"

Bu tüzüğe göre Erzurum Kongresince dokuz kişilik bir Heyet-i Temsiliye seçilerek Erzurum vilâyeti makamına 24 Ağustos 1919 tarihli bir beyanname ile bildirilmiştir.

Atatürk bu olayı nutkunda şöyle anlatır:

"Erzurum Kongresi, nizamname mucibince bir Heyet-i Temsiliye teşkil etmişti.

Cemiyetler Kanununa tevfikan ilmühaber itası zımnında, Erzurum vilâyeti makamına verilen 24 Ağustos 1919 tarihli beyannamede, Heyet-i Temsiliye azasının isim ve hüviyeti, şu suretle münderiçti:

Mustafa Kemal	*Sabık Üçüncü Ordu Müfettişi askerlikten müstafi*
Rauf Bey	*Bahriye Nazır-ı Esbakı*
Raif Efendi	*Sabık Erzurum Meb'usu*
İzzet Bey	*Sabık Trabzon Meb'usu*
Servet Bey	*Sabık Trabzon Meb'usu*
Şeyh Fevzi Efendi	*Erzincan'da Nakşî Şeyhi*
Bekir Sami Bey	*Beyrut Vali-i Sabıkı*
Sadullah Efendi	*Sabık Bitlis Meb'usu*
Hacı Musa Bey	*Mutki Aşiret Reisi*

(Ves. 41).

Efendiler, istitrat kabilinden şunu arzedeyim ki, bu zevat hiçbir vakit bir araya gelip birlikte çalışmış değillerdir. Bunlardan İzzet, Servet ve Hacı Musa Beyler ve Sadullah Efendi hiç gelmemişlerdir, Raif ve Şeyh Fevzi Efendiler, Sivas Kongresine iştirâk etmişler ve onu müteakıp biri Erzurum'a, diğeri Erzincan'a avdet ederek bir daha iltihak eylememişlerdir. Rauf Bey ve Sivas Kongresinde iltihak eden Bekir Sami Bey İstanbul'da Meclisi Meb'usana gidinceye kadar beraber bulunmuşlardır[8].

Atatürk Doğu vilâyetlerinin Sıvas kongresinde nasıl temsil edileceği konusunu anlatırken Heyet-i Temsiliye üyelerinin durumunu ayrı

[7] Tarih vesikaları, cilt I, sayı 2, sayfa 89.

[8] Gazi Mustafa Kemal: Nutuk. İstanbul; Devlet Matbaası, 1934 I.C. S. 48.

ayrı belirtmekte ve Sıvas Kongresine beş kişilik bir heyetle katıldıklarını söylemektedir:

"Artık Erzurum'u terketmek lâzımgeliyordu. Fakat şimdiye kadar verdiğim malûmattan müsteban olmuştur ki, Sıvas kongresi, şark ve garp vilâyetlerinin ve Trakya'nın, yani bütün memleketin ittihadını temin gayesine matuf idi. Bu sebeple şark vilâyetlerinin, bu kongrede, murahhasları bulunmak icap ederdi. Bu vilâyetlerden, Sıvas Kongresi için murahhaslar intihap ettirmeğe kalkışmak gayrıameli bir fikirdi. Erzurum Kongresini akteden murahhasların Sıvas'a tahriklerine kalkışmanın da mümkün olamıyacağı anlaşılıyordu. Zaten Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuku namına mahallerinden selâhiyet almış olan bu murahhasların daha umumî bir gayeye müteallik selâhiyetleri de yok idi. Aynı noktai nazardan, Erzurum Kongresinin Sıvas Kongresine Vilâyatı Şarkiye namına bir heyeti murahhasa göndermeğe selâhiyeti olamıyacağı da meydanda idi.

Yeniden murahhas intihap ettirmeğe kalkışmak nekadar gayrıameli idise, birtakım nazariyat çerçevesi içinde, sıkışıp kalmak dahi o kadar gayrıameli idi.

En basit ve ameli çare, Vilâyatı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti, Heyeti Temsiliyesi'ni Sıvas'a götürüp kongreye ithâl etmekten ibaret idi.

Azadan Mutki aşiret reisinin, Mutki dağlarından çıkmaktan mütevahhiş olduğunu bizzat bilirdim. Siirt Meb'usu Sadullah Bey ortada yok.

Servet ve İzzet Beyler, kongre biter bitmez birer mazeretle Trabzon'a gitmiş bulunuyorlar.

Erzurum'da Rauf Bey ve Raif Efendi var. Raif Efendi de beyan-ı mazeret ediyor.

Yolumuzda Erzincan'da Şeyh Fevzi Efendi'yi bulabileceğiz.

Servet ve İzzet Beyleri davet ettim, gelmediler. Raif Efendi'ye bize refakat etmesi için rica ettik, kabul etti.

Nihayet, Heyet-i Temsiliye azası olarak, Erzurum'dan üç kişi, Erzincan'da bir kişi ve Sıvas'ta bulduğumuz Bekir Sami Bey'le beş kişi olduk ve Sıvas Kongresini vücuda getiren murahhasların vesikalarını tetkik lüzumu hissolunduğu zaman, ben, orada şöyle bir vesika yazdım ve altını Heyet-i Temsiliye mühriyle mühürledim.

"Heyeti Temsiliyeden:

Mustafa Kemal Paşa
Rauf Bey
Ulemadan Raif Efendi
Şeyh Fevzi Efendi
Bekir Sami Bey

Berveçhibalâ esamisi maruz zevat, Şarkî Anadolu namına Sıvas Kongresinde bulunmak üzere Erzurum Kongresince memur edilmiştir.

(Mühür)" [9]

Sıvas Kongresi 11 Eylül 1919 Perşembe günkü toplantısında Heyet-i Temsiliye'ye yeniden şu kişileri seçer:

1 — Miralay Vasıf Bey (Kara Vasıf)
2 — Hüsrev Sami Bey
3 — Hakkı Behiç Bey
4 — Ömer Mümtaz Bey
5 — Mazhar Müfid Bey
6 — Ratip Zade Mustafa Efendi [10].

Böylece Heyeti Temsiliye üyelerinin sayısı on beşe çıkar. On altıncı üye olan Refet Bey'in (General Refet Bele) Heyet-i Temsiliye üyesi olarak ne Erzurum Kongresi sonunda Erzurum Valiliğine verilen beyannamede, ne de Sıvas Kongresinde seçilenler arasında adı vardır. Yalnız Atatürk'ün büyük nutkunda Sıvas Kongresi münasebetiyle şöyle bir bölüm geçer:

"*Refet Bey orada değildi. Nerede olduğunu da kimse bilmiyordu. Halbuki 7 Temmuz 1919 tarihli talimatımız mucibince, kendi mıntıkası olan Üçüncü Kolordu mıntakasından ayrılmamak lâzım ve bilhassa tam Sıvas'ta kongre in'ikad edeceği günlerde orada bulunması muvafıktı. Muhabere ile kendisinin Ankara'da olduğu anlaşıldı. Ankara'da Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya derhal ve behemehal Sıvas'a gönderilmesini, emrettim. 7 Eylül'de geldi ve Heyet-i Temsiliye azası olarak tarafımdan kongre heyetine takdim olundu*" [11].

Öyle anlaşılıyor ki, Refet Bey "Şarki Anadolu Müdafaaî Hukuk Cemiyeti Tüzüğü" gereğince Heyet-i Temsiliye'de nisabı sağlamak için Erzurum ve Sivas Kongreleri arasında Heyet-i Temsiliyece seçilmiştir [12].

[9] Gazi Mustafa Kemal: Nutuk, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, I. C. S. 59.
[10] Uluğ İğdemir: Sivas Kongresi Tutanakları T.T.K. Basımevi, Ankara 1969 S. 101.
[11] Gazi Mustafa Kemal: Nutuk, Devlet Matbaası, İstanbul 1934 I. C. S. 61 ve Uluğ İğdemir: Sıvas Kongresi Tutanakları, S. 29.
[12] Bak. B. S. Baykal: Heyet-i Temsiliye Kararları T.T.K. Basımevi, Ankara 1974 S. VIII.

Heyet-i Temsiliyenin, Sayın Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal tarafından yayınlanan 8 Eylül — 12 Aralık 1919 tarihleri arasındaki kararlarından[18] ve bu yapıtı oluşturan tutanaklardan başka elimizde herhangi bir karar ve tutanağı bulunmamaktadır. Atatürk'ün dediği gibi Heyet-i Temsiliye belirli sürelerde düzenli toplantılar yapamamıştır. Yazışmaları, genelgeleri Atatürk, alınan kararlara uygun olarak Türkiye Büyük Millet Meclisinin kuruluşuna kadar, Heyeti Temsiliye adına yapmış ve yayınlamıştır.

[18] Prof. Dr. B. S. Baykal: Heyet-i Temsiliye Kararları, T.T.K. Basımevi. Ankara, 1974.

HEYET-İ TEMSİLİYE İÇTİMA ZABTIDIR

16 Teşrin-i Sani 335

BİRİNCİ CELSE

Reis Mustafa Kemal Paşa – Asıl mevzu-i müzakere Meclis-i Millî'nin Mahall-i içtimaı idi. Ondan evvel şimdi bir mesele tahaddüs etti. O da Fuat Paşa Hazretleri'nin bugün aldığı bir malûmattır ki o da, 20. Kolordu Kumandanlığı'na Ahmet Fevzi Paşa'nın tayinine irade-i seniyyesi çıkmış. Ferit Paşa kabinesi zamanında Fuat Paşa Hazretleri, Harekât-ı Milliye'ye pîşva olmaları üzerine, hükümet-i merkeziye, yerine Ferik Hamdi Paşa'yı tayin etmişti. Netice de malûmunuzdur. Yeni Harbiye Nazırı ve yeni hükümet tarafından bu gayr-i kanunî harekât ve muamelâtın tashihine intizar ediyorduk. Maatteessüf bunu tashih edeceklerine aynen ve fiilen idame ettikleri görüldü. Bu vakayı olduğu gibi kabul edecek miyiz?... Yoksa Harbiye Nazırının nazar-ı dikkatini celbedelim mi? Aramızdaki itilâfnamenin hiç bir noktasını yapmıyorlar. Ve bunları fiilen ispat ediyorlar. Müsaade ederseniz müzakere edelim. Ne buyuruyorsunuz, Bekir Sami Beyefendi?

Bekir Sami Bey – Bendeniz kabine ile beynimizdeki itilâfın sûrî olduğuna günbegün kanaat peyda ediyorum. Fuat Paşa ve diğer rüfekay-ı muhtereme hakkında yapılan kanunsuz harekâtı tashih etmedikleri halde her gün aksinden başka bir şey yapmadıkları için Harbiye Nazırı alâkadardır. Nazar-ı dikkatlerini kemal-i şiddetle celbedelim. Fevzi Paşa'nın şahsının katiyen mevzubahis edilmemesi taraftarıyım. Namuslu bir asker ve kumandandır. Ancak hükümet ile aramızdaki itilâfı muhildir.

Mümtaz Bey – Kabine, harekât-ı milliye ve Heyet-i Temsiliye ile ittifaka karar verdi. Heyet-i Temsiliye harekât-ı milliye demektir. Harekât-ı milliyeyi takdir eden bir kabinenin Fuat Paşa hakkında tatbik ettiği bu muamelenin kabul edilmemesi ve şiddetle reddi taraftarıyım. Öteden beri şüphe etmekte olduğumuz kabinenin.

Mazhar Bey – Kabine ile itilâf edilmediğine misaldir. Kabine ile bir karar vardı. O kararı tatbik edelim.

Haydar Bey – Muameleyi mümkün olduğu kadar tashih ettirmeli. Mahiyetini muvafık bulmuyorum. Teşebbüsatta bulunalım. Makine başında görüşelim.

Reis Paşa – Malûm-ı âlinizdir ki kabine "Biz sizinle itilâf yaptık. Ya siz varsınız, ya biz varız; o halde bizim icraatımıza ef'al ve harekâtımıza müdahale etmeyeceksiniz. Bize emniyet ve itimadınız varsa bu tayine ve bu gibi icraata müdahale etmemekliğiniz iktiza eder" diyebilir. Müdahale edersek onları kontrol eden bir heyet halinde kalacağız. Kendilerine şüphe ettirir. Esasen mesele gayet naziktir. Hükümete emniyet ve itimat meselesidir. Kendilerine olan itimadımızın şüphe ile karışması, binnetice bu emr-i vakii reddetmek iktiza eder.

Haydar Bey – Onlara şimdiye kadar emniyetimiz kalmadığını ihsas ettik. Tariz yaptık. Cemal Paşa'ya Dahiliye Nazırı için yazdık.

Reis Paşa – Vâsıf Bey dahi bize Cemal Paşa'nın imzası ile setredilen bir şifrede hükümete emniyet ediniz, pek iyi çalışıyorlar, dedi.

Haydar Bey – Ya Fevzi Paşa'yı tayinleri?... Cemal Paşa'yı makine başına çağırarak Fuat Paşa meselesini görüşmeli.

Reis Paşa – Şahıstan bahsetmeyelim. Fuat Paşa Kolordu Kumandanı idi. Hakkındaki gayr-i kanunî muamele harekât-ı milliyeye pîşva olduğundandır. Bu memleket için harekât-ı milliyenin elzem olduğunu tasdik ettiler. Bunu da itiraf etmiş oldular. Bu gayr-i kanunî muameleyi de, bunlara pîşva olanları da kabul ve tasdik etmiş oldular. Bu gayr-i kanunî muameleyi de reddetmesi lüzumunu bildirelim.

Bekir Sami Bey – Paşa Hazretleri iki ay mezundurlar.

Rauf Bey – Kabine tebeddüliyle itilâf lüzumunu bize tebliğ ettiği halde hüsn-i kabul gördü. Buna mukabil Cemal Paşa bütün söylediklerinden hiç birisini yapmadı. Şahsı mevzuubahis değildir. Bugün Cemal Paşa'nın bu halini bir ihanet telâkki ediyorum. Cemal Paşa'yı suikast ile itham ediyorum. Telgrafhaneyi işgal meselesinden dolayı azledildi. Harekât-ı milliyeyi mazul iken yaptı. Yerine Hamdi Paşa gönderildi. Cemal Paşa dahi bu haksızlığı tamir eylememiştir. Cemal Paşa'ya ve vasıtasiyle hükümete dair bir hüsn-i kanaatim kalmamıştır.

Reis Paşa – Fuat Paşa dolaşırken mütalâasını aldıktan sonra Cemal Paşa'ya bir şey yazdık. Fuat Paşa zaten bir vaziyet-i resmiye talep etmiyor, müsaade ederseniz orada bir millî kumandan gibi çalışsın, dedik. Cemal Paşa da cevaben yine Yirminci Kolordunun başında [iş] görmesini arzu ediyorum demişti.

Kâzım Karabekir Paşa – Bunlara görünmeli; fakat karışmamalı ve bu vakayı nazikâne bir suretle istifsar etmeli. Vaktiyle bu şeyin sebebini sormalı ve bunların bizi endişeye düşürdüğünü ihsas etmeli. Makine başında münasip görmüyorum. Şifre ile görüşelim.

Selâhettin Bey – Bu gayr-ı resmî bir şey değildir. Muhtac-ı tahkiktir. Yazılan ne imiş?

Fuat Paşa – (Eskişehir Mıntıka Kumandanı Abbas Bey'in on iki Teşrin-i sani 35 tarihli gazetelerin yirminci Kolordu Kumandanlığına Ahmet Fevzi Paşa'nın tayinine dair olan şifreyi okudu.) Gelen malûmat bu.

Reis Paşa – Muhtac-ı tahkik ve tetkik görüyoruz. Eğer bu hal varit ise hüsn-i niyete hamletmiyoruz. Asıl mesele biz hükümet-i hazırayı, bilhassa Harbiye Nazırı'nı, harekât-i milliyeyi her ihtimale karşı muhafazaya taraftar kabul ettik. Onlar da bunu kabul ve teyit ettiklerini < gerek > Salih Paşa vasıtasiyle şifreleriyle anlattılar, biz de bilmukabele rica ettik, kuva-i milliyeyi neticeye kadar hüsn-i muhafaza etmek ve kıtaat üzerinde bulunan ve harekât-ı milliyenin pîşvalığını kabul eden kumandanları değiştirmeyiniz ve rüesâ-i mülkiyeyi dahi âmal-i milliyeye mutavaatkâr olanlardan intihap ediniz ve muhalifleri kaldırınız, bunların harekâtına müsamaha edemeyiz, aksi memur tayin ederseniz bunu reddettirmeye mecbur oluruz, Hükümet-i merkeziyenin nüfuzunu kıracağımızı yazdık ve misal olarak Diyarbekir valisi mevzuubahis olmuştu. Faik Âli Bey'i tebdil ve Haydar Bey'i tayin edeceklerini söylediler, olmadı. Antalya mutasarrıfını tebdil etmediler ve sonra bizim hakkımızda yapılmış olan gayr-i kanunî muamelâtı yakında tashih ediyorum diyor, olmadı. Daima aksi yapıldı.

Bekir Sami Bey – Fuat Paşa hakkında zaaf gösterir isek yarın Kâzım Paşa ve Selâhattin Bey'i de tebdile kalkışırlar.

Reis Paşa – Dahiliye Müsteşarı Keşfî ve polis müdürünü yazdık tebdil etmiyorlar. 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa iyi bir adamdır. Fakat tam buhranlı bir zamanda teehhül vesilesiyle terk ile İstanbul'a gitti. Ferit Paşa kabinesi zamanında Harbiye Nazırı tarafından iade edildi. Konya'daki Fahri Bey[1] şek ve şüpheye meydan vermeyecek eski ef'al ve harekâtımıza

[1] Fahrettin Altay.

iştirak etmemiştir. Fakat yeni gelmiştir. Her tarafta yeni, Balıkesir'de yeni, Konya'da yeni. Bu safhada tecrübe etmediğimiz arkadaşlarımız vardır. Fuat Paşa'ya Garp için itimat ediyoruz. Yerine pek iyi bilmediğimiz, meslek ve meşrebini bilmediğimiz Fevzi Paşa'yı koydular. Yarın diğerlerine de Şark'a kadar bu mesele tatbik <ediliyor> [edilirse], şayan-ı dikkattir.

Rauf Bey – Fevzi Paşa yazdığımıza cevap vermemiştir. Bizimle çalışmayacağına kanaatim vardır.

Reis Paşa – İki üç gün sonra Harbiye Nazırı'nın mektubunu alacağız. Meclis-i Millî mahall-i içtimaı hakkındaki karara aittir. Salih Paşa kabul ettiği kabinede bu noktada itilâf etmedikçe biz kendisine diyebiliriz ki, bu hususu tezekküre başladık, bu karara dair ..... bir mesleye nazar-ı dikkatinizi celp ederiz. O da Yirminci Kolordu hikâyesidir. Bunu tashih etsin. Buna muvafakat etmiyoruz.

Kâzım Paşa – Ufak bir şifre ile kendileri sorsunlar.

Reis Paşa – Ferit Paşa kabinesi tardetmedi.

Fuat Paşa – İdam töhmeti verilmiştir.

Reis Paşa – Tashih olunduğuna dair malûmat versinler. Kararımız tashih olunacaktır. Bunlardan bahs ile vaatleri gibi tashih etmeleri iktiza eder. İki güne kadar bu gayr-i kanunî kararın tashihini ve diğerleri için de.

Rauf Bey – Bütün vaatleri şimdiden katiyen bize bildirmeleri yazılacak.

Kâzım Paşa – Bunları zikrederek kat'i kararı vermek için şimdiden sorulsun ve ilâveten...

Reis Paşa – Bu ahengi bozuyor, şifre yazarız.

Hitam

İKİNCİ CELSE

Reis Paşa – Asıl bahis Meclis-i Millî nerede toplansın. Heyetçe bu mesele zaman zaman ve muhtelif vesilelerle mevzubahis olmuştur. Hükümetle Ahmet İzzet Paşa ile muhaberat malûmdur; bu mesele Salih Paşa ile de mevzubahis olmuştur. İstanbul'daki münevver denilen bir takım zevatın nokta-i nazarları malûmdur. Bu zemin üzerinde muhtaç olduğumuz ..... o da

bizim mütalâatımız ile efkâr-ı umumiye arasındaki mütalâa ..... Bunun için heyet-i merkeziyelere müraacaat ettik. Buna dair mahdut yerlerden malûmat aldık. Edirne'de I. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey hariçte, Trakya Paşaeli o da hariçte, Bursa'dan Bekir Sami o da keza, Bandırma'da Kâzım Bey[2] ve alâkadaran bidayette İstanbul'da, sonra hükümetin muvafakatiyle hariçte mütalâasını söylediler. Samsun'da Hamit Bey[3], İstanbul'da içtimaı lâzımdır, diyor. Erzurum Heyet-i Merkeziyesi esas itibariyle hariçte kabul ediyor, bazı şeraiti var. Burası da keza. Diğer taraftan Van, Bitlis, Diyarbekir, Denizli, Konya... ilah., bir çok yerlerden sarih bir fikir bildirilmedi. Efkâr-ı umumiyeyi hulâsa edecek kadar haber alamadığımızdan o suretle müzakere olunabilir. Meclis-i Millî İstanbul'da mı? Veya Anadolu'nun herhangi emin mahallinde mi içtima etmelidir. Nasıl mütalâa edersiniz, Mustafa Bey?

Mustafa Bey – Esas itibariyle serbestî lâzımdır. Âzade bir mahalde olursa fikirlerini kemal-i serbestî ile verirlerse millete nafi olurlar. Tazyik altında cebrî bir takım kararlar vermeye mecbur olurlarsa olmaz. Fakat bu meclis İstanbul'da mümkün olacak mı? O zaman hariçte de olamaz. Âyan gelemezler. Meclis-i Mebusan da Meclis-i Millî şeklinde olamaz. Meclis-i Mebusan halini alacaktır. Bundan başka mebusları da tamamen içtima ettirmek mümkün olamaz velev olsa bile.. Onun için her halde emniyetli bir halde olarak İstanbul'da olması mütalâasındayım. Emniyet tesisi bu şerait tahtında mümkün olamayacaktır. Mebusan İstanbul'da içtima edebilir nafi olamaz. Kütahya'da olamaz.

Reis Paşa – Süreyya Beyefendi?

Süreyya Bey – Bendeniz taşrada daha menfaattar olabilir, diyorum. Taşrada müteassir görüyorum. Âyan gelmeyecektir. Mebusan da badelintihap fikirleri sorulsun. Bunlar İstanbul'u tercih ederlerse.. Âyan gelmezse ki taşraya gelmez. Meclis-i Mebusan olamaz, millî kuvvet olur. Başka bir şey olamaz, cây-ı sualdir. Taşra kalması taraftarıyım. İntihabatın neticesini görmek isterim. Bu suretle onlar da konuşurlar. Onların fikri lâzımdır.

[2] Kâzım Özalp.
[3] Samsun mutasarrıfı.

Reis Paşa Hazretleri – Henüz bir karar vermiyorsunuz.

Süreyya Bey – Hariçte olması taraftarıyım, meşkûk görüyorum.

Reis Paşa – İmkân ve adem-i imkânı nazar-ı dikkate alalım. Bu iki şıkkın fayda ve mahzurunu nazar-ı dikkate alalım. Zat-ı âliniz birinci tabiî. Fakat, maddeten vesait-i imkân... buyurursunuz. Hepsinin reyi, mütalâaları anlaşılmalı.

Süreyya Bey – Evet

Mümtaz Bey – Vaziyet-i hâzıraya göre Mebusanın İstanbul'da inikadı kat'iyyen caiz değildir. Hariçteki müşkülâtı takdir ediyorum. Her halde hariçteki müşkülâtı iktiham edip yapmalı.

Reis Paşa – İzah ediniz.

Mümtaz Bey – Vaziyet-i hâzıraya karşı dahilde içtima bir esarettir. 1) Serbestî-i kelâm olamaz, 2) Kontrol altında bir Mebusan demektir. Bugün Dersaadet'te en ufak teferruata kadar umûr-ı hükümetin ecnebi tazyik ve müdahalesi altında bulunduğunu zannımca hiç kimse inkâr edemez. Hatta zabıtamız, İtalyan, Fransız ... ilah. Bu bedahate karşı İstanbul'da içtimaı bendeniz hayalimden bile geçiremem. Mebusan kat'iyyen içtima edemez. Taşradaki müşkülâtı iktiham çaresini bulmalı. Bugünkü günde kat'iyyen caiz olamaz.

Reis Paşa – Hariçte olabilir mi?

Mümtaz Bey – Âyan ve Mebusan birlikte içtima ederler. Taşradaki mahâzîrden birincisi Âyanın gelmemesidir, ki kanaatim, gelmez. İkinci derecede Mebusanın içtimaı. Mebusların birçokları Dersaadet'te bulunuyorlar. Namzetliklerini oradan vazetmişlerdir. Gelmeyeceklerine kaniim. Muhtelif birer suret ve sebeple gelmezler. Gelmedikleri halde bir sülüsan olamaz. Müşkülât bu noktalardır. Âyan kat'iyyen gelmez ve gelemez. Mebusan olmaz. Hariçte olması taraftarıyım. Müşkülâtı arzediyorum. İkisinin ortasını bulmalıyız.

Hakkı Behiç Bey – Meclis-i Millî, Mebusan ve Âyan'dan mürekkep Parlamento olduğundan bunun esas itibariyle İstanbul'da olup taşrada ifâ-i vazife edemiyeceğine zahibim. Memleketin hali malum. Böyle bir zamanda hayatî ve pek esaslı kararlar ittihaz edecek bir meclis her türlü müessirat-ı tehdidiyeden âzade ve vareste kalmalıdır. İstanbul'da Meclis-i Mebusanın müzakeratı salim olamaz. Bu mümkün değildir. Taşrada olsa diğer bir mahzur

vardır. Âyanın da iştiraki mümkün olsa, birtakım teşrifat-ı kanuniye vardır ki taşrada olamaz. Bu müşkülât hükümet ile meclis ve âyan arasında ihtilâf tevlit eder. Halet-i ruhiyesi ve meslekleri malûm âyanın meşrebi ve hükümetin hali, İstanbul'dan alınan haberlere nazaran bunlar arasındaki ihtilâfat, nihayet Meclisin feshini mucip olacak. Binaenaleyh, bu neticeye nazaran meclis ihtilâl meclisi olacaktır. Binaenaleyh, meseleyi bu suretle halletmekten ise, daha esaslı olarak yalnız bir Meclis-i Millî'yi düşünmek, taşrada mukadderat-ı millet hakkında karar ittihaz etmek, bendenizce en musîbidir. İstanbul'da içtimaa imkân bulunsa bile yine aynı neticeye vasıl olunacak, mahzurlar ve ihtilâfat izale edilemeyecek, ref edilse bile Âyan ile Meclis birleşemez. Bu Meclis-i Mebusan'ın intihabı esasen Kanun-i Esasî'ye mugayirdir. Adetler arasında tefavüt vardır. Hadd-i aslîsine indirilemez. Bunu hadd-i makule irca için Kanun-i Esasî ..... bir kanun hükmündedir. Birinci madde ve diğer maddeler yerine göre ihlâl edilmiştir. Böyle buhranlı zamanlarda mukadderat-ı milleti eline alacak ve istikbaline tevfik-i hareket edecek bir meclise ihtiyaç vardır. Alacağı şekle göre davet edilir. Bu asambledir. İçtima mahalli gösterilir; teşrifat olamaz. Bu suretle bu işin içinden çıkılır kanaatindeyim bendeniz.

Haydar Bey – Meclis-i Millî Âyan ve Mebusan olduğuna göre ve daimî müzakerat esnasında hükümet ile münasebatta bulunacağına nazaran esas itibariyle İstanbul'da. Eğer taşrada olursa hükümetin de gelmesi icabeder. O halde muvakkat bir payitaht ittihaz etmelidir. Zaten arkadaş beyler İstanbul ve hariç hakkında mahzurlara dair söz söylediler. Esas itibariyle söz bu kadardır. Hangisi iyidir? Meclis-i Millî bir milletin timsal-i istiklâlidir. Tazyike maruz kalmayarak, taht-ı murakabede olmayarak vazifesini ifa edecektir. İstanbul'da ise kuvve-i icraiye ecnebilerin elindedir. Timsal-i istiklâl olamaz. Rumların büyük bir tedarikâtı vardır. Tahkirat ve taarruzları muhtemeldir. Olmasa bile taraf-ı Padişahîden dağıtılması melhuzdur. Mebusan hariçte olursa Âyanı davet eder. Âyan ve hükümet gelmeyecektir. Gelmezse Meclis-i Müessisan olacaktır. Hükümet buna muarızdır. Nevama hükümet tehdit ediyor. Dışardaki içtimadaki mukarrerata hükümet derhal itiraz edecek ve kavga başlayacaktır. Hükümet-i muvakkate teşkil edeceğiz. Alâka-i müşfikaneye borçluyuz. Her şeyi

göze aldırmazdan evvel İstanbul<a> kendi payitahtımdır, kendi memleketimdir, tazyike ve cebre maruz kalırsam olvakit taşraya çıkarım. Bundan başka evvelâ esasen biz acaba bu kararı verebilir miyiz? Salâhiyettar mıyız? İntihabat taayyün etsin, Mebusan toplanır, onlar milleti temsil ediyorlar, tabiî daha teşriî olarak. Binaenaleyh onlar karar versinler. Esas itibariyle İstanbul'da içtimaı taraftarıyım. Hariçte olursa ihtilâl meclisi olur, sonra ilân-ı harp etmiş oluruz. Taşrada içtima mahzurlarını çok görüyorum. Bu mesuliyeti üzerimize almayalım. Mebusanın heyet-i umumiyesi karar versinler.

Bekir Sami Bey – Tahriren arzettim. (Okundu)[4].

Selâhettin Bey – Bendeniz daha bir müddet sabır ve intizar lâzımdır, diyorum. Meclis-i Müessisan'ın sırası şimdi değildir. Biz bilâkis hükümete yaptıramadığımız şeyleri oraya, hükümete biraz zevat göndermek, Meclis-i Mebusan bir iş göremez. Kısmen İstanbul'a gidelim, kısmen burada kalalım, kuvveti elde bulunduralım. Anadolu kuvvetsiz hasta gibi kalmamalıdır. Memleketin kuvvetini dışarı çekmelidir. Rical-i hazıra bunu yapmıyorlar. Kati sözü İstanbul'dan gelen arkadaşlarımızın fikirlerini, heyet-i umumiyenin gitmesi mi, gitmemesi mi <ve> Mebusan intihabından sonra söyleyelim.

Kâzım Karabekir Paşa – Herkes İstanbul'a gidilmesini arzu ediyor. İstanbul'daki büyük zevat hep İstanbul'dan bahsediyor. Mebusan hariçte olursa millete İstanbul'dan vazgeçti zannını verir; binaenaleyh, İstanbul'u zayi edeceğiz; en mühimmi bu. Meclis-i Mebusan hariçte toplanırsa Almanya'ya ve Bulgaristan'a yaptıkları gibi bize de bir nota verecekler, taşradaki meclis bunu kabul etmeyebilir; harp başlayacak. Avrupa bittabi hükümeti tazyik edecek. Padişah, hükümet, ekâbir, matbuat İstanbul'da toplanmasına taraftar. Israrları kendilerinin, vesairenin mahvolmak korkusu. Bu iki korku dolayısiyle hepsi tamamiyle İstanbul'da toplanmasına taraftar. Kuvvetin kısmı âzamı İstanbul'da, İstanbul'dakiler arzu etmeyecekler. Taşralıların bir kısmı da gelemiyecekler ve arzu etmiyecekler. Neticede tabiî göreceğiz ki, akall-ü kalîl kalacağız. Bizzarur Meclis-i Mebusan İstanbul'a gidecektir. İstanbul'-

[4] Bekir Sami Bey'in bu yazılı önerisi "Ek I" başlığı altında yapıtın sonuna konmuştur.

daki sulh şeraitini kabul etmek olacaktır ki; Padişah ve hükümet de kabul etmiş bulunacaktır. Artık bunu kabul etmeyiz olamaz. Şimdi millet de kabul ve tespit edip ..... istiklâlimizin mahvı şeraitini kabule mecbur olacağız. Kars'ta olduğu gibi bir felâket muvacehesinde ekserisi korkar, üç beş tanesi ibraz-ı cesaret eder, şûrayı toplarlar. Bu tahlilden sonra tedbir taraftarıyım. Mevcudiyet ve istiklâlimiz içindir benim düşündüğüm. Behemehal ikiye ayrılmalıyız. İstanbul'daki tehlike malûm. Mevcudiyetimize bir tehlike vurulursa elzem vücutlar gitmemelidir; kat'iyyen İstanbul'a gitmemeli. Hem muslihane hallolunur, hem de diğerleri hariçte kalmış olur. Şu halde İstanbul'a gitmeyi zarurî görüyorum. Gidenler hakkında ikinci bir tedbir lüzumu hissediyorum. Meselâ bir Yunan palikaryasının bir top atması ve vah vah denilmesi olduğu gibi, suikast de olabilir; yanlışlık oldu denir. Çar'a bile yapmışlardı. Bir kıyam-ı umumînin bir kargaşalık ile böyle en dişli arkadaşlarımızın bulunduğu Meclis-i Millî'ye bir sukikast gözetilmesi varit olabilir. Meclisin muhalif bir hal aldığı zaman, Padişahın elindeki kuvvetten istifadesini kıymetli arkadaşların oraya gitmesi tacil edebilir. Hem de hariçte bir nokta-i istinattan mahrum kalınır. İkinci bir tedbir olmak üzere deniz kenarında toplanmaktan ziyade, İslâm unsurunun içerisinde, İslâm mahallatının arasında, meselâ Darülfünun'da içtima edilmelidir. Böyle bir takım tedbirler alınmalıdır.

Fuat Paşa – Arkadaşlar kâfi derecede malûmat verdi. Bendeniz de Meclis-i Millî'nin İstanbul'da toplanmasını zarurî görüyorum. Şekl-i amelî[yi] söyleyeceğim. İstanbul'u teşrif edecek arkadaşlar, İstanbul mebuslarının da iştirak edebilecekleri bir yerde, meselâ Eskişehir'de içtima ederler. Burada bir karar ittihaz ederler. Pek tabiî olmak üzere bu kararlar Kanun-i Esasî ve nizamnameye tâbi olmak lâzım gelir. Emniyet olmaması, işte bu emniyetin tamamiyle istihsal edilip edilmiyeceğini anlamak üzere bir heyet-i murahhasa gönderir; biri huzura, diğeri hükümete gider. "İşte biz millet mümessilleri usul ve kanun dairesinde çekindiğimiz adem-i emniyettir. Eğer hükümet ve Padişah taahhüt altına alırız derlerse geliriz" dediler. Hükümet ve Zat-ı Şahane buna taraftardır. Bu sözü vereceklerdir. Bunun üzerine Yunan palikaryasının maskarası olmamak üzere emin bir mahalde olmasına taraftarım. İstanbul'da toplanmak üzere hareket ettikleri zaman, Heyet-i

Temsiliye demeli ki, bunlara karşı bir suikast Padişahın ve hükümetin kudreti haricindedir. Biz Meclis-i Millî'nin bütün hürriyeti verilinceye kadar muntazır ve müheyyayız. Bilhassa Garbî Anadolu'da Bursa taraflarında çalışmak lâzım. Ancak İstanbul'un kurbinde halledilebilir. Suikastlerin derecesini tasavvur edelim:

1 — Sabık mebuslara yapıldığı gibi alıp götürmek. Bunlar ne kadar kabahatli olsalar bu milletin hakkıdır. Bu istiklâle bir darbedir. Bu da konferansın karar vereceği güne kadar vardır. Çünkü galip gelenlerin dahi zamânındadır. Bu işi yapanların elimizde bulunan adamları vardır. Siz onları tahliye edersiniz, biz de. Sonra Yunanlıların vesairelerin yaptıkları suikastler; böyle bir hal vukuunda çekinmeksizin biz de derhal mukabelesine teşebbüs ederiz. Öyle zannederim; Yunan teşkilâtının ahali-i İslâmiyeye karşı suikasti vardı. Fakat Anadolu İslâmlarının harekâtı sarf-ı nazar ettirdi. Bunun için Meclis-i Millî'ye suikastleri pek olamaz. Mamafih şakaya gelmez. Derakap mukabele. Binaenaleyh sebebiyet vermeyelim. Hükümetin kuvveti yoksa Meclis-i Millî'nin emniyetini mükemmelen temin etmek için civardan kuva-i milliye talep eylemelidir. Bilhassa pek çok zabit var. Her suretle, her veçhile, her halde Meclis-i Millî'nin emniyetini mükemmelen kâfil bir tertibat alırız. Darülfünun binasında içtima olur. Mebuslarımızı en müntehap zevattan intihap etmeye çalışıyoruz. Bunlar mukadderat-ı milleti olanca kudretleri ile görürler, iyi bir inzibat temin edilince, kendi içtihatlarından çevirecek bir sebep kalmaz. Mebusan İstanbul'a yakın bir mahalde birleştikten sonra İstanbul'a hareket etmeli, hükümetle mebuslar arasında bir antant yapmalı. Şekl-i tabiîden çıkarmak bizde pek fenadır. Her halde şekl-i tabiîsinden çıkarılması münasip olamaz. Heyet-i Temsiliye Meclis-i Millî'nin hitamına kadar hariçte baki kalmalı. Bizde İstanbul makam-ı hilâfettir. Düşman orduları Paris'e girdiği vakit olduğu gibi olamaz. İstanbul Paris gibi değildir. Her medenî memleket gibi İstanbul da bu hale gelmeyecektir. Emniyeti bir dereceye kadar temin. Meselâ Aydın vilâyeti mevcudiyet-i milliyeyi gösterdiler. Amasya'daki içtimaat bugünkü vaziyeti ihzar etmiştir. İstanbul hiç bir yerin vaziyetine benzemez. Hiç şüphem yoktur. Padişah hiç bir zamanda taşrada inikadına [razı] olmayacaktır. Makam-ı Hilâfet ve millet arasında esaslı ihtilâf, âlem-i İslâm üzerine fena tesir edecektir. Bu maksada mebni İstanbul'da içtima taraftarıyım.

Rauf Beyefendi – Evvelâ: Meclis-i Millî halinde İstanbul'da içtima zarureti vardır. Mahâzirin def'i için İstanbul'da toplanmak meselesi. Hariçte Meclis-i Millî, Meclis-i Müessisan olacaktır. Malûmatıma nazaran Meclis-i Müessisan olarak içtima etmesi için müntehip olan milletin mutlak maksadı bilerek intihap etmesi lâzımdır. Bu müessir bir tedbir değildir. İstanbul'da toplanmak zaruretine binaen bir mahzur görüyorum. Hissiyat-ı şahsiyem şudur: Meclis-i Mebusan İstanbul'da kemal-i ciddiyetle, serbestî ile içtima etse bile, Avrupa'nın kararlarını kemal-i ciddiyetle, protesto etse bile, her şeyden evvel kuvve-i teyidiyesi nedir? Millettir. Müdafaa-i Hukuk teşkilâtiyle Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti şeklinde tecelli eden kuvvettir. Bir kayd-ı sarih vardır. Fevkalâde kongrenin vereceği şekle nazaran âtisini tayin edecektir. Bu kongre cemiyetin adem-i vücudüne kail olur. Mürevviçlerine itaatten başka bir şey yoktur. Bendeniz en mühlik tehlikeyi burada görüyorum. Teşkilât-ı milliye aleyhindeki karar her şeyi bozar. Bu nokta-i nazardan tedabir-i lâzimeye tevessülden başka, bu kararın verilmemesini temin en mühimdir. İstanbul'da Millet Meclisi'nin kararını bu kongrenin kabul etmemesi olamaz. Serbest kararlar mefluç bir halde kalır. Bu tehlikeyi de göze alarak bu hali yapmayacak mıdır?. Halbuki Meclis-i Mebusan'ın adem-i kabulüne rağmen isteyerek inhilâlden başka bir şey değildir. Buna vâkıf olarak İstanbul'da içtima zaruretinden başka zaruret-i kat'iye vardır. Şekl-i haricîyi muhafaza etmek ve Meclis-i Mebusan'ın kararları Meclisçe kabul edildiği takdirde meclisi feshettirip nihayete kadar mukavemet etmek mütalâasındayım. Bir nokta hilâfetten bahis buyurdular. Bendenizin İzmir cephesindeki müşahedatım, vaziyetin nezaketi bir cemiyetin şamil ve âm olmasına yegâne sebebi, eblehane Ali Galip meselesi fiilen İslâma ve millete ilân ile bu memleket halkı İslâmiyet etrafında toplanabilir. Saltanatın intihap ettiği hükümeti reddediyor. İzmir cephesinde fiil-i hakikat devlet iştirak etmedi. Halk devlet müşterekti zannetti. Devlet makûs bir halde kalmıştı. Ne vakit asker silâh attı, herkes beraber oldu. Aksi takdirde aleyhimizde İstanbul'da Padişah ve hilâfet aleyhtarlığı ve Cumhuriyet ve Bolşeviklik propagandaları yapılacaktır. Orada yavaş yavaş kıyam-ı umumiyi hazırlamaktan başka çare ve tedbir görmüyorum.

Rüstem Bey – Bir şey yazdım efendim. (Okundu) [5].

Mazhar Bey – Maruzatım arkadaşlar hazeratına cevap teşkil etmeyecektir. Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaına imkân tasavvur edemiyorum. Muhit, bundan fazla düvel-i ecnebiye kuvvetleri muhasara etmiştir. İstanbul'un istiklâli de, pek adi hususatına kadar müdahale olunmaktadır. Bundan dolayı İstanbul'un istiklâlini mahvetmiştir. Kuvve-i zabıtamızın ecnebiler elinde bulunması, tramvaylara binmek hususuatına kadar ecnebiler elindedir. Malûm-ı ihsanınız bizden istiklâl ve mevcudiyetimizi muhafaza talep edilecektir. Şu halde istiklâlini kaybetmiş olan İstanbul'da acaba Meclis-i Millî istiklâl ve mevcudiyetimizi muhafazaya muktedir olacak mı? Tazyik altında bir Meclis-i Millî olamaz. Taşrada olur mu? Şu mahâzîre binaen taşrada olması mümkün müdür? Hakikaten taşrada teşekkül edemez. Birtakım kuyud-i kanuniyeye nazaran iki şık kalıyor: Meclis-i Müessisan, Millî Kongre diyeceğiz. O halde kuva-i icraiye bizim mukarreratımızı kabul etmeyecek. O zaman ihtilâl şekline girecek, Meclis-i Müessisan şekline girecek. O halde mukarreratını ittihaz eder, ister istemez ne olacaksa olur. Burada en mühim hallolunacak mesele hilâfet meselesidir. En mühim mesele de budur. Halife taraftar olmazsa, bu meseleden tehaşi edersek; onun için bendeniz Meclis-i Müessisan taraftarıyım.

Hakkı Behiç Bey – Meclis-i Müessisan bütün kuvvetini milletten alacaktır.

Rauf Bey – Ben şu noktayı anlamak istiyorum. Meclis-i Mebusan'ın, Meclis-i Müessisan haline inkılâbı için milletin muvafakati şart mıdır? Bu Mebusan Meclis-i Müessisan haline inkılâp edemez.

Mazhar Müfit Bey – Meclis-i Müessisan haline inkılâp etti mi, birçok kimseleri davet edebilir, faraza belediye rüesasını davet edebilirler.

Hakkı Behiç Bey – Bunlar şekil meselesidir. Asıl mesele mebusanın iştigal edeceği vazife ile gayesine vusul bulacak mıdır? Millet Meclisi mukadderatını tayin etmek için bir gayeye gidecek midir? Bunun için İstanbul mu muvafiktır, taşra mı? Bilhassa sulh mese-

[5] Rüstem Bey'in bu yazılı önerisi "Ek II" başlığı altında yapıtın sonuna alınmıştır.

lesinde istiklâl mevzubahis olduğu zaman kuvvetle yapılacak tazyikatı ..... mümkündür. Çok muhtemeldir bütün milletin isyanı halinde riyaset edecek adamlar ..... Binaenaleyh, en büyük tehlikeyi kanaat-i vicdaniye meselesi şeklinde görüyorum. Top, tüfek ile yapılmaktan ziyade bunların nüfuzu ile yapılması kanaatindeyim. İstanbul'da toplanacak meclisin herhangi bir sulhü olduğu gibi kabul etmek meselesi varid-i hâtırdır. Matbuat bile bugün böyledir. Mebusan da böyle olur. Bu şeraitten mebusanın âzade kalmasını İstanbul'da içtimaına tercih ederim.

Reis Paşa Hazretleri – Bir noktada cemetmek istiyorum. Mevzubahis olan mesele Meclis-i Millî'nin mahall-i içtimaıdır. Meclisin bu tarihî ve müşkil evanda mahiyeti ve müşkülâtı nazar-ı dikkate alınınca ve payitahtımızın tasvir edilen şerait-i mühlikesi düşünülünce, Meclis-i Millî'nin makarr-ı hilâfette içtimaı ve vazifesini ifası gayr-i mümkün olduğu anlaşılıyor. Binaenaleyh, Meclis-i Millî'nin her türlü şerait-i emniyeti haiz bir mahalde içtimaı taht-ı vücubdadır. Halbuki zat-ı şahanenin, hükümetin, âyanın ve İstanbul muhitinin buna muhalefetine nazaran maddeten hariçte toplanamaz ve suret-i kat'iyede Meclis-i Millî olarak da toplanamaz. Yalnız padişah ve hükümet-i hâzıra buna razı olsaydı mahzurları bir dereceye kadar tenkis edilmiş olurdu. Diğerlerinin ehemmiyeti yoktu. Binaenaleyh mahall-i içtima için İstanbul olması suret-i kat'iyesi vardır. Ancak bu şerait dahilinde içtima eden Meclis-i Millî deruhte edeceği vezaif-i hayatiyeyi ifaya devam edebilecek mi, edebilemiyecek mi? Birçok emarelere nazaran denilebilir ki, bir şartla, neticeye kadar düvel-i itilâfiyenin nokta-i nazarlarını aynen kabul etmek şartıdır. Fakat, acaba bu şerait ne olabilir? Bizim hayat-ı dahiliye ve hariciyemizi ve istiklâlimizi mahfuz bulundurmak nokta-i nazarlarında temerküz ederse çok iyi. Fakat hiç zannetmiyorum. Kabul edemeyeceği şerait dermiyan edilecektir. Buna nazaran Meclis-i Millî'nin iki türlü hareketi olur. Birinci, işbu ağır şeraiti kabul etmek, ikinci ağır şeraite karşı bu haksızlığı kabul etmez. Bu halet-i fikriyeye karşı maruz kalınacak muamele, ya Meclis dağılır, veyahut İngilizler tarafından götürülür. Kars vesair malûm misallere tevfikan Meclis-i Mebusan'ı ortadan kaldırmak suretiyle büyük bir darbe vurulabilir. Binaenaleyh, bu Meclis-i Millî'ye bel bağlama-

mak lâzım gelir. Hakikî maksad-ı millîye göre bir içtima-ı millî bu olamayacaktır. Buradan içtima-ı millîye intikal edilmiş olur. Hariçte ve fakat milletin bütün mukadderatını ..... bir heyet-i millîye tasavvur edelim. O halde Meclis-i Millî'nin içtimaından sarf-ı nazar edelim. Bu Meclis-i Mebusan değildir bir kongredir bir "Assemblée National"dir. Heyet-i icraiyeyi de deruhte etmeyecektir. Yalnız hükümet-i merkeziyeyi karar ittihazında ikaz etsin. Yalnız hükümet memleket mukadderatı hakkında dermiyan edilen bu şeraiti kabul veya reddetsin, bu da meşkûktur. Tekmil mebusanın bu kanaatte bulunması iktiza eder. Böyle olursa payitahtın adem-i emniyetinden bahisle o zamana kadar ..... zikredebilirler. Fakat mebusanın ekserisi buna muvafakat etmediği takdirde olamaz. Böyle bir Asamble ve diğer biri İstanbul'da Meclis-i Millî iki heyet-i temsiliye olur. Biri musaddak, diğeri gayr-ı musaddaktır. Diğerinin vaziyeti gayr-ı mümkün görülüyor. Buna da imkân yoktur. İmkân-ı maddî olduğunu kabul ve tasavvur edelim. Hükümet-i merkeziye, ecnebiler kabul etmeyeceklerdir. Hükümet ile bunun arasında bir münazaa çıkacaktır. Hangi taraf galip gelirse o taraf hâkim olacaktır. Bilcümle kuva-i dahiliye ve kuvve-i icraiyeyi eline almak lâzım gelir "Assemblée Constituant" haline gelmek lâzım gelir. İçtima etmiş olan meclis daha birtakım eşraf ve âyanın davetiyle bu hale gelebilir. Evvelâ "Asamble nasyonal" bilâhara "Konstitüant" da gayr-ı mümkündür. Vesait meşruttur. Bugün için dahi bu tarzda bir dereceye kadar kabulü gayr-ı kanunî olacaktır. O halde Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaı zaruridir. Bu meclisin vazifesini ifa edememesi ve edemediğine nazaran bizce alınabilecek tertibat kalıyor. Meclis-i Millî bizzarur İstanbul'da içtima edebilecektir. Bu tedâbir ve tertibata dair şimdiden ne yapmıya mecburuz?

Fuat Paşa – Bunu bugün ..... bir şey söylediler. Öyle medenî prensipleri ..... hiç bir şey yoktur. Bizim en büyük muvaffakıyetimiz hükümet-i merkeziyenin yapmış olduğu hatalardır. İşgallere karşı resmî emirler verseydi; hiç bir zabitin aklına gelmeyen şifreyi kaldırdı. Halbuki bugün bu nazır anlatılamaz. Halk üzerinde bir tesir yapar; mesele buradadır. Bu kuvveti tedarik ile yeniden vurulacak ..... Eğer mebuslar itimat aldıkları halde ..... Padişahımızın iş bize düşmüş bu sayede idi bu gibi mahdut yola doğru sai idi.

Reis Paşa Hazretleri – Kâfi derecede vesait yok mu, var mı? O halde tensip buyurursanız bizzarur İstanbul'da Meclis-i Millî toplanır. Hariçte yapabilmek için efkâr-ı umumiye bunu hazmedemez. Orada toplandığına göre bu meclisin orada hizmet ifasına göre tedabir ittihaz etmek meselesi vardır. Fakat tensip ederseniz ikinci seansa bırakalım "Meclis-i Millî" İstanbul'da toplanacaktır. Şimdi ona göre tedabir almak lâzım gelecek.

Mümtaz Bey – İstanbul'da toplanmak için bütün mahâzîri kabul etmek şartiyle toplanacak ise doğrudur.

Reis Paşa Hazretleri – Hakkı Bey içtihadatta vukua gelecek tebeddülâttan korkuyor, en korkulu budur. Vâsıf Bey en kuvvetli karakter sahibi bir arkadaşımız idi. Dersaadet'e gittikten sonra büyük bir tebeddül gördük. Mebusan da ihtiyarî ve gayr-ı ihtiyarî mümaşat edecekler. Oradaki hayat mühim tebeddülât yapabilecektir.

Mümtaz Bey – İkinci müzakere de bu da....

Reis Paşa – İkinci bir mesele ihtimal ki mebuslar mebus olduktan sonra İstanbul'da içtima ve vezaif-i milliyeyi hakkiyle ifa için orada onlar da tehlike göreceklerdir. Böyle bir suale muhatap olursak mebusanın ekseriyeti İstanbul'da ..... dünyanın ..... hiç bir nokta-i nazardan ..... binaenaleyh beyhude buna nazaran bir takım milliyetperver zevat muhalif olarak bazı işler yapmak isteyebilir.

Temmet

17 Teşrin-i Sani 335 İçtimaı

Saat 2,30

BİRİNCİ CELSE

Reis Paşa – Ankara'dan bir mütalâa vardır. Müsaadeniz olursa onu okuyalım. Tekrar müzakeremize devam ederiz.
(20. Kolordu Kumandan Vekili Mahmut Bey'in mütalâası okundu).

Reis Paşa – Dünkü müzakeratımızın neticesinde Meclis-i Millî'nin Âyan ve Mebusan olarak içtimaı ancak Dersaadet'te olacağı ve hariçte içtimaına maddeten imkân görülmemişti. Meclis İstanbul'da inikad ettiği takdirde birtakım tedbirler lâzım idi. Bu takarrür etmişti. Arkadaşların bir kısmı Meclis-i Mebusan İstanbul'da inikaddan evvel evvelâ hariçte bir kongre akteylemelerini ileri sürmüşlerdi... Meclis-i Millî sarf-ı nazarla millî kongre halinde toplanmak veyahut müessisan halinde... şekillerden bahsetmişlerdi. Bu bir tedbir meselesi olacaktır efendim. Mümtaz Beyefendi, nasıl bir tarz-ı hareket varid-i hâtırınız oluyor?

Mümtaz Bey – Bendeniz; İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın içtimaı ehven-i şer olarak kabul edilse bile, kabil olmadığını şerh etmiştim. İstanbul'da inikadda lâakal 2500-3000 kadar bir kuva-i milliye lâzımdır. Buna imkân olamadığı takdirde hiç bir netice elde edilemez.

Reis Paşa – Bu kuvveti kâfi mi görüyorsunuz?

Mümtaz Bey – Bu kadarı kâfidir. İcabında onun arkasından yedi sekiz bin kişi daha çıkar.

Reis Paşa – Bu noktayı tespit etmek için bunu anlayalım. Mebusan evvelce bir müzakere aktedip tedbirini kendisi alsın, olur mu?

Mümtaz Bey – Bu hal intihabatın nihayetine bağlıdır. Meclis-i Mebusan'da sülüsan meselesi vardır. Taşrada da sülüsan olmazsa içtima edemez. Daha fena tehlikeler çıkar... İçtimadan evvel ihtilâf.. Sonra daha fena fenalıklar çıkar. Meselâ 120 mebusun 60'ı muvafik, 60'ı muhalif.. Muhaliflere karşı ne yapacağız? Bu suretle içtimadan evvel milleti ikiye bölmüş oluruz.

Reis Paşa – Meclis-i Millî'nin İstanbul'da inikadı zaruret-i kat'iye hükmünde görülmüştür. Buna muvafakat edenler hariçte bir mahalde toplanmak ve bütün mehaliki düşünmek ve tedabiri ittihaz etmek... İkiye ayrılmak tehlikesi yoktur. Ekseriyete göre bir şekil vücude gelebilir.

Mümtaz Bey – İstanbul'da içtima takarrür ettikten sonra evvelâ hariçte bir mahalde içtimadan ne netice elde edilecektir? İstanbul'da toplanmak takarrür ettikten sonra hariçte ne sebeple toplanılacak anlamıyorum. Münhasıran İstanbul'da olacaksa, içtimaını orada yapsın.

Rüstem Bey – Esas mesele takarrür etti mi? Meclisin İstanbul'da içtimaına karar verildi mi?

Reis Paşa – Benim anladığım mutlaka İstanbul'da toplanacaktır. Hariçte toplanması için elimizde hiç bir kuvvet yoktur.

Rüstem Bey – Meclis-i Mebusan şeklinde değil, Meclis-i Millî şeklinde hariçte toplanmasında bir mahzur var mıdır? Mademki Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaı tehlikelidir. Hariçte böyle bir meclis teşekkül etsin. Mebusanın ekseriyeti buna bir karar vermiş olmalı. Mebusların kâffesi içtima ettikten sonra hariçte toplanırlar. Buna karar verirler. Asamble Nasyonal şeklinde toplanıp üst tarafını düşünmek. Bu her halde neticede Meclis-i Müessisan şekline girecektir. Bilâhara milletin tasdikiyle Meclis-i Müessisan şekline girer.

Reis Paşa – Meclisin hariçte toplanması iyidir. Fakat öyle bir kuvvetimiz yoktur. Bunu Meclis kabul edecek mi? Bu mesuliyet ancak mebusan tarafından deruhte olunur. Bunları anlamak için evvelce mebusan hariçte toplanır. Eğer ekseriyet gelirse bu mesele mevzubahis olur. Biz buna karar veremeyeceğiz. Bunun için hariçte bir Meclis yapmak lâzım gelir. Dünkü müzakereden anladığım şu fikri bugün ortaya koydum.

(Trabzon'un fikri, mütalâatı okundu - İstanbul'da inikad taraftarı)

Kâzım Paşa – Mebusların evvelce bir yerde inikadını muvafık görmüyorum. Meselâ Trabzon; kış münasebetiyle gidemeyeceklerdir. Binaen [aleyh] bunu münasip birkaç mahalde yap<ıl>malıdır. Yoksa meselâ yalnız Eskişehir dersek, buna birçokları gelmeyeceklerdir. Her mıntıkanın mebusları ayrı ayrı toplanıp teâti-i efkâr edebilirler.

Süreyya Bey – Evvelâ cemiyetimizin bekasını temin etmelidir. Cemiyetimizden olan mebuslar bunu temin etmelidirler. Her halde bizim mebuslarımız görüşmeli ve bu ciheti nazar-ı itibara almalıdır.

Mazhar Bey – Bendeniz zannediyorum ki bütün manasiyle Meclis-i Millî İstanbul'da inikad edemeyecektir. Bu istiklâli muhafaza kaziyesidir. Düşmanlar içinde buna muvaffak olunamayacaktır. Bu hususlar mebuslara anlatılsa, birçok mahâzîr serdedilse... ve denilse ki bunlar müzakere edilmek üzere herhangi bir mahalde toplanmakta bir fayda görüyoruz... İhtimal ki mebuslar bu tehâlükü müzakere ve neticesinde ittihaz-ı karar ederler.

Rüstem Bey – Fakat müşkülât-ı maddiye vardır, dediler.

Mashar Bey – Paşa Hazretleri'nin mütalâatı doğrudur. Erzurumlular, Vanlılar, Trabzon'a gideceklerdir. Sivas'a civar olanlar Sivas'a... diğer kısım Eskişehir'e... böyle üç grup olarak toplanabilirler. Aramızdan birkaç kişi oralara giderler. Bunlar karar verirler.

Reis Paşa – Bir grup mu?. Birkaç grup mu? Mesele o değil. Hariçte müdavele-i efkâr etmeleri muvafık mıdır?

Sesler – Muvafıktır....

Haydar Bey – Mazhar Bey dediler ki yalnız İstanbul'daki mahâzîr değil, hariçdeki mahâzîr de tadat edilmelidir.

Reis Paşa – Cihet-i tatbikiyesi.. grup grup mu, bir arada mı?

Haydar Bey – Memleketimizde istikametler birkaç hattır. Erzurum Trabzon ile... Diyarbekir burası ile. Bunlar muhtelif gruplar ile anlaşırlar... Bir grup halinde mümkün değildir... Muhaliflerin tefrika çıkarmak ihtimali gayet mühimdir.

Mümtaz Bey – Bir mahalde içtima imkânsızdır... Gruplar halinde ise muvafik ve muhalif mahzurları vardır. Bunların muvafikları, muhalifleri tarafından ikna edilmesi ihtimali mevcuttur... Mebusanın grup halinde evvelce içtimaı fena olacaktır.

Reis Paşa – Bir grup halinde mi?... Gruplar halinde mi?

Sesler – Gruplar halinde.

Reis Paşa – O halde kaç grup? Birinci Trabzon... Tabiî olarak bir merkezdir. Burada bir grup... Diğer bir grup Samsun, nokta-i içtima olabilir. Kastamonu mebusları Samsun'a gitmezler. Amasya Tokat, Çorum, Sivas mebusları oradan geçerler. Kastamonu mebusları İnebolu'da toplanabilirler.

Selâhaddin Bey – Rica ederiz İzmit'e inerler.

Reis Paşa – Bu da güçtür.

Bekir Sami Bey – İzmit hepsi için iyidir. Ankara, Konya, Denizli, Diyarbekir, Bolu hepsi oraya gelebilirler.

Fuat Paşa – Bendeniz <için> pratik bir şey söyleyeyim. Dört nokta mahreçtir. Eskişehir, Trabzon, Samsun, İzmit... Bir de İstanbul.

Reis Paşa – İstanbul da bir mahall-i içtimadır. Edirne de İstanbul'a gelebilir. Eskişehir, Trabzon, Samsun.... Eskişehir'de de vusta Anadolu mebusları toplanırlar.

Rauf Bey – Bir mahzur var. Meselâ Van mebusları 45 günde Trabzon'a gidebilirler. Ekseriyeti kaybetmiş oluruz.

Mümtaz Bey – İstanbul'daki içtimaı taşradaki gibi mi farz edeceğiz? İstanbul'da da bir içtima olursa bu muvafık değildir. Tehlikedir... Hep arzu eden ve yakın olanlar İstanbul'da içtima ederler, bunu da takip edilen maksada muvafık görmüyorum.

Rauf Bey – Evet İstanbul'da içtima tehlikelidir.

Kâzım Paşa – Ekseriyet taşrayı muvafık görürse... İstanbul'dakilerin de hakk-ı reyi vardır. İstanbul'dakilere ehemmiyet vermezsek gücendiririz.

Reis Paşa – Randevu mahalli İstanbul olursa bu meyanda Trakya mebusları Edirne'de mi, yoksa İstanbul'da mı toplansınlar?

Mümtaz Bey – Edirne'de.

Kâzım Paşa – Bendeniz de Edirne'nin Edirne'de toplanmasını muvafık görürüm. O suretle İstanbul'dan ekseriyet nezedilmiş olur.

Reis Paşa – Evvelâ kendileri hariçte toplanırsa, bilâhara İstanbul'a gitmesinin de bir faydası olur.

Mümtaz Bey – İstanbul'da mebusların adedi ne kadar az olursa bendenizce o kadar iyidir.

Reis Paşa – Yani İstanbul'da bulunup hariçten mebus intihap edilmişleri harice davet edebiliriz.

Mümtaz Bey – Evet millet ve müntehipleri namına.

Reis Paşa – Peki efendim. Ya Bursa havalisi ?.

Mümtaz Bey – Bunlar da kendi havalisinde toplanırlar.

Rauf Bey – Hepsi Bursa'da toplanır.

Sesler – Gidemezler.

Haydar Bey – Biri Bursa'da, diğeri Bandırma'da.

Reis Paşa – O halde tekrar mütalâa etmek lâzım gelir. Kastamonu'yu ve İnebolu'yu kabul etmek lâzım gelir.

Mümtaz Bey – Kastamonu'nun dört beş mebusunu Samsun'a çağırsak?

Kâzım Paşa – Erzurum mebusları Trabzon'a geldi mi, ilk vereceği fikir İstanbul'dur. Bu fikirleri sancak, sancak sorsak... Limana indikten sonra fikri her halde İstanbul olur. Mebus olacak zevat, hürriyet-i kelâmı, istiklâli falan falan görüşecek. Bunlar[la] birer merkez gibi sancak sancak anlaşmak daha muvafık değil mi?

Reis Paşa – Dağınık iken reylerini alalım.

Rauf Bey – Bendeniz yalnız bir mahzur görüyorum. Bunda esas olan müzakere ve münakaşadır. Küçüldükçe eşhas fikirlerini sormaktır. Mahzur görürüm.

Reis Paşa – Evvelâ Paşanın dediği gibi hepsinin reylerini toplarız. Müspet ve menfi fikirlerini anlarız.

Haydar Bey – Mebus fikrini söylesin.

Hakkı Behiç Bey – Yalnız İstanbul meselesi değil, tedabir de mevzubahis olacaktır. Binaenaleyh bu [nun] mutlaka müzakere<ye> lüzumu vardır.

Haydar Bey – O bilâhara olur.

Reis Paşa – Grup grup toplanırlarsa birdenbire İstanbul'a gidemezler. Evvelâ toplanalım. Hükümetten anlayalım derler. Ve bu suretle bir meclis-i haricî olur.

Haydar Bey – Evvelâ münferiden sorarız. Bilâhara reylerini verirler.. Bütün mebuslar limanlarda beklemeyeceklerdir. İstanbul'a kaçacaklardır.

Reis Paşa – Şimdiden bütün vilâyet ve livalara yazarız. Mebuslarının münferiden fikirlerini anlamak isteriz. Tedabir için de grup halinde görüşürler.

Haydar Bey – Tedabiri biz yapalım. Mebuslara söylemeyelim.

Reis Paşa – Mevzubahis olan şeye geçelim... Gruplar halinde olacak. Limanlarda beklemek mahzurlu; maksadı istihsal edemeyecek. Bunun bertaraf edilmesi lâzımdır.. Bunları az farklı zamanla toplamak mümkün olamayacak.

Kâzım Paşa – Birinci meseleyi sorduktan sonra.. Diğer mesele hakkında da "sizin mebuslarınız falan yerde toplanarak bir fikir vermelerini ve bildirmelerini yazınız" deriz.... Grup halinde de böyle yaparız.

Rauf Bey – Birinci halde lâzımdır... Ekseriyet İstanbul'a gitmemek taraftarlarını da anlarız.

Reis Paşa – Eğer ekseriyet İstanbul'a gitmek taraftarı ise ve gittikleri zaman mahzurlar başa gelirse ne vaziyet alınabilir?.

Reuf Bey – Bu vaziyetleri anlattıktan sonra giden adam tehlike yoktur, derse ne yapalım?

Reis Paşa – Tehlike melhuzdur, muhakkak değildir, der. Bir çare buluruz, der.

Fuat Paşa – Tekmil bu münakaşalarda hiç bir tehlike yok. Herkes fikrini açık söyleyecektir. Bütün bu tedbirlere karşı hiç bir kimse bir şey yapmayacak zannediyorlar. Halbuki hükümet tedabir-i zecriyeye teşebbüs edecektir. Karara karşı tedabir-i zecriye alacaktır. Bendenize göre bu gibi ahvalde dedik ki, İstanbul'da zaruridir. Hariçte tehlikelidir... Bizim yapacağımız, meselâ, üç grup yapacağız. Adam göndeririz. Toplamaya çalışırız. Şu noktada toplanınız ve şu fikri söyleyiniz, derler. Başka türlü olamaz. Propaganda ile bunları müzakereye sevketmek, fikirlerini sormak lâzım gelir.

Rauf Bey – Paşanın teklifi muvafiktır.

Reis Paşa – Tekrar hariçte grupman olarak kabul ediyoruz. Onlara vaziyeti izah etmek, nokta-i nazarı söylemek, ona göre âti için bir karar ittihaz eylemek.

Rauf Bey – Reylerini verdikten sonra hemen giderler.

Reis Paşa – İstanbul'a karar verirlerse gider. Herkes zincirle bağlanmaz.

Rauf Bey – Bizim sorduklarımızı ve davetimizi dinleyecekler ve icabet edecekler mi?

Reis Paşa – Tabiî bizim nokta-i nazarımıza göre birçok mebus çıkarıyoruz.

Fuat Paşa – Bendeniz muvaffak olabiliriz, diyorum. Askerî vesaitten dolayı.. Kâzım Paşa'nın fikrini ve sözünü dinlerler.

Reis Paşa – Paşanın bir teklifi. Biz aynı zamanda suret-i umumiyede mebusları evvelce tenvir edersek o da iyidir. Fuat Paşa'nın arzuları nazar-ı dikkate alınır.

Fuat Paşa – Bu mühim bir tedbirdir. Alelâde değildir. Ancak bu işin mürevvici olanlar tıpkı millî kongrelerin muhalefete rağmen çalışıp muvaffak olurlarsa, biz de çalışır ve muvaffak olmaya gayret ederiz. Bunu meydana koymaz, yine gizli ve mahrem vesaitimizle telkin ederek bu içtimaları yapmaya gayret ederiz.

Reis – Bunlar İstanbul'a gittikten sonra bazı nokta-i nazarları bunlara vermek. Tensip buyurursanız daha şimdiden mebusları tenvir etmek ve mahall-i içtimaı tayin etmek için bir talimatname kararlaştıralım. Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey toplansınlar, bunun için bir talimatname hazırlayalım, muvafik mıdır?

Sesler – Muvafiktır[6].

Reis Paşa – Şimdi her şeyden evvel cemiyetin vücudunu ve ifâ-i vazife etmesini temin etmek. Haydar Bey'in fikirleri de bunu işrab ediyor. Rumların tedabirine karşı şayet mebusan İstanbul'a giderlerse birkaçı dışarıda kalacak. <Eğer> Kolordulara istinat ederek içeride kalacak adamlarımız vasıtasiyle çalışmak lâzımdır. Mebusların fikirlerinden vazgeçenleri öldürmeye bile karar vermiş ve mütalâat serdetmiştim. Orada bir teşkilât yapmak elzemdir. Ve bunu biz yapmalıyız. Binaenaleyh, mebuslara leh ve aleyhte her şeyi serdetmeliyiz. Ve ona göre rey veriniz, deriz. Cemiyetimizin Anadolu'da ve Rumeli'de alacak birçok tedabiri vardır. Yalnız kendisinin şekli nazar-ı itibara alınmalıdır. Bu takarrur edilmedikçe [etmedikçe] bunu görüşmek muvafik değildir.

Haydar Bey – Bunu her halde nazar-ı itibara almalıdır. Tedabir ittihazında dakika fevt edilmemelidir. Çünkü, bir gün İstanbul'un ziyaı karşısında bulunacağız. İstanbul'da her halde mükemmel bir teşkilât yapmalıyız.

Rauf Bey – Bu, zamana mütevakkıftır. Mebusan içtima ettikten sonra salâhiyet, kuvvet bizde değildir.

Reis Paşa – Meclis-i Millî içtima ettiği gün biz ne hal alacağız ?

[6] Bu talimatnâme "Ek III" başlığı altında yapıtın sonuna alınmıştır.

Haydar Bey – Biz şimdi yapalım, bilâhara onlara terkederiz.

Reis Paşa – İstanbul'da yalnız üç kişimiz var. Başka imkân-ı maddî yoktur. Her şeyi yaptık, diyorlar. Fakat ne yaptılar, bilmiyoruz.

Haydar Bey – Burada[n] adamlar göndermeli, teşkilât yapmalıdır. Teklifim, hükümet yapmadıysa biz yapalım. Şahsen fedakârlıkta bulunalım. Teşkilât yapalım.

Reis Paşa – Adam bulursanız hemen yapalım, biz bulamıyoruz. Arkadaşlar<a> her şeyi yaptık diyorlar, gelsinler anlarız. Yapılacak şey maddî olacaktır. İstanbul'da vesaitimiz Cemal, Şevket, Vâsıf Beylerden başka bir kuvvet yoktur.

Haydar Bey – Öyle ise cereyan-ı tabiîsine bırakalım.

Reis Paşa – Cereyan-ı tabiîsine bırakmıyoruz.

Haydar Bey – Hayat memat meselesidir.

Reis Paşa – Esasa karar verelim.

Fuat Paşa – İstanbul'da Şevket Bey, Trakya'da Cafer Tayyar Bey bizim teşkilâtımız vardır. Sizi biraz tenvir edeyim: İstanbul ve civarı tertibatı: İstanbul'da yevmiyeli ve müsellâh 3000 kişi mevcuttur. Zabit ve efrat mükemmel. İslâm mahallelerine tüfekler verilmiştir. Teşkilât, Yunanlılara mümasil teşkilâttır. Yalnız Anadolu cihetinde Kartal'da<n> bir aydan beri teşkilât-ı İslâmiye yapıyoruz. Maksat üçtür: 1) Anasır-ı Hıristiyaniye İslâmlara fenalık yaparsa 3000 kuvvet İstanbul'a gidecektir. <Ve> İzmit civarında hiç bir Rum çetesi yoktur ve olamamıştır. İslâm köyleri mıntıka mıntıka ayrılmış ve zabitan tertibat yapmaktadır. Rumeli'de bu hal daha evvelden başlamıştır. Yunanlıların bütün teşebbüsatına mani olmuşlardır... Benim itikadımca İstanbul ve civarı bizim zannettiğimiz gibi değil, uyumuyor. Bazı vekayii bastıramamıştır. O da hükümetin teşebbüsüdür.

Erşed Bey'in katillerini Yeniköy'de haber almışlar, kâmilen imha etmişlerdir.

Haydar Bey – Paşa'nın malûmatını muvafık görürüm. Teşekkür ederim. Eğer mebuslar bize bir şey sorarlarsa, söyleriz.

Reis Paşa – Maksattan çok uzaklaşıyoruz. Birtakım tedabir vardır. İzahat da verildi. Fakat bu tedabir ne kadar emniyetbahştır? Arkadaşlar İstanbul'dan gelsinler anlarız. Teşkilât olur, netice olmaz. Bir şey görülmez. Bilâhara birçok şeyler çıkar.

Şimdi Meclis-i Millî inikat ettikten sonra mevzubahis üç şekil vardır: 1) Meclisin İstanbul'da inikadı, 2) Grup halinin, 3) Cemiyetin alacağı şekil. Bu nokta-i nazarda mütalâatınız ne ise söyleyiniz. .....

Bizim nizamnamemizde bir kayıt vardır. Teşkilât-ı milliyemizden maksat irade-i milliyeyi hâkim kılmaktır. Bu da milletin vekilleri olan mebusanın ve Meclis-i Millî'nin içtimaı ile taayyün eder. Maksat ve gaye mebusanın gayesidir. Mebusandan ayrı olarak bulunamayız. Meclis-i Millî'nin inikadından sonra emniyet ve serbesti-i kelâma tamamiyle kanaat hasıl olacak. Ondan sonra fevkalâde bir kongre ile taayyün edecektir. Gerek hükümet ve gerek Zat-ı Şahane teşkilât-ı milliye ve bunların başında Heyet-i Temsiliye bulunmaktan memnun değildir. Meclis-i Millî inikad eder etmez Heyet-i Temsiliye'yi ve kuva-i milliye'yi refetmek ve kuvveti hükümete vermek istiyeceklerdir. Ve bu esbabı taharri edeceklerdir.

Bu madde Salih Paşa ile de görüşüldü.

Mebusanın bir aradaki içtimaları kongre halini alabilir. Bunlar reyleri verirler.... Ya kongre müşkülâtı? Mebusan meyanında mensuplar kongre halinde toplanırlar, tezekkür ederler.. Biz İstanbul'da hal-i emniyet görmüyoruz. Lüzum var.. Oradaki kongre bu cemiyetin idamesine karar vermelidir, verecek midir? Ne dereceye kadar temas edebileceğimize dair henüz elimizde bir senet yoktur.

Bir nokta bugünden itibaren düçar-ı zaaf olmuştur. Heyet-i Temsiliye'yi takviye etmelidir. İzinli ve gelememek gibi birçok arkadaşlarımız eksiktir. Ne buyuruyorsunuz?

Rauf Bey – İlk tedbir: kısa cümlelerle Heyet-i Merkeziyelere bildirmek ve Meclis-i Mebusan'ın içtima günü Heyet-i Temsiliye'nin mebusana izamından dolayı buna lüzum kalmadığı teklifine karşı ne düşündüklerini sormaktır.

Reis Paşa – Meclis-i Mebusan'da bulunan mensup azaların bir içtimaı kongre olur. .... Heyet-i Temsiliye mebusana mı girecek, hariçtemi kalacak? Hariçte olamaz. Tabiî içerisine girecek.

Salâhattin Bey – Evvelce iyi bir meclis düşünülmüştü. Heyet-i Temsiliye tamamen oraya giremez. Heyet-i Temsiliye'nin bir kısm-ı mühimmi burada kalacaktır.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye, takip olunacak gayesinde muvaffak olmak için, meclisin içine girmelidir. Hariçte kalırsa mebusanda grubun muhalifler tarafından çalınması mahzuru vardır. Hariçtekinin vazifesinin gayr-ı meşru olduğunu söylerler.

Salâhaddin Bey – İstanbul'da meclisin vaziyeti gayr-ı caizdir. Binaenaleyh bir kısım zevatın bir kısmı mecliste, bir kısmı hariçte kalmalıdır.

Rauf Bey – Bir tedbir: o da Meclis-i Mebusan'ın içtimaında cemiyetin alacağı şekli şimdiden cemiyet mensubu mebuslara yaptırmak. Nizamnameye göre aza intihabı temin edilebilirse mebuslardan mürekkep bir kongre daha iyi olur. Evvelden bunu düşünmüştük. Birisi fevkalâde kongre için vilâyetlerden isteyeceğiz... Grup gruptan daha kolay olur...

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye'yi hadd-i lâyıkına iblağ etmek için her vilâyetten bir veya iki kişi isteriz. 9-16 kadar Heyet-i Temsiliye olur. Bunu vücude getirmek için her vilâyetten iki, müstakil livalardan bir murahhas talep etsek ve bunlar da mebus olsa, kırk kadar olur. Esasen on altı kişi olacaktır. Diğerleri de mebus olmak üzere intihap edilmiş olacaklarından sahib-i salâhiyet azadır. Nizamname mucibince bu caizdir. Aza-i daime ve istişariye de mümkündür. Bu, kongreye yakın bir hal alır... Yahut her livadan bir mebus-i murahhas gönderirlerse daha iyi olur.

Rauf Bey – Bir müşkülât, intihabat bitmemiştir. Daha ne vakit biteceğini de bilmiyoruz. Mebusan içtima-i umumisi teahhur eder.

Reis Paşa – Biz öyle bir mahall-i içtima intihap ederiz ki, kolay olur. Vilâyetlere ve müstakil livalara denilir ki, nizamnamenin falan maddesi mucibince intihap ediniz. Heyet-i Temsiliye'ye girsin ve Mebusan'a gitmezden evvel kendi azasını bir araya topluyor ve icra-i müzakerat ediyor.

Rüstem Bey – Bu, kongre yerini tutacak, bu kongre midir?

Reis Paşa – Kendi azasından topluyor. Bu bir içtimadır.

Rüstem Bey – Bu kongre yerini tutacak, halbuki o kongre olamıyor.

Reis Paşa – Nizamnamede mevcut bazı mesailin müzakeresi için fevkalâde kongrede müşkülât olduğundan böyle hareket edilecektir.

Rüstem Bey – Süreyya Bey'in koyduğu mesele mevzubahis olacak mıdır?

Haydar Bey – Nizamnamenin on birinci maddesi bunu izah ediyor. Bu hal ile Heyet-i Temsiliye'nin oraya gidip gitmemesi.. Meclis-i Millî'de hakkı var mıdır ?

Reis Paşa – Meclis-i Mebusan içinde bir sıfat-ı resmiyesi yoktur.... Bir suret-i emniyyede ve meşruada toplandıktan sonra cemiyetin alacağı vaziyet taayyün edecektir.

Haydar Bey – Meclis-i Mebusan'ın inikadından evvel buna lüzum yoktur.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye'nin vazifesi bir tehlike-i inkısama karşı bütün memleketi müdafaa etmektir... Meselâ sulh konferansı mukarreratı memleketi mahv ise Heyet-i Temsiliye ne yapacaktır?

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye mebusana kalbolunur.

Kâzım Paşa – Ne vakit kalbolunacaktır? Bizim mebuslarımız bize emniyet var derlerse, o zaman ... Muhabereyi yine bizler yani Kolordu Kumandanları yaparız. Bütün kararları hep o yayacak. Binaenaleyh Heyet-i Temsiliye'nin mebusluğuna lüzum<u> yoktur. Katiyen hariçte kalmalıdır.

Haydar Bey – Bu mesele mühimdir. Süleyman Nazif'in makalesi de mühimdir.. Mebusluktan maksat hükümeti elde tutmaktır, diyor.

Reis Paşa – Bundan maksat, bu makasıdı kuvvetle müdafaa etmektir. Milletin ve memleketin terakkisine hizmet etmek, gaye bu idi. Hükümetçilik bu memleketi ne yaptı<ğını> gördük.

Haydar Bey – Hükümet adamlar[ı] mutlaka mebus olur.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye hariçte kalmalıdır. Çünkü on birinci madde mucibince mebusan karar verirse, bu kararı tebelluğ eden kimse hariçte olmalıdır. Çünkü, on birinci madde emniyetsizlik üzerine konulmuştur.

Reis Paşa – Kâzım Paşa Hazretleri Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalması elzemdir, buyurdular.

Rüstem Bey – Mecliste cemiyetin makasıdını kim idare edecektir? Cemiyetin işlerini.

Reis Paşa – Hariçte kalırsa mecliste hangi grup bu makasıdı idare edecek?

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye bir partinin heyeti değildir. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir. Tıpkı İttihat ve Terakki'nin yaptığı gibi hürriyeti alan bir partinin halinde. Muhalifler başka addedildi. İşte bu makasıd uğrunda bir parti muhalefet yaparsa fena hale düşerler. Buna karşı itiraz ve muhalefet fena olur. İnkisama karşı tehlike yoktur, emniyet vardır, denilinceye kadar kalacaktır. Vaz-ı hale karşı kendi elimizle dimağımızı teşkil eden bir heyeti fırka ihtirası şeklinde göstermek doğru değildir.

Rüstem Bey – Programı bir parti programı dahilinde değildir. Memleketi inkısamdan kurtarmaktır. Ne kadar parti varsa ona iltihak etmelidir. Program bir esastan ibarettir. Tam manasiyle parti politik değiliz. Diğer fırkaların ona iltihak etmesi lâzım gelir.

Reis Paşa – Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin maksadı ve Heyet-i Temsiliye'nin vazifesi makasıdı istihsal etmektir. Bunlardan birincisi temsil ettiğimiz ülkenin hududunu ve memleketi sıyanet; ikinci, istiklâlin temini; üçüncü, münasip bir müzaheretin kabulü; dördüncü, ekalliyetlere verilecek hukuk-ı kanuniyedir. Hariçte kalmakla bunlar müdafaa edilemez. Bu esasatı hayyiz-i fiile koyabilmek <için> ancak Meclis-i Millî'de olur. Esasata gelince, parti politik olmadığından ayrıca bir parti politik teşekkülünde ihtirasat şahıstan tevellüt eder. Şahıs mevzubahis olamaz. Bunlar ya Heyet-i Temsiliye'den ihraç olunurlar ve mebusluktan da ihraç olunurlar.

Mazhar Bey – Nizamnameyi müdafaa için Meclis'e girmelidir. Eğer Meclis'e girmez ve Meclis-i Millî de bizim nizamlarımızı tanımazsa isyan etmek lâzımdır.. Binaenaleyh, meclise girmek ve onu müdafaa etmek lâzım gelir.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye'nin vazifesi: (Erzurum Kongresi nizamnâmesinden okur) vaziyeti emin görmezlerse kime feryat edecekler? Meclis-i Millî'ye girmiş olan Heyet-i Temsiliye ilk anda tehlikeye maruz kalırsa, nasıl merkezlerin reyini alacağız? Kuvveti elimizle vereceğiz. Sonra Kars'taki gibi yeniden bir heyet mi yapacağız?

Reis Paşa – Bundan maksat irade-i milliyeyi âmil kılmaktır. Denilir ki, irade-i milliye ve âmâl-i cemiyet buradaki kayıt inhilâle ait değildir. Vaziyet-i âtiyeye aittir. Kararını vermek için bir müddet intizar olunabilir. Umum cemiyetin teşkilâtının başka bir şekle ifrağı lâzım mıdır?

Rauf Bey – Heyet-i Temsiliye de Mebusan'a girerlerse kendileri bir umumî kongre aktedecek. Bu müzakere cereyan ederken rey vermeyecek.

Kâzım Paşa – Meclis-i Mebusan toplandı. Kars'ta olduğu gibi bir Hint taburu geldi..... Emniyet-i milliye yoksa memlekette icra-i hükmedecek kuvvet kimdir?

Reis Paşa – Emniyet olmadığı takdirde kendisinin girdiği meclis ile beraber bir tehlikeye girerse hariçte bir heyet-i âmile bulunmak lâzım gelir.

Fuat Paşa – Tamamiyle Paşa'nın sözüne iştirak ederim. Mebusluk teklif edildiği zaman Paşa Hazretleri meşru düşündüler. Ve namzetliği kabul eylediler. Daima bugün kongreler emniyetin adem-i mevcudiyetine binaendir. Daha fazla tezayüt ederse.. Heyet-i Temsiliye, Meclis-i Millî tamamiyle emniyetimiz geldi deyinceye kadar vazife başında bulunacaktır. Heyet-i Temsiliye azaları mebusluğu tanınmış oldukları için her taraftan kolaylıkla kabul edileceklerinden emin oldukları için ekseriyeti bu suretle temin edelim, dediler.

Heyet-i Temsiliyenin bu husus hakkında Eskişehir'de mebuslarla görüşmesi Meclis-i Millî inikadında Heyet-i Temsiliye namiyle Meclise girmeleri muvafık değildir. Ya mebus veya âyan olmalıdır.

Hakkı Behiç Bey – Cemiyetin evvelâ intihabat ile iştigal etmesi, saniyen Heyet-i Temsiliye'nin asıl vaziyeti ve efkâr-ı umumiyeye karşı deruhte ettiği vazife. Heyet-i Temsiliye efkâr-ı umumiyeye karşı serbestçe Meclis-i Millî'nin inikadını ve memleketin istiklâlini ve falan şeyleri taahhüdatta bulunmuştur. Kendisinde irade-i milliyenin tebellür etmesi lâzımdır. Bir tarafta Meclis-i Millî, bir tarafta Heyet-i Temsiliye. Bunların arasında ihtilâf olmamak kabil değildir. Heyet-i Temsiliye hâkimse mebusan gayr-ı meşru olur. Meclis-i Mebusan hâkim ise Heyet-i Temsiliye komite halinde kalır. Vazifesi icabında kuvvetle müdafaadan ibaret kalır. Heyet-i Temsiliye'yi bu mevkiden yüksek görmüyorum. Heyetin, mukadderat-ı milliyeyi üzerine aldığı için, bunu mecliste müdafaa etmek mecburiyeti vardır. Heyet-i Temsiliye'nin teşkilâtiyle ve taahhüdatı iktizasından meclise girmelidir.

Kâzım Paşa – Bir şüphe daha, Heyet-i Temsiliye mebusana gitti. Emniyet var ise iyi, yoksa ne yaparız.... Var ise evvelâ hükümete itimat, saniyen sulh müzakeratı.... Birincisinde birçok partilerle muhalefet olacaktır.

Rauf Bey – Hükümete adem-i emniyet neden ileri gelir? Bütçe meselesinden ise bu olur. Fakat memleketin müdafaası için ise o halde başka olur.

Kâzım Paşa – Mesele içtihattır. Bir kısım böyle.. Diğer kısım mahvoluyoruz, derler. Bugün açık vaziyetler olduğu halde.. Binaenaleyh Müdafaa-i Hukuk diye gelen cemiyete bir muhalefet bayrağı açacak. El'an gazetelerin bir [kısmı] batıyoruz, diğer kısmı batmıyoruz diyorlar. Heyet-i Temsiliye bütün mebusları toplayamaz. Cemiyet ise böyle olmadı. Hariçteki teşkilât kuvvet-i bâzu ile oldu. Kaç insanı tehdit ettik. Mecliste hürriyet-i kelâm olduğu için birçok muhalifler çıkacaktır.

Reis Paşa – Bendeniz zannediyorum ki, bunu halledebilmek için bir defa Heyet-i Temsiliye'nin şekl-i hâzırı ne zamana kadar muhafaza edilecektir? Emniyetle ifay-ı vazife edeceği âna kadar. Bu makasıdı istihsal için bütün vesaitini ve kuvvetlerini kullanmaya kendisini salâhiyettar addeder. Meclis-i Millî'den sonra bir kongre cemiyetin şeklini tayin edecektir. Bunun için bütün faaliyet ve salâhiyet Meclis-i Millî'ye ait kalıyor. Millet vekilleri kemal-i emniyetle işe başladığı zaman, sizin işiniz kalmamıştır derler; veyahut el'an devama lüzum vardır, derler. Böyle ise vekillerin de buna bir sözü kalmaz. Mesele emniyet içinde bulunup bulunmadığımızı bilmektir. Bugün emniyet yoktur. Cemiyet ve Heyet-i Temsiliye Millet Meclisi emniyet içinde müzakerata fırsat bulacağı zamana kadar aynı halde devam etmek zarureti karşısındadır. Heyet-i Temsiliye bu tehlikeyi görmüş olmakla beraber, mebuslarından ayrı olarak evana intizar etsin mi, yoksa içerisine girsin mi? Yoksa onların müspet ve menfi kararlarını dinlememek mi? Müspet olursa ne âlâ, menfi olursa isyan mı?

Kâzım Paşa – Meclis-i Mebusan emniyet var derse ve bilâhara fena bir iş yaparsa, ordu başka bir şey yapamaz. Biz meşrua yemin etmişizdir. Biz gayr-i meşru emirler dinlemeyiz... Fakat emniyet var denilirse, Heyet-i Temsiliye içeridedir. Meclis-i Mebusanda tam kalamaz. Emniyet vardır deninceye kadar. Ondan sonra da o nam ile oraya gitmemelidir.

Reis Paşa – Demek böyle olmalıdır, terketmemelidir. Bu esasatı ve bu maksadı temin için Meclis-i Millî'deki mebuslarını bir araya toplayıp, bir grup politik vazifesini yaptırmak.

Diğer bir şekil: Heyet-i Temsiliye öyle olur ki Meclis'te bir grup yapar. Siyasî olarak çalışır. Emniyetin husulüne kadar hariçte bir heyet-i âmile bırakabilir.

Rauf Bey – Meclis-i Mebusan içtimaından mevzubahis olmayan müessirat-ı hariciyenin, meselâ hükümetin, padişahın sevkiyle heyet-i umumiye Heyet-i Temsiliye'nin adem-i lüzumuna bir karar verirse ne yapmalıdır?

Kâzım Paşa – Emniyet olduğu zaman biz yokuz. Onlar da bilmelidir ki emniyette bulunulduğu gün biz çekiliyoruz.

Reis Paşa – Meclis toplandı. Reis oldu. Rüesa birer beyanname ile saye-i şahanede ve tedabir sayesinde hiç bir tehlike yoktur derse.

Hakkı Behiç Bey – Olmaz. Sülüsan-ı ekseriyet lâzımdır. Tayin-i esami ile reye konulur.

Bekir Sami Bey – Âyan ve Mebusan emniyetin takarrürüne nasıl karar verebilir? Hangi delâil ile? Ya hükümetin sözüne itimat edecek veyahut etmeyecek, reddedecek. Emniyetin tamamiyle takarrür eylediğini Mebusan hiç bir vakit iddia edemez. Bir mecburiyet-i siyasiye tahtında emniyet mevcut demesi gayr-i mantıkî olur.

Rauf Bey – Emniyette değiliz derse Cemiyet devam edecektir. Onlar milletin hakikî vekilleridir.

Haydar Bey – Onları hükümet kandırır, celse-i hafiye akdettirir.

Reis Paşa – Mebusan ya emniyet veya adem-i emniyet beyan eder. Şayan-ı emniyet gördüğü bir heyete inanır.

Rauf Bey – Adem-i emniyet bir hükümete verilir. Bir diğeri de meclisi fesheder.

Bekir Sami Bey – İki türlü tetkik edelim. Birinci zat-ı padişahî, ikinci kuvay-ı muhasame tarafından. Hükümetimiz padişah namına istediği kadar teminat versin. Fakat hükümet kuva-i muhasıma tarafından bir tehlikeyi nasıl emniyet kararı verir.

Kâzım Paşa – Bu hak mebusana aittir?

Rüstem Bey – Emniyet iki noktadandır. Biri şahsî, diğeri memleketin istikbali taht-ı emniyete alındı mı alınmadı mı? Pratik Cemiyet memleketin tamamiyet-i mülkiyesini ve istiklâlini temin için

vücude geldi. Kim temin eder ki bu tehlike zail oldu. Sulha kadar bu tehlike yüzde yüz mevcuttur. O, sulh konferansının kararıyle taayyün edecektir. Mademki öyle, Heyet-i Temsiliye'nin bekası ve Meclis-i Mebusan'a duhulü lâzımdır.

Kâzım Paşa – Bu kaydın bu maddeye ne için konulduğunu izah edeyim. Meclis kendisini emniyette görürse yine Müdafaa-i Hukuk teşkilâtını bozmayın. Heyet-i Temsiliye Cemiyet'in başında bulunursa iyidir.

Rauf Bey – Hal-i inikadda iken ikinci bir kongre içtimaı muvafık değildir. Ekseriyetten bir kongre aktedilir.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye'nin daveti lâzımdır. Hiç kimse kongre yapmak salâhiyetini haiz değildir. Meclisdeki mebuslar kendi kendilerine toplanamazlar. Kongre azalarını heyet-i merkeziyeler hariçten ve mebuslardan intihap edecektir.

Kâzım Paşa – Mebus şartı başkadır. Erzurum için olabilir. Bugün Heyet-i Temsiliye için kabul ediyor. Ecnebi silâhları altında millî kongre kabul olunursa olmaz. Mebus intihabı gibi değildir. Heyet-i Temsiliye için mebus olmamışlardır. Milletin reyini almak lâzımdır.

Reis Paşa – Fevkalâde kongre için mebus olabilirler. Şart değildir. Fevkalâde kongrenin dahilde ve hariçte, mebuslar falan gibi bir şart yoktur. Her şey emin bulunsa o zaman İstanbul'da yapılır. Hazır İstanbul'da mebuslarımız var, falan falan murahhas olsunlar diyebilirler.

Rüstem Bey – Mebuslar emniyeti tayin ve teyit ederse kongre ne vakit inikat eder? Meselâ bir içtima vücude getirerek bir karar vermez mi? Gayemiz bu teşkilâtın bekasını temin değil mi? Hükümetin kuvveti yoktur.

Reis Paşa – Bu kanaat şahsîdir. Biri bu milletin hulâsa-i âmal ve efkârına yürümek, diğeri bizim fikirlerimize göre yürümektir. Şahsî kanaate değil, milletin kanaatini ve efkâr ve hissiyatını yoklayarak yürümelidir. Bundan sonra da böyle olsun.

Rüstem Bey – Evet, zamanı gelmemiştir.

Reis Paşa – Evet, sadede avdet edelim: Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalması ve makasıd-ı cemiyeti bir grupla mecliste idare etmek. Mehalik nazar-ı dikkate alınarak hariçte bir heyet-i fa'âle bırakmak. <İkinci> Heyet-i Temsiliye de oraya dahil olur. Eğer Heyet-i Temsiliye hariçte kalırsa, emniyetin olmadığını işrap eder.

Rauf Bey – Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalmasiyle bir mahzur varid-i hâtır olabilir. Heyet-i Temsiliye şimdiye kadar aldığı fikirleri sühuletle rüfekasına telkin edebilir. Heyet-i Temsiliye mebus olarak girsin. Heyet-i Temsiliye kalmasın, hariçte yalnız heyet-i fa'âle kalsın.

Reis Paşa – Namı girsin.

Rauf Bey – Hayır. Heyet-i Temsiliye.

Rüstem Bey – Nerede daha iyi iş görebilir? Mebusanda mı, yoksa hariçte mi?

Kâzım Paşa – Mebusana girmesi aleyhindeyim. Muhaliflerin namı ne olacaktır? Bu alelacele yapılmış birtakım zevatın fikridir. Muhaliflerin ilk günde muhalefeti ne olacaktır? Meselâ hükümete emniyet. Hükümet emniyetsiz ise ve 50 mebus da muhalefet gösterirse... Sulhde bazı ağır şerait dermiyan olunursa ne olacak? Meselâ, İzmir için, Erzurum'u vermek lâzım geldiği zaman belki yüz mebus muhalif çıkacak.

Mazhar Bey – Hariçte olursa bu mahzur yok mudur?

Kâzım Paşa – Yoktur. Bugün Heyet-i Temsiliye'yi hiç [kimse] istemezse.... Heyet-i Temsiliye dağılır, üçe iner. Çünkü bundan sonra her ferd-i vatan bağırmayacaktır. Kolay idare ederiz. Şimdiye kadar da muayyen zevatla idare ettik. Tehlike anında yine üç kişidir.

Mazhar Bey – Meclis-i Millî fena bir karar verirse?

Kâzım Paşa – Milletin bakiye-i aksamının müşkülâta duçar olmaması için millet tehlikeden masun kalacaktır. Oranın ahalisi komite şeklini alacaktır. Anarşi olacaktır.

Mazhar Bey – Ben iyi görüyorum.

Kâzım Paşa – Bu hep İstanbul içindir; taşrada olsa bunlar hiç olmaz.

Selâhettin Bey – Üç şey mevzubahis oldu. Ya tamamen gitmek, ya kısmen gitmek, yahut hiç gıtmemek. İçeri girmez. Yalnız bir iki komiseri içeri girer. Bir fırka-i milliye toplar. Dışarıda da Heyet-i Temsiliye çalışır. Gaye-i millîyi hatarda gördüğü zaman Paşanın dediği gibi olur.

Reis Paşa – Şekl-i âtiye karar veriliyor, tabiî. Bu fikre muhalif, yani emniyet-i hakikiye tahassul edinceye kadar bunu istihsale çalışıyor. Adamlarını sokuyor. Olmazsa icap eden şeyi yapacak. Heyet-i Temsiliye namı hariçte kalacak.

Fuat Paşa – Heyet-i Temsiliye namı hariçte kalacak.

Rauf Bey – Heyet-i Temsiliye takviye kararı verdi. İstikbalen söylüyorum. Kesretle kalırsa mebusanda ekseriyet kalamaz. Asgarî olmak üzere taraftarım.

Mümtaz Bey – Nizamnamede Heyet-i Temsiliye'de adet mutlaktır. Delâlet işareti mümkün kılamaz. Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalması lâzımdır. Teyitten başka buradaki maksattır. Anın için bendeniz asgarî itibariyle hariçte kalması taraftarıyım.

Reis Paşa – Hariçte kalmak ekseriyet midir? Emniyet-i hakikiyenin tahassulüne kadar. Ekseriyet var. Öyle ise Meclis-i Millî'nin içtimaından sonra murakabesini ve kemal-i serbestî ile vazifesini yapmak zamanına kadar Heyet-i Temsiliye hariçte kalacaktır. (Fuat Paşa, Kâzım Paşa, Hakkı Behiç, Rauf, Mümtaz, Haydar, Selâhettin, Husrev Beyler muvafik, Mazhar, Rüstem, Bekir Sami Beyler muhalif)

Haydar Bey – Heyet-i Temsiliye'nin mevcudu altıdan dûn olamaz.

Reis Paşa – O zaman ifa-i vazife edemez.

Kâzım Paşa – Bir kere de merakizden sorulur. İhtimal başka bir Heyet-i Temsiliye intihap eder.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye hariçte kalıp buna karar vermiştir. Ve zannederim memnun olurlar.

Rauf Bey – Emniyet-i tamme husulüne kadar.

Reis Paşa – Yani Meclis-i Mebusan'ın kuvveti oluyor.

Rauf Bey – Kuvvetli olduğunu gördüğümden ben bunu sordum.

Rüstem Bey – Bendeniz de o halde muvafikım. İştirak ederim.

Bekir Sami Bey – Bendeniz esasen emniyet hasıl ettik sözüne muarızım, veremez. Kuva-i ecnebiye İstanbul'dan çıkıncaya kadar kim ne derse desin, ben inanmam.

Reis Paşa – Emniyet-i hakikiyenin tahassulüne kadar. Meclis-i Millî emniyet var derse o zaman kongreye bu hal arzedilir. Hariçte kalıp devam edeceğiz, sulh aktedilinceye kadar.

Rauf Bey – Sizi intihap edenler sorarlarsa?

Reis Paşa – Emniyet yoktur, deriz.

Bekir Sami Bey – Biz sizleri Heyet-i Temsiliye diye intihap etmedik. Bizim hukukumuzu Meclis-i Mebusan'da müdafaa etmelisiniz.

Kâzım Paşa – Bu şahsiyet meselesi değildir. Şahıslar değişebilir.

Haydar Bey – Millet için bu zayıf bir iştir.

Reis Paşa – Zaten bu takarrür etti. Heyet-i Temsiliye hariçte kaldığına göre Mebusan'da bir grup vücuda getirmek ve ona göre orada çalışmak lâzım gelir. Arkadaşların birçoğu gider. Onların yerine başkalarını tayin ederler. Heyet hariçte kalacak. Heyet-i Temsiliye namı altında.

Şimdi: Nizamnameye göre Heyet-i Temsiliye 9-16 kişidir. Bu da Şarkî Anadolu içindi. Sivas Kongresi de böyle kabul etti. Bu defa da 9 kişi hariçte kalırsa sülüsan 6 kişi olabilir. Ve ifa-i vazife edebilir. Bundan sonraki kongrede daha iyi imtizaç aranacaktır. Her livadan murahhas intihap edilmek lâzım gelir.

Bekir Sami Bey – 14 vilâyet, 11 müstakil liva. 39 kadar eder.

Reis Paşa – Bu kadar kişi hepsi Heyet-i Temsiliye azası olmak lâzım gelir. 9-16 Heyet-i Temsiliye'yi teşkil eder. Asgarî 9, azamî 16'dır. 30 kişi de sahib-i salâhiyet insanlardır. Madde-i mahsusasına tevfikan davet etsek? Mahallî Heyet-i Merkeziyelerinden davet edilse, bunları gönderseler, müzakere yapsa mümkün değil mi?

Rauf Bey – Zaman meselesi. Mümkündür, zaman müsait değildir.

Reis Paşa – Meselâ Eskişehir'de, memerde intihap olunursa.. Murahhas olarak Meclis-i Millî'ye bir takım mebuslar girecek.

Fuat Paşa – Grupman olacaktı.

Reis Paşa – Bilmiyoruz. Hangi mebuslar? Meselâ Konya'nın yoktur. "Siz nizamname mucibince vilâyetiniz namına iki murahhas tayin ediniz" derlerse <iderler.> Denizli keza. Gelirlerse Heyet-i Temsiliye azası gibi toplanacaklar. Müzakere edilir. Siz münferiden bu esasatı müdafaa edeceksiniz. 9 kişi de Heyet-i Temsiliye olarak kalırlar.

Rauf Bey – Zaman meselesidir. Van için bir buçuk ay lâzımdır.

Selâhettin Bey – Eskişehir'de toplanırlar.

Reis – Bunlar Heyet-i Temsiliye azası namiyle toplanacaklardır. Ve bu mümkün olursa çok iyi olur. Ve Mebusanda mühim adette bir gruptur.

Bu ciheti yarın müzakere edelim.

Kâzım Paşa – Erzurum'un terkiyle falan gibi bir karar karşısında kalınırsa ne yapılabilir? Heyet-i Temsiliye ne yapar?

Reis Paşa – Heyeti Temsiliye orada bir hükümet-i muvakkate teşkil edecektir.

Kâzım Paşa – Milletin heyet-i umumiyesi bu işle uğraşacak mı? O zaman diğer aksam-ı memalik tehlikeye düşer ve ihtilâl kabul edilmez mi?

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye bu icraatını gizlemez.

Kâzım Paşa – O halde isyan ediyor demek olur.

Bekir Sami Bey – Sulh konferansı hiç bir vakit Erzurum'un bir kısmını ilhak etmek gibi bir teşebbüste bulunmayacaktır. Böyle bir hale maruz kalmayacağız.

Reis Paşa – Paşa Hazretleri bu maddenin izahını teklif ediyor. Bu hal vukuunda orada bir hükümet-i muvakkate ilân olunur. Herkes feveran halinde mi olsun, gizli mi olsun? Tabiî gizli olacaktır.

Bekir Sami Bey – Memalik-i Osmaniye'nin bir cüzü kalırsa <ve> orada idare-i muvakkate ilân etmek muvafık değildir. İstisna kabul etmedik. Kaldığımız halde her yerde kabul etmemeye karar verdik. Yalnız bir yerde programımıza muhaliftir.

Reis Paşa – Arabistan'da, Meselâ Antep'te de böyle yapmadık.

Selâhettin Bey – Bu form ve ideal meselesidir.

Kâzım Paşa – Orada bir hükümet-i muvakkate yapmaktır. Çünkü isyan halinde olursa, diğer aksam-ı vatanı tehlikeye düçar ederiz.

Bekir Sami Bey – Katiyen kabul etmeyeceğiz.

Rauf Bey – Bu o kadar çok görüldü ki, tekmil kıyam olursa, bir tazyik-i düvelî karşısında teeyyüt ederse bu infilâk-ı umumî olacaktır. Erzurumlular buna muvafakat etmeyeceklerdir. İdare-i muvakkate ilân ederler.

Reis Paşa – Başka türlüsü de gayr-i kabil-i tatbiktir.

Rauf Bey – Meselâ İzmir gibi. Bu işgale karşıdır. Eğer hükümet tazyik <halinde> [altında] bir cüzünü terke mecbur olursa, o zaman idare-i muvakkate ilân eder.

Reis Paşa – Yalnız o cüz'de olmak lâzım gelir. Faraza Kilikya'yı terketti. Orada idare-i muvakkate ilân edilmedi. Ben camia-i Osmaniye'den ayrılmayacağım derlerse, o zaman bizi niye bıraktınız diye diğer aksam-ı mütebakiye ilân-ı istiklâl mi etsin?

Hakkı Behiç Bey – İdare-i muvakkateler teşkil edilmez. Başka türlüdür.

Bekir Sami Bey – O halde İstanbul'da Meclis-i Millî'nin toplanmasın<d>a ihtiyaç kalmaz efendim. Yoktur. Mademki her vilâyet kendi kendisi ile alâkadardır, o halde hiç bir ihtilâfımız kalmaz.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî'de vekiller toplanıyor. Karar veriyor.

Bekir Sami Bey – O halde Heyet-i Temsiliye'nin burada yahut İstanbul'da kalmasında hiçbir beis yoktur.

Kâzım Paşa – Tehlike... Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalması lâzım. Yoksa mevcudiyetimizin kaybedilmesi tehlikesi vardır. Kars Şûra'sı meydanda. Dağlarda, şurada burada ne kadar elebaşı varsa Kars'a götürdüler. Bir Hint alayı geldi. Hepsini aldı götürdü. İşte biz bundan korkuyoruz.

Bekir Sami Bey – O halde sulh konferansı bizi İngiltere'nin himayesi, hâkimiyeti altına verdi. Padişah da hükümet de bunu kabul etti. Meclis-i Mebusan da bunu kabul etti. Vilâyât-ı Şarkıye'nin bir sözü kalmaz.

Kâzım Paşa – Nahcivan gibi. Oraya Ermeni gelirse ne namus, ne hayat var. Yerli halk kendilerinin mahvını gördükleri için bunu kabul etmeyeceklerdir.

KARARLAR

1) Mebuslar[ın] İstanbul'a gitmezden evvel hariçte bir içtima aktetmeleri ve Trabzon, Samsun, Eskişehir, <de> İzmit, Edirne, İstanbul'da grup içtimaları ve mebusları tenvir etmek ve mahall-i içtimaı kararlaştırmak üzere yazılacak talimatnamenin ihzarı için bir komisyon teşkil edilecek (Komisyon azaları Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey, Husrev Bey).

2) Meclis-i Millî'nin içtimaından sonra murakabesini [yapabilmek] ve kemal-i serbestî ile vazife yapmak zamanına kadar Heyet-i Temsiliye hariçte kalacaktır.

18 Teşrin-i Sani 335 Salı İçtimaı

Saat 2,45 sonra

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetinde:

Kâzım Karabekir Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Rüstem, Rauf Beyefendiler. Haydar Bey, Mazhar Bey, Mümtaz Bey, Bekir Sami Bey, Süreyya Bey, Hakkı Behiç Bey, Hilmi Bey, Hoca Efendi, Husrev Bey.

Reis Paşa – Hazırlanan talimatnameyi okuyalım. (Husrev Bey okur).

Reis Paşa – Bir mütalâanız var mı efendim?

Mazhar Bey – "Heyet-i Temsiliye bunu bir zaruret telakki ettiği" tabiri yerine ekseriyetle kabul edildi denilsin; çünkü bunu kabul etmeyenler de var.

Reis Paşa – Bir daha, cümle cümle okuyalım. (Tekrar okunur)

Reis Paşa – Müsaade buyuruluyor mu efendim? Gelmemesi ne demek, gelebilir. Gelememek yoktur, gayr-i mümkündür denilemez. Hükümet-i hâzıra emir verirse, karar verirse, Heyet-i Âyan ve hükümet gelebilirler. Hiç bir mahzur yoktur, mümkündür. Bu doğru değildir; gelmemek ne demektir? Hükümet aynı fikirde olsa hepsi gelebilir.

Rauf Bey – Hükümet suret-i mutlakada İstanbul'da inikadını istediğinden, denilsin.

Reis Paşa – Devam buyurunuz (okunur).

Reis Paşa – Bu da doğru değil. Meclis-i Mebusan İstanbul'da da toplanabilir, hariçte de. Bunun için imkân hükümetin muvafakatiyledir. Hükümetin muvafakatiyle hariçte toplanırsa Müessisan olmaz.

Haydar Bey – Bu hususta badelmütalâa beyan-ı fikrederiz.

Reis Paşa – Grupmandan maksat, İstanbul'a gitmeyiniz değil. Mahâzîri ve mehâliki arîz ve amîk anlatmak ve oraya gidildiği halde müteyakkız bulunmak ve makasıd-ı cemiyetin Meclis-i Mebusan'da muhafaza ve müdafaası... Yoksa İstanbul'a gidip gitmemek meselesi mevzubahis olmuyor; esas bu değildir.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî'de vekiller toplanıyor. Karar veriyor.

Bekir Sami Bey – O halde Heyet-i Temsiliye'nin burada yahut İstanbul'da kalmasında hiçbir beis yoktur.

Kâzım Paşa – Tehlike... Heyet-i Temsiliye'nin hariçte kalması lâzım. Yoksa mevcudiyetimizin kaybedilmesi tehlikesi vardır. Kars Şûra'sı meydanda. Dağlarda, şurada burada ne kadar elebaşı varsa Kars'a götürdüler. Bir Hint alayı geldi. Hepsini aldı götürdü. İşte biz bundan korkuyoruz.

Bekir Sami Bey – O halde sulh konferansı bizi İngiltere'nin himayesi, hâkimiyeti altına verdi. Padişah da hükümet de bunu kabul etti. Meclis-i Mebusan da bunu kabul etti. Vilâyât-ı Şarkıye'nin bir sözü kalmaz.

Kâzım Paşa – Nahcivan gibi. Oraya Ermeni gelirse ne namus, ne hayat var. Yerli halk kendilerinin mahvını gördükleri için bunu kabul etmeyeceklerdir.

KARARLAR

1) Mebuslar[ın] İstanbul'a gitmezden evvel hariçte bir içtima aktetmeleri ve Trabzon, Samsun, Eskişehir, <de> İzmit, Edirne, İstanbul'da grup içtimaları ve mebusları tenvir etmek ve mahall-i içtimaı kararlaştırmak üzere yazılacak talimatnamenin ihzarı için bir komisyon teşkil edilecek (Komisyon azaları Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Hakkı Behiç Bey, Haydar Bey, Husrev Bey).

2) Meclis-i Millî'nin içtimaından sonra murakabesini [yapabilmek] ve kemal-i serbestî ile vazife yapmak zamanına kadar Heyet-i Temsiliye hariçte kalacaktır.

18 Teşrin-i Sani 335 Salı İçtimaı

Saat 2,45 sonra

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetinde:

Kâzım Karabekir Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Rüstem, Rauf Beyefendiler. Haydar Bey, Mazhar Bey, Mümtaz Bey, Bekir Sami Bey, Süreyya Bey, Hakkı Behiç Bey, Hilmi Bey, Hoca Efendi, Husrev Bey.

Reis Paşa – Hazırlanan talimatnameyi okuyalım. (Husrev Bey okur).

Reis Paşa – Bir mütalâanız var mı efendim?

Mazhar Bey – "Heyet-i Temsiliye bunu bir zaruret telakki ettiği" tabiri yerine ekseriyetle kabul edildi denilsin; çünkü bunu kabul etmeyenler de var.

Reis Paşa – Bir daha, cümle cümle okuyalım. (Tekrar okunur)

Reis Paşa – Müsaade buyuruluyor mu efendim? Gelmemesi ne demek, gelebilir. Gelememek yoktur, gayr-i mümkündür denilemez. Hükümet-i hâzıra emir verirse, karar verirse, Heyet-i Âyan ve hükümet gelebilirler. Hiç bir mahzur yoktur, mümkündür. Bu doğru değildir; gelmemek ne demektir? Hükümet aynı fikirde olsa hepsi gelebilir.

Rauf Bey – Hükümet suret-i mutlakada İstanbul'da inikadını istediğinden, denilsin.

Reis Paşa – Devam buyurunuz (okunur).

Reis Paşa – Bu da doğru değil. Meclis-i Mebusan İstanbul'da da toplanabilir, hariçte de. Bunun için imkân hükümetin muvafakatiyledir. Hükümetin muvafakatiyle hariçte toplanırsa Müessisan olmaz.

Haydar Bey – Bu hususta badelmütalâa beyan-ı fikrederiz.

Reis Paşa – Grupmandan maksat, İstanbul'a gitmeyiniz değil. Mahâzîri ve mehâliki arîz ve amîk anlatmak ve oraya gidildiği halde müteyakkız bulunmak ve makasıd-ı cemiyetin Meclis-i Mebusan'da muhafaza ve müdafaası... Yoksa İstanbul'a gidip gitmemek meselesi mevzubahis olmuyor; esas bu değildir.

Haydar Bey – İstanbul'da olduğu takdirde melhuz mahâzîri, hariçte olursa yine mahâzîri gösteriyoruz.

Reis Paşa – Bendenize kalırsa, raporda İstanbul'daki içtimada melhuz mahâzîr tadat edilmemiştir. Hariçte içtimaı halindeki mahâzîr tezekkür edildi.

Mazhar Bey – Taşrada olursa Müessisan falan diye karar verileceği idi.

Haydar Bey – Biz her iki tarafın mahâzîrini tadat ve ana göre yazacağımızı zannediyoruz.

Reis Paşa – Bendenizin anladığıma göre şöyle bir seri takip olunabilir. Meclis-i Millî İstanbul'da içtima ettiği takdirde şu fevaid ve şu mahâzîr vardır. Hariçte inikat ederse şu mahâzîr ve şu fevaid vardır. Ancak hükümet-i hazıra buna muvafakat etmeyecektir. Hariçte olursa Meclis-i Âyan da gelmeyecektir. Binaenaleyh, İstanbul'da içtimada zaruret vardır. Bu zarurete mutavaat edilince, mevcut ve musarrah mahâzîre karşı içtimaı müteakip ne yapmak ve ne suretle hareket edileceğine dair müzakere etmek. Bunun için falan falan yerlerde içtima ile kararlaştırıldıktan sonra gitmeyi münasip gördük.

Rauf Bey – Tabiî onların da <bir> fikirlerini almak lâzımdır.

Rüstem Bey – Bir şık daha var. Onu göstermiyoruz. Meclis-i Millî halinde toplanmayıp gayr-i muayyen bir meclis şeklinde toplanmak.

Reis Paşa – Bendeniz bunu mahzurlu görüyorum. Ve bu<nu> da birçok kişiye böyle açık yazılmaz... Yalnız İstanbul'da mahâzîr ve mehâlik mevcuttur.. Hariçte de maddeten gayr-i mümkündür. İstanbul'da olursa ne lâzım gelirdi.... İstanbul'a mı gidilecek, hariçte mi?

Fuat Paşa – İstanbul'da şu mahâzîre karşı ve hükümet de hariçte içtima<ı>[a] müsaade etmediğinden dolayı mebusların falan falan falan noktalarda toplanmaların<ı>[a] karar verdik. Fikirlerinin de münferiden alınması [kararlaşmış] idi..

Reis Paşa – Biz onların İstanbul'a gitmeyi veyahut gitmemeyi değil. Bu İstanbul'da olduğuna nazaran mahâzîre karşı ittihaz-ı tedabir idi.... Ama onlar bütün tehlikelere karşı kendileri gitmemeye karar verirlerse, o başka.

Kâzım Paşa – Mesele evvelâ Meclis'in inikadından evvel toplanıp İstanbul'a mı gidelim, yoksa burada mı içtima edelim..... Evvelâ grupman olarak fikirlerini anlayalım. Meselâ, Trabzon, Samsun gibi limanlarda.... Halbuki mebuslar bunlara karar vermelidir. Onun için grupman olmazdan evvel ferden fert fikirlerini alalım, sonra da grupman halinde fikirlerini söylesinler.

Reis Paşa – Meclis-i Millî'nin İstanbul'da inikadını kabul ederek mahâzirini saymak, iyiliklerini, fenalıklarını tadat etmek..... Biz buna karar verdik. Siz ne dersiniz?

Haydar Bey – Dün siz meclisi küşat ettiğiniz zaman, Meclis-i Millî'nin mahall-i içtimaı İstanbul'da mı, yoksa taşrada mı suali idi. Uzun uzadıya münakaşadan sonra, Kâzım Paşa Hazretlerinin dediği gibi, evvelâ ayrı ayrı soralım, sonra telâki noktalarında görüştürelim, sonra gitsinler. Bizim komisyonumuzun da vazifesi, onların fikirlerini anlamak idi. Zabıtlara göre ve kendi fikirlerimize göre, bunları bir araya getirdik, bu talimatnameyi yazdık.

Reis Paşa – Şimdi anlaşılıyor ki nikat-i nazarda tehalüf var. Tekrar edelim. Münferiden ve grupman halinde içtimadan maksat, İstanbul'a gitmek mi, gitmemek mi olduğu değildi... Yalnız hariçte mümkün değil. İstanbul ise zaruridir. Hariçte içtimaa padişah ve hükümet müsaade etmiyor.

Rauf Bey – <Biz> bu tarzda suale mecburiyet, şu nokta-i nazardan hasıl oldu. Bunu <biz> Heyet-i Temsiliye bu suretle mahzurlu gördü, demekle mebusların kabulünü icap ettirmez. Bunun için İstanbul'da içtimadan evvel mebusların grupman olarak içtimaına karar verdik.

Reis Paşa – İstanbul'a gidelim mi, gitmiyelim mi, değil idi.

Kâzım Paşa – Bendeniz itiraz ettim idi.... Bir karar veririz. Onlar kabul etmezse..... O halde olmaz.. Onun için böyle karar verilmişti.

Reis Paşa – O halde müsaade ediniz, bunun ne suretle takarrür edeceğini reye koyayım: Yani, İstanbul'a gidilsin, gidilmesin tarzında mı, yoksa İstanbul'daki mahâzîr tadât edilerek..... Ve makasıd-ı cemiyetin suret-i müdafaası mı? ... Yoksa hariçte bir içtima-ı millî veyahut Meclis-i Müessisan halinde içtima etmesi mi isteniyor?

Rauf Bey – Hayır...

Reis Paşa – Mademki hükümet hariçte müsaade etmiyor....

Kâzım Paşa – Biz hariçte kabul ederiz... Ya mebuslar kabul etmezse.. Eğer bunların ekseriyeti İstanbul'a gitmiyoruz derlerse, hükümet gelmeye mecburdur.

Reis – O halde bunu o suretle müzakere etmeliyiz.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî bunu bilmez.. Biz onlara izah edelim dedikdi.

Reis Paşa – Meclis-i Millî'nin hariçte içtimaı yalnız Assemblée National ve Assemblée Constituant olabilir..... Yazılmış şekil gibi midir? Veyahut benim izah ettiğim gibi midir? Bunu, vakit zayi etmemek için, reye koyalım.

Rauf Bey – Yazılan şekil tadil edilebilir.

Reis Paşa – Biz kararımızı diğer şeye talik etmedik. Yani hariçte bir içtima-ı millî veya müessisan yapmaya karar vermedik. İstihdaf ettiğimiz gaye bu değildi.

Hakkı Behiç Bey – İstanbul'u kabul etmiştik. Zaruret halinde Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanmasına mecburuz. İstanbul'da toplanıldığına nazaran şu, şu, şu mahâzîr vardır. Bu mahâzîr müzakeratın selâmetini ihlâl eder. Hariçte de şu şu mahâzîr ve fevaid vardır. Zaruret sebebiyle İstanbul'da toplanıldığına nazaran grupman toplanıp birtakım tedabir ittihazına dair düşünülmüştü.

Haydar Bey – Dün reye koyduğunuz ne idi? İstanbul'da mı içtima, hariçte mi? Ekseriyet İstanbul'da zaruret halinde içtimaı kabul etmişti. Sonra grupmanlar varid-i hâtır oldu. Bunları müctemian toplamak mümkün olmadığı için evvelâ münferiden, bilâhara grupman halinde toplayalım, denildi.

Reis Paşa – İstanbul'da veya hariçte içtima meselesi arîz, amîk müzakereden sonra reye konuldu. Sonra karar verildi. İstanbul zarurî olarak kabul edildi. Ve meclise gitmeden evvel mebuslara vaziyeti anlatalım denildi. Ona göre vaziyet alsınlar denildi. Bu tedbir mikdamında idi.

Rauf Bey – Bunları hariçte bir yerde toplaya<lım da> [rak] mahâzîri kendilerine izah etmek bir tedbir makamında kabul edilmişti... Karar meselesi değildir. Heyet-i Temsiliye bu kararı vermedi.. Mutlak demedi. Bu içtimadan maksat sizin reyinizi almaktır.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye, bu mesele böyle olacak, demeye kendisinde salâhiyet görmedi. Bunların reylerini almaktır.

Haydar Bey – Gidelim mi, gitmeyelim mi?...

Hakkı Behiç Bey – Münferiden sorulacak şey, mahall-i içtima hakkında idı.

Reis Paşa – Gitmek gitmemek meselesi değil; yalnız İstanbul'dan evvel toplayıp şu mahâzîr vardır, suretinde kendilerini tenvir etmekti... Müsaade ederseniz yazılan şeyi vustâya göre tadil edelim....

Hakkı Behiç Bey – Yalnız mahall-i içtima hakkında mebusların da münferiden fikirlerini almaktı.

Rauf Bey – Dünkü karar şu şekilde idi.... O karar ise... Ayetullah değil... Yine müzakere ederiz.

Bekir Sami Bey – İkisini de mezcetmek mümkündür.

Haydar Bey – Dün karar verildiyse mezcetmek doğru değildir.

Reis Paşa – Paşa Hazretleri buyuruyorlar ki, mahall-i içtimaı kararlaştırmak idi...

Fuat Paşa – Mebuslar<ın> İstanbul'a gitmeden evvel bu mühim hususat hakkında karar vermek.... Bu "mühim hususat" kelimesinde hepsi dahildir. Bendeniz kelime ile oynamak istemiyorum. Bendeniz İstanbul'a gitmeden evvel suret-i umumiyede müdavele-i efkâr... Mebuslar gitmeyiz derlerse, o başka..

Reis Paşa – Bu münakaşaya kapı açar... Yalnız mahall-i içtima takarrür ettiği hakkında olduğu fikrinde olanlar ellerini kaldırsın...

Rauf Bey – Öyle değildir efendim. Grupmana gitmeden evvel ferden fikirlerini almaya karar vermiştik.....

Kâzım Paşa – Biz bunu ferden fert her mebusa mı soracağız, yoksa grupman halinde. Grupman mevkilerindeki kumandanlara gönderip bunları mebuslara verin mi diyeceğiz?.. Ve mebuslara İstanbul'da mı <ne> yapalım... Yoksa suret-i umumiyede ne yapalım mı?...

Reis Paşa – Bu ifade gidildiğine ve gidilmediğine dair tedabirdir... Bu da iyi.

Haydar Bey – Heyet-i Temsiliye bu kararı verdi, siz ne dersiniz?...

Reis Paşa – Bu zaruret üzerine karar verilmiştir. Şu zaruretler vardır.

Fuat Paşa – Münferiden sormanın imkânı olmadığından grupman tarzında olmasını söyledim; karar verdiniz. Mebusları Kolordular

bulamaz. Ve şüyû bulacak... Ve binaenaleyh suret-i umumiyede münferiden kolay olmadığı için mümkün değildir, denildi...

Reis Paşa – Siz fikrinizi veriniz (Haydar Beye) sizin telakki ettiğiniz nokta-i nazar nedir?

Haydar Bey – İstanbul'a mı, hariçte mi?

Reis Paşa – Gerek münferiden vuku bulacak istizah ve gerekse grupman suretiyle temini arzu edilen maksat İstanbul'da mahâzîr ve mehâlik tasvir olunacak ve fakat hariçte içtimaına hükümet tarafından mümanaat edildiğine nazaran, İstanbul'da içtıma mecburidir. Zaruretten dolayı, Meclis-i Millî<nin> orada içtima ettiğine nazaran ne gibi tedbirler alınır... Evvelâ bu hususat idi... Münferiden bu idi.. Grupman ise bunlarla müdavele edilecek hususattır.

Rauf Bey – Sizin münferiden fikriniz nedir, idi.. Ne tedabir ittihaz edilmelidir...

Reis Paşa – Rapor bir daha tekmil fikir alınmak üzere okunsun. (Rapor ve dünkü zabıt okunur)

Reis Paşa – Kabul olunmuş şekil nedir?

Rauf Bey – Sizin fikriniz nedir, denilmez ise, ben kabul edemem.

Reis Paşa – Grupmanlara ne diyeceğiz?

Rauf Bey – Onlara da öyle.

Hakkı Behiç Bey – Neticede fikir İstanbul veyahut hariç diye anlaşılır.

Haydar Bey – Bazı tedabirden bahsetmek istedim. Siz reddettiniz. Grupman en sonra bahsedildi..

Reis Paşa – Yazılmış olan suret okundu. Fikren tebdil yapılacaksa öyle yapalım (bir daha okundu).

Bekir Sami Bey – Burada taşradaki içtimada mahâzîr ve taşrada içtimaın da hükümetin muhalefeti yüzünden gayr-i mümkün olduğu zikrediliyor. Fakat İstanbul'daki mahâzîr zikredilmiyor efendim. İstanbul'un meşgul olması sebebiyle ne gibi tehlikelere maruzdur.?

Reis Paşa – Heyet-i Âyan ve hükümetin gelmesi... Gelebilir... Karar ve emir verirse. Bunu ne suretle tebliğ edeceğiz.?

Hüsrev Bey – Kolordulara şifre...

Reis Paşa – Bendenizin teklifi. Silsile-i tahriri biraz tebdil etmek lâzımdır. Meselâ şöyle bir tertip:

1) İstanbul'un vaziyetini iyice tasrih

2) İstanbul'da içtimadan dolayı olan mahâzîrin tasrihi

3) Bunlardan dolayı Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaının gayr-i caiz, gayr-i mantıkî olduğu

4) Hatta Salih Paşa'nın da Amasya müzakereatında bu mahâzîri kabul ederek hakikaten içtimaın İstanbul'da gayr-i caiz olduğunu ve bu babta hükümetin bir gûna teminat-ı maddiye gösteremediğini ve buna kail olduğunu, bu kanaat-i vicdaniyede olduğunu söylemiş bulunduğu, hükümet-i merkeziyenin de buna mukabil ısrar eylediği

5) Hariçte içtimada da fevaidi tadât

6) Hükümetin hariçte içtimaa adem-i muvafakati

7) Hariçte içtima halinde Âyan ve hükümetin gelmemesi yüzünden içtimaın küşadı gayr-i mümkün olduğu

8) Bu esbabtan dolayı İstanbul'da içtimaın zarureti

9) Binaenaleyh İstanbul'da içtimaa karar verildiğine nazaran hariçte alınacak tedabir ve tertibat

10) İstanbul'da içtima halinde makasıd-ı cemiyetin temini ve istihsali için "grup politik" esasatı...

Reis Paşa – Bu fikirleri bütün mebuslarımıza isal eder ve bize gönderirler. Alınacak tedabir için mütalâa veriniz, deriz.

Kâzım Paşa – Yalnız nihayete bir şey ilâve etmeli... Kısa bir şeyi sormalı.... Ben Şarkın ıçtimaını temin ederim. Meselâ Trabzon mebuslarına gitmeyin dersem gitmezler. Siz de buralarını; Ankara'yı Fuat Paşa Hazretleri temin ederler.

Reis Paşa – Fikirlerimiz budur..... toplayınız, delâlet ediniz bu hususatı temin ediniz..... Fakat silsile itibariyle ne buyuruyorsunuz? Hazırlanan raporda İstanbul'un mahâzîri sayılmamıştır. Hariç için mahzurlar doğru değildir. Mesele hükümetin adem-i kabulünden neşet eder.... Başka tarza mı girsin..

Bekir Sami Bey – Müsvedde elimizdedir.

Sivas Valisi Reşit Paşa – Bir tebliğname ile herkesin fikri soruluyor. Bendeniz hazırlıyorum. Katî karar mı veriyorsunuz? Tebliğname ile sorulanlara cevap gelmeden karar verilme[me]si iyi olur.

Reis Paşa – Haber bir taraftan geliyor. Esasen yine fikir soruyoruz.

[Sivas] Valisi Reşit Paşa – Pek güzel efendim, birkaç güne kadar raporumu ben de takdim edeceğim.

Reis Paşa – Hazırlanmış sureti aynen veya tadilen ve ilâve suretiyle kabul etmek hususları vardır. Aynen kabul edenler ellerini kaldırsın (ekseriyet yok beş rey) o halde tadil olunacaktır. Başka teklif var mı? Tekliflerim yukarıda arzettiklerimdir.

Mazhar Bey – İstanbul'da Meclis-i Millî'nin içtimaında[ki] zarureti kabul etmemiştim. Onun için grupman da İstanbul'da değil, hariçte olduğuna nazaran tedabir ittihazını tezekkür etmek lâzımdır.

Kâzım Paşa – Hükümet kabul ederse bile yine mahzurları vardır. Hariçteki mahâzîrden de esaslı surette bahsetmek lâzımdır. Bilhassa Âyanın ve Padişahın ve hükümetin İstanbul'dan oynaması basit bir şey değildir. Rumlar böyle bir vaziyet karşısında hazırdır. Nakil keyfiyeti teşettüt-i efkârı mucip olur. Bilhassa gazetelerin... Mesele yalnız hükümetin gelmemesi değildir.

Reis Paşa – Bu silsile dairesinde yazılmakta bir itiraz ve mütalâa var mı?

Menteşe Mutasarrıfı Hilmi Bey – Düvel-i Muazzama'ya bildirilse olmaz mı? Sizin İstanbul'da müsellâh kuvvetleriniz var, bunun için orada içtima edemeyiz gibi.

Reis Paşa – Bu silsile dairesinde yazılmayı reye koyuyorum.

Fuat Paşa – İstanbul ve Edirne civarında grup halinde toplanacak mebusların nerede toplanacağı zikredilmedi. Bendeniz Edirne için ya Edirne veya Eskişehir'i muvafık görüyorum veyahut İstanbul.

Reis Paşa – Bu fikre göre yeniden yazılmasına ekseriyet var mı? (Eller kalkar, 7 rey ekseriyet var)

Reis Paşa – Ekseriyet vardır efendim. O halde kim yazsın? Aynı heyet mi?

Diğer heyet-Olamaz. Kabul edemeyiz.

Reis Paşa – O halde kim yazsın?

Sesler – Bekir Sami Bey, Süreyya Bey, Rüstem Bey, Zat-ı âlileri.

Reis Paşa – Muvafık mı?

Sesler – Tabii muvafık.

Reis Paşa – Beş dakika istirahat.

Birinci Celsenin Sonu

İKİNCİ CELSE

Saat 4,25 sonra

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetlerinde :

Reis Paşa – Şimdi; malûm-ı âliniz Meclis-i Millî İstanbul'da olduğuna nazaran Meclis-i Mebusan'da nizamname ve beyannamelerde münderiç esasata göre hukuk-i millet ve memleketi müdafaa etmek için bir<er> grup vücude getirmek lâzım gelir. Diğer taraftan Heyet-i Temsiliye'nin dahi mevcut mahâzîr ve mehalikten dolayı hariçte kalması takarrür etmiştir. Bendeniz hem Heyet-i Temsiliye'yi daha kuvvetli bir hale ifrağ etmek, hem de meclisde millî, vatanî ve siyasî bir grup vücude getirmek için ne gibi bir tarz-ı hareket lâzımdır. Suret-i intihap hakkında nizamname mevadına göre düşünmek lâzımdır. Ve Heyet-i Temsiliye azası, kongre münakit olmadığı bir zamanda hey'atı merakize ile bilmuhabere kararlaştırılarak olur. O da hey'atı merakizeden bir, yahut iki zat intihap ettirir; benim hesabıma göre ve nizamnameye göre, fakat mebus olmuş zevattan ibaret olmak üzere, vilâyetlerden iki, livalardan birer mümessil intihap ettirecek olursak ve sühuletle bir yere toplarsak, hem Heyet-i Temsiliye'yi takviye ve hem de mecliste grubu vücude getirmek kolay olur. Bunu müzakere etmeyi teklif ediyorum.

Mazhar Bey – Bu, nizamnameye bir dereceye kadar muvafik olur. Hakikaten Heyet-i Temsiliye azaldı. <Ve> Heyet-i merkeziyelerden bunu isteriz.. Gelecek mümessiller bilhassa mebus olanlardan olursa daha iyi olur. Çünkü bu suretle mecliste iyi bir grup hasıl olmuş olur. <Ve> nizamnamenin esasatını müdafaa ederler.

Reis Paşa – Nizamnameye göre Heyet-i Temsiliye azası dokuz ilâ onaltıdır. Madde-i müzeyyeleye göre de yetmiş kişi kadar oluyor. Bunlardan dokuz kişi Heyet-i Temsiliye ile hariçte kalır, diğerleri Meclis-i Millî'ye gider.

Rüstem [Bey] – İlâve edilecek azalar Heyet-i Temsiliye'den addedilecek, onlar da Meclis-i Mebusan'a gidemiyecekler mi?

Reis Paşa – Giderler efendim ..... Madde-i müzeyyeleye göre Heyet-i Temsiliye'ye dahil olacak azaları intihap kolay olur. Bu suretle mümessilleri toplamak ve grubun esasatını temin etmek.....

Haydar Bey – Müzakerat için toplanacak mebuslardır.

Reis Paşa – Hayır, bunlar değil diğerleri, alelumum mebuslardır. Heyet-i Temsiliye'ye tayin edilenler Heyet-i Temsiliye gibi bulunur. Bilâhara bunlardan dokuz kişi kalır, üst tarafı Meclis-i Millî'ye giderler. Hariçte kalacak Heyet-i Temsiliye azasının mebus olması veyahut şu ve şu şahıs olması şart değildir.

Rüstem Bey – Demek bunlar Meclis-i Millî'de Heyet-i Temsiliye'nin murahhasları gibi olacaktır.

Reis Paşa – Murahhas değil, grup halinde. Nizamnameyi müdafaaya söz vermiş bir grubun esası.

Süreyya Bey – Heyet-i Temsiliye'de mebuslar kalacak.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye hariçte kalacaktır.. Mebus da olabilir. Meclis-i Millî'ye gidenler istifa ederler. Yerlerine başkası kalır.

Rüstem Bey – Demek ki bunlar Meclis-i Millî'de teşekkül edecek partinin çekirdeği olacak.

Reis Paşa – Evet.

Haydar Bey – Bunlar cemiyetin grubunu teşkil edecek; halbuki cemiyet namına birçok mebus var. Bu mümessilleri heyet-i merkeziyeler intihap edecek. Aynı heyet-i merkeziyeden meselâ yalnız bir kişi mümessil olarak istenilecek. Halbuki o heyet-i merkeziyeden esna-i intihapta üç dört mebus cemiyet namına namzetliğini vazediyor. Bunlardan yalnız birisi intihap olunursa diğerlerinin iğbirarını mucip olmasından korkuyorum. Diğerlerini ihmalden dolayı ufak bir suitefehhüm çıkmasın. Malûm a, bizim millet bir pire için yorganı yakarlar... İnfial olmasın.

Reis Paşa – Bütün Mebuslarınız gelebilirler. Fakat siz bir tane intihap ediniz, deriz.

Kâzım Paşa – Erzurum'dan yedi mebus çıkıyor, Hepsi gelsin mi? Bunun için suret-i davet başka türlü olmalıdır. O Heyet-i Merkeziyeden çıkacak mebuslar bilmüzakere içlerinden birini mümessil ve murahhas olarak bize gönderirler.

Reis Paşa – Muvafıktır. O halde bütün mebuslar ile heyet-i merkeziyelerin intihabiyle....

Kâzım Paşa – İkinci bir faydası var; grupmanların anlaşmaları toplu olacak.

Reis Paşa – Grupların içinden birer murahhas davet ediyoruz... Nerede toplanalım? Eskişehir esas nokta olmuştur veyahut civarı...

Hakkı Behiç Bey – Meselâ Söğüt...

Reis Paşa – (Fuat Paşa'ya hitaben) Ne buyuruyorsunuz Paşa Hazretleri.... Söğüt hakkında?

Fuat Paşa – Ne suretle tercih ediliyor?

Hakkı Behiç Bey – Bendeniz, eytamhane ve birçok hane bulunduğu için Söğüt'ü muvafık buluyorum.

Reis Paşa – Evet.. Söğüt'e her taraftan gelinebilir. (Fuat Paşa'ya hitaben) Mevki itibariyle emniyet nasıldır?

Fuat Paşa – Bendeniz Heyet-i Temsiliye hakkındaki kararı muvafık buluyorum. Yalnız bir şeyden korkuyorum ki Eskişehir'deki umumî içtima ile Heyet-i Temsiliye içtimaı yanlış anlaşılmasın. Gelecek mümessil mebuslardan maada diğer mebuslar bize artık lüzum kalmadı diye grupmana gelmeden doğru İstanbul'a giderler. Eskişehir kabul edilmişti. Bir mebus iki mahal kabul etmiş olur ki, bu da mümkün değildir.

Reis Paşa – Grupmanı beklemezler, bunu o suretle etraflı yazarız.

Fuat Paşa – Heyet-i Temsiliye kalkıp Söğüt'e gidecek... Kaç günde? İntihabat bitmek üzere. 15 gün sonra tamamen bitecek. Heyet-i Temsiliye ile grupların içtimaı aynı zamanda olsun, ben tercih ederim.. Yahut Eskişehir civarındaki gruplarda olsun. Çünkü emniyet nokta-i nazarından Söğüt nasıl olabilir? Anadolu-i Garbîde indelhace kuva-i milliye'yi Eskişehir civarında toplabiliriz. İcabında Aydın cephesine de müracaat ederiz. Söğüt uzak kalır. Söğüt bir kere istasyon ile Söğüt arasında beş saattir.. Bir gündür. Vesait-i nakliye bir iki arabadan fazla değildir. Kıta-i askeriye de yok ki nakletsin.

Reis Paşa – (Fuat Paşa'ya hitaben) Mevki intihabı size aittir, neresi olmalıdır?

Fuat Paşa – Eskişehir civarı... Seyitgazi'yi bendeniz daha muvafık buluyorum. Araba hazırlayabiliriz. Vesait-i nakliye temin ederiz.

Hilmi Bey – Eskişehir'e gidelim.

Sesler – İngilizler var.

Hilmi Bey – Ne olur, tehlike varsa bizim için bir şereftir.

Sesler – Emniyet şarttır.

Hilmi Bey – Niçin Bursa'da toplanmıyoruz? Bursa daha kolay.

Fuat Paşa – Neden dolayı kolay olsun, üç gün yolculuk var.

Hilmi Bey – İstanbul'dan da gelirler.

Fuat Paşa – Ona şüphe mi var?

Hakkı Behiç Bey – Gelemezler.

Reis Paşa – Nefs-i Eskişehir'de emniyet yoktur.

Kâzım Paşa – Bu gayr-i resmî bir içtima olduğu için gizlemeliyiz. Resmî için İstanbul'a gidilecek. İçtima resmî olmadığı cihetle İtilâf Devletleri bu gayr-i resmî heyete karşı daha kolay tecavüz edebilirler. Bunun için emniyet şarttır.

Reis [Paşa] – Orası iyidir. Altı saattır. Randevu Eskişehir olur.

Fuat Paşa – Yine Eskişehir deriz. Memur bulundururuz. Seyitgazi'ye götürürler. Yevm-i muvasalatı Kumandanlığa bildirir[iz], Kumandanlıkça sühulet yapılır.

Hilmi Bey – Bendeniz ya Eskişehir veyahut Bursa'da içtimaını teklif ediyorum.

Reis Paşa – Tehlike vardır.

Hilmi Bey – O halde Fuat Paşa'nın fikrini kabul edelim.

Fuat Paşa – Seyitgazi muvafık yerdir. Hem emin ve hem de hükümet konağı büyüktür. Mektep falan var. Dört yüz hane bir nahiyedir. Bendeniz hükümet konağında yattım. Olmazsa mektebe de gideriz.

Reis Paşa – Bugünden itibaren bu tertibatı Fuat Paşa Hazretlerine bırakıyoruz.

Fuat Paşa – Bana bırakılırsa tertibatı alırım..... Edirne ve İstanbul mebuslarını da oraya getirelim.

Hilmi Bey – Bendeniz zannediyorum ki bu içtima mümkün olamayacak. Kış... Yol... Hanlar, meselâ Adana, Antalya, Menteşe mebusları vapura biner ve doğru İstanbul'a giderler.

Reis Paşa – Yalnız Heyet-i Temsiliye'den olacaklar Seyitgazi'ye geleceklerdir.

Fuat Paşa – Biz emniyet arıyoruz. Emniyet için de son zamana kadar yerini belli etmemek lâzımdır. Yalnız bu güç olacak... İki içtima... Bunu basit şekle koymak lâzımdır. Heyet-i Temsiliye ve grupman olan mebusları bir araya toplamak.

Reis Paşa – O halde bir şeyi bildirmek lâzım gelir.

Fuat Paşa – Eskişehir'e çıkan mebuslar kumandanlığa müracaat eder. Kumandan onlara, sizleri Seyitgazi'de bekliyorlar, der.

Mazhar Bey – Heyet-i Temsiliye'de bulunacak mebuslar grupmanda bulunmayacak mı?

Reis Paşa – Konuştuk, bulunması şart değil.

Fuat Paşa – Seyitgazi'de çalışırlar.

Kâzım Paşa – Eskişehir'e ne kadardır?

Fuat Paşa – Altı saattir. Sabah hareket edilince öğleyin varılır.

Kâzım Paşa – O halde istirahatleri Eskişehir'de temin edilir.

Bekir Sami Bey – Eskişehir'e kadar geldikten sonra altı saatlik bir mesafeye gelmeyeceklere esasen lüzum yoktur.

Reis Paşa – Şu halde Seyitgazi muvafık mı efendim?

Sesler – Muvafık.

Reis Paşa – Başka bir şey var mı efendim?

Kâzım Paşa – Bendenizin bir teklifim var efendim. Meclis-i Mebusan kendisini emniyette gördükten sonra, kongre toplanıncaya kadar Heyet-i Temsiliye hükümetle muhabereyi kesmeli. Arzuları varsa Meclis-i Mebusan'daki grup vasıtasiyle yapmalıdır. Mebusanın vaziyeti müşkül olur. Ve şimdi olduğu gibi Heyet-i Temsiliye imzası görünmezse iyi olur.

Hakkı Behiç Bey – Dün zaten karar verdik. Mebusan[ın] emniyet dahilinde bulunduğu anlaşılınca, Heyet-i Temsiliye Mebusan'a girmiş bulunur. Böyle bir hal vuku bulmaz.

Kâzım Paşa – Ben öyle düşünmüyorum, muhalefet fena olur. Bendeniz Mebusan'da Heyet-i Temsiliye namı bulunmasına taraftar değilim.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye ilk günlerde Meclisteye bulunmayacaktır. Meclisteye emniyet-i tamme teessüsüne kadar Heyet-i Temsiliye hariçte kalacaktır. Emniyet-i tamme teyit edildiği zaman derhal bir kongre inikat ettirecektir. Karar verirse ki, hariçte Heyet-i Temsiliyemiz olsun..... Belki ismini değiştirirse o zaman o heyet yine hariçte kalır. Yine temsil olmamak lâzım gelir. Kongre derse ki, hakikaten ahval düzgün bir hal kesbetmiştir. Aynı... memleket dahilinde askerlik, ve teşkilât-ı milliye gibi teşkilâta lüzum yoktur derlerse, o zaman ne Heyet-i Temsiliye, ne de cemiyet kalmayacaktır. Tasavvur edilen mahzurlar da kalmayacaktır.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye kendisi karar vermeyecek, kongreyi toplayacak, ona göre hareket edecektir.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye namı Meclis'e girmeyecek, olsa olsa Heyet-i Temsiliye'yi biz teşkil ediyoruz. Emniyet mevcut denilin-

ceye kadar izin alacağız, sonra oraya gideriz. Meclis'e gireriz. Fakat Heyet-i Temsiliye'ye biz diyemeyiz. Ve ilk işimiz kongreyi inikat ettirmektir. Bu namın bir rol çevirmek ihtimali yoktur.

Kâzım Paşa – İki mahzur arzettim. Birisi muhabere, diğeri Meclis-i Mebusan'a girmek.

Behiç Bey – Emniyet husulüne kadar dışarıda kalacak, emniyetten sonra girebilecek.

Reis – Esasen Heyet-i Temsiliye Meclis içerisine giremez. Şahıslar girer. Fakat şahsiyet-i maneviye, yani nam giremez.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye bu karar verilinceye kadar kendisini mülga addetmiyor. Hükümetle muhabere edecek mi? Bu şekli kabul edelim mi, kaldıralım mı?

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye'nin sıfat-ı temsiliyeyi haiz gibi hükümetle muhaberesi doğru değildir. Çünkü, meclis içtima edince temsil sıfatı zail olur.

Heyet-i Temsiliye'nin hükümetle bir alâkası kalmaması.... Heyet-i mebusanla alâkası bulunur. Heyet-i Temsiliye'yi hariçte bırakmaktaki gaye, kuva-i milliyenin uzviyet ve tesanüdünü takviye etmektir. Bu itibarla hükümetle aralarındaki nıkat-ı nazardan...

Kâzım Paşa – Emniyet vardır denildiği halde bu zaman zarfında mı? ..... Heyet-i Temsiliye bir takım muhabereye başlarsa cevaz verecek miyiz?

Bekir Sami Bey – Mebusanda Heyet-i Temsiliye yoktur.

Kâzım Paşa – Korkuyorum, birçok yanlışlıklar ederiz. Muhalifler İttihad-ı Terakki'nin bir aynıdır derler. Gazeteler de.....

Reis – Zaten bu hal daha birinci günü başlayacaktır. Onlar eminiz deyinceye kadar mı demek istiyorsunuz?

Kâzım Paşa – Bu müddet uzar ve bir daha kongre aktedemez.

Reis Paşa – Bu meselede kongre mevzubahis olduğu zaman heyet-i merkeziyelere mebusları intihap ettirmek ciheti..... Mebuslar fevkalâde kongre için mebus olurlarsa, icabında toplanırlar. Bunun için düşünülmüştü.

Kâzım Paşa – Ekseriyet karar verdi... Heyet-i Temsiliye ne olacaktır?... İttihat ve Terakki'ye benzeyecek. Halbuki siyasete girdiği için karşısında muhalefet görecek. Bu halde muhalifler müşkül

vaziyette kalacaklar... Meclis-i Mebusan siyasidir. Heyet ise millîdir.

Reis – İçtima-ı mahsusun Meclis-i Millî ile bir alâkası olmayacaktır. Bu Meclis-i Millî'nin içinde bir içtima değildir. Bu zevat, yani mebuslar.. Kongre mahalli İstanbul'da intihap edildi. Heyet-i merkeziyelere yazıldı. İstanbul'daki mebuslarınızı intihap ediniz, deriz.

Kâzım Paşa – Biz millî kongreleri yaparken, karşımıza çıkan kuvvetleri nâmeşru dedik, ezdik. Ve bunda haklı idik. Bu seferki muhalefeti de yine ezecek miyiz?

Bekir Sami Bey – Muhalefet tabiî haklarıdır.

Kâzım Paşa – Meclis-i Mebusan toplandı, Heyet-i Temsiliye kalsın...

Reis Paşa – Mesele teşkilât-ı millîyenin bekasıdır. Kalsın denilirse....

Kâzım Paşa – Bugün teşkilât-ı milliye teşkilât-ı askeriyenin başka bir şeklidir. Ve askerlik gibi memleketin her tarafına yayılmıştır. Bu <nun> memleketin ortasında bulunmalıdır. Yoksa İstanbul'a gidip içtima ederse bir parti şekline girer.

Reis Paşa – İtilâfnamede... Fevkalâde kongre <nin> hal-i inikatta iken.... İtimat ederek kongreye murahhas olarak mebuslarını intihap ederler.

Rauf Bey – Bu mebusan, Mebusan halinde müzakere değil, hariçte bir yerde kongre azası sıfatiyle olursa mahzur yoktur.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî'nin meşru olan tarzı, birçok partilerin bir araya gelmesidir. Hariçten çıkan muhalifler olacak. Ekseriyetin kararına karşı olan bu muhaliflere karşı ne gibi karar alınacak, nasıl mukabele edilecek? Ekseriyet karar verir, ekalliyet ne olur?

Reis Paşa – Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti memleketi tahlis edeceği güne kadar birtakım esaslar kabul etmiştir. Binaenaleyh, memleketi kurtarmak isteyen her partinin de programıdır. Bunda ittihat ve ittifak lâzımdır. Sulha kadar teferruatlı program yapmaktan ise ittihat ve ittifak ederek yürümek lâzımdır. Muhtelif partilerin teferruatlı programları olabilir. Fakat istiklâli temin etmek için bizim esasata dahil olur... Siyasî değildir. Bu esas nokta serbesttir. Yoksa bu esasatın hikmet-i vücudu kalmaz. Memleket inkısama uğramazsa ne âlâ. O halde yeni bir maksat olacak.... Siyasî bir program yaparlar. Fakat bütün memleket[in] bunu kabul [etmesi] şart değildir. Binaenaleyh, bir kongre açılır, ona göre bir şekil alır.

Kâzım Paşa – Fakat siyasetle artık teşkilât-ı milliye iştigal eylememelidir.. Mebusan..... hükümet emniyet sulh şartları bu meseleleri hal için umum millet Mebusan'ı tanır; bir meclisin içinde Heyet-i Temsiliye görürse ne olur?

Reis Paşa – Bütün Heyet-i Mebusan bir Heyet-i Temsiliye'dir. Bazı partiler, mebuslar istemeyecekler... siyaseten halledeceğiz diyecekler..... Bunun için bir grup olur. Diğerleri iştirak etmezse muhalif kalır... Bu grup [un] sulha kadar her türlü maksatları mevcut esasata tevfik etmeleri lâzım gelir.. Heyet-i Temsiliye bugün teşkilât-ı umumiyeyi idare ediyor. Bunun içerisinde heyet-i idare şeklinde partiyi de idare eder.

Kâzım Paşa – Biz mebusanda 9-16'yı niçin kabul ettik? Mebusan'da programımızı kabul edecek seksen kişi var.

Reis Paşa – 73 kişi Heyet-i Temsiliye'dir. Bunları idare etmek için heyet-i idaresi olur. Grubun heyet-i idaresi bütün teşkilâtla uğraşır.

Kâzım Paşa – Hariçte millet görmelidir ki bizi götüren kaç kişidir.

Reis Paşa – Yani, Heyet-i Temsiliye hariçte kalacak... Emniyet hasıl oluncaya kadar.... Heyet-i Temsiliye mahdudülmiktar insanlardan mı ibaret kalacaktır? Diğer mebuslar da var. Heyet-i Temsiliye yalnız bunlar mıdır, demek istiyor [sunuz]?

Rauf Bey – O zaman zarfında muhalifler buna itiraz eder. Heyet-i Temsiliye'nin dışarıda kalacak kısmı için hükümet ve hükümetin Harbiye Nazırı vardır. Müdafaa-i memleketten Harbiye Nazırı mesuldür. Bir de kuva-i milliye var derler.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye hariçte kalmıştır. Meclis-i Millî'nin tamamen emniyette bulunduğu gün nizamnamenin on birinci maddesi tatbik olunur. Mebuslar desinler ki, "bizim hariçte böyle bir şeye ihtiyacımız yok" o başka. Ekseriyet Müdafaa [-i Hukuk] Cemiyeti tarafında olursa, her iş kolay olur. Eğer ilk günde emniyet var derlerse ve bu muhalefeti yapanlar ekseriyeti alırlarsa, o halde ne olacağız?

Kâzım Paşa – Çünkü, bir milletin mebusanının ekseriyeti bir şeye karar verirse [o], milletin kararıdır. Fakat bizde ahalinin ahval-i fikriyesi malûm. Bunun için halk hakkı anlayamayacağı cihetle biz de o vakit yine muhaberemizi gizler ve komiteciliği ele alırız.

Rauf Bey – Her karara bağlanmak doğru değildir. Hükümet böyle demez.

Reis Paşa – Her cemiyetin bir heyet-i idaresi var. Olsa olsa ismini tebdil ederiz. İcraatı bütün millet namınadır.

Rauf Bey – Heyet-i Temsiliye ve Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin şimdiye kadar gösterdiği sermaye maddî kuvvettir. Müsellâh kuvvetlere kumanda ediyor. Bu noktaya taarruz edilecek.

Reis Paşa – Efendim, meselâ diyecekler ki, biz Aydın kuva-i milliyesini istemiyoruz. Bunu düşmanın vücudü dedirtemez. Muvafık bulurlarsa bu kuva-i milliyenin idaresi tabiî bir heyet elinde bulunacaktır. Yok buna hükümet ben yapacağım derse ve Harbiye Nezareti kabul edip oraya bir iki Kolordu göndermek kudretini gösterebilecek olursa, kuva-i milliyeye iş kalmaz. Fakat bunu da yapamazlar.

Rauf Bey – Muhalefet için esaslar bunlardır.

Reis Paşa – Birçok muhalefetlere maruz kalacağız. O zaman mantıkî cevaplarla iskâta çalışacağız. Paşa Hazretlerinin fikirleri gibi Mebusan'da Heyet-i Temsiliye namı bulunmayacaktır. Hariçte bir Heyet-i Temsiliye kabul etmek de olamaz. Mebuslar içtihad-ı siyasilerine göre bir grup teşkil ederler. İçtimaı... partiler olabilir.

Kâzım Paşa – Meclis-i Mebusan açıldığı vakit ihtimal birtakım sulh şeraiti gösterilecek... Meclis-i Mebusan bunu müzakere ederken bir taraftan da bütün millete ilân etmelidir. Ve bunu her vasıta ile ilân ve neşretmelidir. Meselâ, yirmi dört saat derler... Celse-i hafiyye falan derler.... Biz burada kıyameti koparırız.

Rauf Bey – Bunun için lâakal yirmi gün verilir. İlân ederler.

Kâzım Paşa – Kendileri ehemmiyet vermez. Çünkü, Mecliste her şeye vâkıf olacaklarından bizim vukufsuzluğumuzdan ne derece muazzep olacağımızı takdir edemezler.

Reis Paşa – Bütün safahatı takip ettirmelidir. Heyet-i merkeziyeler vasıtasiyle yapacağız. Heyet yakın bir mahalde bulunmalı. Mebusan'ı ve milleti takip ve idare edebilmelidir.

Fuat Paşa – Ankara hattı işlese çok iyi olur.

Kâzım Paşa – Ankara iyidir. İstanbul'a kaç gündür?

Fuat Paşa – İki gündür.

Reis Paşa – Bakalım, o zamana kadar belki işler.

Hilmi Bey – Müsaade ederseniz, Mehmet Efe'nin bir telgrafı vardır, okuyacağım. (Demirci Mehmet Efe'nin Jeneral Milne'e çektiği protesto telgrafını okur)

Reis Paşa – Bu bizce malûm oldu. Tekmil heyet-i merkeziyelerimize İzmir'in tahliye edilmesi ve kış münasebetiyle açıkta kalan muhacirîne yazık olacağından protesto etmelerini yazdık.

Hilmi Bey – Bir nokta.. O nokta iyice malûm değilse de, tarz-ı tahrirden anlaşıldığına nazaran, İngilizlerin bir hudut çizmek istedikleri ve bu hudut[un] esna-i tayininde elde civara hâkim tepe ve mevakii de Yunanlılara bırakmak istedikleri anlaşılıyor. Buralarını İngiliz ve Fransız kuvvetlerine terk mi edecekler?.. Bu kuvvetlere karşı ne yapacaklar?.

Reis – Bir hafta evvel buraya Fransız ve İngiliz ve bir miktar Türk kuvvetleri gönderiliyor[du]. Bilâhara bu Türk kuvvetlerinden vaz geçilmiş, mahiyetini bilmiyoruz. Burasını Yunanlılar tarafından ilhak gibi değil, gayenin ne olduğu malûm değil.. Vadedilen hududu Yunanlılar işgal edemediler. Bu şöyle de olur. Kendi kuvvetleriyle alıp Yunanlılara vermek. Tensip buyurulursa bunu hükümetten anlayalım. Yani buraya gönderilen İngiliz, Fransız askerlerinden maksat ne, anlaşılmıştır. Bunlar[ın], Yunanlıların şimdiye kadar harben işgal edemediği mevazii sulhen işgal edip Yunanlılara teslim etmeleri ağleb-i ihtimaldir. Buna karşı da Rauf Beyefendinin buyurdukları gibi bu babda nizamnamemiz sarihtir. Yani müdafaa edeceğiz. Yalnız bu babda Mehmet Efe tarafından doğrudan doğruya Jeneral Milne'e cevap ver[il]mekle bir hata işlenilmiştir. Çok fena olmuştur. Bize bildirseydi ve biz bütün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namiyle Protesto edeydik daha iyi olurdu. Ve en doğru ve müessiri bu idi. Halbuki bunlar şimdi bu münferit protestonameyi ve kuva-i milliyeyi blöf addederler. Onlarla alâkamız olmadığı zehabını vermiştir. Ve bunu yalnız ufak bir kuvvet addederler. Bunun tekrarı hem nakisedar, netice itibariyle iyi değildir. (Hilmi Beye hitaben) Bunu yazınız.

Kâzım Paşa – Tahdid-i hudut, terkedilen bir arazide tatbik edilir. Hariciye Nezareti bu tabiri kullanmakla yanlış yapmıştır. Hadd-i fâsıl denilebilirdi. Ve bunu ben muhabere ile tashih ettirdim.

Reis Paşa – Hadd-i fâsıl mütareke içindir. Halbuki kuva-i milliye mütareke kabul edemez. Ve kabul etmemiştir. Meselâ Mehmet Efe yalnız karşısındaki kumandana söyleseydi, olurdu.

Fuat Paşa – İngilizler orada fazla kuvvetle Efe'yi geriye sürerse ne olur? Halbuki umumî olsaydı biz başka şeyler yapardık. Meselâ,

bazı mahallerdeki İngiliz kuvvetlerinin silâhlarını alır, kendilerini esir ederdik..... Bunu İngilizler mahsus yaparlar.. Kuvvetleri taksim ederek mağlup etmeye çalışırlar. Birinci zaaf Harbiye Nezareti'ndedir. O buraya müracaat edecekti. Efe'nin cevabı da şu olacaktı: "Biz kuva-i milliye'nin bir cüzüyüz" der ve buraya bildirirdi. Ve böyle yapmakla zamandan da kazanırdı.

Reis Paşa – Kâfi efendim.

– Saat 6 sonra da celseye hitam –

KARARLAR

1) Mebusların hariçte grupman olarak içtimalarını ihzar ve şimdiden tenvir etmek üzere ikinci bir heyet ve talimatname hazırlanması kararlaştırıldı. Evvelki talimatname ekseriyetle kabul edilmedi.

2) Heyet-i Temsiliye azası olarak her livadan bir mebus-ı murahhas intihap ettirilmesi ve Heyet-i Temsiliye merkezi de Eskişehir civarında Seyitgazi olması kararlaştırıldı.

19/11/35 Çarşamba İçtimaı

Saat 2,30 sonra

BİRİNCİ CELSE

Reis Paşa – Dün yazılmasına karar verilen sureti okuyacağım, müsaade ederseniz. (Okur)

Efendim, işte bize tevdi edilen şeyi bu suretle yazdık. Söz isteyen var mı efendim?

Rauf Bey – Bir kere Heyet-i Temsiliye<nin> her türlü fırkaların fevkinde, her fırkayı mezceden bir heyet olduğuna nazaran Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na ait fıkranın geçmesini muvafık görmüyorum.

Reis Paşa – Evet muvafık mı?

Kâzım Paşa – Bendeniz de aynı mütalâadayım efendim.

Reis Paşa – Peki. O halde o fıkrayı kaldıralım..... İngiliz Muhibleri ve Nigâhban Cemiyetleri kalsın mı?

Rauf Bey – Onlara dair bir fikrim yok.

Sesler – Kalsınlar.

Kâzım Paşa – Zaten gayr-i meşru bir takım heyetlerdir. Gayr-i meşru olunca haindirler.

Süreyya Bey – Hürriyet ve İtilâf da doğrudan doğruya himaye talep ediyordu.

Sesler – Hürriyet ve İtilâf Fırkası İttihat ve Terakki muhalifi olduğu için kalsın.

Kâzım Paşa – Âyan gelmeyecektir mi denilmeli, yoksa müşkül mü?.. Esasen gelmeyecektir.

Reis Paşa – Hükümet muvafakat ettiği takdirde de yine mahzur vardır. O mahzurlar da bedhahan şöyle diyecek.... Âyan gelebilir.

Haydar Bey – Âyan gelmez, icbar edemez. Çünkü, ne ile teyit edilebilir? Gayr-i mesuldür.

Reis Paşa – Âyan harice gelmekle rahatsızlığa duçar olacaktır.

Kâzım Paşa – Çok hafiftir efendim.

Reis Paşa – Padişah razı, hükümet razı ..... Hariçteki fevaidi takdir ediyor. Hariçte olsa bile yine mahzur vardır.

Kâzım Paşa – Bendeniz onu mahzur görmüyorum.

Reis Paşa – Hariçte olduğuna nazaran bedhahan yine bir mahzurdur.

Kâzım Paşa – Âyanın gelmesini kaldıralım mahzur değildir.

Reis Paşa – Peki öyle ise kaldıralım.

Sesler – Kaldıralım efendim; karar verildikten sonra mahzur değildir.

Haydar Bey – O zaten İstanbul'da da olur; bu da bir sebep teşkil etmez.

Rüstem Bey – Ona karar verildikten sonra zaten mahzur kalmaz efendim, kaldıralım.

Reis Paşa – Hükümet muvafakat etmediği takdirde tahassül edecek mahzurlardan bahsediyorsunuz. Halbuki hükümetin muvafakati halinde de hariçte mahâzîr vardır. Meclisin inikadı, hükümet yer gösterdiği halde bile mahzur vardır. Varsa ibka edelim.

Bedhahan tarafından yapılan propagandalar...

Bu bir mahzur olamaz; fakat Salih Paşa'nın da hatırına ilk evvel gelen bu fikirdir.

Hakkı Behiç Bey – Her mebusun da aklına ilk evvel <aklına> gelecek olan budur.

Rauf Bey – Âyanın ekserisi 70-80 yaşında müsin adamlardır. Bunların harice, hatta Bursa'ya gitmesi ölümleri demektir. Binaenaleyh mahzurdur.

Kâzım Paşa – Memleket tehlikede, Padişah da buna müsaade ediyor. Âyan gelmelidir ve gelir.

Reis Paşa – Âyan meselesi kalksın mı? Eller kalksın. Ekseriyet var mı? (yedi rey) Bir <de> [daha] reye koyacağım. Bu fikranın kalkması taraftarı olanlar lütfen ellerini bir daha kaldırsınlar efendim. Çünküreyler müsavi gibidir. (Eller kalkar) Peki, ekseriyet var.

Bir de merasim-i iftitahiyede zat-ı şahanenin gelmesi, rahatsız olması.

Haydar Bey – Bu da bir mahzur değildir.

Hakkı Behiç Bey – Biz bunları mebus olanlara yazacağız, onlara da hatıra gelen mahzurları yazacağız. Mebus olanlar için bu da bir mahzurdur.

Reis Paşa – Zat-ı Şahanenin gelememesi bir mahzur gibi hatıra gelebilir.... Bu fıkranın da kalkması taraftarı olanlar ellerini kaldırsın. (Eller kalkar, ekseriyet yok) Peki kalsın. (Okumaya devam olunur)

Burada diyoruz ki:

"Mebusan-ı kiram İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde vücude gelecek bu içtima bittabi Meclis-i Millî'nin malûm olan mahiyet-i teşriiyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmalini, istiklâlini temsil ve mukadderatı hakkında verilecek hükümleri tenkit ve millete istinaden reddedebilecek bir içtima-ı millî şeklinde olabilir. Bu takdirde Meclis-i Millî de bittabi İstanbul'da inikat etmemeye mahkûm kalır."

Haydar Bey – Vakıa şer'î ve kanunî olmaz. Demek ki ihtilâl olur. Hükümet hüsn-i kabul etmiyor, şu halde hükümetle hal-i harbe gideriz.... Binnetice hükümetle aramıza kavga girecek mi, girmeyecek mi?

Reis Paşa – Hariçte Meclis-i Millî olamaz.

Haydar Bey – O halde hükümetle çarpışmamız ihtimali var mıdır, yok mudur?

Reis Paşa – Meclis-i Millî hariçte içtimaında....

Kâzım Paşa – Kısa bir şey ilâve... Mebuslar tehlikeyi görerek İstanbul'a gitmezlerse bunun neticesi bir hükümet-i muvakkate teşkiline bâdi olacağını ilâve etmelidir.

Reis Paşa – Mebusan hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde vücude gelecek meclis teşriî olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmalini, mukadderatını müdafaa edecek ve millete istinaden reddedebilecek bir içtima-ı millî olur.

Haydar Bey – İşte ben de bunu kabul etmiyorum.

Reis Paşa – Bu her halde Millî Kongre mahiyetindedir. İhtilâl Meclisi değildir. Bu milletin mevcudiyetini, istiklâlini gösterir. Hükümete itiraz etmiyor. Emniyetim olmadığı için burada toplandım diyor. Mebusan olarak toplanmıyor.

Haydar Bey – Bundan dolayı neticede İhtilâl Meclisi çıkıyor, demektir. Hükümetle bir muharebeye lüzum yoktur.

Reis Paşa – Buyurduğunuz mahâzîri zat-ı devletleri ve biz düşünüyoruz da mebuslar düşünmeyecekler mi? Bu reyi o mebuslar

verecektir. Biz onların toplanacağı zamana kadar <olduğu> [olan] şeyleri söylüyoruz. Ondan sonra da kendileri bilir.... Mebuslar Meclis-i Müessisan yapamazlar.

Rauf Bey – Diyorlar ki hükümetin..... Devletin kabul ettiği bir şeyi reddedince âsi olurlar. Yani icabında hakkında verilecek karara karşı millete istinaden reddeder. Devletle muharip bir vaziyet alabilir.

Kâzım Paşa – Millet hariçte toplandı. Hükümet emniyet var, dedi. Mebusan gelmedi. Emniyet yoktur, dedi. Netice, hükümet-i muvakkateye gider. Hükümet, Meclisi dağıtır, fesheder.

Reis Paşa – O da onların bileceği bir iştir. Onlar da ona göre hareket eder.

Kâzım Paşa – Ama az güftügû olmadı Paşa Hazretleri. Muhtelif yerlerde<n> hükümet-i muvakkate oldu. Şu oldu... Bu oldu, diye birçok şeyler söylendi.. Yani halk bilsin ki, şayet biz hükümetin arzusuna muhalif bir içtima yaparsa[k]...

Reis Paşa – Hükümetin bize aleyhtar olması, bizim aleyhimizde propaganda yapması melhuzdur. "Bu şekle hükümetin itiraz ve aleyhinde tedabir-i zecriyeye tevessülü varid-i hâtırdır" cümlesinin ilâvesi muvafık mıdır?

Kâzım Paşa – Belki de nâmeşru bir hükümetin gelip bir mücadele açılmasına sebep olur.

Fuat Paşa – Bendenizin fikrim; böyle her ihtimalden bahs[e] kalkışacak olursak, bütün bütüne teşevvüşata ve neticesi: Meclis-i Müessisan halinde toplanacak, şu da var, bu da var dersek, onları inhisar altına almış oluruz... Bu onların bileceği iştir. Biz nihayete kadar her şeyi anlatırız. Bizi inhisara almaları doğru değildir, derler. Yolda buluşsunlar, görüşsünler. Size bu teklifleri yapıyoruz, siz ne yaparsanız yapınız, deriz.

Reis Paşa....

Kâzım Paşa – Hükümeti düşürür[üz]. Ferit Paşa'yı getiririz. Memlekete kahren ve cebren bir iş açarız...

Reis Paşa – Belki bu hükümete tekmil manasiyle itimadımız olsa ne âlâ.. Bunu söyleyebiliriz. Fakat, itimat yok zannediyorum. İhtimal ki, bu hükümet binnetice bizim için daha muzır olabilir. Bunu bilmiyoruz. Bu hükümet ya muhaliftir, ya değildir. Ve bunu o kadar tutmayalım. Çünkü, diğer hükümet bize muhalif olduğu için

açıktan açığa hücum ediyordu. Ve biz buna karşı tedabirimizi alıyorduk. Halbuki bu hükümetin vaziyetini daha bilemiyoruz.

Haydar Bey – Böyle bir hal hem hükümetle, hem hilâfetle kavga etmektir. Van'dan buraya kadar geldim. Herkesin korktuğu makam-ı hilâfettir. Ve şimdiki galeyan da hilâfet meselesidir... Bu ihmal olunacak bir nokta değildir. Onun için diyorum ki, bu mahzuru da aynen gözlerine sokalım.. Bilsinler ki böyle bir mecburiyet karşısında böyle bir felâkete duçar olacağız.

Reis Paşa – Haydar Bey diyorlar ki, "bu bir hükümet-i muvakkate ilânına müncer olur" kaydını da koymayı teklif ediyor. Bunu reye koyalım efendim.

Haydar Bey – Hariçteki içtimaın muhassenatını tadat ediyoruz, mahâzîrini niye zikretmeyelim?

Bekir Sami Bey – Madem ki esas itibariyle İstanbul'a gitmeyi zarurî gördük, artık buna lüzum yoktur. Bu o heyetin düşüneceği bir iştir.

Rauf Bey – Efendim zannediyorum ki, şu suretle ifade edilebilir mesele. Faraza biz Ferit Paşa ile kat'ı münasebet ettik; fakat hükümet-i muvakkate ilân etmedik... Hükümet dayanmadı, buna da lüzum kalmadı. Fakat bu bir müddet daha devam edey di, yani Ferit Paşa hükümeti daha biraz zaman için istifa etmesey di biz, inhilâl edecek idik... Binnetice hükümetle muaraza haline gelecektik...

Kâzım Paşa – Yalnız neticesinde böyle bir inkıta ve mücadeleyi mucip olur, diyelim.

Reis Paşa – Evet efendim. (okur: Ve binnetice hükümet-i merkeziye ile millet arasında.....)

Haydar Bey – Bendenizin dediğim <de> makam-ı hilâfettir. Hükümetler değildir. Kanun-i Esasî böyledir.

Reis Paşa – Böylece bir şey yoktur. Bizimle ne münasebeti var?

Bekir Sami Bey – Haydar Bey Kanun-i Esasî'den bahsediyor. Zat-ı Padişahî gayr-i mesuldür. Makam-ı saltanata tecavüz olamaz, hükümet-i muvakkate bile ilân edilse, yine onun namına hareket olunur. Ve bu hal kimsenin hatırına gelemez.

Reis Paşa – Teklif-i âlînizi reye koyayım efendim, teklif-i âlîniz ne idi?

Haydar Bey – Hükümet-i merkeziye tabiri değildi.

Reis Paşa – Haydar Bey diyor ki, hükümet-i merkeziye yerine Makam-ı Saltanat ve Hilâfet koyalım. Bunu re'ye koyuyorum.

Kâzım Paşa – Geçenki mücadelemizi hükümete gösterdik. Bu sefer acaba Padişah mı çıkacak? Bu sebep oraya varacaktır. Çünkü İstanbul'a çağırıyor. Gelinmezse o olur.

Reis Paşa – Görülmemek lâzım gelir. Padişah ile muhabere olmaz, gayr-i mes'uldür. Bir mahzurdur. Onun için koyduk. Padişah hiç görülmez.

Kâzım Paşa – Bir şey ilâvesini rica ederim. Hükümet İstanbul'un mukadderatı için bir tesir yapmaz mı? İstanbul'dan âyan ve mebusan çıkarsa dedikodudan fazla mukadderatı hakkında Paris Sulh Kongresinde bir tesir yapmak ihtimalini ileri sürerse, ki Cevat Paşa da onu yazıyor. Bu hususu fena yardım eder diyor.

Rüstem Bey – Hükümetin bu fikri doğru değildir efendim. Hükümet hey'etiyle çıkmıyor, hünkâr çıkmıyor.

Reis Paşa – Evet; merkez-i hükümet başka yerde değildir. Yine İstanbul'dan idare-i umur edeceklerdir.

Rüstem Bey – Makarr-i saltanat yine orasıdır.

Reis Paşa – Aşağısını okuyayım (okur): "Meclis-i Millî de bittabi İstanbul'da in'ikad etmemeğe mahkûm kalır."

Rauf Bey – Cemiyet mi, Heyet-i Temsiliye mi?

Reis Paşa – Alelumum fikirler alındığı için böyle bir tabir kullandık.

Fuat Paşa – Zaten böyle bir şeyde herkesin ve bütün merkezlerin re'yi sorulur. Onun için muvafıktır.

Reis Paşa – Devam edelim (okur).

Hilmi Bey – Müsaade buyurulur mu? İstanbul'daki içtimaa karşı tedabir var. Ya hariçte olursa ne gibi tedabir vardır? Ne gibi fikirleri vardır? Alâkadar değil midir?

Reis Paşa – Bunlar teşkilât-ı milliyemizin tedabiridir. Hariçte olduğuna nazaran onlar kendileri tezekkür edeceklerdir.

Kâzım Paşa – Bir kısım mebusanın gitmesi kaydını koysak nasıl olur? Padişah, âyan, hükümet mahzurları ile beraber bir kısım mebusan da İstanbul'a gitmesi ile müşkül bir hal tahaddüs eder gibi bir şey ilâve etmeliyiz.

Reis Paşa – "Mebusanın bir kısmı da İstanbul'a gitmesiyle mahzuru tezâuf ettirir" şöyle yaparız (okunur). Bu babda başka bir fikir var mıdır? Münakaşaya lüzum var mı?

(Muvafık sedaları)

Reis Paşa – Peki efendim, beş dakika teneffüs edelim.

İKİNCİ CELSE

Reis Paşa – Efendim bir meseleyi mevzubahis etmek istiyorum. Elhamdülillâh teşkilâtımız her yerde taazzuv etmiştir. İntihabat münasebetiyle her yerde mücadelât olduğundan bu hususta gevşeklik hasıl olmuştur. İntihaptan sonra bir müddet daha devam eder. Halbuki istiklâlimizi temin edinceye kadar, yani sulhe kadar şimdikinden fazla teşkilât taazzuv etmek, heyet-i merkeziyeler ile Heyet-i Temsiliye arasındaki irtibatı daha hassas bir hale getirmek için bazı tedabir almak lâzım geliyor zannederim. Bilhassa bu tedabirde kumandanların lütuflarına fazla derecede muhtacız. Bu hususta kumandanlardan neyi rica edelim? İrtibat gayet emin ve hassas kalmalıdır.

Rüstem Bey – Müsaade buyurur musunuz efendim? Fuat Paşa Hazretleri meselesi ne oldu?

Reis Paşa – Bilâhara görüşürüz efendim. Tekrara hacet yoktur. Teşkilât mahalle, karye, kaza ve livalarda ve her yerde vardır. Bu hususta Mazhar Bey tafsilât verirler.

Mazhar Bey – Malûm-i âlileridir ki mahalle, köy, kaza, liva, vilâyet teşkilâtları ve Heyet-i Temsiliye vardır. Şimdiye kadar doğrudan doğruya muhabere eden mülhak liva ve kazalar da vardır. Teşkilâtımız Edirne, İzmit, Bolu....

Reis Paşa – Teşkilâtımız olmayan yer var mı efendim?

Rauf Bey – Van'da var mı efendim?

Mazhar Bey – Vardır efendim. Yalnız isimleri gelmemiştir.

Reis Paşa – Her yerde vardır efendim. Vilâyet ve müstakil livalarda vardır.

Mazhar Bey – Nahiyelerin de bazıları vardır. Emed gibi ve Eskişehir'in bazı nahiyeleri.

Reis Paşa – Şimdi her tarafta bilhassa köy ve mahalle teşkilâtına ehemmiyet verilmelidir.

Haydar Bey – Van'da eskiden beri vardır. Evvelce bir heyet teşkil ettik. Daha Nisan'da yaptık. Zat-ı âlinize Erzurum'a telgrafları da vardır. Heyet-i merkeziye yaptık. Belediye Reisi..... Osman Bey de vardı. Erciş tarafında Hacı Ahmed Ağa vardır. Ledelicap protestolara bizi tevkil etmişlerdi. Size cevaplar verirdik. Size şifre ile takdim etmiştik.

Reis Paşa – Çok iyi efendim. Kazalarda da var mıdır?

Haydar Bey – Ermenilere karşı bir şey yaptık, her tarafta katiyen Kürtlük efkârı yoktur. Biraz tereşşuh etmiş ise de o da ehemmiyetsizdir. Bunun için alenî yapmadık, telgraflar çok geç kalıyordu.

Reis Paşa – Mazhar ve diğer rüfekası bu işe başladığı zaman Van'dan bir iş'ar olmamıştır. Mamafih şimdi var. Her tarafta, köylerde yapılmamıştır. Halbuki bizim teşkilâtımızın esası köy ve mahalle teşkilâtıdır. Teşkilâtımızın ruhu köy ve mahallelerin iştirakindedir. Müteşebbis insanlar bir araya geliyor, yapıyor. Yukarıdan aşağıya doğru geliyor. Aşağıdan yukarı doğru gelmiyor. Bir defa kaza teşkilâtını esas ittihaz etmelidir. Teşkilâta mahalle ve köylerden başlayarak ondan sonra kaza ve saire hey'et-i idarelerini ve bu suretle de en muktedir ve heveskârandan intihab etmek lâzımdır. Teşkilâtı köylere kadar götürmek ve mahallinin erbab-ı iffet ve liyakatinden intihap etmek haiz-i ehemmiyet bir meseledir. Birçok defalar heyet-i merkeziyelere yazılmıştır. Malûm a ilk müteşebbisleri tarafından idare edildikleri için yine kumandan paşaların ve beylerin himmetine arz-ı iftikar edeceğiz.

Hilmi Bey – Yalnız askerlere müftakır olmak olmaz. Onlar o kadar köylerle alâkadar değildirler.

Reis Paşa – Zannederim en ziyade onlardır.

Hilmi Bey – Memurin-i mülkiyeye daha çok münasebet vardır. Köy intihabatı, ... vergiler... Hep buna münasebeti vardır.

Reis Paşa – Memurin-i mülkiyeye itimat edemiyoruz.

Kâzım Paşa – Bir halet-i ruhiye bendeniz gördüm. Onun için bizim daha ziyade çalışmaklığımız lâzım geldiğini anladım. Bazı yerlerde hükümet memurları idare memuru halinden çıkmış, milletin efendisi haline gelmiştir. Birçok memurlar yanlarına "evet efendim" diyenleri toplarlar. Şayan-ı tetkiktir. Cihet-i askeriyenin karışması lâzımdır... İntihabat bizi sarsmıştır. Azalar bazıları mebusluk arzusu ile her şeye karışmış ve su-i tesir hasıl etmiştir ve muhalefet çıkmıştır. Halbuki cemiyetin maksadı millî ve müdafaa-i hukuk idi. Binaenaleyh, za'fa uğramıştır. Kendi mıntıkamda daha ziyade çalışmayı lüzumlu gördüm.

Fuat Paşa – Paşa'nın fikri pek doğrudur. Buna bendeniz de bir şey ilâve edeceğim. Cihet-i mülkiyede nev'amâ adem-i merkeziyet vardır. Vâsi salâhiyetleri vardır. Amirleri dokunduğu zaman

yapmaz... Askerlikte emir tarzında olduğu için daha süratli oluyor. Cihet-i mülkiyenin adem-i iştiraki bizim halet-i ruhiyemiz belki memurluğu büyük görmesidir. Hükümet memuriyeti[ni] hâkim gördüğümüz, yani her şeyi o görür ve o bilir.

Hilmi Bey – Bu büyük bir şeydir. Memurin-i mülkiyenin nüfuzu carî olması pek doğrudur.

Fuat Paşa – Memurin-i mülkiyenin bu işlerle daha ziyade alâkadar olmaması ikinci bir mesele. Cihet-i tatbikiye nokta-i nazarından cihet-i askeriye çalışıyor. Fakat cihet-i askeriye ve ahz-i asker şubeleri bu işi üzerine alınca, beyefendinin buyurduğu gibi bir de henüz nüfuz-ı hükümetin haricî.... Cihet-i askeriyenin bu işe bir müdahalesi telakki olunuyor. Ya uyuşuyorlar, ya nifak giriyor. (Cihet-i mülkiye ve askeriye arasında) en büyük mülkiye ve askeriye memurları teftişlerinde bunları nazar-ı itibara alırlarsa teşkilât iyi olur.

Reis Paşa – Bu nokta-i nazardan birinci derecede <n> kolordu kumandanlarının alâkadar olmalarını münasip görürüm. Çünkü, müdafaa vazifesidir. Bu da ordunun hikmet-i vücubda görmesidir. Düşmanlarımızın bizi mağlup etmesi ve askeri tenkis etmeleri dolayısiyle vazife-i resmiyesini gizli olarak görmek lâzım geldiği için ordu teşkilât-ı milliyeyi himaye eder.

Hilmi Bey – Teşkilât-ı mülkiye yapsın. Ordu idare etsin.

Reis Paşa – Onu kendi kendini idare edecek bir hale getirmek. Mâhazâ buyurduğunuzu kabul etmemek değil.

Hilmi Bey – Ahz-i asker nüfuzunu cihet-i mülkiye ile yapar.

Reis Paşa – Asker işi doğrudan doğruya idare etmek isterse mani olurlardı. Bilâkis bu teşkilât-ı milliye onların... Siyaset-i umumiye buna gayr-i müsait olduğundan ordu bu teşkilâta ihtiyaç görüyor. Bu teşkilâtımızı süratle ve sağlam esaslara bağlamak için bir defa kolordulara müracaat ve rica etmek mecburiyetindeyiz. Memleketimiz bir takım kolordulara, mıntıkalara ayrılmıştır. Şark'ta Erzurum, Van, Bitlis büyük bir mıntıka-i nüfuzu şâmildir. Harput, Diyarbekir... keza, merkez de böyle. Ankara, Kastamonu, Bursa, Trakya hep birer mıntıkadır. Bizim memleket mıntıkalara taksim edilmiştir. Buralarda kumandan arkadaşlarımız var. Kumandanlar, muhtelif mevkilerde kıta kumandanları. Ahz-i asker reisleri, bu teşkilâtın bunlara kadar teşmili, taazzuv ettirilmesini heyet-i merkeziye ve idare arzu ederse gayet seri olur.

Hilmi Bey – Kolordular bu teşkilâtı kontrol etsin. Memurin-i mülkiye ve ahz-i asker rüesası teşkilâtı yapsın.

Hakkı Behiç Bey – Memurin-i mülkiye hükümet-i merkeziyeye merbuttur. Teşkilât-ı milliye hükümet-i merkeziye hilâfında istilâ kuvvetlerine karşı bir kuvvettir. Hükümet-i merkeziye bunu caiz göremez. Memurlarına kendi siyasetine göre bir emir verir. Bu ihtara karşı memur boyun eğer. Eğmezse vazifesini yapmaz. Eğerse müşkül vaziyette kalır. Her iki tarafı da okşamak lâzım gelir. Binaenaleyh, ikinci derecede memurin-i mülkiyenin buna uzaktan bakması ve askerlerin bunu yapması lâzım gelir.

Reis Paşa – Ne birincisinden ve ne de ikincisinden istiğna etmiyoruz. Şerait muvafık olaydı, ordu buna lüzum görmezdi. Ordu bunu meydana getirmiştir. Kolorduların muaveneti esastır. Şunu da itiraf etmek lâzımdır ki, ordu bunda müsbet hareket etmezse.... Diğer bir nokta-i nazardan orduyu yine birinci safta kabul etmek lâzımdır. Yarın memleketimiz bir inkısam tehlikesi karşısında kalacak olursa .... Memleket için bir inkısam kararı verilse, bütün millet fiilen müdafaaya şuru' edecektir. Ordu seyirci kalamayacaktır. Ordu.

Kâzım Paşa – Ordu ilân etti ki: Ordular tamamiyle millete zahîrdir. Hiç bir vali böyle yapmadı.

Reis Paşa – Bidayette ekser valiler bize muhalif idi. Bazılarını tevkif bile ettik. Şimdi böyle zamanda millet müteşekkil bir vaziyette mukadderatına nigâhbân olur. Şimdiye kadar yaptığı gibi ordudan teşkilât hususunda faaliyete sokmasını rica edelim. Her köyde ve her nahiyede teşkilât taazzuv etmelidir. Zira etmiyorlar. Meselâ, nefs-i Sivas'ta bile yoktur. Mahall-i içtimaları bile yoktur. Bir büroları yoktur. Bir ay sonra büsbütün inhilâl eder. Sivas'ta mahalle teşkilâtı yoktur. Heyet-i merkeziye olsa bugün gösterdiği şekil olmazdı. Bunu rica ederler.

Kâzım Paşa – Millet kolordulara emreder. Bendeniz millet tarafından rica kabul etmiyorum.

Reis Paşa – Binaenaleyh, kolordular milleti buna sevketmeye başlasın. Cihet-i mülkiyeye gelelim. Evvel ve âhır hükümet-i merkeziye [ile] mutabık kalırız. Muhalif de kalabiliriz. Hükümet-i merkeziye millete muhalif kalsa bile millet kuvveti karşısında mukavemet fikrini getirmesin. Bunun için milletin âmaline mugayir <bir> icraat-

ta bulunan bir hükümetin sözü memurları nezdinde mutâ olamasın. Bu âmal-i milliye olmalıdır. Rüesa-i mülkiye âmal-i milliyeye mutavaatkâr olduğunu bilmelidir. Bunun haricinde memurin-i mülkiyeyi mevkiinde bulundurmaktan mazarrat hasıl olur. Meselâ: Ferit Paşa kabinesi şer'a ve kanuna mugayir emir verdi. Bazıları yaptı. İşte bu tarzda hareket eden vali veya mutasarrıflar bizim için muzırdır.

Rauf Bey – Fakat her yerde bunu doğrudur diye yapmadı, derd-i maişeti ileri sürdü.

Reis Paşa – Fakat hiç kimse hiç bir vakit kendi boğazını doyuracak diye millet ve memlekete muzır bir âlet-i menfaat olmaz. Aynı zamanda ve kaymakamlardan da köylerden yukarı doğru sarf-ı mesai etmelerini rica edelim. Yapacaklarına şüphemiz yoktur. Acaba muhalif memur bulunursa ne yapalım?

Hilmi Bey – Zannetmem. Şimdi memurin-i mülkiye [de] böyle yoktur. Evvelce olmuştu, şimdi bulunmaz. Zaten birçok emirleri Harbiye Nazırı veriyordu.

Fuat Paşa – Hayır Harbiye Nazırı vermedi.

Reis Paşa – Siz dahi Antalya mutasarrıfından şikâyet etmiyor musunuz? Demek var. Hâlâ da orada. Hükümet-i merkeziye bunun tebdiline çalışmalıdır. Çalıştığı halde yine yerindedir.

Kâzım Paşa – Bizim nazırımızın yaptığı ehemmiyetsiz kalır. Ermenilere karşı seferberlik emri verdi. İçlerinde İngiliz zabitanı olsa bile. Halbuki aynı zamanda Dahiliye Nazırı katiyen yapılmasın diye emir veriyordu. Harbiye Nezareti başka bir şey yapamazdı.

Hilmi Bey – Bu da bir meseledir. Memurin-i mülkiyenin aleyhinde [ki] şikâyeti merkez dinlemezse ne yapmalıdır?

Reis Paşa – Evet, münakaşalı ve mühim bir zamandayız. Bizi kurtaracak ancak kuva-i milliyemizdir. Her ihtimale karşı emin bulunmalıyız. Vaziyetimizin emniyetini husule getirecek bir şey de, hiç bir şüpheli memur bulunmamalıdır. Bilhassa iki kademe: Vali ve mutasarrıf, hatta kaymakam. Mamafih, bu [nun] kolay [ı] bulunabilir. Şimdi bir şey yapabiliriz. Tekmil vali ve mutasarrıflardan söz isteyebiliriz. Deriz ki: "Siz iyi adamlarsınız, mühim bir zamandayız. Bir daha söz istiyoruz". Âmâl-i milliyeye mutavaatkâr ve bütün vesaitini teşkilâta hasretmesini ve iştigal etmesini talep etmek. Emniyet olmadığı malûm. Rüesa vardır. Bu gibiler ya bir

âciz veya bir haindir. Âciz ise, ona muavenet ederiz. Hainler ise kuva-i milliyeyi muzır <görmek> [görür], imhası için firsatcû olurlar. Bunlar için hükümete bir defa yazılmıştı. İşten el çektirilmeleri rica olunur. Olmadığı takdirde asker ve millî kuvvetler çektirmelidir.

Kâzım Paşa – Yalnız Paşa Hazretleri, askerler bu işte bulunmasın.

Reis Paşa – Peki, Kuva-i Milliye. Millet tarafından terk-i vazife ettirilir.

Rüstem Bey – Müsaade buyurulur mu efendim; bu işte yegâ[ne] âmil ordu yani kumandanlardır. Medyun-i şükranız. Fakat hükümet tebdillerine kalkışırsa; nitekim Fuat Paşa, Kâzım Paşa... Ferit Paşa kabinesi Kara Sait Paşa'yı tayin etti; tabiî niyeti fena idi. Yani bu şahıs meselesidir.

Kâzım Paşa – .....

Hilmi Bey – Dahiliye ve Harbiye Nezaretinden aynı emirler gelmiştir.

Reis Paşa – Bu iş başladığı zaman, Paşalar Hazretleri en kritik anda bulunmuşlardır. O kararda hiç bir kumandan, bu zevat tebdil edilmeyecektir. Harbiye Nezareti bunların yerine birini tayin ederse, tarz-ı hareket şöyle olacak: Aynı evsafta ise orada kalır, evvelki de orada kalır. Biraz sonra işler büsbütün kesb-i ehemmiyet ettiğinden tebeddül etmemesine karar vermiştik. Bugün bu kararda ısrar lüzumunu hissediyorum. Meselâ, Erzurum'da Kâzım Paşa, Ankara'da Fuat Paşa'nın yerine başkaları gelirse, maksatları ne olduğu bilinmelidir. Belki fenadır. Buna müsamaha edemeyiz. Hayat ve memat noktasını teşkil eden bir cihettir. Harbiye Nezaretinin sümmettedarik bu kumandanları değiştirmesine müsamaha edemeyiz.

Rauf Bey – Bizimle teşrik-i mesai etmiş vali ve mutasarrıflara da teşmil edilmelidir.

Reis Paşa – Evet; bir de Fevzi Paşa meselesi, bizim için hayatî meseledir. Bunun için Harbiye Nezareti bizimle istişarede hiç bir beis yoktu. Bu kere buna lüzum görmedi. Vekâletle idare edebilir. Bunu dinlemez de yine Fevzi Paşa için ısrar ederse, bendenizce reddetmelidir.

Kâzım Paşa – Abdullah Paşa'ya yapıldığı gibi yapmalıdır.

Reis Paşa – Evet. Fuat Paşa, Ankara'ya yazsın, biz de yazalım. Merkeze yazar[ız].

Hilmi Bey – Fuat Paşa'ya bu kararı yazarız.

Reis – Evet, Evet, ısrar ederiz. Konya'da Fahreddin Bey, Balıkesir'de Yusuf İzzet Paşa vardır. Bu iki zat için vaziyet değişir. Bunların tebdiline kalkarsa yerine gelecek adama bakarız.... Şahsen biliriz efendim.

Haydar Bey – Bir nokta... Fahreddin Bey [için] söz söyleyemeyeceğim. Akrabamdır. Yusuf İzzet Paşa harekât-ı milliyeye iştirak ediyor. Yakalarlarsa ne olur? Mesuliyet-i vicdaniye altında kalmaz mıyız?

Reis Paşa – Kalırız.

Fuat Paşa – Fahreddin Bey de öyledir. Cemal Bey'in de şerrine uğramıştır.

Reis Paşa – Fevzi Paşa meselesi oldu demektir.

Fuat Paşa – Bu mesele müstaceldir efendim hemen yazılsın.

Rauf Bey – Müsaade buyurursanız, biz yazalım.. Aramız iyidir.. Bekir Sami Bey'le beraber bir şey yazalım. Diyelim ki, "Siz bunu kabul etmeyiniz."

Reis Paşa – Evet böyle... Fuat Paşa'ya da yazarız. Heyet-i Temsiliye de Harbiye Nazırından cevap ister efendim. Şimdi diğer mesele hakkında ne buyuruyorsunuz? Memurin-i mülkiye.

Hilmi Bey – Memurin-i mülkiye hakkında bu muamele noksan kaldı.

Kâzım Paşa – Mebuslarımız intihap edildi... Yani, yakında toplanacak.. Mühim bir zamandır. Hayat ve memat meselesidir.. İlân-ı istibdat olur. Bilelim. Memurinden namus üzerine söz alalım.

Reis Paşa – Evet, meselâ Ferit Paşa kabinesi gelirse ilk iş, teşkilât-ı milliye aleyhinde valilere emir verilmesi olacaktır.

Kâzım Paşa – Bir de imza için "Heyet-i Temsiliye" tabiri kullanılsın.

Mazhar Bey – Efendim, memurin-i mülkiye kös dinlemiştir.. Biz evvelce ittihat diye yemin ettik.. Ettik.. Ettik. Şimdi de geçinme dünyasıdır, diyecek.. Ben itimat etmem, tecrübe ettim, bin defa.. Eminim ki, hepsi istediğimizden ziyade söz verecekler. Bizim tecrübe zamanımız yoktur. Bizi yarıda bırakırlar... Biz valileri biliriz. Bunlara emniyet edebiliriz.

Reis Paşa – Edirne Valisi Celâl Bey'dir. İçtihadı... Meselâ, Trabzon Valisi iyidir. İçtihadı nasıldır?

Haydar Bey – İyidir.. Fakat kuvvet arkasından koşar.

Bekir Sami Bey – Memurin-i askeriye ve mülkiye ayrılmamalıdır. Mülkiyede söz verir, döner; askerde hamiyet müsabakasında böyle olmaz. Memurin-i mülkiye ve askeriyeyi bir yolda muhakeme etmek doğru değildir. Zihniyetler başkadır. Askerlik maddî bir kuvvettir. Ordu kumandanı kendi istediği idarede muhtardır. Halbuki mülkiye öyle değildir. İçtihadı haricinde de olsa, ona tâbi olmalıdır. Olmazsa istifa eder. Memurin-i mülkiyeden istesek güçtür. Onlardan söz almak borcumuzdur. Sözünde durursa arkadaşımızdır. Askerlere göstereceğimiz şeyi onlara gösteririz.

Fuat Paşa – Hulâsa, bu münasebetle tekmil kumandanlara, valilere, mutasarrıflara birer telgraf çekilir. Bu hükümet tamamiyle teşkilât-ı milliyeyi kabul etmiştir. Yarın ihtimal değişir. Hepimizin kanaati vardır ki, bizi kurtaracak teşkilât-ı milliyedir. Size rica ederiz. Hükümet değiştiği halde maiyetinizin muvafık kalıp kalmayacağını bize bildiriniz.

Kâzım Paşa – Maiyet demeyelim, muhit diyelim.

Hakkı Behiç Bey – Her mıntıkada memurin-i mülkiye ile askeriye arasında birçok mesailden dolayı dedikodular vardır. Bunlar dertlerini dökeceklerdir. Binaenaleyh, şahsen kendilerine tevcih-i hitap edip söz almalıdır.

Reis Paşa – O halde esas olarak kabul edildi.

Fuat Paşa – Kumandanlara da bunu teklif edelim.

Sesler – Kabul etmeyelim.

Kâzım Paşa – Bendeniz fena görmüyorum. Yusuf İzzet Paşa ikinci bir vaka karşısında ne gibi bir vaziyet alabilir?

Hakkı Behiç Bey – Bunlardan bir söz alınmasın. Bundan müsellâh bir hareket hazırlanıyor zannedilir.

Reis Paşa – Memurin-i mülkiyeden söz almak yenileredir. Kumandanlara hacet yoktur. Yalnız bazı vali ve mutasarrıflar hakkında kati muamele. Meselâ, Diyarbekir valisi hakkında.. Mahallinden şikâyât vardır.. Bundan hükümetin malûmatı da vardır. Buna kail olduğu halde yine yerinde tutuyor. Antalya mutasarrıfı da, Niğde mutasarrıfı da... Şimdi Diyarbekir, Antalya falan vali ve mutasarrıfları hakkında muamele cereyan etmiştir. Ve hükümet söz vermiştir. Artık hükümetten müddet-i muayyene zarfında tebdil edilmediği takdirde, millet tarafından kaldırılsın.

Bekir Sami Bey – İstanbul'da Nureddin Bey.

Reis Paşa – Yalnız bunu ahali yapabilecek mi?... Sonra nüfuzumuz kırılmasın. İstanbul'da Nureddin Bey'i İngilizler de tutuyor. O<nu bakalım> başka türlü kaldırılmalıdır... Yalnız Diyarbekir'deki... Halk da müştekidir[7].

Bekir Sami Bey – Bunun kaldırılmasından sonra Süleyman Nazif'in hücumlarına dayanmalı.

Kâzım Paşa – Paşa Hazretleri, her valiye sorulacak mı? Meselâ, Sivas... Erzurum valilerine.

Reis Paşa – Daha birçok var. Hepsine soralım.

Rüstem Bey – İzzet Bey meselesi.... Ne olacak?

Hilmi Bey – İzzet Bey'in Yunanlı, Osmanlı valiliği... Hep birdir.

Reis Paşa – Beyefendi, bizim bir valimiz isyan ederse o vakit çok fena olur. Hükümet bunu azlederse o da isyan eder. O vakit Yunanlılar tarafından tayin edilir. Daha fena olur.

Rauf Bey – Adana valisi on beş gün izin aldı. Yerine zayıf bir adam tevkil etti. Bu adam da "eğer on beş gün zarfında avdet etmezsen istifa edeceğim" dedi ve istifa etti. Şimdi Adana'da Fransız administratörü icra-i hükmediyor.

(Bu mesele sonraya tâlik edildi)

Reis Paşa – Bir şey hatırıma geliyor. Memurin-i mülkiye ve askeriye, teşkilât-ı milliyenin taazzuvuna çalışacaklar. İhtimal ki azaları noksandır. Yeni heyet-i merkeziyeler var. Bunları yeniden teşkil etmek mümkün değildir.. Yalnız noksanları ikmal.. Veyahut yeniden teşkilde bu azalar<ı> müntehib-i sanilerden yapılsa nasıl olur? Bunlar mebus intihabı gibi mukadderat-ı millete vesatet etmişlerdir. Mebuslar vefat etse, bunları intihap eden yine bunlardır. Binaenaleyh, bu müntehib-i sanileri sokmak suretiyle irade-i milliyeyi idame edebilir miyiz acaba?

Haydar Bey – Olamaz. Bunların içinde bizim aleyhimizde rey verenler de var. Daha başka şekle sokalım.

Reis Paşa – Bu adamlar her yerde hürmete mazhar ve fazlaca hâkim ve nafiz adamlardır.

Haydar Bey – Değildir. En çapkın adamlardır. Köylerde heyet-i idareler vardır. Bunlar da idare etsin. Bunlar nahiye müdürlerini elde etsin. İstediğini yapar. Bu intihap nizamnameye göre olmuyor.

[7] Bu sırada Diyarbakır valisi Şair Süleyman Nazif'in Kardeşi Şair Faik Âli (Ozansoy) idi.

Reis Paşa – Tabiî nizamnameye göre olacaktır. Müntehib-i sani sıfatını ittihaz eden zevat demek benim zannım gibi değilmiş. Meselâ, Sivas'ta otuz bu kadar müntehib-i sani var. Bunlar sahib-i evsaf değil.

Mümtaz Bey – Değildir efendim. Bunlar müteneffizânın adamlarıdır.

Reis Paşa – Kâzım Paşa Hazretleri burada yokken Fuat Paşa.... Bir plân yaptı. Bir de Kilikya için bir plân hazırlayacaklar (Kâzım Paşa'ya hitaben) bu cephe ile de alâkadar olursunuz.... Beyler burada Nazilli cephe[si] murahhaslarıdır. O cephe ile de alâkadar olursunuz.

(Gelen telgraflar okunur)

Reis Paşa – (Fuat Paşa'ya hitaben) Fevzi Paşa'nın nerede olduğu malûm değildir. Ankara'dakilere emir vereceksiniz.

Fuat Paşa – Evvelâ Harbiye Nazırının fikrini almak ve vekile de yazdım. Paşa'nın fikrini anlamalarını ve ona göre hareket etmelerini yazdım... Sizden de bir yaver buna memur olsun.

1) Harbiye Nazırına telgraf çekeriz.

2) Afyon Karahisarı, Alaşehir falan da yazarız. 12. Kolordu Kumandanlığı vasıtasiyle Fevzi Paşa'ya hitaben yazılır.

Rauf ve Bekir Sami Beyler'in yazacakları da şifre olacak. (Cafer Tayyar Bey'den gelen telgraf okundu. Celâl Nuri Bey'in adem-i muvaffakıyeti hakkında Trakya-Paşaeli Cemiyetinin raporu. İki mühim vesika. İntihap)

Bekir Sami Bey – Bize bîtaraf kalınız dedikleri halde bunu neden yazıyorlar?

Rauf Bey – Bunları neşretmeyip biraz daha sabredelim, vesaik toplayalım.

Reis Paşa – Rıza Bey'e onları verelim ne buyuruyorsunuz?

Sesler – Hiç cevap verilmesin.

Reis Paşa – Bakalım sonra ne olacak. Bilâhara bunları birer birer meydana çıkarırız.

Mazhar Bey – Gidecek olanlara da, şu tarihte şu olmuştu, deriz.

Reis Paşa – Arif Bey'den Fevzi Paşa'nın yaveri hakkında[ki] raporun sorulması.

Kâzım Paşa – Cemil Cahit Bey'e de yazalım. Selâhettin Bey'e rica edelim, bunu ehemmiyetle takip etsin.

(Kolordudan gelen tahrirat. Vasıf Bey'den Hindistan hakkında gelen malûmat.)

Reis Paşa – Başka bir şey var mı efendim?

KARARLAR

1) Mebusları tenvir için hazırlanan talimatname tadilen kabul edildi.

2) Teşkilât-ı milliyeyi, memurin-i askeriyenin idaresi, memurin-i mülkiyeden de istifade kararlaştırıldı.

3) Şüpheli bazı vali ve mutasarrıflar hakkında tebdilleri hususunda tekrar hükümete müracaat. Tebdil edilmedikleri takdirde Kuva-i Milliye tarafından terk-i vazife ettirilmeleri.

4) Fuat Paşa'dan başka Ankara'ya kolordu kumandanı kabul edilmemesi ve Fevzi Paşa'ya gelmemesi yazılması hakkında karar verildi.

5) Rüesa-i memurin-i mülkiyeden tekrar muhitlerinin Kuva-i Milliye'ye derece-i merbutiyeti hakkında söz alınmasına karar verildi.

6) Hükümetin aleyhindeki takrirlerinin neşredilmeyip muhafazasına, icabında meydana çıkarılmasına karar verildi.

7) Arif Bey'e Fevzi Paşa'nın yaverinin takip edilmesi hakkında telgraf yazılması.

20/11/35 Perşembe İçtimaı

Saat 3 sonra

BİRİNCİ CELSE

M. Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetlerinde:

Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Rauf Beyefendi, Rüstem Beyefendi, Bekir Sami, Mazhar, Hakkı Behiç, Süreyya, Mümtaz Beyefendiler.

Reis Paşa – Müsaade ederseniz efendim. Bazı kâğıtlar var, onları okuyalım. Hüsrev Beyefendi, okur musunuz efendim? (Okur: Hulâsa-i matbuat. Venizelos'a...)

Reis Paşa – Var mı efendim buna dair bir mütalâa?.. Yalnız Yunanlılara beyan-ı teşekkür etmişler, İzmir ve havalisinde asayişi hüsn-i muhafaza ettiklerinden... Halbuki bizim aldığımız haberlere göre Yunanlılar İzmir'de bile bir çok fecayi yapmışlardır. İzmir telgraf müdüründen bu babtaki vesaiki isteyelim. Ona karşı bunlarla mukabele edilir.

Rauf Bey – Bu hususî bir teşebbüstür. Buna karşı konferansa bir şey yazamayız. Esasen birçok âsar bu hususta neşredilmiştir.

Reis Paşa – Hiç olmazsa gazetelerle ilân edelim.

Rauf Bey – Bizim gazete muntazaman zaten yazıyor.

Reis Paşa – O noktaya temas ederek bir şey yazılabilir, efendim.

Rüstem Bey – Ayrıca Amerika mümessiline buna dair bir şey yazılamaz mı?

Reis Paşa – Elimizde bu babta resmî bir vesika yok.

Rauf Bey – Menba gösterilmemiş, bir partinin gazetesi böyle yazabilir.

Reis Paşa – Elimizde buna karşı resmî bir vesika yok. Bu bir gazete havadisi olduğundan bunu nazar-ı dikkate alıp da resmî bir müracaat doğru olamayacağını Rauf Beyefendi de söylüyorlar.

(Yunan ve rum tahrikâtı hakkında suret: Erkân-ı Harbiye Dairesi, okunur)

Rauf Bey – Hükümet-i Seniyye buna karşı ne yapmış? Bunu gazetelerle propaganda yapmalı. Fakat bu hükümetin vazifesidir.

Bekir Sami Bey – Hükümeti bu babta sıkıştıralım.

Rüstem Bey – Evet asıl ona terettüp eden bir vazife vardır ki, ifa etmiyor.

Reis Paşa – Bunu bize yazan hükümet midir?

Hüsrev Bey – Hayır 3. Kolordu bir suret veriyor.

Reis Paşa – Hükümete deriz ki, böyle olduğunu işittik, hükümetçe bu babda ne gibi mukabil tedbirler ittihaz olunmuştur? Bizi tenvir ederse.. Ve bu babda bize ne gibi şeyler tavsiye ediyorlar.

Rauf Bey – Hükümetçe ne tedbirler alınmıştır? Bize ne terettüp eder? Bu tarzda bir şey.

(3. Kolordudan 19 tarihli malûmat okunur. Fransızlara dair.. Re'sülayn'e bir vagon Fransız askerinin geldiği.)

Rauf Bey – Cevdet mi veriyor bunu? Bunun bir kısmını gazeteye verelim mi efendim?

Reis Paşa – Evet gazeteye verelim. Ve neticesini de 13. Kolordudan soralım. Aşâir ne oldu?

Rauf Bey – Aşâirin sancakla geldiklerini İrade-i Milliye yazsa çok güzel olur.

(Bitlis'den gelen: Garzan aşireti namına Müdafaa-i Milliye Reisi'nin müracaatı okunur)

Reis Paşa – Yazarız. En yakın merkezle irtibat tesis etmek üzere cemiyet teşkil etsinler. Ve ona nazaran bizim her gün talimatımızı alırlar.

(Buradaki ecnebilere dair Sivas polisi raporu)

Reis Paşa – Bu İtalyan zabiti geldiği günden beri daima bu Karakin Efendiyle ve birtakım daha Ermenilerle ve Şeyh Recep ve rüfekasiyle daima temasta bulundu. İngiliz Sulter de bunları aradı ve daima bunlarla meşgul oldu. Şeyh Recep ve rüfekası vasıtasiyle, Sivas'ta bizce şayan-ı arzu olmayan fikirler ve talimat vermiş olurlar. Buna karşı bir şey düşünmek lâzım mı acaba? Yani, her halde bunlar tarafından bizim aleyhimizde bir tertip vardır. Buna karşı ne düşünmek lâzımdır?.

Rüstem Bey – Bunlar taht-ı nezarette mi efendim?

Reis Paşa – Hayır. Vali Paşa kefalete raptederek bırakmış.

Rauf Bey – Bizim heyet-i merkeziye de buna mukabil tertibat alsın.

Reis Paşa – Valinin nazar-ı dikkatini celbedelim. Bunların her bir hareketlerini meydana çıkarsın.

Bekir Sami Bey – Şeyh Receb'in İtalyan ve İngilizlerle görüşmesi nazar-ı dikkati celbetmeli idi. Hükümetin vazifesidir.

Reis Paşa – Bizim arkadaşlardan birisi buna memur olsun. Sonra Şeyh Recep maznundur. Vali Paşa kefalete raptederek çıkarır. Mahkemesinin neticesi nedir? Mazhar Bey zaten Vali Paşa ile temasta bulunuyor. Buna memur olsun.

Kâzım Paşa – Ben buna müteessir oldum. Evvelce affedildi. Göz önünde çıkar, İngilizle görüşür; buna bu kadar müsaade etmemelidir.

Reis Paşa – Ve buranın heyet-i merkeziyesine de bunu sormalı.

Kâzım Paşa – Heyet-i merkeziye uyuyor paşam. Biraz canlı olmalı.

Reis Paşa – Bununla temasa siz memurdunuz. (Süreyya Bey'e) Galiba bunu yapamıyorsunuz.

Süreyya Bey – Şekl-i kanuniden çıkmak istenmiyor.

(Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın Fuat Paşa hakkındaki telgrafı okunur)

Reis Paşa – Evet efendim, yani bu bizim sorduğumuza cevaptır, zannederim. Fakat bu cevap kâfi midir acaba?.

Rauf Bey – Gayr-i kanunî olduğunu ve tashihine çalıştığını söylüyor. Fakat buna mani olanı neden söylemiyor.

Reis Paşa – Niçin yapmıyor?

Rauf Bey – Demek ki kendi makamında âmir değildir.

Reis Paşa – Ve şimdiye kadar neden açıktan açığa bunu bize söylemedi?

Rauf Bey – Bunu kemal-ı saffetle kendisine sormalı.. Gayr-i kanunî olduğunu ve bunun tashihi kendi makamına ait ve vacibüleda bir vazife olduğunu kendisi de söylüyor. Fakat, bu kadar zamandır yapmıyor. Bunu tashih etmesine engel olan nedir?..

Reis Paşa – O halde sorarız; bu maniayı bize sarih olarak bildiriniz.

Rauf Bey – Bizi zaten hükümetin vaziyetine karşı tereddüde sevkeden <zaten> bu gibi noktalardır. Ve bunlara da sebep olan kendileridir.

Reis Paşa – O halde birinci noktaya böyle cevap veririz. Gayr-i kanunî olan bu muamelâtın ifasında serbest olmadığınız ve kuvve-i mania karşısında bulunduğunuz anlaşılıyor. Bunu, bu maniayı bildiriniz.

Fuat Paşa meselesine gelince: Muvakkaten uzaklaşabilir. Bunu zaten onlarla müzakere ederek temin etmiştir. Ve bir iki ay mezuniyet talep etmiştir. Böyle iken yerine başkasını göndermek iyi

değildir. Çünkü, Ankara ve havalisindeki efkâr-ı umumiyeyi tedhiş ediyor. İğtişaş olur. Ve bilhassa Fevzi Paşa'nın mahsüs olan muzır fikir ve hareketi de iğtişaşı tezyit eder. Buna müsamaha edemeyiz. Bunu ve diğerleri hakkında yaptığınız muameleyi de tashih ediniz.

Rauf Bey – Fevzi Paşa'nın teşkilât-ı milliye aleyhtarı olduğunu bilmiyoruz.

Reis Paşa – Lâhika olarak yazmıştık. Müdelleldir... Refet Bey "Hükümetten aldığı emirden başka bir emir dinlemez ve saraya merbuttur." diyordu.

Rauf Bey – Onun saraya merbut olduğunu biliyorum. Halbuki hükümetten aldığı emirle ve hükümet de bizimle olunca, bu da bizimle olmaya mecbur olmayacak mı? ..... Muzır demeyelim efendim. Çünkü namuslu bir zattır. Aynı zamanda teşkilât-ı milliyeye taraftardır. İstanbul'da kendisiyle bu hususta görüşmüştük.

Reis Paşa – Muzır demeyelim. Fakat Fuat Paşa'nın oradan kalkması efkâr-ı umumiyeyi bozar.

Başka okunacak yok mu efendim?

Hüsrev Bey – Hayır efendim. Yoktur.

Rauf Bey – Müsaade buyurulursa, kendisine biz Bekir Sami Bey'le birlikte suret-i hususiyede yazalım efendim. (Muvafık sesleri)

Reis Paşa – Başka müzakere edecek bir şey var mı efendim?

Kâzım Paşa – Kolordu Kumandanlarının mahall-i içtimaa davetleri için birtakım esbab vardı. Bunlar tamamiyle müzakere edildi mi?

Şunlar vardı:

— Meclis-i Millî'nin mahall-i içtimaı.

— Badeliçtima teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil.

— Akd-i sulhte müspet veya menfi hale karşı tarz-ı hareket.

Bunlar tamamiyle tespıt edilmiş midir? Meselâ, şekil tespit edildi ve kabul edilip imza altına alındı mı?

Reis Paşa – Onları okuruz. Yalnız ikinci meselede Heyet-i Temsiliye'ye dair olan zeminleri zannederim kâmilen görüştük.

Kâzım Paşa – Teşkilât-ı milliye ne oldu, ne olacak?

Reis Paşa – Tespit edildi zannederim. Yalnız üçüncü nokta zannederim daha mevzubahis olmadı.

Kâzım Paşa – Yalnız sulh konferansı müspetse; menfi ise ne yapalım?

Reis Paşa – Sulh konferansı müspetse iyi; menfi ise.. Arzu ederseniz bunu yarına talik edelim. Vâsıf Bey'i beklersek daha iyi olur. İs-

terseniz başlayalım. Bundan da maksat, Vasıf Bey gelsin, getireceği malûmatı dinleyelim de, vereceğimiz kararlar bir parça zemin ve zamana muvafık olsun efendim. Ne buyuruyorsunuz efendim?

Hakkı Behiç Bey – Evet, Vâsıf Bey'i bekleyelim efendim.

Reis Paşa – Vâsıf Bey bugün hareket etmiş. Tokat'a kadar kaç günde gelebilir?

Bekir Sami Bey – Üç dört günde gelebilir.

Reis Paşa – O halde Paşa Hazretleri müsaade buyurulursa okuyalım zabıtları. Bakalım ne suretle tespit edilmiş?

Rauf Bey – Zabıtlardan bir şey anlayamayacağız zannederim.

Reis Paşa – Şimdi zabıtlar okunabilecek bir halde midir?

Hüsrev Bey – İlk günkü ile üçüncü ve dördüncü günler tebyiz edilmiştir efendim.

Reis Paşa – Okuyalım o halde efendim (zabıt okunur).

Reis Paşa – O halde içtima edilecek Paşa Hazretlerinin üçüncü suali kalıyor...

Kâzım Paşa – ..... 1 – Mahall-i içtima.
2 – Badeliçtima teşkilât-ı milliyenin alacağı şekil.
3 – Sulhte müspet veya menfi hale göre suret-i hareket.

Reis Paşa – Meclis-i Millî içtima etti. Heyet-i Temsiliye taşrada kaldı. ..... Eminiz dedikleri zaman Heyet-i Temsiliye'nin vazifesi, kongreye işi bırakır.....

Kâzım Paşa – .....

Reis Paşa – Madem ki Heyet-i Temsiliye kongreye kadar...

Kâzım Paşa – Bu talebimiz ârızî bir şekildir. Hükümet bunu kendisi yapmış olsa idi belki bu talebe lüzum kalmazdı....

Reis Paşa–Hükümetle bulunması, bu mahzuru haiz bir şekil<de>dir. Vakıa biz eminiz demedi... Paşa birinci safhasına müsait görüyoruz.

Kâzım Paşa – Kongre inikadına karar verildiği günden içtima gününe kadar geçen vazife hakkında (ikinci mesele) eminiz dedi. Bizim vazifemiz bitti. Yine talep olacak mı?

Reis Paşa – Eminiz dedikleri vakit yalnız bir iş kalmıştır. O da kongreyi akdetmektir. Mebusan var, Hükümet var, bir de Heyet-i Temsiliye var. Yani teklif "eminiz dedikleri vakit hiç bir vazifeleri kalmaz".

Kâzım Paşa – Hükümetle olduğu gibi mebuslarla da münasebet-i resmiye olmamalıdır.

Hakkı Behiç Bey – Yok, mebuslarıyle görüşebilir.

Reis Paşa – Bir grup olacaktır. Ayrı gayrı şeyler olmayacaktır. Binaenaleyh, Heyet-i Temsiliye'nin yapmak isteyeceği şeyi o grup yapacaktır. O grubun bir reisi olacaktır. O reise hitaben hariçteki vaziyet budur diye müracaat etmesin mi?

Kâzım Paşa – Eminiz deyinceye kadar bu hal devam edebilir. Fakat ondan sonra... Çünkü birtakım talepler başlayacak, hükümet kuşkulanacak.... Birçok güftügûya sebep olacak...

Reis Paşa – Emniyetin teeyyüdü halinde heyet namına hükümetle ve mebusanla muhabere-i resmiyede bulunamaz. Muvafık mı efendim?

Sesler – Muvafık efendim.

Reis Paşa – Pekâlâ emniyetin teessüsü ânından itibaren..... Hükümet[le] resmî muhaberat ve münasebatta bulunmayacaktır...

Kâzım Paşa – Sulhü müteakip teşkilât-ı milliyenin vaziyeti ne olacaktır... Gerçi burada yoktur efendim. Fakat bu<nu> şimdiden bizim de mütalâamız alınarak zaptedilmelidir. Çünkü, bundan sonraki içtimada kolordu kumandanları bulunamaz.

Reis Paşa – Şimdi şöyle bir seri yapalım efendim. Birinci safha: Meclis-i Millî toplanıyor. Mevcut şeraite nazaran İstanbul'da emniyet olmadığından Heyet-i Temsiliye hariçte kalıyor. İkinci safha: Emniyette olduğu dermiyan ediliyor. Heyet-i Temsiliye... Temsiliyesini tatil ediyor. Nizamnamemiz mucibince kongre akdediyor. Şekil ve emniyetin tayinini kongreye terkeder. Biz bugün ne kadar karar verirsek verelim, o kongrenin kararına müessir olamayız. Bu ancak o kongrede karargîr olacaktır. Şimdi olsa olsa bizim şahsî fikirlerimizi söylemektir. Mütalâat-ı zatiyedir. Bu da bir hazırlıktır. Fakat o kongre, olabilir ki bugünkü bizim içtihadatımıza tamamiyle muhalif kararlar da verebilir...

Bekir Sami Bey – Bizde sulh meselesini iki türlü düşünmek lâzımdır. Birincisi sulh müspet, yani istediğimiz tarzda olacak olursa, ittihaz edilecek teşkilât başka olur. İkincisi yani menfi bir sulh karşısında da yine başka türlü olur.

Kâzım Paşa – Müspet veya menfi bir tarzda olursa teşkilât nasıl olacaktır?

Bekir Sami Bey – Bir şey daha ilâvesini talep edeceğim. Meclis-i Millî'nin emin bir tarzda içtimaı teeyyüt ettiği [takdirde] teşkilât-ı milliyenin vazifesi ne olacaktır? Eğer içtimaın emin bir tarzda kabil olamayacağına karar verirse teşkilât-ı milliyeye terettüp edecek vazife vardır. Acaba o nedir? Ve ne yolda ihzar edilmelidir?

Reis Paşa – Binnetice son sualden sonra teşkilât-ı milliyenin neticesi ne olacağına dair müzakere edebiliriz.

Kâzım Paşa – Biz kolordu kumandanları, burada olmadığı zaman ne karar verilecek?

Reis Paşa – Bir sulh ve tamamiyet-i memleket temin edilirse. Ve zaten âmal-i cemiyetin başlıcası da budur. Bu istihsal edildikten sonra teşkilât-ı milliyenin şekl-i âtisi nasıl ve ne olacaktır? Bunu münakaşa edelim.

Bekir Sami Bey – İnşallah sulhumuz hayırlı bir surette takarrür eder. Teşkilât-ı milliyenin idamesi lâzım olmakla beraber, Cemiyet şimdiki tarzda müsellah bir şekilde değil, içtimaî ve iktisadî bir surette bu memleketin inkişafına hâdim olmak üzere idamesi taraftarıyım. Ve mufassal bir programa ve bilhassa mütehassıs zevatın mütalâatına da müracaatla içtimaî ve iktisadî bir şekle ifrağ etmek elzemdir.

Hakkı Behiç Bey – Müsaade buyurulursa bunu ayrı bir celsede mütalâa edelim.

Rauf Bey – Bendenize göre sulh istediğimiz neticeye varırsa cemiyet-i İslâmiye esasları dairesinde tertip ve çalışmaktır. Yok sulh mukarrerat-ı cemiyet hilâfında takarrür edecek olursa, mukavemet esasları dairesinde çalışmalıdır.

Reis Paşa – Başka bir celsede buna dair konuşmak muvafık mıdır?

Sesler – Evet, peki.

Kâzım Paşa – Bizim programdaki... İşte bu da müsbet ve menfi meseleleridir. Başka celseye tehiri muvafıktır. Düşünerek olsa daha iyi oldu.

Reis Paşa – Yarın buna başlayabiliriz efendim. Yâni meclis her nerede olursa olsun toplandı. Bu sırada da Paris Sulh Konferansı memleketimiz hakkında müspet bir karar verdi. O vakıt ne suretle hareket edilecek? Bir de düşündüklerimize tamamiyle taban tabana zıt olursa.

Fuat Paşa – Müsaade ederseniz, Adana hakkında bir plân tertibi bize havale edilmişti. Bunun hakkında ve şekil hakkında bir kararımızı söyleyeyim.

Rauf Bey – Müsaade ederseniz, siz askerler bir defa tespit ediniz. Ondan sonra müzakereye koruz. Çünkü biz, beyhude yere burada münakaşalarla meseleyi uzatırız. Biz, hutut-ı hariciyesi hakkında bir karar verebiliriz.

Reis Paşa – Öyle ise biz yarın öğleden evvel toplanırız. (Kemal Paşa, Kâzım Paşa, Fuat Paşa).

Hitam saat 4,35 sonra

22/Teşrini Sani/35 Cumartesi İçtimaı

Saat 3 Sonra

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetinde:

Kâzım Paşa, Ali Fuat Paşa, Rauf Beyefendi, Rüstem Beyefendi, Bekir Sami, Mazhar, Hakkı Behiç, Mümtaz, Süreyya Beyler, Selâhettin Bey.

(Heyet-i Temsiliye mukarreratı hulâsaları okundu.)

Reis Paşa – Fethi Bey hakkında Heyet-i Temsiliye'den geçmiş böyle bir karar yoktur. Belki hususî surette yazılmıştır. Değil mi efendim?

Sesler – Evet.

Reis Paşa – Bu nereden buraya çıkmış efendim?

Hüsrev Bey – Müsveddelerden efendim.

Reis Paşa – Nasıl ki sonra da intihabında bir mahzur ve müşkülât varsa, beyhude ortalığı muğber etmemeleri bildirildi.
(Okunur)

Reis Paşa – Yalnız orada deniliyor ki, Heyet-i Temsiliye'nin Mebusana girmeyerek kemafissâbık devam-ı vazifesine karar verildi. Yani hariçte kalarak değil mi?

Hüsrev Bey – Evet efendim.

Rauf Bey – Biz buradan Eskişehir'e hareket ettiğimiz vakit etrafla muvasala ve muhabereyi kim temin edecek efendim? Ben böyle muhaberenin biz Eskişehir'e giderken geçecek olan on-on beş gün zarfında münkati kalmasını mahzurlu görüyorum. Teşkilât, muhaberat ve harekât var. Bilhassa Kilikya harekâtı.

Reis Paşa – İşte Paşa Hazretleri (Fuat Paşa) bunu izah etmişlerdi. Yani bir takım menzil noktaları kabul ediyoruz. Buralardan esnâ-i rahda muhabereyi yaparak bu suretle muvasalayı idame ettirebileceğiz. Değil mi efendim?

Sesler – Evet efendim.

Rauf Bey – Yani burada her halde grup kalmalı efendim.

Selâhettin Bey – Burada on gün sonra, yani Eskişehir'e heyetin muvasalatından sonra hareket etmek üzere birkaç zat kalacak olursa, daha iyi olur. Bir çok müracaatlar vaki oluyor. Bendeniz de bu hususta lüzumu kadar yardım ederim.

Rauf Bey – Bilhassa Kilikya taraflarındaki harekât var efendim. Harekât takdirinde ne suretle idare edilecektir?

Reis Paşa – İşte buna karar verdik efendim. Bunu Paşa Hazretleri (Fuat Paşa) idare edeceklerdir. Bu hususta birtakım projeler ihzar edilmiştir ki, bunu kendilerine de tebliğ edeceğiz.

Reis Paşa – Okunacak bir şeyler var mı efendim?

Husrev Bey – Evet efendim.

Reis Paşa – Bazı şeyler var efendim onlar okunsun, ondan sonra müzakereye başlarız efendim.

(Trabzon Valisinin bir cevabı okundu; Rumlar hakkında)

(Şevket Bey'den gelen Şehzade Osman Fuat Efendi hakkında)

Kâzım Paşa – Bu nedir efendim? Bir mesele mi olmuş?

(Paşa Hazretleri izahat verdiler.)

Rauf Bey – Bu mesele iyi tahkik edilmemiştir. Sonra böyle denilmiş, şöyle olmuşla olmaz.

Reis Paşa – Etrafıyle tahkiki için tekrar soralım.

Selâhettin Bey – Kendisini müşkül bir vaziyette bırakmamak için meselâ Harbiye Nazırı'ndan soralım. Falan, falan yerlerden iyice tahkik edilsin.

Reis Paşa – Buyurduğunuz gibi bu nokta-i nazardan bunu tahkik etmek mi muvafık olur, yoksa Vâsıf ve Fevzi Paşalar geliyorlar, onlardan mı sorup ta öyle mi hareket edelim?

Sesler – Vasıf Bey'i beklemek muvafıktır efendim.

(Dahiliye Nazır-ı sabıkı Reşit Bey'e kabinenin teşkili havale edildiği hakkındaki Şevket Bey'in raporu okundu).

Reis Paşa – Tensip buyurulduğu takdirde Vâsıf Bey geldiği zaman bunu yine nazar-ı dikkate alırız.

(Adana ahvali hakkında Şevket Bey'den gelen telgraf okundu)

Fuat Paşa – Bendenize bırakınız, cevabını bu akşam yazayım.

Reis Paşa – Doğrudan doğruya Harbiye Nazırına diyelim ki, rüfekadan biri bize bu suretle ihbaratta bulunuyor.

Kâzım Paşa – Fenalaşıyor ne demek? İzah etsinler.

Bekir Sami Bey – Kilikya'daki administratör meselesi nedir? Onun değişmesiyle ne olacak? Bu vaziyet bir kişinin şahsına mı merbut?

Reis Paşa – Adanalılar evvelce de bize müracaat etmişlerdi. Bu administratör değişirse, bu fenalıklarla mezalim azalır diyorlardı. Şimdi bu Kilikya hakkında tatbik etmek istediğimiz projeyi Harbiye Nazırına yazalım mı?

Fuat Paşa – Hulâsaten Paşam. Çünkü kendisi gerek Mersin'den ve gerekse Konya'dan bu mesele ile bir parça uğraşmışlardı, vâkıfturlar.

Rauf Bey – Muvafiktır. İzmir teşkilâtına dair Harbiye Nazırından bir haber geldi mi efendim?

Reis Paşa – Hayır, sorduğumuza cevap alamadık. İsterseniz onu da tekit edelim.

Fuat Paşa – Çok doğru,

Reis Paşa – İsterseniz Harbiye Nazırına da yazalım. Nokta-i nazarlarını bildirsinler.

(İstanbul'dan gelen Adana'da Suphi Paşa hakkında)

Reis Paşa – Peki ne yapalım?

Rauf Bey – Ne istiyor yani?

Reis Paşa – Bizden suret-i hareketine dair talimat istiyor.

Fuat Paşa – Müsaade ederseniz efendim, Millî Kongrenin küşadından evvel Cemal Paşa bana demişti ki, kongrenin küşadını bana bildir ki, birkaç Adanalı var, onları da göndereyim; bunlar da harekâta iştirak etsinler, dedi. Ben haber verdim; fakat zannederim mektubumu almadı. Çünkü, o sırada yaverini tevkif etmişlerdi. Şimdi ona yazalım ve diyelim ki, vaktiyle Ferit Paşa zamanında Millî Kongreye Adanalı murahhas göndereceksiniz. Bunları şimdi gönderiniz ve İstanbul'dan geleceklerse, Ankara veya Eskişehir'e, Adana'dan gelecek olurlarsa, Kayseri'ye gelsinler. O adamlar bizimle temas peyda etsinler. Heyet-i Temsiliye'de böyle birkaç zatın bulunması bizi oldukça tenvir eder. Konya'da bunlar toplandılar ve uzun uzadıya görüştüler. Oraya dair bize iyi malûmat vermekle büyük faydaları dokunacaktır. Bunlar irtibat olur. Demirci Mehmet Efe bile bize bir heyet gönderdi. Ahval ve vaziyetten malûmatımız oldu. Halbuki Demirci Efe küçük bir mıntıkada bulunuyor. Onlar ise koca bir vilâyetin murahhaslarıdır. Projemize yardım ederler. Ve bizi oraya dair tenvir edebilirler. Ve bizimle de irtibat tesis ederler.

Rauf Bey – Cemal Paşa bize o adamları göndersin.

Reis Paşa – Heyet-i Temsiliye'nin mahalli değişecek, bu suretle bir suitefehhüm de olmasın. İstanbul'da olmayıp Adana'ya dönmüş olabilirler.

Fuat Paşa – Şüphem var. Bunlar belki Adana[ya] dönmediler. Bendeniz diyorum ki, İstanbul'dan gelecek olurlarsa Eskişehir veya Ankara'ya gelsinler. Adana'dan da Niğde'ye gelsinler.

Reis Paşa – Bir defa yazarız. Harbiye Nazırına deriz ki, şimdi bu zevat ile henüz irtibatta mısınız? Ondan sonra buluşmak için ayrıca bir şey yapabiliriz. Suphi Paşa'ya ne diyelim efendim? Emniyet ettiği bir adamı göndersin mi diyelim?

Sesler – Evet.

Reis Paşa – Yalnız bizim hareketimiz var. Onun için Niğde'de Mümtaz Bey nezdine göndersinler.

(İstanbul'dan: Suriye ve Maraş havalisi hakkındaki telgraf okundu.)

Fuat Paşa – 4 ve 5 tarihli gazeteler bunu yazmışlardı.

Reis Paşa – Demek Ermenilerin İslâmlara fenalık yapabileceklerini ikrar ediyorlar. Menbaı neresi? Fransız gazeteleri mi yazdı? Yoksa sahib-i salâhiyet bir diplomat mı? Onu anlayalım.

(Yozgat'tan Madenli Bahri Bey'den, Posta Müdürü Halim Efendi'nin tebdil ve yerine Tevfik Efendi'nin tayinine dair)

Reis Paşa – Bu Tevfik Efendi zannederim buradan işten el çektirilen olacak.

Sesler – Evet efendim.

Reis Paşa – Ne yapalım efendim?

Mümtaz Bey – Yozgat Müdürü çok değerli bir zattır.

Reis Paşa – Yok, asıl tayin edilen adam.

Sesler – Tayin edilen melunun biridir.

Reis Paşa – Yani burada bu herif hakikaten ihanet etti. Fuat Paşa Hazretleri, siz Yozgat mutasarrıfını tanırsınız zannederim.

Fuat Paşa – Evet efendim; bu adam Çorum Mutasarrıfı Samih Bey'in bir diğer eşidir. Kendisinden iyilikten ziyade fenalık gelir.

Mümtaz Bey – Yalnız o kadar muktedir değildir.

Fuat Paşa – O kadar kurnaz değildir. Kendisiyle görüştüm. Hakkı Behiç Bey'i de tavsit ettim. Çok görüştük. Her halde bu adam orasını memnun edemedi. Orada îfâ-i vazife edemez. Daima

şikâyet ediyorlar. Biz de tashihine çalıştık. Fakat hareketten sonra muvaffak olamadığımızı şimdi gelen telgraflardan anlıyorum. Başka bir yerde iş görür.

Reis Paşa – Yalnız, telgrafçı meselesi mühim. Gelen telgrafçı fena olduğu için muhabereleri bozulacak.

Fuat Paşa – Yalnız telgrafçı meselesini temin edersek mutasarrıf meselesi şayan-ı ehemmiyet olmaz.

Reis Paşa – Bunu yapalım.

Fuat Paşa – Valiye yazalım.

Reis Paşa – Başmüdür bunu yapamaz mı? Başmüdürler bu adamları istedikleri yerde kullanamazlar mı? Ankara valisine yazalım, bunu halletsin. Tevfik Efendinin sebeb-i infikâkini de anlatırız.

Selâhettin Bey – Doğrudan doğruya açığa çıkarsınlar.

Kâzım Paşa – Van'daki de böyle idi efendim. Yazma çizmeyi bir tarafa bıraktık, açığa çıkarttırıverdik. Şimdi sürünüyor.

(Mudurnu Kuva-i Milliye reisinin telgrafı, İzmir intihabatının menolunduğuna dair gazetelerdeki havadise dair)

Reis Paşa – Biz bunun için kabineye müracaat etmiştik. Ahali müracaat ederse münferit olur. Menetmek de muvafık değildir. İşin derece-i mevsukıyetini bilmediğimizden, bunu hükümete soralım. Sizin de bu bapta malûmatınız var mı ve bu bapta bir tedbir ittihaz edildi mi? Soralım, tekit edelim. Ne yaptılar? Etraftan ahali bize soruyor. Biz böyle bir şeyler işitiyoruz. Buna karşı hükümet ve siz ne yapıyorsunuz, diyorlar; bunu yazalım.

Sesler – Peki efendim.

(Bir telgraf memurunun telgrafı okundu.)

Reis Paşa – Bu telgraf memuru bize çok hizmet ediyor. Ayrılması iyi değildir.

Mümtaz Bey – Salâhiyeti haricindedir.

Selâhettin Bey – Müsaade ederseniz bendeniz yazayım. Diyarbekir'e mi, Halep'e mi merbut anlarız. Diyarbekir'e merbutsa oraya yazarım. Halep'e merbutsa İstanbul'dan icra-i tesir etmeye çalışırız.

Reis Paşa – O halde Beyefendiye havale ederiz.

(Menteşe'den gelen Heyet-i Milliye Reisi Mehmet Hilmi Bey'in telgrafı, Mutasarrıf-ı sabık Hilmi Bey'in azli hakkında)

Reis Paşa – Evet, bu adam hakkında söylediklerini kabul edelim. Yenisi hakkında? Kayseri mutasarrıfı tayin edildi. Ali Ulvi Bey'dir. Niğde'den Cavit Bey mi yoksa? Ethem Bey'dir. Vakıa fena diyemeyiz, yalnız âciz ve miskin bir adamdır. Ve Samsun'da Yunanlılar ve İngilizlere karşı haysiyet ve şerefini muhafaza edemedi. Sulterlere falan âdeta uşaklık ediyordu. Cemal Paşa'ya yazmıştık, ne oldu? Cevap vermedi.

Rauf Bey – O demişti ki, sırasıyle telgraflarınıza cevap vereceğim.

Reis Paşa – İsterseniz efendim Hüsrev Bey tetkik etsin. Yazdığımız şeyler nedir ve hangi tarihlidir? Ona göre, bir tazyik icra edecek kadar vakit geçmiş midir? Yeni bir şey yazdık. Fuat Paşa içindir. Birçoklarına cevap vermiyor. Falan ve falan şeyler hakkında bizi tenvir buyurmadınız diyelim. Hilmi Bey hakkında tabiî bir şey yapamayacağız. Bunu Demirci Efe bize murahhas gönderiyor. Başkasını göndermeyiniz diyor. Ahaliden de birçoklarından adem-i tebdili hakkında telgraflar geliyor, Heyet-i Milliye Reisi istemiyor. Bunu olduğu gibi bırakalım.

(19 tarihli, Mebusanın İstanbul'da içtimaından ve Arabistan ahvalinden bâhis İsa imzalı telgraf okundu.)

Reis Paşa – Şimdi bunu yazan bir heyettir. Yalnız Şevket Bey değildir. İsa namı umumîdir. Yani yalnız bir kişi değildir. Onu, kimler olduğunu Vâsıf Bey'den öğreneceğiz. Bize yeni malûmat vermiş oldu. Bir şey var, Arabistan'a istiklâl vermeyiz. Böyle şey olur mu? Yalnız bu, İstanbul heyet-i merkeziyesinin mantık ve tasavvuratını gösterdiği için enteresandır.

Mazhar Bey – Nizamnamemizi görmemişler mi?

Kâzım Paşa – Münakaşaya değmez.

Reis Paşa – Ve daha bir şey var. Yani ahali kimi takip eder noktası var ki, bu bir tehdit noktasıdır. Yani bir şey olacak olursa ahali kimi takip eder, Padişahı mı, Kuva-i Milliye'yi mi?

Reis Paşa – Başka bir şey var mı efendim?

Husrev Bey – Yoktur efendim.

Reis Paşa – Beş dakika istirahat efendim.

Saat 4,35 sonra

İkinci Celse içtima etmediğinden hitam.

23 Teşrin-i Sani 335 İçtimaı

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde

Reis Paşa – Efendim müsaade ederseniz birkaç kâğıt var, onları okuyalım.

(Hüsrev Bey okur) Çine'den gelen telgraf. Yunanlılar[ın] Kara Menderes'e kadar çekilecekleri ve mıntaka-i bîtarafî'nin İngilizler tarafından işgal edileceği. İngiliz zabitlerinin Kuva-i Milliye aleyhinde propaganda yaptıklarına dair.

Selâhettin Bey – Acaba bunlar doğru mudur? Başka bir iş'ar var mı?

Reis Paşa – Hayır yoktur. Haber aldığımıza göre evvelce İngiliz, Fransız ve biraz da bizim askerden mürekkep birtakım kıtaat İzmir'e gidecekti. Harbiye Nezaretinden de sormuştuk. El'an bir cevap gelmedi.

Selâhettin Bey – İhtimal ki bu, mıntıka-i bîtarafî olacaktır. Eğer açıkgözlülük ederek Kuva-i Milliye girerlerse çok iyi olur.

Reis Paşa – İngiliz[ler] burada iki türlü çalışıyor. Ne yapalım? Oraya nasıl talimat verelim?

Selâhettin Bey – Zannedersem Yunanlılar çekiliyor.

Reis Paşa – Burası tamamiyle Menderes'in şimalinde.

Salâhattin Bey – İngilizler[le] <ve> Fransızların işgaline mahal bırakmayarak Kuva-i Milliye içeri girmeli. Asker de asayişi temin için girer<ler.>

Rauf Bey – Mamafih <Yunanlılar> İngilizlere teslim ettikten sonra Yunanlılar çekilirler.

Reis Paşa – Boş kalırsa iyi. Fakat devriteslim muamelesi ile yapılırsa.

Selâhettin Bey – Açık yazmalı. Böyle bir fırsat hasıl olursa istifadeye çalışmalıdır. Rüesâ-i Kuva-i Milliye, İngilizlerle dostane münasebata girişsinler mi? Her halde bunlar, Yunanlılara dostluk ettiğinden dolayı bize dostluğu olamaz.

Kâzım Paşa – Mümkün olduğu kadar buna lüzum görmemeli. Olabilir ki, Yunanlı askere İngiliz elbisesi giydirebilirler. Fırsatı kaçırmamalı. Oraya gelecek olanlar İngilizler değil, her halde İngiliz

kıyafetinde Yunanlılardır... Orada ahaliye böyle propaganda yapsınlar ve İngilizlere karşı silâh istimalinde tereddüt göstermesinler.. Değil mi efendim?.. Sonra aleyhimizdeki propagandalara ne yapsınlar?

Selâhettin Bey – Tevkif etsinler. Yalnız canlarına dokunmasınlar.

Kâzım Paşa – Tevkif mi? Yoksa tahkir mi daha iyidir?

Rüstem Bey – Tevkif daha müessir olur.

Kâzım Paşa – Sonra tahliyesi fena olur.

Bekir Sami Bey – Faydası da yoktur.

Reis Paşa – Öyle diyelim. Propaganda yapanları defetsinler, tahkir etsinler. Refet Bey'e de yazalım.

Fuat Paşa – Bendeniz şu fikirdeyim: Bidayette Yunanlıların fikri, İzmir'i işgal ettikleri zaman yıldırmak. Bunun için de kesmek, biçmek, kırmak, dökmekti. Buna muvaffak olamayınca şimdi de hulûl-i muslihaneye çalışıyorlar. Maksatları da İslâm ahaliyi kendilerine celp ve Kuva-i Milliye aleyhine ortalığı zehirlemek. Bunun için de İngiliz elbisesini kendi askerlerine giydirmek. İngiliz işgali zannını verdirmek. Bunlar ahaliye karşı hüsn-i muamele edecekler. Kuva-i Milliye'yi inhilâl ile dağıttıracaklar. İngiliz elbisesi altında işgali tamamlayacaklar. Kuva-i Milliye'nin bundan haberi olmayacak. Kış münasebetiyle hemen dağılacaklar. Bunu böylece yazalım. Aldanmasınlar; böylece herkese söylesinler.

Reis Paşa – Kuva-i Milliye'ye ait bir şey görüşmek lâzım gelirse, bunu Heyet-i Merkeziye'ye değil, Heyet-i Temsiliye'ye işi atmalıdır ..... Başka bir şey var mı efendim?

(Malatya'dan yazılan telgraf okundu: Mahpus efradın firarıyle, jandarma dairesinden efradın silâhlarını alıp kaçtıkları, bilâhara bittakip bir kısmı meyyiten, bir kısmı hayyen derdest edildiği ve bir kısmı da el'an hal-i firarda bulunduğu ve silâhlar [ın] bir tane [den] maadası müsadere edildiği hakkında)

Reis Paşa – Mutasarrıf hâlâ tayin edilmedi mi?

Haydar Bey – Fikri Bey geldi efendim. Vukuat çok oluyor. Jandarma Kumandanının kaldırılması için gelen heyet-i teftişiye de karar vermiş; fakat son usul mucibince re'sen vali de kaldıramıyor. Jandarma Kumandanının birçok meseleleri var. Bir defa çocuğumu sünnet ettireceğim diye 2500 tane davet tezkeresi yazmış, bunları dağıtan jandarma [lar] her adamdan bir tanesine mukabil bir mecidiye almışlar.

Reis Paşa – Bunu ne yapalım? Valiye yazalım, başka ne yaparız? Valiye yazalım... Bir de Jandarma Kumandanı hakkında iş'arat da var zannederim.

Rauf Bey – Evet efendim. Mutasarrıfı da kaçıran o imiş.

Reis Paşa – Her halde bunun buradan kaldırılması için yazalım.

(İstanbul'dan Kartal Kaymakamı hakkında gelen bir telgraf okundu.)

Reis Paşa – Mademki becayişi muvafıktır, Harbiye Nazırına söylesin, bizce de muvafıktır. Siz temin ediniz, deriz.

(Harbiye Nazırından: Kuva-i Milliye rüesasının vergi tarhettikleri hakkında telgraf okundu.)

Rauf Bey – Müsaade buyurulur mu efendim? İzmir cephesinin ihtiyacı vesaire için Salih Paşa'ya söylenmişti. Donanma Cemiyetinin 400.000 lirası için nazar-ı dikkati celbedilmişti. Bunların tabiî pek çok ihtiyaçları var. Para ister. Ya Kuva-i Milliye'nin dağıtılmasını göze almalı veyahut Harbiye buna yardım etmelidir. Sonra gittikçe tekâlifin miktarı da artacaktır.

Reis Paşa – Zannedersem para topluyorlar.

Fuat Paşa – Evet efendim, beş aydan beri.

Reis Paşa – Bunun suret-i sarfına tekeffül edemeyiz tabiî... Biz buna deriz ki, bunun mebdeini bilirsiniz. Evvelce oralarda idiniz. Pekâlâ bilirsiniz. Aylardan beri de müdafaa eden kuva-i müsellâhayı idare için paraya ihtiyaçları vardır. Para ve asker topladıkları muhakkaktır. Mesafenin uzaklığından da teftiş edilememek yüzünden fenalıklar olması da muhtemeldir. Bunun için nokta-i nazarımızın da kabul edilmesi için size yazılmıştır... Ve tekit edilmiştir. Fakat cevabına dest-res olamadık. Buraya para lâzımdır. Bunun için de, ya donanma veyahut başka bir paranın temini lâzımdır.

Rauf Bey – Bu yalnız o mıntıkalara aittir. Başka taraflarda yoktur.

Reis Paşa – Evet, yalnız oralara mahsustur. Başka taraflarda yoktur. Mamafih böyle keyfî muamelâtın önüne geçilmiştir ve geçilmektedir.

(16. Kolordudan, Yusuf İzzet Paşa'dan Mudanya hattının 20 Fransız zenci asker tarafından işgal edildiğine dair telgraf okundu).

Reis Paşa – Ne münasebeti var?

Selâhettin Bey – İnd-el-îcâp işgal hazırlıkları.

Reis Paşa – Mütarekenamede böyle bir şey var mıdır?
Rauf Bey – Kontrol hakları vardır efendim.
Reis Paşa – Bu da öyle midir, bu hat kimindir?
Rauf Bey – Fransızdır efendim.
Reis Paşa – Demek bir hakkımız yok. Mademki kendi hatlarıdır, böyle yapabilirler. Yalnız bu kuvvetin çoğalmasına müsaade etmemelidir.
Rauf Bey – İşgal mahiyeti vermemelidir.
Fuat Paşa – Buna karşı yapılacak bir şey var. Oradaki kumandan sorar. Bu kuvvet niçin geldi? Eğer hattın muhafazası ise, bunu Kolordu Kumandanı deruhte etmelidir. İşgali reddeder. Bunların hakkı kontroldur, muhafaza değil..
Reis Paşa – Bunda hükümetin muvafakati var mıdır? Bunu yazmalı. Kolordu ve fırka kumandanlarına da yazmalıdır... Hükümetin malûmatı tahtında olmuş ise kumandana bildireceklerdi. Öyle değilse..
Rauf Bey – Her halde hükümetin de haberi vardır.
Reis Paşa – Eğer biz Bursa dersek, orada da düşman var.
(Antep'den gelen telgraf okundu.)
Reis Paşa – Zannedersem Halep'den gelmişlerdi. Talimat istiyorlardı, 20'de idi. Ona cevap yazdık. Başka talimat mı istiyorlar acaba? O halde yazarız. O tarihte ne yazdıysak bildirelim.
(Orhan Gazi'den gelen telgraf okundu.)
Reis Paşa – Evet. Buna bir defa yazmalı ki, Bursa ile rabıta tesis ederlerse Heyet-i Temsiliye'nin mukarreratından haberdar olurlar.
Mazhar Bey – Vilâyete de yazmalı.
Reis Paşa – Evet. Vilâyete de yazmalı. Hem bir de tamim yazmalı. Vilâyetler kendi bütün heyet-i idareleriyle meşgul olsunlar.
(Acemî Paşa hakkında diğer bir telgraf okundu).
Reis Paşa – Acemî Paşa hakkında Salih Paşa hâlâ vaadini incaz etmedi. Bir daha tekit edelim. Cemal Paşa vasıtasiyle yazdık. İsterseniz doğrudan doğruya vaadini kendisine yazalım. Diyelim ki, bu adam sizin verdiğiniz söz üzerine duruyor... Cemal Paşa'ya mı yazalım, Salih Paşa'ya mı?
Rauf Bey – Cemal Paşa'ya yazalım. Aynı zamanda kendisine tahattur ettirelim.
Reis Paşa – Evet. Öyle yazalım.
(Eskişehir Mıntıka Kumandanı Abbas Bey'den. Bilecik âsâyişi hakkında)

Fuat Paşa – Efendim. Bir kere Bursa'da Bekir Sami Bey'e yazılır. Ve bu hususları yoluna koymasını yazalım. İstanbul yakın olduğu için İstanbul'dan kopan havadisler buraya geliyor.

Reis Paşa – Buna yazmalı ki, Fuat Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'nın firarları doğru değildir. Doğru olmadığını ve yakında ziyaret edeceklerini yazarız. Müftü Efendiye tebşir etsinler.

(Matbuat havadisleri – Kolordunun istihbaratı)

Fuat Paşa – Demek Mersin'e çıkan kuvvetler Antep ve Urfa'ya değil, Haleb'e gidiyorlar.

Rauf Bey – Fakat İngiliz diyor.

Fuat Paşa – İşte İngiliz, Fransız karışık. Bilmiyorlar. Yanlış olabilir.

Reis Paşa – Şimendifer bozuk olduğundan yürüyerek Haleb'e mi gidiyorlar? ... Her ne ise. Evelsi günkü kararlarımızdan birinde Kuva-i Milliye'mizi takviye için ahz-ı askere verilecekti. Bu kararda kaldı. Paşalar burada. Kendileri üç kolordu. Nasıl tensip ederlerse diğer kolordulara da böyle malûmat verelim.

Hüsrev Bey – Biz yazdık efendim. Onlar kendi tensiplerini yazsınlar.

Fuat Paşa – Bendeniz yaptım efendim..... Ahz-ı asker vasıtasiyle teşkilât-ı milliyenin tevsi ve teşkili ve bir de ne yapılması lâzım geleceğini onlarla bilmuhabere yapıyordum. Gelen malûmatı, istihbarat şubesinin raporlarını, mevki kumandanlarına yazıyordum. Bunlar ahaliyi toplayarak bunları irşat ve konferans tarzında ahval-i umumiyeye dair malûmat veriyordu. Teşkilât için ahz-ı askerler çalışıyorlardı. Ve bendeniz iki mesele yaptımdı. Her mevki kumandanı ve ahz-ı asker reisi oraların heyet-i idarelerinde aza idi. Silâh ve cephane meselelerinde bunların kararlarını soruyorlardı. Bunun için aza-i tabiiye addettik. Müsellah işlerde bunlar karar veriyorlardı. Kıta zabitanını karıştırmıyorduk. Daima irşat ve tenvir ediliyor. Kıtaatı hiç karıştırmıyorduk. Aynı zamanda bunlar kolordularla vasıta-i muhabere ve irtibat oluyordu. Biz bundan istifade ederek ahz-ı asker rüesası maiyetine iki zabit de verdik.

Kâzım Paşa – Ben doğrudan doğruya fırkaları uğraştırdım. Ahz-ı askerler de bunlarla uğraşacak. Adam yok. Bazıları ihtiyar falan.

Selâhettin Bey – Biz de ahz-ı askere yazdık. Silâh mevcudu gibi askerin mevcudu da bize lâzımdır. Ben de bunları yazınız demiştim. Çünkü bunu biz yapmayınca başkaları da yapamayacak. Zannediyorum ki, biraz sonra bu defterlere nail olacağız.

Reis Paşa – Bizim yazdığımız umumî bir şeydir. Bu vaziyete karşı kumandanları ve ahz-ı askeri faaliyete geçirmek için askercesine yazarsanız daha iyi olur. Bizim yazdığımız umumî bir şeydir.

Reis Paşa – Şimdi müzakeresini lâzım addettiğimiz üçüncü mesele. O da sulh konferansı müspet ve menfi bir karar verdiğine nazaran ittihazı lâzım gelen tedabir ve teşkilâtın ne olacağı. Bunu müzakere edecektik... Tabiî müzakeratın neticesinde vaziyet kendini gösteremeyecek... Her ikisi ihtimal olarak müzakere edilecek. Tabiî Paris Sulh Konferansı menfi bir karar verirse, o da vatanın parçalanması, istiklâl-i devletin ve milletin duçar-ı halel olması keyfiyatından ibarettir... Bu mesele hakkında söz isteyen var mı?

Süreyya Bey – Üçüncü madde. Nizamnamede bu bapta sarahat vardır.

Kâzım Paşa – Evet katîdir. Üçüncü maddenin tatbiki.

Reis Paşa – (Üçüncü maddeyi okurlar)

Kâzım Paşa – Müsaade buyurulur mu efendim? İki şey vardır (okurlar) ya inhilâl için olur, ya ufak bir parça için olur.. (Üçüncü ve dördüncü maddeyi okurlar) dördüncü madde bunun içindir. Evvelce ufak münakaşalar oluyordu. Bu müzakerede tekrir edilebilir. Başka bir nokta kalmaz. Ufak bir parça koparılırsa ne olacak? Umumî inhilâl olursa tabiî ya münferiden, veyahut umumen müdafaadır.

Reis Paşa – Bu dördüncü maddeyi bir defa okuyalım (okurlar). Şimdi burada öteden beri münakaşa edilen suretlerden ikincisi: Heyet-i umumiyenin selâmeti temin ediliyor. Yalnız bir parça terkediliyor. Düşünülen şey, kendi kendine idare-i muvakkate ilân etmek. Hangi parça terkolunursa olunsun – tabiî bir tazyik neticesinde – bunun için o terkedilen kısımda camia-i Osmaniye ile irtibatı muhafaza etmek suretiyle bir hükümet-i muvakkate teşkil etmek. Ya kongre inikat edip bunu teşkil eder, ya Heyet-i Temsiliye teşkil eder. Vilâyata haber verir. Zannederim münakaşa edilen bu iki surettir. Şimdi bu dördüncü maddeden anlaşılan nedir?

Bekir Sami Bey – Mecburiyet tahtında herhangi bir cüz-i vatan terkedildiği anda, idare-i muvakkate yalnız o cüz'e münhasır kalmayarak umum mealik-i Osmaniye dahilinde bir idare-i muvakkate teşkil edilmektir. Bu umumidir. Bu madde pek açıktır.

Rauf Bey – Bendenizin anladığım Bekir Sami Bey'in makûsudur. Bu nizamname Erzurum'da yapıldı. Sivas'ta da haliyle ipka edildi. Mesele Anadolu-i Şarkî vilâyetlerinin Ermenistan ve Pontus olmasına karşı idi. Buraları Amerika ve Ermenistan mandasına terke icbar edilirse, bunlar idare-i muvakkate ilân edecekler. Bunlardan bir cüz'ü de terkedilse, Şarkî Anadolu vilâyetleri bir idare-i muvakkate ilân edeceklerdir. Bunu teşmil edersek, meselâ İzmir, Adana bunlar işgal altında; fakat terk olmadığı için yapılmaz. Sulh mukarreratında terkedilirse oraları idare-i muvakkate ilân eder.

Kâzım Paşa – Bendeniz de böyle düşünüyorum. Meclis-i Mebusan ve hükümetin tastikiyle olursa bunu başa çıkarmayı ümit edemiyorum. Diğer aksam-ı vatanı tehlikeden kurtarmak için böyle yapmalıdır. Maddî ve manevî her türlü muavenet yapılır.... Meselâ Beyazıt sancağı tehlikede ise, bir mıntıka için bütün vilâyetleri işgale sevketmeye aklım ermiyor. Fakat bir iki mühim vilâyet olursa, o başka. Onun arkasından büyük bir parçanın ayrılmak tehlikesi vardır. O zaman başka olur.

Bekir Sami Bey – Beyefendinin ve Paşa Hazretlerinin buyurdukları mantıkî ve gayet muvafıktır efendim.

Reis Paşa – (Nizamnameyi okurlar) müsaade ederseniz izah edeyim efendim. Şimdi bu dördüncü madde Erzurum Kongresinde vazolduğu zaman düşünülen şey, mevziî ve mıntıkavî değildir; heyet-i umumiye-i memleket düşünülerek vaz ve kabul edilmişti. Bu da Şarkî Anadolu vilâyatı idi. Bu vilâyat da Trabzon, Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbekir, Samsun idi. Bu vilâyetlerin herhangisi terk olunursa Şarkta idare-i muvakkate esası kabul edilmişti. Yani, maddenin vaz'ında esas umumiyet idi. Ve bu maddenin tefsirinde herhangi bir parçanın tazyik-i düvelî karşısında verilmesi, vatan-ı umumînin izmihlâline mukaddeme olduğu içindir. Bu nokta-i nazarı alırsak, Şark için böyle olunca, umum için de böyle olur. Yalnız "Vatan-ı umumînin izmihlâline mukaddeme olan" ifadesi mühimdir. Meselâ sırf bir Beyazıt sancağı için umumî bir idare-i muvakkate tesis etmek manasız gibi görüyorum.

Bekir Sami Bey – Öyle ise tefsir etmelidir.

Rauf Bey – Bu mesele Meclis-i Millî'nin inikadına kadardır. Ondan sonra bizim nizamname ile oynamak muvafık değildir. Bu madde

Meclis-i Millî'nin emin olarak içtimaından sonra sakıttır. Salih Paşa ile mülâkatta bu söylenmişti. O zaman Meclis-i Millî'ye mutâ olmaktır. Nizamnamedeki mevat Meclis-i Millî olmadığına nazarandır. Bu bir kanaat-i siyasiyedir.

Reis Paşa – Bu maddeden ikisi de istidlâl olunabilir. Zaman-ı vaz'ındaki halet-i ruhiye de malûm. Umum Şarkî Anadolu'ya ait idi. Yani, hem mıntıkavî ve hem de umumî olabilir. Fakat bunun kabiliyet-i icraiyesi düşünülecek olursa biraz nazarî kalabilir.

Rauf Bey – "Bir kısmı ayrılırsa, buralarda" deniliyor.

Kâzım Paşa – Böyle ayırabiliriz. Meclis-i Millî toplanıncaya kadar hükümet bir yeri terkederse bu tehdidi yaparız. Yani, bir idare-i muvakkate teşkil ederiz. Yalnız Meclis-i Millî'nin içtimaından sonra ve Meclis-i Millî'den geçecek olursa, o surette ne suretle hareket lâzım geldiğini düşünmeli.

Reis Paşa – Düşmanların taht-ı tazyikinde terkederse, Meclis-i Millî inikat edip emniyetle ifâ-i vazifeye başlayıncaya kadar bu esası kabul ederiz. Meclis-i Millî'nin inikadından sonra kararlara mutâ olmak lâzım gelir. Meclis-i Millî'de zevat sorarlarsa âtiyen ne yapmalıdır? Müttefikan kabul ediyoruz ki, Meclis, hükümeti tamamiyle kontrol ettiği, vazifesini hüsn-i suretle ve kemal-i emniyetle ifaya başladığı zamana kadar terkederse idare-i muvakkate ilân edeceğiz. O halde maddeyi biz<ce> umumî vaziyette kabul ediyoruz. Şimdi ikinci şıkkı müzakere edelim.

Rauf Bey – Müsaade buyurur musunuz efendim? Bu bapta bir fikir dermeyan etmeden evvel Meclis-i Millî'deki efkâr ve halet-i ruhiyeyi de nazar-ı dikkate almak lâzım gelecektir... Yani, demek istediğim, hulâsaten biz bu bapta mıntıkavî veyahut fer'î tedabiri düşünüp karar vermekliğimiz doğru olamaz.

Reis Paşa – Meclis-i Mebusan'ın halet-i ruhiye-i umumiyesi nazar-ı itibara alınmalıdır. Biz mütareke hududunu kabul ettik, bazıları Suriye federasyonunu kabul edeceğiz derler. Biz de bizim hududu kabul edersek, sonra başka şeyler çıkar..... Buna o zamanki evza-ı siyasiyeye göre karar verilir. Bu bapta Mebusanın evvelce mütalâalarını almak lâzım geldiği gibi, kuvvetli bir grup vücude getirmeye çalışacağız. Ne yapılmalıdır?

Rauf Bey – Bu kanaatimizi söyleriz. Mütareke hududunun terkine razı değiliz. Bir kısmına dahi razı değiliz. Bunu izmihlâle mukaddeme addederiz.

Reis Paşa – Biz bir parçadan bahsediyoruz. Halbuki birkaç parça taht-ı işgaldedir. Herhangi parça ayrılınca kendisi idare-i muvakkate teşkil etsin dersek, şurada burada muhtelif parçalar meydana çıkıyor. Bunlar da mukaddeme-i izmihlâl teşkil ederler.

Rauf Bey – Bendenizce üçüncü maddeye göre Adana, İzmir.. işgal altındadır. Bizim de onlara yardım etmemiz kendi kendimizi imhadır. Asayişsizlik ebedî olacaktır. Birkaç sene sonra nüfusen, malen ve her suretle kendimizi mahva kadar sevketmiş olacağız.

Reis Paşa – Birinci safhada tetkik edersek, mütareke tarihindeki memâlik ana vatandan ayrılamaz. Sulhü teklif etmemek azminde bulunurlarsa hükümet de tasdik ettiremez. O zaman meseleden murat ettiğimiz neticeye vasıl olmak yegâne tedbir olabilir. O halde esas olarak Meclis-i Millî'nin ve onunla beraber yürüyecek olan hükümetin daha bidayette bunu reddetmesi lâzımdır.

Rauf Bey – Yalnız bir parçanın olsaydı olur[du.] Halbuki bütün izmihlâl görünüyor.

Reis Paşa – Beyazıt sancağının bir kısmı Van'a kadar, yahut Urfa falan yalnız bir parçanın ayrılması mevzubahis olursa kolay karar verilebilir.

Rauf Bey – Bendeniz zannediyorum ki, menfi olarak kolay bir karar verilemez. Ufak bir Ermenistan'a terk-i arazi bizim [için] tehlikedir. Onlar Bulgaristan gibi az zamanda bizim başımıza belâ olur. Antep filan öyle değildir. Van ve Bitlis'i terk, Ermenistan hesabına olursa bizim için dehşetli aleyhimizedir. Bizim için mukaddeme-i izmihlâl teşkil edebilir.

Reis Paşa – İzmir, Ankara, Halep (?) için yapılacak malûm. Yalnız Ermenistan'a vatan için bir parça verilecek olursa ne karar verirler?

Bekir Sami Bey – Yüzde 90 terk kararı verirler.

Reis Paşa – Tevfik Paşa Kilikya için de bunu yazıyor.

Rauf Bey – Van ve Beyazıd sancağı Nahcivan'a iltihak eder ve ora Müslümanları mıntıkavî bir idare-i muvakkate ilân ederler.

Reis Paşa – Mıntıkavî olursa olur. İsyan ederler. Ermenileri istemeyiz, derler.

Rauf Bey – Fakat mahzurları vardır. Van ve Bitlis'in Ermenistan'a iltihakı Kürtlük meselesi olacak ve belki etrafa tevessü eder bir Kürdistan meselesi olur.

Reis Paşa – Meselâ, Van gölüne kadar Ermenilere verirlerse neden Kürtlük çıksın?

Rauf Bey – Bir mevcudiyet meselesi olacak. Hepsi birleşecek. Bendeniz büyük tehlike görüyorum.

Reis Paşa – Ben anlamıyorum. O mıntıkada olur.

Rauf Bey – Diğer Kürtler de aynı fikirde olacak. Bir kısmı terkedilirse diğerleri aynı şeye karar verir. Hepsi yürürler.

Reis Paşa – Nazarîdir.

Kâzım Paşa – İki mühim mesele var. Birincisi: Meclis-i Mebusan'a yapılacak teklifin hangisi kabul olunur? İkincisi: Mebusan kabul ettiği halde millet hangisini kabul eder? Ana vatandan bir parçanın gitmesi halinde biz neye karar verelim? Millete mi zahîr olalım, Mebusana mı? Hükümet-i merkeziyeye mi inkıyat edeceğiz, yoksa hükümet-i muvakkateye mi iltihaka çalışalım? Ne yapalım? Bendenizin maksadım budur.

Reis Paşa – Memleketin mukaddeme-i izmihlâli ve hükümet-i Osmaniye'nin inhilâli tehlikesini de haiz olmayacak böyle bir hal karşısında umum vatanda bir idare-i muvakkate yapmak gayr-i mantıkîdir. Yalnız o mıntıkada çalışmak lâzım gelir. Başkasının imkânı yoktur. Mukaddeme-i izmihlâl ve tehlike-i inhilâl olmazsa, ufak bir tashih-i hudut olursa..... Şimdi o halde iki esas taayyün etmiş oluyor. Bizim için düstur-i hareket olacak olan dördüncü maddenin mana-i umumisidir. İş bizim oldukça katîdir. İkincisi, iş vazife-i teşriiye dolayısiyle bizden çıkıyor. Hükümetin eline geçiyor. Emniyetli bir Mebusan ve Hükümete tabi oluyor. İki şart bulunmak üzere ufak bir parçayı terketmek suretiyle vatanı kurtarırsa... O parçada bir hükümet-i muvakkate vücude getirmek ve ana vatana irtibatı temine çalışmak. Biraz daha konuşabiliriz. Gayr-i kabil-i kabul bir karar verildiği takdirde, denildi ki üçüncü madde izah ediyor. Bunların esna-i tatbikinde, binnetice hükümet-i muvakkateye çıkıyor. Beyefendilerin tahrirî mütalâlarında[8] bir takım esbab zikredilmişti. Bu müşkülâtın birisi para meselesi idi. Hükümet-i muvakkate idaresi kabil değildir, diyorlardı. Şimdiden bu hususta ne gibi şeyler düşünebilirsiniz?

Rauf Bey – Meclis-i Millî'nin adem-i kabulü halinde mi yoksa?

[8] Bekir Sami ve Rüstem Beylerin bu mütalâaları kitabın sonundadır.

Reis Paşa – Meclis-i Millî'nin inikadını kabul ediyoruz. Buna istinat eden hükümete bazı tekâlifte bulunuyorlar. Bu da gayr-i kabil-i kabuldür. Meclis-i Millî ya reddeder hükümet de reddeder. Resmen hükümetin reddetmesi için ilân-ı harp etmelidir. Böyle yapar mı?

Hakkı Behiç Bey – İlân-ı harp etmez. Kat-ı münasebat başlar.

Reis Paşa – Devletçe husumet devam eder. Onlar (par fors) yaparsa.. Biz muvakkatlik lafını kaldıralım. Bu[nu] reddeden hükümetin maruz kalacağı ahvali nazar-ı dikkate alalım.... Reddetmeyen hükümet-i meşrua ile reddetmeyen hükümet-i muvakkate müsavidir. Aynı safhada mütalâa edebiliriz.

Rauf Bey – Devletin varidatı ne ise onu hüsn-i istimal ve hariçten para tedarik etmektir.

Hakkı Behiç Bey – Meclis hükümetle beraberse vergiler vazedebilir.

Reis Paşa – Redde cesaretyab olacak bir Meclis-i Millî evvelâ İstanbul'dan kaçmaya mecbur olacaktır. İstanbul'da bir hükümet teessüs edemez.

Rauf Bey – Mebuslar kendileri bir hükümet ilân ederler.

Reis Paşa – Para meselesi neden dolayı esas mesele teşkil ediyor?

Rauf Bey – Meclis-i Mebusandan evvel idare-i muvakkate olursa para meselesi o vakit mühim olur.

Reis Paşa – Aynı şekil değil. Birinci şekilde dahi.

Rauf Bey – Merbutiyeti orada.

Reis Paşa – Hükümet olarak ister İstanbul'da, ister hariçte. İstanbul münasip ise hükümet-i ihtilâliye orada olur.

Rauf Bey – Aynı şekildir.

Kâzım Paşa – Salih Paşa ile, hükümet ile görüşülmedi mi?

Rauf Bey – Görüşüldü. Hal-i sulha kadar iki hükümet daha istifa edecek<ler>dir, dedi.

Bekir Sami Bey – Hükümet, Meclis beraber olduğu halde reddederse, o zaman hükümet-i muvakkateye ihtiyaç yoktur. Her yerde emri nafizdir. Varidat bulabilir. Meclis reddetmezse, bir idare-i muvakkate yapmak ıstırarında kalırsa[k], o zaman para meselesi güç olur. Hükümet-i muvakkate yeni varidat bulmaya kalkıştı mı, isyan olur. Her iki hükümet arasında büyük bir fark vardır.

Reis Paşa – Hükümetle kat-ı münasebet edeceğiz.

Bekir Sami Bey – Edemezsiniz. Maddeten olur. Kalben olursa bir kısm[ı] kabul etmez.

Reis Paşa – Merkezle alâka kalmayacak. Tekâlif hükümete ait olacaktır.

Rauf Bey – Meclis-i Mebusan içtima ettikten sonra hükümet kabul eder. Mebusan etmezse, padişah fesheder. İşte o zaman Anadolu'da hükümet-i muvakkate çıkacaktır. Muhalifler çıkacaktır. Galebe çaldığımız yerlerde ..... Ufak tefek isyanlar olacaktır.

Reis Paşa – Peki. Mebusan da İstanbul'a tabi olarak reddetmeyip kabul ederse.

Bekir Sami Bey – En mühim mesele budur.

Kâzım Paşa – Evet efendim. Fakat bendeniz onu pek müsteb'ad görüyorum. Meclis-i Millî'ye pek çok namuslu arkadaşlarımız gidecektir. Hiç olmazsa bunlar bağıracaklar ve bir şey çıkaracaklardır.

Reis Paşa – Böyle olmakla beraber reddederse.

Kâzım Paşa – Efkâr-ı umumiye hazmedecek bir halde olursa, İstanbul'dan bir ses çıkmazsa bir şey olmaz.

Reis Paşa – Sansür daha ziyade tazyik eder.... Meselâ İzmir İtilâf tarafından şimdilik işgal edilir. Antalya keza. İzmir'in tahliyesinde tahliye edilmek üzere İtalya tarafından işgal. Adana, Antep keza Fransızlar tarafından. Heyet-i umumiye de bir müddet Düvel-i İtilâfiye tarafından müştereken taht-ı kontrolda olacaktır derlerse..

Rauf Bey – Bu izmihlâldir. O zaman bizim için çok fena olur.

Selâhettin Bey – Bilhassa gümrükleri işgal ederler.

Rüstem Bey – Şimdi farzediyorsunuz ki, Meclis-i Millî bunu ekseriyetle kabul etti. İstanbul da buna karşı bağıramadı. Buna karşı ne suretle düşüneceğiz, değil mi efendim?

Kâzım Paşa – İstanbul da bir şey yapamıyor.

Reis Paşa – Bu vaziyeti nasıl telakki ederiz. Ağleb-i ihtimal bugün vakidir. İzmir, Antalya, Kilikya, Trakya'da böyle kontrol vakidir. Biz zannediyoruz ki bir sulh olacak. Bugün gelmiyor. Hükümet parasız kalıyor. Biraz para veriyorlar.

Rauf Bey – Bu tarzda devam ediyor. Mebusanda var mı?

Reis Paşa – Evet birinci şekilde Meclis-i Mebusan bunu tasdik ediyor. Muvakkattir diyerek. Fakat müştereken kontrol edecek. Devlet-i Osmaniye müstakildir. Mebusanı var. Sefaretleri var, diyecek. Evvelce kapitülasyonları vardı. Belki onu kaldıracak. Mebusan da, ne yapalım gayr-i muayyen bir şekilde devam etmektense. İkinci şekilde: Meclis-i Millî'nin kabul etmeyeceğini hissederek icap eden tedâbiri alırlar. Hiç bir zaman sulh yapmazlar.

Rüstem Bey – Birinci vaziyet intihardır. Menederiz. Vatan yani mader intihar ediyor. Evladı menedecek.

Hakkı Behiç Bey – Kabul etmeyen bir ihtilâl yapar.

Reis Paşa – Ekseriyet kabul ederse.

Mazhar Bey – Nizamnamenin hilâfında karar veriyor. Bizim yapacağımız kongreyi aktettirmektir.

Rauf Bey – Mebusan emniyette olduğu için Heyet-i Temsiliye yoktur.

Mazhar Bey – Meclis-i Millî emniyeti tayin edilmez. Kongre bizim ayrıca şeklimizi tayin edecek. Kongre[de] bahsedilir.

Reis Paşa – Kongre böyle yapar. Bunu içtima ettirmek kolay değildir.

Kâzım Paşa – Buna karşı heyet-i ihtilâliye kaç kişidir? Halbuki bir araya da toplamak gayr-i mümkündür. O zaman mevki mevki yaparız. Heyet-i merkeziyelerin kararını alırız.

Reis Paşa – Evet öyledir. Kongre yapmak mümkün olamaz.

Rüstem Bey – Alelâde meclis buna karar veremez. Ayrı bir meclis lâzım. Buna "Assemblée national" lâzım.

Rauf Bey – Bizim Kanun-i Esasimizde böyle bir şey yoktur.

Reis Paşa – Tarz-ı telâkkiye göredir. Bu ya izmihlâl görülür, ya görülmez.

Mazhar Bey – Emniyeti beyandan sonra mı, değil mi?

Reis Paşa – Sonra.

Mazhar Bey – Kongre bunun şeklini tayin edecektir.

Reis Paşa – Meclis-i Mebusan emniyet içindedir denildikten sonra bir kongre aktedilecektir. İçtimaa imkân olmadığından eminiz diyen mebuslardan intihap olunmak üzere İstanbul'da bir içtima yapılır. Bundan sonra vazifemiz... "Biz eminiz. Bizden başka mesul yoktur" deyince biz yokuz. Bu suretle beyan-ı emniyet eden mebusan hassasiyetini kaybedip de karar verirse.

Selâhettin Bey – Bendeniz [ce] bir fırka-i milliye olan mebusan rey verecekler mi? Obstruction yapmayacaklar mı? Bunlara karar verdirmeli.

Reis Paşa – Emniyetin tahassülüne mebni vazife Meclise intikal edince bize bir vazife kalmıyor.

Selâhettin Bey – Orada mevcut bir parti var.

Reis Paşa – Bilmiyoruz.. Bir parti teşekkül etmiş olsa bile vazife ona terettüp ediyor. Onların ne yapacağını da bilmiyoruz. İstanbul muhiti de malûm.

Selâhettin Bey – Öyle hazırlığımız olmalıdır. Bizim oradaki arkadaşlarımız her şeye mani olsun. Bu bizim için taktik olsun<lar>.

Reis Paşa – Nasıl taktik olur? Söyledik, rica ettik. Bu esasatı müdafaa ediniz, dedik. Filhakika kendileri bir grup yaptılar. Artık bir hakkımız yoktur. Belki bizim bile, içtihâdât-ı siyasiyemiz tebeddül edebilir... Heyet-i Temsiliye emniyet-i tamme husulüne kadar hariçte kalacak. Kongre yapacak. Ondan sonrasını düşünürüz.

Celseye hitam verildi.

26/11/35 Çarşamba İçtimaı

Saat 1,40 sonra

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri taht-ı riyasetlerinde.

Kâzım Paşa, Fuat Paşa, Rauf Beyefendi, Rüstem, Bekir Sami, Haydar, Mazhar Beyefendiler. Mümtaz, Selâhettin, Şemsi Beyefendiler.

Reis Paşa – Efendim, müsaade ederseniz mevcut kâğıtları gözden geçirelim. (İsa Beyden: Kaymakam Edip Bey'in Fransız Amirali Dümon'la mülâkatına dair tel okundu.)

Reis Paşa – Ne buyuruyorsunuz efendim? Bu rapor muhteviyatı hakkında.

Rüstem Bey – Laklâkıyat; fiiliyat ortada yok.

Bekir Sami Bey – Hiç efendim, söz.

Reis Paşa – Evet efendim, yani bu rapor bizim üzerimizde ne tesir yapıyor?

Rüstem Bey – Sıfır.

Reis Paşa – Yani bu rapor muhteviyatından bir mana çıkaramıyoruz. Saniyen, benim bu adamla Samsun'da görüşmemize dair olan sözleri muvafık değildir. Yani, bunu bizim tarafımızdan bir talep suretinde göstermiştir.

Bekir Sami Bey – İstimzâc edilmeli idi.

Reis Paşa – Murahhas sıfatiyle söylemiş; bizim vereceğimiz cevap, evvelâ bu rapor muhteviyatında hiç bir mana bulamadık. Saniyen Samsun'da mülâkat hakkında da, imkân yoktur.

Kâzım Paşa – Müsaade ederseniz mana var; fakat birçok kalabalık sözler arasında kaybolmuştur. Fransa bizim hakkımızda bir his peyda etmiş, fakat bu esas fiiliyata gelmemiş.

Mümtaz Bey – Bir nezaket.

Haydar Bey – Miralayı azlettik kelimesi çok ehemmiyetlidir.

Rüstem Bey – İhtimal veriyor musunuz, o zabit, Urfa ve Antep'e talimatsız girmiş olsun?

Bekir Sami Bey – Hayır efendim girdiğinden değil, Ermeni askeri sokup mezalime sebebiyet verdiğinden azledilmiş.

Reis Paşa – Rapor muhteviyatı hakkında hiç bir şey yazmayalım mı? Yani bu jeneralin söylemiş olduğu sözlerden hiç bir sarih maksat görünmüyor. Bu, ciddî bir sözden ziyade bir eser-i nezakettir. İlk talimatı veren yine kendileridir. Birinci kısım iyi, ikinci kısım, yani bizim tarafımızdan talep manasını vermesi doğru değildir. Bunlar bir eser-i nezakettir deriz. İzmir'deki taarruz bunu tekzip ediyor.

Kâzım Paşa – Tarihi kaçtır efendim? Evet, İzmir'deki taarruz bunların sözlerini fiilen tekzip ediyor.

Fuat Paşa – Talep Amiral tarafından oluyor zannediyorum. Bendenizin fikrince bir temastır. Bunu fena şekle de sokmamıştır. Binaenaleyh, müsaade ederseniz cevap verelim. Fransızların Urfa, Antep ve havalisinde <Fransızın> yaptığı mezalim var. Bunu bir liste halinde koyalım da bu suretle Fransızların dostluğu var mı, yok mu anlayalım. Lâkin mülâkat olamayacak. Çünkü kış, yollar bozuk, otomobiller işlemiyor. Adana'da da teşkilâtımızı daha ileriye götürürüz. Bundan kazancımız şu olacaktır ki, bunlar oluyor. Sizin dostluğunuza itimat edebilmek için fî-mâbad bundan sonra bu gibi mezalime meydan verilmesin.

Reis Paşa – Teması idame etsinler. Liste de yapalım. Kış münasebetiyle <de> mülâkat olamayacağını da nazikâne bir tarzda reddedelim. Öyle mi efendim?

Sesler – Evet..

(20. Kolordu Kumandanlığına tayin edilen Ahmet Fevzi Paşa'dan Bekir Sami ve Rauf Bey'lere gelen cevabî telgraf okundu.)

Reis Paşa – Bunun hakkında hiç bir şey yok mu efendim?

Kâzım Paşa – Yazılan ne idi Paşam? Ordu hakkında bir şey söylenmiş mi idi?

Reis Paşa – Hayır efendim. Rauf ve Bekir Sami Beyler suret-i hususiyede yazmışlardı.

Kâzım Paşa – Siz gelirseniz kabule mazhar olmayacaksınız tarzında bir şey yazıldı mı efendim?

Reis Paşa – Hayır efendim. (Reis Paşa yazılan telgrafın hulâsasını ifade ettiler.)

Kâzım Paşa – Cevap verip reddetmeli.

Rüstem Bey – Orduda anarşi olduğunu ve bunu bizim ilka ettiğimizi söyleyerek bizi itham ediyor. Cevap verelim. Sonra altında kalırız. Bunları kâmilen kabul etmiş görünürüz.

Reis Paşa – Ordudaki anarşiyi izale etsin diyor. Anarşi nedir... Var mı?

Fuat Paşa – Bendenize kalırsa, bunun anarşiden maksadı mütarekeden beri, on bir aydan beri Harbiye Nazırlarının ordulara verdiği, memleketin selâmetiyle gayr-i kabil-i telif, gayr-i kanunî ve şeref ve namus-ı askerîye mugayir olarak vermiş olduğu emirlerin adem-i icrasından ibarettir. Meselâ, itilâf zabitanına resm-i tâzim meselesi. Mağlûp olmak demek, şeref ve namus-ı askerînin mahvı demek değildir. Yani mağlûp bir ordu zabitiyle galip bir ordu zabiti arasında hiç bir fark yoktur. Bilhassa bu gibi yolsuz ve kanunsuz emirlerin birçokları da yine kendilerinin müsteşarlığı zamanında vuku bulmuştur. Anarşi bunlardır. Bunun müsebbibi Harbiye Nezaretidir. Kendisinin uzun zaman müsteşarlığı zamanına aittir. Orduda böyle bir anarşi yoktur.

Kâzım Paşa – Bu tarzda bir şey yazılması muvafiktır efendim. Ve kendisinden, gördüğü anarşiyi tasrih etmesini soralım [isteyelim]. Ve bizim ordumuzun muhtelif kademeleri arasında itaat ve zaptu rapt ve intizam-ı kâmile mevcuttur diyelim ve kendisini iskât edelim.

Reis Paşa – Şimdi hulâsası: Vaziyeti görüp kumandanlıktan sarf-ı nazar ettiğinden dolayı müteşekkiriz.

Haydar Bey – Teşkilâtı ve orduyu iğneliyor. Bendeniz hiç bir şey yazmamak taraftarıyım; çünkü münakaşa kapısı açacaktır.

Bekir Sami Bey – Bir sıfat-ı resmiyesi yoktur.

Reis Paşa – Orduda katiyen anarşi yoktur. Bilcümle silsile-i merâtip itaatkârdır. Ordunun teşkilât-ı milliye ile alâkadar oluşunu da zannetmeyiz ki anarşi ile tevsim edesiniz. Filhakika ordu teşkilât-ı milliyenin zahîridir. Ve namuskâr bir ordunun da yapabileceği hareket ancak budur. Yalnız müsteşarlığınız zamanında gayr-ı kabil-i kabul emirlerin yapılmaması anarşi ise..

Kâzım Paşa – Müsteşarlığı zamanında demeyelim, şahsına dokunmayalım.

Bekir Sami Bey – Orduda anarşi olup olmadığı hususunda kendisiyle münakaşaya başlamayı muvafık görmüyorum efendim.

Reis Paşa – Yine hususî olmakla beraber bize ait ciheti de vardır. Ve bunlar[ı] Heyet-i Temsiliye tashih etsin, diyor.

Kâzım Paşa – Bunlar büyük şahsiyettirler efendim. Bunların böyle yanlış telakkilerini ikna suretiyle tashih ve reddetmelidir. Yoksa aleyhimize kazanılmış olur.

Reis Paşa – Demek görüşülen tarzda yazılacaktır.

(Demirci Efe'den mebusan intihabı ve Azmi Bey hakkında gelen telgraf okundu.)

Reis Paşa – Buna ne yapalım efendim?

Haydar Bey – Kendisinin değil, etrafındaki adamların eser-i telkinidir efendim.

Reis Paşa – Malûm-ı âliniz, bununla ilk temasa gelen Heyet-i Temsiliye âzasından Refet Bey'dir. Ve ilk evvel iade etmiştir. Demek ki onlarla Heyet-i Temsiliye'nin bir alâkası olsa idi böyle yapmazdı. Azmi Bey de bunu anlar anlamaz gitti.

Kâzım Paşa – Zaten bir iki tanesi ele geçerse tevkif etmeli bu habislerden, Paşam. İtilâf devletleri bizi İttihatçılıkla itham ediyor. Bunların bize pek büyük zararları vardır. Belki de İtilâfçılar aleyhimizde bir cereyan hasıl etmek için bunu araya mahsus salıverdiler.

Reis Paşa – Bize iptidadan haber verileydi, Heyet-i Temsiliye bunu red değil, tevkif ederdi. Binaenaleyh, Heyet-i Temsiliye ile bunun hiç bir alâkası olmadığını ve olamayacağını istediğiniz gibi neşir ve tamim edebilirsiniz, diyelim.

(Tokat heyet-i merkeziyesinden gelen Ahmet Fevzi Paşa heyetinin tahkikatı hakkındaki telgraf okundu.)

Reis Paşa – Müsaade ederseniz biz de tabiî görüşeceğiz. Neticede bunun hakkında karar verebiliriz. Ve lüzum görürsek bunu Fevzi Paşa'ya gösterebiliriz. Teftişlerinizin halk üzerinde yaptığı hisler bunlardır, deriz. Ve bunu iyi bir dosya yapalım da sonra müzakere ederiz.

(Antep heyet-i merkeziyesinin jandarma kumandanı aleyhindeki telgrafı okundu.)

Reis Paşa – Zannedersem şimdilik bunlara bir şey yapamayız. Ne mutasarrıfı ve ne de jandarma kumandanını tebdil edebiliriz.

Rauf Bey – Cevdet Bey'e havale edelim efendim.

Reis Paşa – Cevdet Bey'den ziyade 3. Kolorduya aittir. Oraya verelim.

(İzmir Telgraf Başmüdürü Ethem Bey'den Mösyö Taluyi (?) namındaki Fransız banka memurunun Amerikan mandaterliği aleyhinde ve Mösyö Briand'ın efkârı hakkındaki telgrafı okundu.)

Reis Paşa – Buna ne yapalım efendim?

Fuat Paşa – Şimdi bu şekil bizim vaziyet-i hazıramıza muvafıktır. Ancak gayet gizli ve gayet mutemet vasıtalarla görüşülmesi muvafıktır.

Bekir Sami Bey – Bu Mösyö Briand'ın Clemenceau'yu istihlâf etmesi ağleb-i ihtimaldır.

Rauf Bey – Bu zat, yani Ethem Bey bize birçok mahrem şeyler haber verdi. Hepsinin cevaplarını açık olarak "Ethem Bey'e" dedik, gönderdik, ve gitti. Şimdi de öyle yaparız. Yalnız kendisine, falan tarihli telgrafınızın cevabıdır, deriz. O zatla görüşün, müspet bir netice almaya çalışın ve bize bildirin.

Reis Paşa – Mecliste bir gruptan bahsediliyor. Taahhüt etmek için evvelâ İstanbul'da emniyet-i kâmilenin vücudu lâzım gelir.

Rauf Bey – İtimat edilen bir iki zatı Mösyö Briand'la görüştürebileceğini söylüyor.

Reis Paşa – Şimdi; o halde Mösyö Briand'la temas mucib-i menfaat oluyor. Şayan-ı emniyet zevat bu teması muhafaza etsin. Ancak, bizim noktai nazarlarımızı daha açık anlatabilmek için tabiî biz nokta-i nazarımızı şifresiz veremeyiz. Bizim nokta-i nazarlarımıza göre görüşmek üzere oraca intihap edilecek bir zatın Eskişehir'e kadar gelmesini yazalım.

Fuat Paşa – Hayır, bendeniz diyorum ki, doğrudan doğruya o banka direktörü, banka müdüriyle görüşülsün, sonra şekil halledilsin.

Reis Paşa – Biz Mösyö Briand ile ne hallederiz? Onların bize teklifi, Kilikya'yı bize terkedin, dediler. Ne yapacağız?

Fuat Paşa – Clemenceau'dan evvel başvekil o idi. Harbe muarızdı. Mösyö Briand tamamiyle harbe aleyhtar olmakla az çok Caillaux

ile hemfikir olan bir adam idi. Dostluk taraftarı idi. Şimdi mevki-i iktidarda değildir. Belki başka bir politika yapacaktır. Binaenaleyh, biz zaten külfetli bir şey teklif etmiyoruz. Mademki İzmir'e gelmiş, Eskişehir'e de gelir, Afyon Karahisarı'na da.

Reis Paşa – O halde oradan şifre ile de görüşebiliriz.

Rauf Bey – Fransa'ya gidecek, gelecek.

Bekir Sami Bey – İstanbul'da kendisiyle hemfikir kimse yok mu efendim? Bunların İstanbul'da bir adamları varsa, oradan görüşülür. Şevket Bey'i bu hususta görüşmeye memur ederiz.

Reis Paşa – O halde söylenecek budur. Bu adam hakikaten bir iş yapmak istiyorsa, Eskişehir veyahut Karahisar'a gelir, orada teati-i efkâr ederiz.

Fuat Paşa – Lütfi Bey'i de vasıta yaparız.

Bekir Sami Bey – Tabiî faydalıdır. Her halde efendim. Mösyö Briand'la bizim bir zemin-i itilâf bulmaklığımız çok muvafık olur efendim.

Rüstem Bey – Tabiî efendim. Hiç bir mahzur yoktur. Yalnız müspet bir neticeye de vasıl olacağını ümit edemiyorum.

Bekir Sami Bey – Clemenceau çekilirse bu adam gelecektir.

Rüstem Bey – Hepsi menfaattir.

Fuat Paşa – Belki bu adam mevki-i iktidara gelir.

Rüstem Bey – İngilizlerle aleyhimize anlaştılar, ittifak ettiler. Mamafih, temas iyi olabilir.

(Eskişehir Mutasarrıfı Fatin Bey tarafından gelen, heyet-i teftişiyeden Hurşit Paşa ve rüfekası hakkında 20 tarihli telgrafname geldi.)

Kâzım Paşa – Buradakilerle halk temas edecek mi efendim? Temasa getirmeli.

Rauf Bey – İşte şimdi Emir Paşa onun için gelmişti. Parti parti, ayrı ayrı görüşmek istemişler. Kabul etmemişler, biz hepimiz birden görüşebiliriz, demişler.

(Demirci Efe'den gelen 23 tarihli harp raporu okundu.)

Reis Paşa – Biz On İkinci Kolorduya rica etmiştik.

Şemsi Bey – Evet efendim. Biz bir miktar göndermiştik, fakat yine istiyorlar. Afyon Karahisarı'nda cephane var, fakat İngilizlerin taht-ı nezaretinde.

Rauf ve Rüstem Beyler – Bassınlar efendim.

Reis Paşa – Fakat Kolordunun fikrini bilmiyoruz.

Şemsi Bey – Fransızların da bir taburu vardır.

Fuat Paşa – Biz aynen 12. Kolorduya yazarız. Tabiî emrini verir, muavenetini yapar.

Reis Paşa – Muavenetini yaptığı kadar yapmış. Şimdi Afyon Karahisarı'ndaki cephane ne olacak? Cephede bir taraftan muharebe oluyor. Kuva-i Milliye'nin cephanesi yok. Geride var. Fakat İngilizler muhafaza ediyor. Bunu Mehmet Efe yapamaz mı?

Rauf Bey – Bendenizce bundan başka çare yok. Mahzur da yok. Madem ki karar vermişler, millet kuvvettir.. Cephane lâzımdır.

Fuat Paşa – Eğer cephane kalmamışsa, Afyon Karahisarı'ndaki büyük depoyu vermeli. Halbuki silâh [ve] cephaneleri satıyorlar. Hakikaten cephane ve tüfekleri yok mudur? Lütfi Bey'in fikri de böyle. Demirci Efe'ye buna mani olması için yazıldı, mani olamadı. Sözümüzü dinlemiyor. Cephane ve tüfekleri tamamiyle vardır. Demirci Efe'nin sözünü dinlemedense, fırkaya aynen yazılır. İcap ederse oradaki depoyu millî bir baskın tarzında kaldırmak mümkündür. Bunu Lütfi Bey yapabilir. Esasen Burdur taraflarındaki cephaneleri de alıyor. Demirci Efe birçok hayvanat gönderip oradan yükletilerek küllî miktarda kolaylıkla celbediyor. Bendenize kalırsa, bu işi oraya havale edelim. On İkinci Kolorduya ve Efe'ye de yazalım.

Rauf Bey – Biraz da çalışıyoruz demeli; iltifatkâr yazalım.

Reis Paşa – Fahreddin Bey'e de yazalım ki, eğer cephaneye lüzum varsa onu millî olarak yapmalı.

Fuat Paşa – Müsaade buyurulursa, o telgrafı bendenize veriniz. Toptan bir şey yazarım. Ora ahvaline vâkıfım.

(Demirci Mehmet Efe'den İtalyanların Antalya'da küşad ettikleri Bankaya dair gelen telgrafname okundu.)

Rüstem Bey – Hükümete ait bir mesele.

Reis Paşa – Evet; Hükümetin nazar-ı dikkatini celbedelim.

Rüstem Bey – Hükümet yok ki.

Reis Paşa – Çok mühim bir mesele.

Haydar Bey – Evet çok mühimdir. Trablusgarp'ta da böyle yapmıştı. Banko di Roma'nın ayniyle bir eşi.

(Harbiye Nazırından gelen harekât-ı milliye mıntıkaları ve Refet Bey hakkındaki telgrafname okundu.)

Reis Paşa – Yazdığımıza cevap olacak.. Biz Refet Bey'i kumandan yapınız, demedik.

Fuat Paşa – Bizim ondan istediğimizi yapmış. Mütebaki anlamadığına da sudan bir cevap vermiştir.

Reis Paşa – Efe'ye deriz, Harbiye Nezareti söz vermiştir deriz. Refet Bey'e de yazalım.

(Harbiye Nazırından gelen, Kartal ve havalisinde Sırrı Bey tarafından Kuva-i Milliye teşkili ve bunun men'i hakkındaki telgrafname okundu.)

Reis Paşa – Üç şey var zannederim. Bizim Süreyya Bey'in İzmit mebusluğundan ibarettir.

Haydar Bey – Sırrı Bey olmasın.

Hüsrev Bey – Nazilli Kartal olacak.

Reis Paşa – Nasıl menederiz efendim? Tabiî biz teşkilâtımızı yapacağız. Herkesin vazifesi budur.

Rauf Bey – Esasen hükümet de bunun için telgrafla muhaberemize müsaade etti.

Kâzım Paşa – Teşkilât iki türlüdür. Birisi bizim bildiğimiz teşkilât, diğeri müsellah teşkilâttır. Müsellah ise, korkmaya tabiî hakları vardır.

Fuat Paşa – İcap edince toplanacaktır. Silâh verip, ismini yazıp salıverir.

Reis Paşa – Müsaade ederseniz, bunu İzmit ve Kartal'a soralım da alacağımız cevap üzerine cevabımızı veririz. Sonra telgrafların menedilmesi meselesinde de bir yanlışlık var.

Haydar Bey – Demek oluyor ki, Mehmet Efe emir vermiş, İzmir Hükümetinin telgraflarını çekmeyin.

Reis Paşa – Yanlışlık vardır efendim. Mehmet Efe'den soralım bakalım.

(Harbiye Nazırından gelen, kabinenin nokta-i nazarları hakkındaki 24 tarihli telgrafname okundu.)

Reis Paşa – Şimdi bir defa prensip olarak: "Devletin umur-i dahiliye ve hariciyesi katiyen iştirak kabul etmez" var. Sonra tayin edilip de mahall-i memuriyetine gidemiyen Ankara valisinden başka memur var mıdır efendim? Cavit Bey de mahall-i memuriyetine giderse mahallince kabul edilmeyecektir, denilmişti.

Rauf Bey – Sonra, sabık Samsun mutasarrıfı da etraflarda bir yere tayin edilmişti. Bir de Fevzi Paşa meselesi vardı ki, Harbiye Nezaretine taalluk eder.

Reis Paşa – Cavit Bey Aydın, başka Ali Ulvi Bey de Burdur'a, bundan ibarettir. Menteşe mutasarrıfının taht-ı muhakemeye alınmasını icap ettiren ahvalden malûmatımız yoktur. Halbuki bu vaka ne kadar eskidir.

Haydar Bey – Hilmi Bey'in murahhas sıfatiyle gönderilmesini, biz çağırmadık ki; onlar göndermiş.

Reis Paşa – Efendim isterseniz birer birer nazar-ı dikkate alalım. (okunur)

Rauf Bey – Yalnız bir taahhütleri vardı. Meclis-i Millî içtima edinceye kadar siyaset-i hariciye hakkında bizim[le] görüşmeyi kabul etmişlerdi. Siyaset-i dahiliyede de bize istinaden iş göreceklerdi. Biz yalnız bir kuru direk gibi mesnet mi olacaktık? Biz de ne yapıyoruz. Arz-ı malûmat ediyoruz.

Reis Paşa – Buna karşı biz de bir prensip dermeyan ederek mukabele edebiliriz. Evvelâ: Teşkilât-ı milliye her ne suretle olursa olsun halelden masundur. Nasıl ki onlar idare-i devlette iştirak kabul etmezlerse. Yani diyebiliriz ki: "idare-i devlet iştirak kabul etmez" bir hakikat olduğu gibi, teşkilât-ı milliyeyi zaaf ve halele uğratacak bir muameleye hiç bir suretle muvafakatimiz yoktur.

Rauf Bey – Böylece deriz.

Reis Paşa – Yani "devletin umûruna müdahale" edilmemesi doğru olmakla beraber, yine devletin ve milletin mukadderatını temin edecek olan teşkilâtın zaafına hiç bir suretle muvafakat edilemez.

Kâzım Paşa – Bir de onun içerisinde bir takım şeyler vardır ki, Heyet-i Temsiliye'nin de arzusu dahilinde değildir. Meselâ, hükümet telgraflarının Nazilli'den geçirilmemesi. Bunlar tecrit edilerek diğerlerine münasip bir cevap yazılmalıdır.

Reis Paşa – Evet Hükümet-i Seniye'nin de lüzum ve .... tasdik ettiğimiz gibi teşkilâtı halele uğratacak şeylere de müsamaha edemeyiz. (okunur: mahall-i memuriyetine gidemeyen memurîn meselesi.)

Rauf Bey – Ankara valisi için evvelce muhabere cerayan etmişti ve kendisi izin alarak avdet etmiştir. Diğerleri bulundukları mahallerde harekât-ı milliyeye aleyhtarlığından dolayı Ferit Paşa zamanında ahali-i mahalliyeleri taraflarından tardedilmişlerdi. Esasen bunlar ilân edilmiş ve mükerreren bunlar hakkında yazılmıştı. Şimdi bunlar nasıl olabilir de halk tarafından âmir olarak kabul edilebilirler. Bahusus ki, Yunanlılarla harbeden bir halk, teşkilât-ı milliye aleyhinde olan böylelerini nasıl kabul edebilir?

Fuat Paşa – Binnetice: Hükümetle antant yapmıştık. Taahhüt bilmukabele icra edilir. Onlar şimdiye kadar hiç birini yapmadılar.

Reis Paşa – Hilmi Bey hakkında hiç bir malûmatımız yoktur. Oradaki Kuva-i Milliye bunu gönderdi. Kuva-i Milliye'nin gönderdiği bir murahhası gayr-i malûm ve gayr-i muayyen esbabtan dolayı, reddetmemiz olamaz. Binaenaleyh, taht-ı muhakemeye alınması icap ediyorsa, hükümeti bundan men edecek bir kuvvet yoktur. Sonra şifre telgrafnameleri meselesi: Bundan haberimiz yoktur. Tahkikat yapıyoruz. Neticesine göre muameleye tevessül olunabilir. Şimdi isterseniz deriz ki, biz imzamız tahtında taahhüt ettiğimiz şeyleri yapmaktayız. Hükümet taahhüt etmiş olduğu hususattan hiç birini şimdiye kadar yapmamıştır. Binaenaleyh, falan tarihinde tekrar ettiğimiz gibi, muamele-i gayr-i kanuniyenin tashihi hakkındaki muamele[ye] intizar ederiz.

Fuat Paşa – Onu koymaya bendenizce lüzum yoktur. Zaten toptan söylüyoruz.

Rauf Bey – Ötekini tekit edelim.

Reis Paşa – Peki efendim. Başka okunacak bir şey var mıdır?

Hüsrev Bey – Hayır efendim.

Reis Paşa – Kâzım Paşa Hazretleri, sizin müzakere [ye] konulmasına emir buyuracağınız bir şey var mıdır?

Kâzım Paşa – Birkaç nokta vardır efendim.

Reis Paşa – Peşin bir beş dakika istirahate müsaade buyurun.

Birinci Celseye hitam

İKİNCİ CELSE

Reis Paşa – Şimdi Paşa Hazretlerinin teklifatını dinleyelim efendim.

Kâzım Paşa – (tekliflerini okur)

1) Cihet-i askeriye ve hükümet, jandarma daha ne kadar vakit bu vaziyete intizar edebilir? Tahsisat alamıyoruz. Bilhassa kolordular. Bizi ne kadar besleyebilir?

2) Eğer tahsisat yoksa, boğaz tokluğu ne kadar müddet idame edilebilir.

3) Boğaz tokluğu idamesi müddetince anarşi olmadan hizmete devam edilebilir mi? Bu sualleri, verilecek karar için, bendeniz gayet mühim görüyorum.

Reis Paşa – Birinci sual efendim, yani cihet-i askeriye ve hükümet ve jandarma daha ne kadar vakit bu vaziyete intizar edebilir? Mevcut para ne kadardır?

Rüstem Bey – Tabiî az.. Fakat ilân-ı iflâs eder. Varidat 22 milyondur. Düyun-ı umumiye ise on beş milyondur. İlân-ı iflâs etmekle düyun-ı umumiyenin aldığı para devlet sandıklarına girecektir.

Reis Paşa – Belki mebus olanlar bilecektir. Hükümetin bir aylık muhassasatları ne tutuyor acaba?

Mümtaz Bey – Miktar taayyün edemedi. Harpten evvelki malûm, şimdiki belli değil.

Rauf Bey – Son, hatırımda kaldığına göre bu maliye nazırının beyanatı vardı: 40 milyon varidat 70 milyon masarifat.

Reis Paşa – Şimdi bu sualin münakaşa edilebilmesi için varidat ve masarifata dair malûmat lâzımdır. Bunları bilmedikçe bu münakaşayı yürütemeyeceğiz.

Kâzım Paşa – Şimdi hükümet beş para veremiyor efendim. Binaenaleyh hükümetten sorup anlaşmakla beraber, hükümetin para vermeyeceğine göre de bunu halletmek lâzımdır. Ve hükümetin nokta-i nazarını da anlamalıdır.

Bekir Sami Bey – İstikraz yapılmazsa iki ay değil, bir ay bile kabil değildir.

Kâzım Paşa – Bu birinci sual hükümetin tamamiyle bize zahîr ve bizden olması şıkkıdır. İkincisi, hükümetin bize hiç bir şey vermemesidir. Bunu müzakere edelim.

Reis Paşa – Şu halde hükümetin beş para vermediğini kabul etmektir. Ona göre müzakere edeceğiz. Kolordularda ne kadar para vardır?

Kâzım Paşa – Vilâyetler çıkaramaz. Biz belki kışı çıkarabiliriz.

Haydar Bey – Evet, Sivas valisi "Biraz buğdayımız vardır. Hükümet-i merkeziye bize elli bin lira göndermezse olamayacak, memurlar açtır" dedi. Diğer vilâyetler de böyledir. Âşar tabiî bitiyor. Diğer varidat da bazen dolamıyor; merkez de öyle. Saraçhane ambarları mevcudunu satıyorlar. İstikraz yapılamazsa kabil değildir. Yeni vergi olursa, belki olur. Hükümet bizimle hemfikir ve müşkülâtı iktiham etmeyi bilirse, iyidir. İktisaden bizi öldürmeye teşebbüs edecekleri muhakkaktır.

Reis Paşa – Şimdi bundan çıkan netice, hükümet şunu bunu satıyor. Biraz daha belki kabil olacak.

Rüstem Bey – Satacağı bir şey kalmamış mı? Emlâk, arazi-i emîriye vesaire var.

Bekir Sami Bey – Emlâk-i emîriyenin satılmasına muhalefet etti.

Haydar Bey – Hükümet ilân etti.

Reis Paşa – Demek oluyor ki, bu aydan itibaren devletin, orduların muhassasatını nazar-ı dikkate almak lâzım gelir.

Bekir Sami Bey – Efendim nazar-ı dikkate alınacak bir mesele vardır ki, âşar varidatı hükümetin en mühim varidatıdır ki, bu da düyun-ı umumiyeye aittir. İlk taksiti alındı, ikinci taksit de alınmak üzere; üçüncü taksit Martta. Şimdi ağnam varidatından başka yoktur. Bu da harpten evvel beş yüz ise, şimdi yüz elliye indi.

Reis Paşa – Şimdi hükümet gibi düşüneceğiz. Hükümet buna karşı ne gibi çareler düşünebilir?

Haydar – Düşünebilecek yegâne çare istikraz. İkincisi tekâlifi âzam-ı namütenahiye kadar arttırmak. Bunların da ne derece kabil olduğu gözümüz önündedir. Her halde azîm bir felâket karşısındayız.

Reis Paşa – Düyun-ı umumiye ne kadar tutuyor acaba? Yani, düyun-ı umumiyeden istifadeye kalkacak olursak, bu felâketlerimiz[in] önüne geçebilir miyiz?

Rüstem Bey – 15 milyondur efendim.

Bekir Sami Bey – Almanya'ya istikraz dolayısiyle olan borcumuzu İtilâf devletleri kendi üzerlerine aldılar. Bunların faizleri de vardır.

Mümtaz Bey – O borcun on bir seneye kadar faizi yoktur.

Reis Paşa – Düyun-ı umumiye namına sandıklarda ne kadar para vardır?

Bekir Sami Bey – Bunlar sandıklarda durmaz. Daima sevkedilir. Yalnız âşar var ki, onun da birinci taksiti gitti. İkinci de verilmek üzere.

Reis Paşa – En çok üçüncü âşar taksitidir. Bu da demek takribî dört beş milyon lira kadar bır şey.

Bekir Sami Bey – Üç milyondan her halde aşağı olmaz.

Şemsi Bey – Yalnız âşar değil, rüsum da vardır.

Reis Paşa – Ziraat Bankası mevcudu da vardır.

Rüstem Bey – Evvelce on beş milyondu. Hükümet beş milyonunu sarfetti.

Bekir Sami Bey – Fakat mevcudu İstanbul'da.

Reis Paşa – Peki ne yapacak?

Rüstem Bey – İlân-ı iflâstır, fakat ilân-ı iflâs etse de eline geçecek beş, on milyondan ibaret.

Reis Paşa – Peki o da dört beş milyondan başka değildir.

Bekir Sami Bey – Bankalardan hükümet avans olarak alabilir.

Haydar – Bankalardan alınmaz, vermezler.

Rüstem Bey – Fransa hükümeti menederse.

Bekir Sami Bey – Etmezler.

Reis Paşa – Pek de "sûr" bir tarz değildir. Ecânibin müsamahasiyle olur. Bunlar cidden zarurî bir vaziyette ve parasız kalırsa ne yapar? Maaş veremez. İtilâf memleketlerinden istikraz yapılamaz mı?

Rüstem Bey – Düvel-i İtilâfiye vermez. Belki Amerika verir.

Kâzım Paşa – Kuvvet yollayamaz. Fakat iktisaden sizi mecbur ederiz, derler. Eğer bu kabul edilmezse hiç birisi para vermeyecek. Hükümet de ihtiyacata mukabil fazla sıkışınca yirmi bin liralık havale gönderilmiştir diyor, başından atıyor. Halbuki para yok.. Şefik Paşa da kolorduların vaziyetine müthiş bir darbe vurdu. Yalnız son yapılan ekmek zammı kolorduya 20.000 liraya maloldu.

Reis Paşa – Biz de dahildik. Abdülhamit zamanında üç dört ay geçiyordu, maaş almıyorduk; fakat yine geçiniyorduk.

Kâzım Paşa – Geçiyordu efendim, tayin falan vardı. Şimdi bir ay maaş alınmazsa bakınız ne olur.

Haydar Bey – Es'âr ucuzdu.

Reis Paşa – Hükümetin varidatına intizar kabil değil. Hariçten istikraz da kabil değil, bu devleti yaşatmak da lâzım, ne yapmalıdır?

Haydar Bey – Tezyid-i tekâlîf.

Mazhar Bey – Tahsilât yüzde otuzdur. Bakayayı toplayabilsek.

Haydar Bey – Yeni baştan teklif kabil değil, bakayayı tahsil de öyle.. Âşar en iyidir. Zaten hükümet şimdiye kadar sıkışınca daima bu kapıya müracaat etmiştir. Çünkü en amelîdir. Âşar üzerine zammiyat icrasiyle bir şey yapmak kabildir. Fakat onun için de en aşağı dokuz ay beklemek lâzım. Seferberlikte çok fena idare edildi.

Rüstem Bey – Müsaade buyurur musunuz? Ondan evvel yine Amerika'ya müracaat etmek var. Düvel-i İtilâfiye bizi boğmak istiyor.

Reis Paşa – Şimdi bir defa Amerikalılar Türkiye meselesinde tamamen geriye çekildiler. Ve Türkiye meselesini Avrupalılara terkettiler. Şimdi bu Türkiye meselesine Avrupalılar bir karar vermeyince ve şekil tavazzuh etmeyince Amerikalılar bize nasıl para verebilirler? Şimdi âşar meselesi var. Onu da dokuz ay beklemek lâzım.. Başka..

Bekir Sami Bey – Tezyidi muhtemel yalnız âşar meselesidir.

Reis Paşa – İstikraz-ı dahilî mümkün değil midir efendim?

Bekir Sami Bey – İstikraz-ı dahiliyi harp esnasında hükümet yaptı. Fakat şimdi yirmi dörde kadar sukut etti. Halkımızdan istikraz namiyle beş para alınamaz.

Reis Paşa – Yani öyle bir istikraz-ı dahilî yapmalı ki, âdeta teberru ve iane suretinde olsun.

Bekir Sami Bey – Geçen seneki istikraz-ı dahilîlerin aldığı vaziyet fena oldu.

Reis Paşa – Yani bir hayat ve memat meselesidir. Devletin idame-i hayatı için ahaliden para almak mecburidir.

Mümtaz Bey – Bilrıza imkânsızdır.

Mazhar Bey – Elyevm mükellef olduğu borcu tahsil edilsin.

Reis Paşa – Yarı bilrıza, yarı kuvvetle.

Mümtaz Bey – O halde kendiliğinden anarşi çıkar.

Reis Paşa – Her yerin zengini vardır.

Mazhar Bey – Vilâyat-ı Şarkıye istilâya uğradıkları cihetle tekâlîften affedildiler.

Mümtaz Bey – En zengin yerler istilâ altında.. İzmir.. Adana.

Reis Paşa – İstikraz şeklinde iane toplamak.

Kâzım Paşa – Şimdi müsaade buyurulur mu efendim? Bizim mıntıkada rastgeldim. Bütün zenginlerin elinde, senedat mazbatalar, sened-i mahsusalar.. doludur. Hayvanı, malı, her şeyi alınmış. Hükümet verilmesi için emir veriyor. Para yok.. Ağlıyorlar. Birçok zengin tüccarlar iflâs etmiştir. Müşkülât: ya hükümet bir de bize dirsek çevirirse?

Reis Paşa – Yalnız hükümet bir çare-i selâmet tasavvur edemezse, o zaman hakikaten kendini mühlik bir vaziyete atabilir.

Kâzım Paşa – Yani hükümet nokta-i nazarı kolaydır. Birçok şeylere baş vurabilir. Yalnız hükümet dirsek çevirdiği takdirde ne yapılabilecektir?

Reis Paşa – Bu kadar müşkülât karşısında ve devletin fena bulacağı zannı önünde İngilizler size şu kadar para veriyoruz; fakat şunu yapacaksınız derse. Devletin umûruna girmiş olur.

Rauf Bey – İran'ın vaziyeti de böyle oldu.

Kâzım Paşa – Hükümet ile millet anlaştığı zaman kolaydır. Şimdi hükümet hiç aldırmıyor. Kendi merkezini düşünüyor, bizi hariç addediyor.

Reis Paşa – Vilâyetler, kolordular para istiyor, yok diyor.

Kâzım Paşa – Cevap bile vermiyor. Bize yalnız âşar dedi. Üç vilâyetin âşarı yetmiyor. Hariçten mübayaa ediyoruz.

Reis Paşa – Üçüncü kolordu zannedersem o kadar zengin değildir. Zabitana maaş için parası yoktur. İstanbul da vermiyor. Ne yapacak?

Selâhettin Bey – Bu vaziyet üç ay evvel de vaki idi. Yaşadık, içimizden sattık, ekledik. Bütün bütün yok değildi. İdare edebildik. Burada da âşar üzerine yüklendim. Bu da bitmek üzere. Para alınamayacak. Müteaddit defa ve acı bir surette İstanbul'a yazdık. Sivas vilâyetine havale gönderdik diyorlar, halbuki vilâyette para yok.

Reis Paşa – Ne yapacaksınız?

Selâhettin Bey – Ültimatom tarzında. Düyun-ı umumiyenin parasını ve Ziraat Bankasından almak, bununla temin etmek.

Reis Paşa – Yoksa, gönderilmiş ise ne yapacaksınız?
Selâhettin Bey – Hiç, vaz-ı yed. Tekâlîf olur. Bir seferberlik olur.
Kâzım Paşa – Herkes dükkânlarını kapar.
Reis Paşa – Binnetice ahaliye yüklenmek.
Selâhettin Bey – Böyle olacak.
Reis Paşa – Sivas vilâyetinde, Sivas, Tokat, Amasya, Canik livalarında ne kadar zabit, ne kadar nefer besleyeceksiniz?
Selâhettin Bey – Altı bin insan beslemeye mecburuz.
Reis Paşa – Ne kadar para?
Selâhettin Bey – Yüz bin lira. Yemek içmek. Her şey dahil.
Reis Paşa – Et, un çıkarırsak, ne kadar kalır?
Selâhettin Bey – Yarı yarıya kalır. Elli bin lira.
Reis Paşa – Bu liva size elli bin liralık iaşe ve elli bin liralık para veremez mi?
Bekir Sami Bey – Veremezler.
Selâhettin Bey – Yalnız ordu olsa.... jandarma, eytam, aileler var. Onlarla birlikte çok olur.
Bekir Sami Bey – Ayda üç yüz bin olur.
Reis Paşa – Rüsûm-ı resmiye veriliyor.
Selâhettin Bey – Rüsûm-ı resmiye, âşar, ağnam, temettü. Âşar, ağnam gitti. Temettü ise gayet cüzidir.
Reis Paşa – Altı bin kişiyi besleyemeyeceksiniz. Sonra ne olacak?
Selâhettin Bey – Dağılacak.
Reis Paşa – Demek inhilâl edecek.
Selâhettin Bey – Bir miktarını beslemek için cebren alacağım. Biraz acı olacak ama, ne yapalım. Bir kısmına izin vermek, bir kısmını beslemek. Asgari bir hadde indirmek.
Reis Paşa – Ahaliye istinat ettirilir. Üst tarafı serbest bırakılır. Bundan çıkacak mahâzîr, yani kuvvetin inhilâli halinde ne olacak?
Selâhettin Bey – Bunun husulü halinde müdahale olacaktır. Anarşi olacaktır.
Reis Paşa – Anarşiye <bir> mukabele etmek üzere çare. Teşkilât-ı milliyeyi polis yerine, jandarma yerine halk besler.
Selâhettin Bey – Muntazam teşkilâtı beslemek mümkün olmazsa diğerini besleyemez.
Reis Paşa – Dağıtsak. Beş on nefer köylere; beslerler.
Kâzım Paşa – O zaman hepsi birer eşkıya olurlar. Köylerine giderler.
Reis Paşa – Her köye kendi inzibatını temin ettirmek.

Kâzım Paşa – Meselâ Erzurum olmaz. Halk idraksizdir. Sivaslıyı Erzurum'da, Erzurumluyu Bayezit'te kullanmalı. Biz böyle yapıyoruz.

Reis Paşa – Kilis'te de uzun müddet dayanacak inzibatı temin ettiler. Anarşiye karşı mahallî tedbirlerle mukabele ettiler.

Kâzım Paşa – İkinci mahzur, biz Ermenilerin karşısındayız.

Reis Paşa – Suret-i umumiyede; meselâ üçüncü kolordu vusta bir noktadadır. Asayiş için mümkün olabilen miktarının hayatlarının temini.. Üst tarafının da inhilâline mani olmak için izin... On beşinci kolordu öyle değil. Ermeniler var. Hududu muhafaza ve müdafaa etmek lâzım gelir. Bunu ayrıca beslemek lâzım gelir. Aydın cephesi, diğer yerler de öyle.

Haydar Bey – Yerli ahaliden inzibat kolay olur, denildi idi. Biz muntazam olduğu halde zahmet çekiyoruz. O zaman derebeyler tezyit edilmiş olur. Bu mahzur esaslıdır.

Reis Paşa – Buna memur olacaklar kendi kendilerine kalmayacak. Yine hükümetin ve ordunun emrinde kalacak.

Haydar Bey – Hükümet kalmıyor.

Kâzım Paşa – Van, fırka gidiyor diye ne hal almıştı? Çekilecek olursak ne hal alacak? Hepsi gelir.

Reis Paşa – Hiç bir çare yoksa, hepsi inhilâl ederse?

Bekir Sami Bey – Kavâim-i nakdiye.

Reis Paşa – Demek yine ahaliye, Bulgar raspiskası gibi olacak.

Haydar Bey – Yine tekâlîftir. Yalnız hafif olmalı.

Reis Paşa – Ne dersek diyelim. Yine ahaliye istinattır.

Bekir Sami Bey – Yalnız bir mahzur. Tamamiyle ahaliye yüklendiğimizden hükümet ile kat-ı münasebet ettiğimizde, halk bütün bütün Kuva-i Milliye'ye karşı yüz çevirecek. Hükümet ile böyle olmaya idi, Kuva-i Milliye bize böyle yaptı, derler.

Kâzım Paşa – Teşkilât-ı milliye bunu üzerine almamalıdır. Şu halde birinci tedbiri düşünmek. İkinciyi bırakıp birinci ile münakaşa etmek lâzım geliyor. Yani hükümetle beraber bu felâkete göğüs germek. Millet heyet-i umumiyesiyle arkadan geliyorlar. Fenalığı biz ihzar ettik zannederler. Bunu kurtarmalıyız. Meclis-i Millî'yi toplarız. Buhran-ı malîden bu mahzurlar olacak denır. Fikirler buna göre hazırlanır.

Reis Paşa – Kuva-i Milliye'yi ne yapmak lâzım?

Fuat Paşa – Dualité olamaz. Ya siz, ya biz diyorlar. Bu noktayı düşünelim.

Kâzım Paşa – Birçok kararlar veriyoruz. En mühim mesele paradır. Bu anlaşılınca icraatta da kararlar başka olur.

Reis Paşa – Kuva-i Milliye'nin muhafazası lâzım değil mi idi?

Kâzım Paşa – Hükümetle anlaşmak kabil değil mi? Adamlar göndeririz. <Daha> Meclis-i Mebusan fena bir kararı kabul ederse tabiî ihtilâl edeceğiz, [yapacağız] fakat ne olacak?

Reis Paşa – Bu malî meseleyi tatbik ederiz. Biz diyoruz ki, mahvolacak derecede inkısama uğrarsa hükümet, meclis bunu feda ederse, millet dinlemeden isyan etmelidir.

Kâzım Paşa – Hükümet ve Meclis-i Millî kararı kabul ederse biz red edersek. Badelicra bu felâketlere maruz kalır.

Reis Paşa – Biz böyle yürüyelim. Bu noktada bir hükümet ne yapar? Kendisine uzatılan bir şeyi, gayr-i kabil-i kabul şeraiti kabuldür. Millete de bir şey kalmaz.

Kâzım Paşa – Üç beş kişi fena kabul eder, Meclis-i Millî'de.

Reis Paşa – Meclis-i Millî de kabul etti. İnhilâl. İnhilâlden kurtulmak için karar veremez. Bız her zaman ferden fert her şeyi yaparız.

Reis Paşa – Bu hesabın neticesinde bugünden itibaren Kuva-i Milliye ile uğraşmamak lâzım geliyor. Hükümet-i merkeziyenin de gösterdiği hep budur. Meselâ, Yunanlılara müdafaa fikri nasıl olur? Diyarbekir'e gelirlerse.. Biz bunları vesaitle yaparız. Hükümet, bugün fiilen müdafaa ve mukabele kabil değildir, biz siyasetle yapacağız diyor<lar>.

Kâzım Paşa – İsyana sebep nedir? Meşrutiyetin şekli değişti.

Reis Paşa – Mesele Erzurum ve Sivas kongrelerindeki esasatı muhafazadır. Hududu muhafaza ve istiklâlin muhafazası; gaye, maksat budur... Şimdi bu makâıdı müdafaa için vücuda gelmiş olan Kuva-i Milliye'nin beka veya adem-i bekası... Ya bu esastır, ya malî. Teşkilât-ı milliyede maliye esas mıdır? Bu esaslı ise, o zaman bunu malî meseleye tabi kılarak halletmektir.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî fena bir şeye karar verirse, ihtilâl yapacağız. Biz askerlerce kolordularda buhran iki ay daha devam görür.

Reis Paşa – Meclis teşekkül edip emniyetle işe başladığını teyit edince kongre karar verecek, ondan sonra şahsî olacaktı. Yalnız o nokta ise şekil değişir. Vazettiğiniz mesele hayatı ile alâkadardır. İsyan,

içtihat işleri başka olur. Asıl nokta-i nazar-ı esas: Bu teşkilâtın muhafazası lâzım mıdır, değil midir? O zamana kadar salimen gidersek ne âlâ, Böyle olunca gidemeyecektir. Meclis-i Millî inikat edecek, fakat sulh yapmayacak. Malî mesail meydana çıkacaktır. Bu vaziyette iken gerek Meclis-i Millî ve gerekse ona istinat eden hükümet-i merkeziye bu elîm vaziyetten bizar olup da her şeyden sarf-ı nazar ederse; yani herşey <izmihlâl> [inhilâl] ediyor. Buna karşı İngilizlerin fena tekliflerini kabul ederse, teşkilât bunu ya kabul eder, ya etmez. Belki aynı inhilâl[in] daha fenası olacaktır. Belki bu zaman zarfında bir şey çıkar. Binaenaleyh devam kararı verir. Yahut bunu kabul ederiz, denir. Bu nokta-i nazardır.

Kâzım Paşa – Meclis-i Millî toplanır. Lâyıkiyle bir hükümet yapar. İnce nokta <işde> [işle] yakından alâkadar olan zümre olur. Herhangi bir şey kabul ederler. Biz bu şarta karşı (fena ise kabul etmeyiz denildi) elimizdeki kuvvetleri biliyoruz. Meclisteki zatlar da bunu bilirlerse.

Reis Paşa – Siz ikinci şıkkı ileri sürüyorsunuz. Bu nizamname, zamanının haricinde hükmediyoruz. Hükümeti parçalayan bir karara karşı isyan vaziyetine geçeriz... Bazısı, bugün karar verelim, dedi idi. İsyan ederiz diyenlere karşı ne yapılır?

Kâzım Paşa – Bu esas açık. Meclis toplanmaz, akord olmazsa felâketi görmeliyiz.

Reis Paşa – Bir nokta kabul ediyoruz. Hükümetle mücadele falan açmayalım, diyoruz. O noktaya kadar hükümetle ihtilâf etmemek, [lâzımdır] diyorsunuz. Buna hiç kimse itiraz etmez. Ancak hükümet bugün teşkilâtı muzır görüyorsa, su-i tefehhümleri izale etmek için her çareye tevessül edeceğiz. Bunlar böyle bir nokta-i nazara saplanırlar. Zat-ı Şahane de böyle olur. İçtihaden böyle düşünür derken siyaseten bütün vesaitiyle millet yekpare olmalıdır. Teşkilât-ı milliye yoktur, böyle bir teklif karşısında Teşkilât-ı milliyeyi bırakmak lâzım mı?

Kâzım Paşa – Bırakmayacağız, çünkü bunu kabul etmiştik.

Bekir Sami Bey – Programdır. Celselerde tespit edildi. Meclis-i Millî hal-i emniyette içtima edinceye kadar bakidir.

Reis Paşa – Doğru efendim. O kararların hepsi doğru. Hükümetle ihtilâf etmemek. Hükümet bizimle ihtilâf ederse?

Bekir Sami Bey – Eskisi gibi tedâbîr ihtiyar edeceğiz.

Reis Paşa – Mukarrerat-ı sabıkamıza sadık kalınca hükümetin ihtilâfına karşı ne olur?

Kâzım Paşa – Büyük bir servetimiz olsa, başka türlü kafa tutarız. Bunu bilirsek başka türlü düşünürüz. Aramızdaki vesaiti daha samimî vaziyete koruz.

Reis Paşa – Şimdi Paşa Hazretleri, mesele orada değil. Çünkü hükümetle aramızda hakikî ve gayr-i kabil-i izale ihtilâfat vardır. Meselâ, hükümet birçok memur ve kumandanlar tayin ediyor ve biz kabul etmiyoruz. Vali tayin ediyor kabul etmiyoruz. O da sabit, biz de. Bilmemezlikten geliyoruz. Adem-i memnuniyeti bir gün tamamen meydana çıkacak. Bize karşı mutavaatkâr bir vaziyette duruyor. Sebebi, Kuva-i Milliye'nin kendi vesaitine faikıyetini zannediyor. Bunun için de bu hususu tetkik ediyorlar. Eğer müdafaa kabiliyeti görürse, alenen ilân-ı husumet edecektir. Şimdi biz ayrı, onlar ayrı ve birbirine aykırı gidiyoruz. İşte onlar<ın> bize karşı ihtilâf çıkardıkları takdirde onlara karşı yapacağımız şey isyandır. Bu mahâzîr o vakit baş gösterir. Ya karardan vazgeçmek, veya tatbik lâzım gelir.

Rauf Bey – Hükümet vaziyet-i maliye vesaire dolayısiyle kendi mevkiini elîm görür. Fakat teşkilât-ı milliyeyi de lekelemek için teşkilât-ı milliyeye müdahale atfederek istifa eder. Gelecek yeni hükümet ile anlaşmak için bizi tanımazsa, biz ne yapabiliriz? <Ya> anlaşıncaya kadar inkıta-ı münasebat. Biz deriz ki teşkilât-ı milliye şudur. Tehlike-i inkısama ve istiklâle karşıdır. Biz işimizle meşgulüz. Fakat Ankara, İzmir gibi şehirler gönderilen memurları atar, bu hal anarşiyi meydana getirir. Hükümet düşünemiyor. Heyet-i Temsiliye her iki tarafı idareye çalışıyor. Hüsn-i idare ediyor. Anarşinin önüne geçiyor. Bunlar anlaşılmıyor. Bir murahhas geliyor, bizi anlamak istemiyor. Bizi anlamak lüzumunu hissetmiyor. En mühim nokta vazife hitam bulursa ne olur? O şahsî meseledir. Bundan evvel bu hükümet çekilir. Bizim müdahalemizden değil, maliyenin zaafından dolayı çekilecek. Bizi bahane edecek. Acaba gelecek hükümet nasıl anlatacak?

Reis Paşa – Hükümet tarafından bu tehlikeye maruz bulunuyoruz. Bu safhayı kapayabiliriz. Bu çaresizdir; yani biz mümkün olduğu kadar itilâf üzere hareket edelim. Fakat hükümet Kuva-i Milliyenin imhasını esas ittihaz ederse, bittabiî arada ihtilâf olacaktır. Münasebet dahi munkati olabilir.

Kâzım Paşa – En namuslu adamlarımız iş başındadır. Bunlar aleyhte değil. Binaenaleyh bu anlaşmamızla...

Reis Paşa – Bu kabahat bizde ise bunu izah ediniz anlayalım. Onlarda ise onu da anlayalım.

Kâzım Paşa – Meselâ Enver Paşa. Vâsıf Bey İstanbul'da Enver Paşa'nın Azerbaycan'da teşkilâtla meşgul olduğundan bahsediyor.

Reis Paşa – Biz de onu geri çağırdık. Onların murahhaslariyle de güzel güzel anlaşacağız. Başka ne yapalım? Bununla beraber Antalya mutasarrıfı da hâlâ yerinde duruyor. Tebdil edilmiyor.

Rauf Bey – Maruzatıma ilâve: En buhranlı safha Aydın'da oluyor. Biz de bunu söylemek istemiyoruz ki kuvvetleri Demirci Efe yapıyor. Ve bunun üzerinde bizim hiç bir kuvve-i teyidiyemiz yoktur. Aramızı bozmaktır. Sonra o da bizi kabul etmez.

Reis Paşa – Demirci Efe yakın zamana kadar kimseyi tanımıyordu. Fuat Paşa ile temas neticesi bize müracaat etti. Bunun da sebebi orada Selâhettin Bey adam olsaydı, bir Demirci Efe çıkmazdı. Bunda Cemal Paşa'nın da kabahatleri vardır. Bu şimdi hiç olmazsa daha fena yapmıyor. Cemal Paşa bunları bildiği halde yine böyle yapıyor.

Selâhettin Bey – Murahhas Paşa ile görüşülecek, sarahat kesbedecektir. Bunun anlayamadığı şeyler var.

Fuat Paşa – Dünyada namuslu, vicdanlı olmak insanların en ziyade malik olmaları lâzım gelen bir haslettir. Kabinede birçok asker olmak münasebetiyle namuslu adamlardır. Heyet-i Temsiliye burada; bu hükümet mevki-i iktidara geldiği günden beri taahhüdatının hangisini yaptı? Binaenaleyh bu keyfiyet murahhasın kabahati mi, yoksa başkasının mı? Bir kabahat varsa, o da taahhüdatın yapılmamasıdır. Bugün Harbiye Nezareti de, Heyet-i Temsiliye de Demirci Efe ile temasa gelmek istemiştir. Çünkü, bir kuvvettir. Fiiliyatla iş gösteriyor. Herkes bunu elde etmek istiyor. Yeni gelecek kabine de ayrıca bununla temas arıyor. Öyle bir temas ki, teşkilât-ı milliyeden ayırmaktır. Vesaiki de tedarik ettirebilirim. Fevzi Paşa seyahatte bir şey söylememiştir. O adam namusludur. Geçerken bir mesele için gittiği malûm olduğu halde hiç bir şey söylememiştir. Fevzi Paşa bir anarşi vardır diyerek avdet etti. Hükümet, Demirci Efe ile bir temas yapmak lüzum [unu] gördü. Efe kabul etmedi. Bu kongre çalıştı, tekmil memlekete şâmil olsun. Hükümet bildiği halde Heyet-i Temsiliye ile iş yapmak

lâzım idi. Sonra İstanbul'dan pek çok zevat dışarıya çıktılar. Anadolu'da ne var ne yok görmek için. Sui tefehhümlerin izalesi için. Bu zevat hükümetin tarz-ı hareketi Kuva-i Milliye ile anlaşmak ise bu katiyen taraftar değildir. Taahhüdatın hiç birisini yapmamıştır. Her bir şey tashih edilirdi, eğer anlaşılsa idi. Teferruatta bile anlaşılırdı. Hükümette bir takarrüp olsaydı, sui tefehhüm olmazdı. Fevzi Paşa burada başka, yaveri başka. Kendim gibi zannederim. Bunlar Paşa ile hemfikir olamaz. Ben size sorarım, bugün halk nasıl inansın? Bu hükümet-i hâzıra Heyet-i Temsiliye ile tamamiyle anlaşmıştır. Fevzi Paşa bunların fikrini bilebiliyor veyahut bize zımnen anlatır ki, ihtimal ki bunlar bazı sui zanlar yapar, rica ederim buna ehemmiyet vermeyin, diyor. O da bilir ki Samsun'dan buraya kadar ekilen tohumlardan bir şey anlaşılacak.. Benim anladığım hükümetin bizimle anlaşması için katiyen kanaatim yoktur.

Rauf Bey – Hatırımda kaldığına göre, bu hükümet mevki-i iktidara geldiği günde ilk temas hasıl olduğu günü kendilerine dedik ki, sizin içinizde hain Ferit Paşa kabinesinden kalma adamlar vardır. Açık konuşunuz. Bizimle anlaşmak beyanname ve nizamnamelerdir.... Dört gün sonra, anlaştık dediler. Teferruatı için Salih Paşa'yı gönderdiler. Her noktada kanaat-i kâmile hasıl oldu. İmza ettik. Salih Paşa avdet etti. Daha birinci günü Meclis-i Mebusan'ın mahall-i içtimaı hakkında hükümet musırdır, dedi. İtiraz etti... Bu hükümetten başka bir hükümet gelemez ve meclisin inikadına kadar bu da dursun dedik. Halbuki taahütlerini ifa etmedi. Meselâ Kartal'da [ki] vakada yaverini gönderdi. Kabul etmediler. Bunun üzerine bize yazdı. İş anlaşıldı. Bazı memurların tebdilinde de; bunların bunu yapamamasına sebep haricî bir tesir vardır mutlaka, dedik. Fakat bir telgrafında Cemal Paşa bu gayr-i kanunî halin tashihi bana ve makamıma aittir, fakat Fuat Paşa'nınki haricî esbabtan dolayıdır, dedi. Yani diğerlerinin esbab-ı dahiliyeden olduğunu anlattı. Fakat yine yapmadı. Buna karşı demedik ki, siz yapmadınız. Hiç bir şey söylemedik. Bu uzun zaman ortada kalsın dedik.... Ben zannediyorum ki, son ümidim Fevzi Paşa ile görüşmektir. Bundan sonra demeli ki, biz sizin anlayamayacağınız şekilde insanlarız. Arz-ı itizâr ederiz. Biz sizin hiç bir icraatınıza karşı karışmayacağımız gibi, hiç bir taahhüt altına da girmeyeceğiz diyelim. Kaniim ki, bunun husulü

akabinde müthiş bir anarşi olacaktır. Aşiretler, derebeylikler çıkacaktır. Son ümit Fevzi Paşa'dadır. Fevzi Paşa da buraya bir salâhiyetle gelip de bir şey taahhüt ederse ne âlâ, etmezse hiç bir şeyin olacağı yoktur.

Reis Paşa – Müsaade ederseniz mevzubahis olan meseleye avdet edelim. Vazifemiz teşkilâtı o güne kadar idamedir. Hükümete karşı hiç bir ihtilâf çıkarmamaya, şüpheyi hal ve izaleye çalışalım. Fakat bu hükümet, yahut başkası bizimle anlaşmak istemeyen ise bizim işimiz teşkilâtımızı idame ve takviyedir.... İkinci şıkkı; yani, badehu menfi bir karar karşısında isyan etmek arzusunda bulunan zevatın buna karar vermeleri.

Rauf Bey – Bu şahsî olduğu için mevzubahis olamaz.

Reis Paşa – İsyan etmek kararı öyle bir manzara ve şekil karşısında veriliyor ki, vaziyetimiz inhilâl derecesinde inkısama uğruyor. İstiklâl pâmâl ediliyor. Düvel-i İtilâfiyenin esaretine giriyor. Bu isyandan dolayı vuku bulacak fenalık hiç bir şeyi daha fena etmeyecektir.

Bekir Sami Bey – Müşkülât da düşünülmez.

Reis Paşa – Paşa'nın söylediği şeydir. İnhilâlden kurtarmaktır. İnhilâlden daha fena istiklâlin gitmesidir. Asıl mesele malî meseledir. Muztar kalındığı zaman ahaliye müracaattan ibarettir.

Selâhettin Bey – Bendeniz birinci ihtimali daha ziyade kaale alıyorum. Hükümetle bizim aramızda bir anlaşamamazlık var. Belki tebliğ ve tebelluğda ara kapanıyor. Bir sui tefehhüm vardır. Bu<nu> bu akşam Fevzı Paşa ile görüşmekle bir parça izale edilecektir, zannederim efendim.

Reis Paşa – O halde müsaade ederseniz bunları Fevzi Paşa ile müzakereye hasredelim.

Selâhettin Bey – Bütün İstanbul'da bu zevat niçin anlaşamıyorlar?

Rauf Bey – Buna sebep görmüyorum. Bugün İstanbul'da bizi anlamayan zevatı birer birer söylerim. İzzet Paşa gibi bir zat, müsaade-i vücudiyem olsa dağa çıkacağım dediği gibi, Fevzi Paşa bile Bolşevikliği tercih ediyordu. Neden anlaşılmadı? Anlaşılmıyor ne yaptık, ne kan dökdük.

Selâhettin Bey – Bir daha sinirlerimize hâkim olalım.

Reis Paşa – Biz sinirlerimize hâkim adamlarız. Bizden ziyade onlara nasayihte bulununuz. Biz birçok kararlarımızdan, hatta içtihatlarımızdan fedakârlıklar ettik.

Kâzım Paşa – Arkadaşlarımız görüştü mü? İzzet Paşa ile, falan ile. (Bu sırada Selâhettin Bey hiddetle meclisi terkeder.) (Kâzım Paşa devamla) hükümet münasebetsizlik ediyor. Erkân-ı Harbiye Reisi orada oturuyor, niçin bizimle teşrik-i mesai etmiyorlar.

Reis Paşa – Biz onlara hep yazdık. İzzet Paşa'nın hiç bir fikr-i sabiti yoktur. Meselâ Rauf Bey İstanbul'dan çıkmadan evvel lehte idi. Bilâhara soruldu, müterediddi kaldı. Beyanatında İstanbul'da katl-i âm olacağından bahsetti. Müterediddi idi. Ferit Paşa kabinesi sakıt olur olmaz bu derhal karşımıza çıktı ve bizi tenkit etti. Onun bize ima ettiği noktalara hep cevap verdik. Cevat Paşa'ya da lâzım gelen noktalar hep izah edildi. Amasya'dan yazmıştık. Biz onları muhalif görmüyoruz.

Kâzım Paşa – Onlar bizim fikirde oldukları halde yürüyemezler mi?

Reis Paşa – Başka bir fikirde olduklarını söylemiyorlar.

Kâzım Paşa – En itimat ettiğimiz arkadaşımız başka hatve atıyor. Hepsi böyle mi?

Reis Paşa – Bizim malûmatımız cereyan etmiş muhaberattan ibarettir. Yani, Cevat Paşalar ve saire bize muhalif iseler esbab-ı muhalefetlerini kendilerinin söylemeleri iktiza eder. Halbuki bilâkis mebdeinden beri nihayetine kadar bizimle beraber olduklarını söylemişlerdir. Bırakalım mı artık efendim?

Sesler – Peki efendim.

(Celseye ve içtimaa nihayet verildi.)

Saat 5,45

27 Teşrin-i Sani 335 İçtimaı

Saat 5,45

BİRİNCİ CELSE

Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde.

Reis Paşa – Vâsıf Bey daha gelmedi.

Hüsrev Bey – Şimdi gelecek efendim. Okunacak bazı telgraflar var, emir buyurulursa onları okuyalım.

Reis Paşa – Vâsıf Bey bir defa gelsin, onu dinleyelim, ondan sonra, bakalım ne tesir yapacaktır.

(Sait Molla'nın Rahip Fru'ya yazdığı mektuplar okundu, Vâsıf Bey geldi.)

Reis Paşa – Nereden bu mektuplar elde edildi efendim?

Vâsıf Bey – Defterden kopye ediliyor.... İhzar edilen fesadı haber almak suretiyle önüne geçmeyi münasip görüyorduk.... Sait Molla bunlardan şüphe'niyor, kendi gazetesiyle neşrediyor... Bunlar uydurmadır, saçmadır diyor.. Anlaşılıyor ki, şimdi pirelendi ve o defteri kaybedebilir. Ancak Polis Müdüriyetine emniyet edilemiyor.

Reis Paşa – O defterden bunu kopya eden kim?

Vâsıf Bey – Bir adamı kopya ediyor... Bunların fotoğrafisini almak lâzım geliyor... Kopyaları bir torpido ile Paris'e gönderildi. Bu vekayi fiilen hâdis oluyor. Ali Kemal falan hususundan bahseden şeyler var ki doğru.. Kanaat hasıl oluyor... Bunun için fotoğrafisini almak lâzım. Bu da gece olacak. Bu da epeyce bir iş.. Nihayet tutulsun diye karar verildi. Bunların suretleri hükümete de veriliyordu. Takibat yapamıyor, yapmıyor. Nihayet tutulsun denildi. İki polis, iki zabit taharriyat yapacak... Onuncu fırka kumandanı gönderecek.. Evden alacak.. Bu suretle meydana çıkarılacak. Belki daha başka evrak da meydana çıkacak. Harbiye Nazırı da bunu kabul etti.... Bu birkaç gün zarfında yapılacaktı. Halbuki ben<im> İstanbul'dan çıkalı yirmi gün oldu bir teşebbüs yok.... Dahiliye Nazırının ihmali pek büyüktür.

Reis Paşa – Defteri muhafaza eden adam bizim mi?
Vâsıf Bey – Evet bizim.
Reis Paşa – Bunu aldıramaz mıyız?
Vâsıf Bey – Aslı olmadığı için olmaz.
Reis Paşa – İmzası yok mu?
Vâsıf Bey – Yalnız "S" harfi var.
Rüstem Bey – Bu mektuplara cevap yok mu?
Vâsıf Bey – Hayır yok. Defterden kopya ediliyor.
Reis Paşa – Evet efendim. İstanbul vaziyeti hakkında bize malûmat veriniz.
Vâsıf Bey – Evvelâ: İstanbul'da vaziyet; hükümet bîtaraf namını taşıyor. Ve icra-i hükümet ettiğini zannediyor. Hakikatte Ferit Paşa hükümet ediyor... Ferit Paşa[nın] sukutundan evvel harice gönderilmek üzere birçok memurlar intihap edilmişti. Bunlar da Ohanes Ferit Efendi, Nafi Paşazade Tevfik Bey[dir]. Keşfi Bey ise tamamiyle dalkavuk bir adam. İsak isminde bir Yahudi casusu var. Bunun bir de kardeşi var. Evrakın sureti çıkarılır, hemen İngiliz Sefaretine gönderiliyor. Son zamanda Kolon(?) jandarma dairesini kaldırdı gibi. Eski memurları çıkarıp dağıtıyor, yenilerini koyuyor.. Gelen evrakı Kolon'dan evvel İsak görecek. Hangisi münasip ise onlar umum jandarma kumandanına gösteriliyor. Hepsi gösterilmiyor. Bazıları havale edilmez. Her jandarma alayına bir Fransız gönderilecek. Böylelikle jandarma elden çıkmıştır. Bu esasen Ali Kemal zamanında olmuştu. Hulûl ile jandarmayı ellerine aldılar... Polis Müdürü Ferit Paşa'nın muhibbidir, adamıdır. İngilizlerle münasebeti gayet sıkı ve kuvvetlidir. Azline teşebbüs edildi ise de İngilizler mani oldu. İngilizler kendi vesikalariyle Karamürsel taraflarına silâh kaçırıyorlar. Her ne duyarlarsa gidip söylüyorlar. Telgraf Müdürü Tevfik Bey de hâlâ odur. Kopyaların birisi Nureddin Beye, dolayısiyle İngilizlere veriliyor. Hükümetle şifre muhaberatını Ferit Paşa'ya veriyorlar. Ferit Paşa'da bütün miftahlar var. Telgraf muhaberatı salim değil. Meşihatta da böyle. Mustafa Sabri'nin adamlarıdır. Bir de cemiyet teşkil ettiler. Vahdetî cemiyetine benziyor. İstanbul son günlerde hakikaten Otuz Bir Mart vakasının günlerini yaşadı. Birkaçı yakalandı da bir parça gevşedi. Birkaç kişi değişti. Kenan Bey, falanlar nefret kazanan adamlar el'an mevkilerinde. Ferit Paşa, Adil Bey... beraber çalışıyorlar. Meselâ bir gazete muhbiri

Ferit Paşa'ya gidiyor "Kabine düşecekmiş doğru mu?" diyor. "Evet doğrudur" diyor. Sadrazama soruyor, "hayır" diyor. Gazeteye yazayım mı diyor, o da "evet" diyor. Bunu sansür çıkarıyor. Aleyhte olursa yazılıyor. Muvafık gazetelerde bilhassa ruhlu noktalar çıkarılıyor. Matbuat müdürü de Tevfik isminde biri. Her devletin kendi sansürü var. Herkes kendine göre sansür ediyor. Fakat umumu bizi sansür ediyor. Biz onu yapamayız.... Kabine zâhirde Ali Riza Paşa kabinesidir, hakikatte Ferit Paşa kabinesi bütün cesaretiyle çalışmaktadır. Birkaç nigehbânciler, Ferit Paşa taraftarları intihabatta fenalık yapıyorlar. Hiç bir kimse bir şey yapamıyor. Kartal intihabından şikâyet ediliyor. Müfettiş "yolundadır" diye rapor verdiği halde dahiliye müsteşarı feshini emrediyor. Hükümet bitaraflık namı altında diğerlerini yapıyor. Kasden yahut cehlen mi, hüsnüniyete dâll değilse de büsbütün suiniyettir de diyemem, ben bir şey söyleyemem. Çünkü İngilizler tarafından da tazyik görmektedir.

İntihabat işleri: Fırkalar esas itibariyle ne bir mevcudiyetleri ve ne de manaları haiz değildirler, ne de tebellür etmiş bir kanaatleri var. İhtiras grubu. Son teşekkül eden Millî Türk Fırkası var. Buna itiraz ediliyor. Türk'ün millî, gayr-i millîsi olur mu? Birleştirmek teşebbüsü vaki oluyor. Sen bana gel, sen bana gel diyorlar. İhtiras fırkaları. Hakikaten hırsları yüksektir... Millî Ahrar'dan birkaçı İngilizlere satılmış bir heyetle teşrik-i mesai ediyorlar. Bunlardan bir kabineye müsaade ediyorlar, Mahir Sait..... gibi. Şu halde bir kanaate hizmet etmek için oraya gelmiş olmuyorlar. Kendileri kazanabilmek için diğer taraflara muhalefet yapıyorlar. Kuvvet muhalefetin elinde bulunuyor. Sulh[u] Selâmet de böyle. Büyük bir grup namına söz söylüyorlarmış gibi yine bir tesir yapıyorlar. İzam ediyorlar. Muvafık olanlar bunlarla mücadeleye muvaffak olamıyor. Ekseriyet-i azîme teşkilâtın lehindedir. Muvaffakıyetine taraftardır. Sulh[u] Selâmet Fırkasında meselâ Mehmet Ali Bey var. Her nevi müdahaleyi mubah görüyor.

Rauf Bey – Sulh[u] Selâmet muhalefet mi yapıyor?

Vâsıf Bey – Hayır. Yalnız "halkı tazyik ediyorlar. Paşa'nın yaveri mebus yapılmak için tazyik yapılmıştır" diyorlar, vesile arıyorlar. Yok iken icat ediyorlar. Olanları îzam ediyorlar. Fırkalar kendi ihtiraslarını temin için kendileri muvaffak olmak istiyorlar. Bu adamlar listeleri mucibince kendi mebuslarını intihap ettirmek

için teşebbüsat yapıyorlar. Teşkilâtın pek muvaffakıyetini muvafik bulmuyorlar. Yalnız "Vilâyât-ı Şarkıyye Cemiyeti" gayet sakin bulunuyor. Diğerlerinin harekâtına iştirak etmiyor. Altmış cemiyet falan yalandır.

Rauf Bey – Esat Paşa demek bu kadar yalan yapıyor.

Vâsıf Bey – Hüsnüniyet sahibidir. Çiftçiler derneğinin kazanmasını istiyor. Kendisinden büyük işler yapmak istiyor. Sonra kendisinde hiç bir şey yoktur. Her şeyi yapıyorum gibi görünmek istiyor. Ferit Bey fırkası: Ferit Bey kurnazdır. Diğerlerini iğneliyor. O da Hamdullah Suphi Bey'i ileri sürüyor. Bu adam Almanya'da Türkler aleyhinde, Ermeniler lehinde çalışıyor. Türkiye'de Türk Ocağı'na mensup oluyor. Renksiz, ahlâksız bir adam... O fırkaların namzetleri böyle oluyor. Kuvvetli değildirler. Grup yapmak istiyorlar. İyi veya fena bakmıyorlar. Sonra teşkilâta taraftardırlar, bu olmazsa sarayın ne yapacağını ve akibeti takdir ediyorlar. Akîm kalacaklarını biliyorlar. Teşkilâtın kalmasına ez-dilü can taraftardırlar. Bir mesele: Ferit Bey sulh hazırlıkları meselesi çıkarıyor. Bir komisyon var ki, bu hiç bir para etmez. Avrupa bildiği gibi bir sulh hazırlıyor. Bizi idamımıza imza için çağıracaklar. Binaenaleyh, şimdi anlaşalım, uğraşalım, her halde muvaffak oluruz. Muvaffak olmak için de sulh ne kadar geç kalırsa bizim için de o kadar iyidir. Ümidi yok. Hiç olmazsa içerisine birkaç imza girsin. Kime itimat ederler, dedi. Meselâ sana, dedim. Memnun oldu... Reşat Hikmet Bey kansız. Başka kime itimat edersiniz, dedi ve rica ederim bunu yazınız, dedi.

Rauf Bey – Kilikya'dan bahsetti. Sorduk, cevap gelmedi.

Vâsıf Bey – Tenkit değil, ikinci bir şey yazmalı..... Sulh geç kalırsa felâket... Onlar ne istiyor, bilmem.

(Birinci Celseye hitam)

İKİNCİ CELSE

Vâsıf Bey (devamla) – Ferit Bey'e makale yazması için akord musun? Dedim. Kabine hususunda akorduz, dedi. Bir makale yazmış aynı kanaat üzerine.. Arkadaşlar, aman bu ne yapıyor, dediler. Sonra kendisine gittim, dedim ki, biliyor musun.... çalışalım dediğimiz zaman, sen dedin ki şimdi teşkilâta lüzum yok. Taksimimize karar verirlerse o zaman lüzumu var.

Eğer taksimimize karar verirlerse teşkilâta imkân yoktur. On köyde üç ayda olur şey değildir, dedim.

Kendisine gittiğim zaman yine dedim ki, sulhün geri kalması büyük felâkettir. Böyle makalelerle düşmanlar istifade eder. Teşkilâtın arzusuna mutavaatkârım. Yalnız benim gazetem zarardadır. Birkaç güne kadar kapamak lâzım gelecek. Para, çare bul.. Abone falan.... dedi. Haşim Bey'e söyledim. Kâzım Nuri Bey'e falan söyledim, haftada iki yüz lira kadar verelim. İdare edelim. Elde edelim. Ancak istediğimizi yazmak için. Bilmem ne yaptılar?

Efkâr-ı umumiye sulhü bir an evvel yapmak, vesaiki neşretmek taraftarı.

Rauf Bey – İzzet Paşa, Cevat Paşa bu fikirde mi?

Vâsıf Bey – İzzet Paşa bu fikirde değildir. İzam etmemek fikrinde. Hükümet, fırkalar da böyle. Hürriyet ve İtilâf'tan başka İngiliz taraftarı yok. Fransız taraftarı hiç yok. Ekseriyet Amerika. Ancak Amerika bizi kurtarabilecek, kanaati yerleşmiş. Heyet-i Temsiliye'ye karşı vaziyet, teşkilâta karşı nokta-i nazar: Şahsiyet meselesi bizde çoktur, şahsiyet üzerinde çok oynarlar. Nitekim isimlerini yazdığım birçok zevat.. Tehcir ve taktil ile alâkadardır falan diyorlar. Bunların gördükleri paşa var. En ziyade Paşa hazretleridir. İstediği bir tarzda teşkilât yapacak. Hükümet yapacak. Büyük bir ekseriyet böyle. Bunu açık söyleyenler de var. Heyet-i Temsiliye'nin mebus çıkaracağı, Heyet-i Temsiliye'den emir verildiği şayi olunca bu fikir kuvvetlendi. Hücumlar başladı. Böyle olmasın, dediler. Faaliyetlerini artırdılar... Mümkün olduğu kadar kendilerinden intihap ettirmek, Heyet-i Temsiliye'den intihap ettirmemek ve ekseriyet teşkiline çalışıyorlar.

Reis Paşa – Bunlar kimler meselâ?

Vâsıf Bey – Esat Paşa, Sulh[u] Selâmet falan.

En ziyade başta Zat-ı Şahane sizden ve Rauf Bey'den pek ziyade korkuyor. Sizlerle pek meşgul. Sizin bulunduğunuz işi ezmek, bozmak, prensip meselesi sırasına geçmiştir. Veliaht bile. Ferit Paşa o kadar korkuttu ki, Zat-ı Şahane için bu bir akîde haline geçti.

Teşkilât: Bunun devamından korkuyorlar. Ne vakte kadar, niçin gibi sözler. Ben de sulha kadar. Ya mebuslar vazifelerini ifa edemezlerse, bilıztırâr memleketi terke mecbur olurlarsa....

Binaenaleyh durması lâzımdır, dedim, İstedikleri gibi hareket edemeyeceklerinden, bunun için İttihatçı teşkilâtı olacak. Paşa da azim ve irade sahibi bir kumandandır, diyorlar.

Amerikalıların bile kulağına gitmiştir. Diyorlar ki, bu teşkilât Mustafa Kemal Paşa'nın elinde imiş ve bu teşkilâtı arzu ettiği tarafa tevcih ile yarın, öbür gün bir diktatör olacaktır. Bunu yapabilir mi, yapar mı? diyorlar.

Padişaha gelince, teşkilâtın hiç taraftarı değil. İngilizler bunun devamını şevket ve saltanata muzır buluyor. Bir an evvel bunu tenkîlden çekinmiyor. Hatta Dahiliye Nazır-ı esbakı Reşit Bey'le de görüştüm. Bazı şeyler anlattım. Bundan çok memnun oldu. Ve bunu gazetelerle ilân edin, dedi. Ben muvafık bulmadım. Çünkü, birtakım ıskandallara meydan vermiş oluruz, dedim. "Gazetelerle beyanname ve nizamnameler neşredilmişti. Bunları anlamamıştık. Fakat izahatınızla anladım. Meselâ, teşkilâtın taazzuv etmesi lüzumunu şimdi anladım" dedi.

Görüştüklerim sefarete ve karargâha mensup Fransızlarla... Sefarete mensup olanlar, dedi ki, siz ne istiyorsanız neşrettiririm. Yalnız memleketimin menfaatine mani olmasın. Asil bir hanedana mensup imiş. Kendisi asker. Açıkça fikrini sordum. Dedi ki, bugün iki cereyan var: Biri Bolşevizm, diğeri İslamizm'dir. İkisi de en ziyade İngilizlere müteveccihtir, bize değil. İleride bize de. Bolşevizmi bırakabiliriz. Fakat İslâmizmi bırakamayız. Cezayir, Tunus, ileride oraya da sirayet edebilir. Bizi maddî olarak temin ediniz ki, Pan İslamizmı, Pan Turanizmi gütmüyorsunuz....

Dedim ki, biz sizin gördükleriniz gibi iki şey görebiliyoruz. Bunlardan birisi İslâmlıktır, diğeri asrîleşmek. Kendi kendimizi idare edecek bir halde yaşamak. Bunu da Avrupa'dan alacağız. İslâm cereyanları bize iyi değildır. Medenî değildir. Aynı zamanda istilâ altındadır. Serbest değildirler, dedim.... Buna inanmadı. Aynı zamanda inanmış göründü. O aynı zamanda Kürt meselesini intihabata karışmayan Hürriyet ve İtilâfı ve Süleymaniyeyi söyledi. Ben de, o İngilizlere karşı Şeyh Mahmud'un hareketidir, dedim.... Bu grup halinde bir kabile. Biz istiklâl istiyoruz diyen yoktur... Sizde de Sosyalistler böyle istiyor denirse, milletin hepsi tabiî böyle değildir, dedim.

Depre[9] ile de görüştüm. Bu çok ince. Salih Paşa'nın niçin Sivas'a kadar gelmediğini, benim memleketim hakkında birtakım havaî sözlerden sonra dedi ki, "zamanımız menfaat asrıdır; para nerede ise dostluk oradadır. Memleketinizde sermayenin yüzde yetmişi bizimdir. Mütekabilen menfaat var. İngilizlerin de menfaati varsa da geridir. Başka akvam yeniden sokulmak istiyorlar. Bunlara aldanmayınız" dedi. "Fakat siz geçinmenin yolunu düşünüyor musunuz? Ordu ve birçok memurin açığa çıkacak; bir tedbir aramalı" dedi. Almanya gibi küçük bir ordu biz kabul ederiz. Gönüllü ordu adimü-l imkândır. Çünkü fakir bir kavimiz. Bunun için beher nefere yirmi-yirmi beş lira verebilir miyiz? "Bulgarlar da böyle söylüyor" dedi. "Bulgarlar da akıllıdır" dedim. "Almanlara benzemez. Siz bile memleketimizde jandarma bulamadığınız için askerden jandarma aldınız" dedim. "Bizim prensiplerimiz vahdeti ve muayyen hududu, istiklâl ve inkişafımızı temin etmektir" dedim. Hudut için sordu. "Mütareke zamanındaki hududu esas ittihaz ediyoruz ve bunun için kendi ırkımızdan olan yerlerden birçok fedakârlıklar yapıyoruz" dedim. "Evet" dedi. "Adalar denizinden İran'a kadar Suriye'nin de bazı aksamı dahil olmak üzere bir devlet ve hudut düşünüyoruz" dedi.

Bunu Cevat Paşa'ya söylediğim zaman inanmadı, güldü. Buna biri 90.000 asker 50.000 jandarma demiş. Diğeri hepsi 90 bin demiş. 50 bin jandarma, 30 bin asker; kolcu falan beraber demiş. Böyle tasavvur ediyorlarmış.

Sonra dedi ki: "Biz sizin umur-ı dahiliyenize karışmıyoruz. Siz de bizim menfaatlerimize karışmayınız. Balıkesirde bulundurduğumuz asker tahribat yapılmaması içindir... Arkadaşlarınız da bu fikrimi bilsinler. Kendilerine yaz. Âkılâne hareket edilmeli. İngilizlerle müttefikiz, müttehidiz. Aramızda ihtilâf yoktur. Bu husus size fayda vermez." Jeneral Mougins de dedi ki: "Sakın İttihatçı olmayınız, bu sizin için çok fenadır. Çünkü Avrupa İttihatçılardan şeytan gibi çok korkar." Ve taklidini yaptı. "İngilizler büyük bir Arap İmparatorluğu, biz ise büyük bir Türk hükümeti istiyoruz. Amerikalılardan bir gazete ki, Chicago Tribune'un muhabiri uzun bir mülâkat yaptı.. Harekât-ı Milliye'nin hedefini, menşeini, Kürtlerin istiklâl meselesini, Hürriyet ve İtilâfı, Mustafa Kemal Paşa'yı, Avrupalıların bunları fena gördüklerini, hükümet

[9] Fransız Mareşalı Franchet D'esperey?

sulh yaparsa kabul edilecek mi? Amerika'ya niçin yazmadığımız.. Harbord'un raporunun lehimizde olduğunu, Kürtlerin bizden ayrılmamasına dair vesika elde etmemizi söyledi. Fikirleri Türkiye'de mandayı kabul etmek taraftarı imiş. Söz Amerika milleti ve âyana kalıyor. Onlar üzerinde tesir yapmayı istiyorlar. Hükümet, tüccarlar hep bu fikirde imiş. "Mebuslarınızdan birkaçını herhangi bir devlet alır götürürse, size çok iyilik etmiş olurlar" dedi. Müzaheret için de "Amerika'da efkâr-ı umumiye belli olmaz. Karar-ı resmî yoktur. Ümitvar olunuz. Amerika'da efkâr ânî çıkar" dedi, bir de misal söyledi. "Biz harbe girmezden evvel harp vukua geleceğine dair hiç bir emare yoktu. İlân-ı harp oldu. Zahirî sebepler yoktu. Emin ve müsterihtim. Mezun idim" dedi.

Sulh için "uzuyor" dedim. "Aydın'da seksen bin kişi kaybettik, suikastlar, muhaceret, köyler yandı. Irak'ta İngilizlerle müsademelerde yirmi bin kişi kaybettik, muharebe senelerinde bile böyle olmuyordu. İnsanca kaybettik, muhaceret falandan da kaybettik. Zer'iyat olmuyor. Bu sene geçen senenin nısfı kadardır. Gelecek sene için kıtlık tehdidi bile var. Kış geldi. İmkân-ı maddî yoktur. Bunları barındıralım. İktisadiyatta İslâmları mahvedip Hıristiyanları çıkarıyorlar. Çikolata ticaretinde 15 milyon falan gibi. Binaenaleyh, sulhün uzaması bizi muhakkak felâkete götürmekte olduğunu ve binaenaleyh Amerika[nın] sulhü tacil için bize bir faydası olur mu?" dedim....

Her vakit bunu düşündüğünü ve Amerika'ya yazacağını söyledi. Amerika hükümetine ve milletine bir beyanname neşrediniz, vesaiki de beraber neşrediniz. Söyleyiniz ki, sulhün uzaması yüzünden şunu, şunu kaybettik. Ecnebiler şöyle şöyle yapıyor. Asayişimizi ihlâl ederek akibetimizi daha ziyade fenaya götürüyorlar. Bizim niyetimız demokrasi üzerine tesis-i hükümet etmektir. Bize yardım edecek Amerika milletidir. Bunları rica ediyoruz, bize müzaheret etsin, tarzında bir şey. İstanbul'da[ki] zevata dedim ki, "bu vesaitin, vesaikin çoğu Sivas'ta yoktur. Halbuki Aydın'da, Trakya'da vesaik vardır. Alınız, maddî sebepler üzerine bir arîza hazırlayınız" dedim. Buraya getirecek zat gelmedi... Şifre getirdim. İngilizce yazılabilecek.

Asayiş için Amiral Bristol memnuniyet gösterdi. "Teşkilât yapılır yapılmaz şakavet bitti, memnun oldum" dedi. "Yalnız Bursa'da Ermenileri sıkıştırmışlar, orada bir Amerikalı muallime

vardır. Ondan bazı fikirler alsınlar. Bunların size şahadetleri gayet kıymetli olur" dedi. Bursa'ya da yazdık.

Reis Paşa – Yalnız Kayseri'den böyle bir haber aldık. Fakat aslı yokmuş.

Vâsıf Bey – Evet, ondan çok memnun oldular.... Bursa'ya yazınız. Hasbıhal tarzında bir dostluk yapmalı, prensiplerimizi izah suretiyle yapmak. Aleyhimizde söylenecek şeylere dair konuşup malûmat almak. Vazife gibi değil.. Bekir Sami Bey'e yazdım. Kayseri ve sair yerlerde doğrudan doğruya temas edilmesini söyledi. Kelime kelime not ediyordu. Hürriyet ve İtilâfın iştirak edip etmediğini de sordu. İştirak ediyor, dedim. Güldü "zaten ecanip de bunu anlıyor" dedi. Ve ne derece iğrenç olduğunu söyledi. Bazı delâil gösterdim. Kabul ediyor. Ve sonra vesaik istiyorlar. İntihabata mani olmak, memleketi inkısama uğratmak için rey toplamak suretiyle yaptıkları ve asayişi ihlâl etmek için çevirdikleri dolapları anlattım. Sait Molla'nın dolaplarına ve bunlara canı sıkılıyor. Hükümeti takbih ediyor. Dedi ki "Rumlara karşı Aydın cephesinde çeteler varmış. Sonra de Ermenilerin hicreti". Dedim ki "öyle bir millî hicret var. Fransızlar için asker yazıyorlar. Bize husumet var. Bunun sıhhatini kendi adamlarınız tahkik edebilir.... Aydın cephesinde Rumlara karşı olan çetelerin tenkiline çalışılıyor. Bunu Hürriyet ve İtilâf yapıyor." Bir tane de misal Aznavur çetesi, olduğunu söyledim. İngilizlerin intihabata müdahale ettiklerine dair vesika istiyorlar. İngiliz muhiplerinin de müdahalelerine dair vesika istiyor. Resmen mi, yoksa gayri resmî mi? Resmî olduğunu söyledim. Ali Kemal, Mehmet Ali ile üç Fransız ve İngiliz zabitleri toplanıyor. Kabineyi düşürecekler. Resmî olarak çalışıyorlar. Noil gibi adamların çalıştıkları resmen meydana çıkınca memnun oluyorlar.... Bizimle çok meşgul oluyorlar. Paris'te Sulh Konferansındaki Amerika maliye mütehassıslarından birini İstanbul'a göndermişler. Zararlarımızı tetkik ediyor; istikrazlardan ne zarar gördük, ne fayda gördük, ne gibi bir mecburiyet tahtında istikraz aktedildi? Şerait ne idi? Bankacı Hâmit Bey ile görüşüldü. Maliye için vesaiki toplamaktadır. Beraber çalışıyor, tetkikatı ileri götürüyor. Aynı zamanda evvelce imtiyazatı nasıl verdik, onları da tetkik ediyor, tevsik ediyor.

Polis için de: "Hükümet bu vaziyette; asayiş zorla gidiyor. Sizin de polisiniz bulunsun. İştirak etmek istemiyorsanız bu hükü-

mete karşı asayişin ihlâline meydan vermemeleri için bir tedbir almayı Amerika yapamaz mı?" dedim. "İtilâf mucibince polise karışamayız" dedi. "Mamafih bir tedbir almayı vaat ederim" dedi.

Sonra "bir hususta şahsî fikrinizi anlamak istiyorum" dedim. "Meclis-i Mebusan içtimaı İstanbul'da mı iyi olur, hariçte mi?".. Mevki-i resmîm müsait değildir. Yalnız bir misal söyleyeyim: Bir mücadeleye başladık. Sonra ara yerde düşmana karşı diz çökmek ister misiniz?" Teşekkür ederim, dedim..... Dışarıda bir iki kişiye dedim ki, bu değil midir? Demek istiyor ki, dışarıda devam ediniz. Aksi halde ecanibe boynunuzu uzatıyorsunuz gibi telakki ediyorum. Birkaç kişi alırlarsa iyi olur demişti. Şimdi fikri nasıl değişti?... "Meclisi feshettirirler. Harici başsız bırakmaya çalışırlar.. Mebus olacak zevat ile fırkaları işleyiniz" dedim..

Böyle olduğu gibi "İstanbul'a gelmeye mi korkuyorsunuz? İstanbul'da olursa hükümeti teyit edecek" gibi ikinci ihtimali de düşündüm. Nitekim yolda İstanbul'dan bir telgraf aldım. Şifre ile diyorlar ki, "sen yanlış telakki ettin" dediler. Cevap verdim. Sonunu halledemedim. Sivas'a yazınız, dedim... Demek oluyor ki hariçte kalmayı korkaklık telakki ediyor.

Fransızlar, Ukrayna'dan bize murahhas gelmiş, muhtıralar vermiş. Bunları istiyorlar. Denikin bize düşman, Kolçak mahvolmuştur. Don havzasında muharebe oluyor... Denikin Kafkas teşkilâtından haberdar. Bizden de haberdar. Müttehit olduğumuza kanaatkârdır. Kafkasya'yı Denikin'e zahîr olmak için çalıştı. Şimdi ortaya bir de Türkiye çıkınca kızdı... Elinden gelse kuvvet gönderecek. Ruslar kızıyor. Denikin'in İstanbul'da bir adamiyle görüşecektik. Anlaşmak imkânı değilse de onların fikrini anlamak idi. Görüşemedim.

Bîtaraf devletler zevatı, teşkilâtı takdir ediyorlar. Necabetine, kutsiyetine kaildirler. Endişe ediyorlar. Sulh uzayacak, teşkilâtı başa çıkaramayacaksınız, dağılacaksınız, diyorlar. Her kahra tahammül ediniz. Ancak bu suretle kurtulacaksınız. İzmir'e kuvvet sevketmek ve dahildeki muhaliflere söz söyleyemeyecek bir hale ifrağ etmek. (Yani benim projemdeki[ni] gizlemek.)

Vilâyat-ı Şarkıye: Vilâyât-ı Şarkıye Cemiyeti müracaat etti. Bir iki defa geldiler. Abdurrahman Şeref Bey, Damat Şerif Paşa, Salih Paşa bir komisyon teşkil etmişler. Bunun bir de talî komis-

yonu var. Kürt cemiyeti reisi Babanzade. Bunlar beş vilâyeti Kürdistan kabul ediyorlar. Komisyonlar tarz-ı idareyi tanzim ile meşgul. Ve gayet mektum tutuyorlar. Cemiyet diyor ki: Kürdistan'a iyi bir şekil vereceksiniz. Sulhten evvel en ufak bir şey verebilirseniz geri alamazsınız. Kürtlerin bir şey istediği yok. Bunları memnun ediniz. O suretle ki Meclisten sonra, İngilizlere olan müracaatlarla Kürtlere bir baş verirseniz âti fena olur. Bunlar alçaktır, baş yapmayınız. Hükümet başta kalsın.

Reis Paşa – Vilâyât-ı Şarkıye Cemiyeti kimlerdir?

Vâsıf Bey – Hoca Raif Efendi, Hasan Lami, Hicaz Valisi Ahmet Nedim, Mebus-ı sabık Asaf Bey, Fazıl Arif Bey.

Reis Paşa – Erzurum'daki Kongre ile Şarkî Anadolu Cemiyeti, Sivas Kongresiyle de umum Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti namına münkalip oldu.

Kâzım Paşa – Onlara yazmalı.

Reis Paşa – Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden başka cemiyet yoktur. Vilâyât-ı Şarkiye Cemiyetini yapanlar kongre yapanlardır.

Vâsıf Bey – Bunlar tebaasız bir halde.

Reis Paşa – Onlara söylemeli. Onlar Şark namına çalışamazlar.... Erzurum Kongresi'nde Nedim Bey'in raporları da vardı.... Şarkî Anadolu olamaz.

Hüsrev Bey – Şayan-ı itimat ise.

Reis Paşa – Namzet bile gösterdiler.

Haydar Bey – Fennî gibi kalsınlar. Heyet-i ilmiye gibi.

Reis Paşa – İyi adamlar var.

Vâsıf Bey – Meclis-i Millî meselesi: Dahilde ve hariçte içtimaı meselesi. Bidâyette mahafile aksetmedi. Sonra birdenbire büyük akisler yaptı. Hiç kimse hariçte taraftar olmadı. En büyük tehlike fesih ve İstanbul'dan harice bırakılmaması. Böyle bir halde hariçte yolu kesmek, fevkalâde kongre azaları intihap etmek. Şimdiden bir hazırlık yapmak, böyle bir vaka karşısında bir içtimaı hazırlamak. Fesih olursa hariçte içtima yapmak. Bir de padişaha şimdiden bir arîza yazmak. Demeli ki, meclisi feshetme, feshedersen her şeyi yapacağız. Belediyelerden yazılır. Vekillerimizden şunu şunu istiyoruz. Vazifede devam ediniz, derler. Birkaç kişi alıp götürmek için... Bir şey yapılabilecek. Birçok şeyler hazırlanıyor.

Meselâ mevki-i müstahkem kumandanlığı Mebusan Dairesi civarına naklediyor. Daireden değil, evinden de götürebilirler. Bu tehlike gayrı kabil-i içtinaptır. Müttehiden hareket bunun önüne geçebilir. Tamamiyle müttehit olmalıdır. O zaman götüremezler. Hariçte toplanırsa kabul ediyorlar. Her türlü tesirden âzade emin olanı ve en muvafıkıdır. Maatteessüf imkânsızdır. Hükümet bir şey yapamaz. Bazı mebuslar çıkmaz. Âyan çıkmaz. Binaenaleyh ihtilâf hasıl olacak. Bu ihtilâftan teehhür vaki olacak. Binaenaleyh düşmanlar bundan istifade edecek. Bu tehlike de muhakkaktır. Buna karşı da dahilde tedâbîr alınır. Meselâ, Meclis-i Müessisan azalarının intihabı. Teşkilâtın taazzuvu. Heyet-i Temsiliye'yi ileri sürmek, arîza hazırlamak. Fevkalâde kongre azalarını intihap etmek. Ve bir an evvel meclisi toplamak ve bir an evvel sulhü yapmak lâzımdır....

Bendeniz de harice taraftar olmakla beraber, İstanbul'u münasip görüyorum. Heyet-i Temsiliye meselâ Eskişehir'e yahut en iyi Ankara'ya giderse muhabere daha iyi olur, daha kolay olur. Mümkün olacak tedâbîr İstanbul'da bunu görüyorlar. Mebusluk: Paşa'nın, Rauf Bey'in, Bekir Sami Bey'in, Rüstem Bey'in, Fuat Paşa'nın.. ilh. İstanbul'a gitmeleri katiyen muvafık değil, tehlikelidir. Dışarıda bulunmaları lâzımdır. İş başında kalsınlar, gelmesinler. Götürmezlerse bile suikast yapılır. Binaenaleyh gelmesinler.

Hükümet Amerika'ya bir heyet gönderecek, Rauf Bey'i münasip görüyor. Bristol "çok iyi olur, hiç olmazsa bir şey kaybetmezsiniz" demiş idi. Her halde tesiri büyük olacaktır. Diğeri için de Rauf Ahmet mi gitsin, Ahmet Emin mi? İhtilâf var. Ahmet Emin gazetecidir. Orasını tanır. Gazeteleri bilir. Diğeri daha akıllı, fakat orasını tanımaz. Lisan bilmez. Tereddüt var. Ahmet Emin için zayıf bir şey "dönme" demişler.

Kâzım Paşa – İzzet Paşa Rauf Bey'in gitmesine taraftar mı?

Vâsıf Bey – Öyle imiş.

Kâzım Paşa – Menfi avdet ederlerse suitesir hasıl etmez mi?

Vâsıf Bey – İhtimal var. Gitmemek daha fena. Yolda gelirken; Reşit Bey 100.000 Ermeni sürmüş, asmış, intihap edilmezmiş. Yusuf Kemal'e de kızıyorlar. Halbuki hiç bir şey yok. İnebolu'da heyet-i idare yok. Eşkıya kasabada geziyor. Şakaveti teşkilâta atfediyorlar. Sinop elden çıkmış. Muhalifler çalışıyorlar. Rica ediyorlar, doğru

havadisleri, vekayii öğrenmek istiyorlar.... Vapurda birisiyle görüştüm. Şefik Bey'i bize verin, biz kazandırırız; onu verirseniz sizin vereceğiniz diğerini çıkartırız diyordu. Darende kaymakamı iyi bir arkadaş imiş. Ödemiş kaymakamı da iyi imiş. Teşkilâtın mebdeinde yararlığı görülmüş, açığa çıkarılmış. Hâlâ açıkta imiş.

Rauf Bey – Bu malûmat yanlış, Teslim kararı vermişti.

Vâsıf Bey – Bir istihbarat bürosuna lüzum gösteriliyor. Hem İstanbul ile sıkı bir irtibat tesisi; Bulgarlar ve Kafkaslarla sıkı bir temas arzu ediliyor. İlk iş Trakya meselesi. Telgrafçılar telgraf vermiyorlar. Efe[nin] müstakil olarak hareketi iyi bir tesir hasıl etmiyor.

Yoldaki haberler: Birçok yerler ne yapacaklarını bilmiyorlar. Havza'da, Samsun'da teşkilât yok. O da mutasarrıfın şerrinden. Amasya nisbeten iyi. Ciddî bir teşkilât yok. Tokat'ta hiç... Bir müdafaa tertibatı yapın dedim. Pazar günleri köylüler geliyor. Falan falan gelsin, dersiniz. Heyet-i idare toplu olarak hâkim falan muvacehesinde vaziyet, hal ve mevki anlatılsın.

Muhaliflere inanmayınız, bunları bağlayınız getiriniz, dedim. Ötekiler kasabalarda çalışamıyorlar. Köyler çalışıyorlar. Etrafta herkes teşkilâtsızlıktan şikâyet ediyor. Teftiş suretiyle bazı zevatın gezmesi lâzım. Hami de teşkilât için gezdiğini söylüyormuş. Vesikası da varmış.

Reis Paşa – Harbiye Nazırının mektubunu okuyalım efendim.

(Vâsıf Bey okurlar.)

(Seryaver Naci Bey'in mektubu da okunur.)

Rauf Bey – Bir de Abdurrahman Şeref Bey bana yazıyor. Müsaade olunursa onu da okuyalım.

(Rauf Bey okurlar.)

Reis Paşa – Vâsıf Bey'in verdiği malûmatta birçok münakaşalar vardır. Yalnız Harbiye Nazırına yazılmış bir cevap vardır. Onu mu okuyalım?

Kâzım Paşa – Esas noktalarda birleşmek lâzımdır. Konuştuktan sonra okuyalım, ona göre yazalım.

Reis Paşa – Peki efendim.

Kâzım Paşa – Kararlar da tespit edilsin de yanımıza alalım.

Reis Paşa – Peki efendim. O halde bu kadarla iktifa ediyoruz.

Celseye ve içtimaa hitam

28 Teşrin-i Sani 335 İçtimaı

Saat 2,30

BİRİNCİ CELSE

(Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin taht-ı riyasetinde)

Reis Paşa – Vâsıf Beyefendi, İstanbul'daki heyet kimlerdir? Biz sorduk, Vâsıf Bey biliyor, dediler. İştirak-i fikir olursa İsa Cengiz, yoksa yalnız Cengiz imzası olacaktı.

Vâsıf Bey – İstanbul'da mahrem çalışılıyor. İstanbul'da birkaç gruptur, yekdiğerini tanımazlar. Aralarında irtibat vardır. Fikirler toplanır. Gruplar ayrı ayrı temaslar yaparlar. Meselâ, hükümet teması, fırka teması, ecnebiler teması yaparlar. Aldıkları malûmatları bırakırlar; muhtelif grupların birleşmesiyle idare olunuyor. İdare edenler ahlâklarına güvenilen adamlardır. Münevver tabakatı açık bir şekilde sevkederler. Ona göre fikirler verirler. Söylemiştim, bilirsiniz, sonra söylerim.

Reis Paşa – Bizim bildiğimiz Şevket Bey'dir.

Vâsıf Bey – Şevket ve Kemal Beyler muhabereyi temin ederler, lüzumludurlar. Diğer zevat, fırkalara mensup olanlar da vardır, olmayanlar da. Faaliyeti siyasî zevat idare ederler.

Rauf Bey – Malûm-ı âlîniz, alınan malûmatı iyi muhakeme edebilmek için oradaki zevatı iyi bilmek lâzımdır.

Vâsıf Bey – Şimdiye kadar nasıl haber verdi?... Vilâyat-ı Şarkiye Cemiyeti... Açıkça söyledim, bunun gibi. Bunlar temasta bulunuyor. Heyet-i merkeziye meydana çıkmak istemez.

Reis Paşa – İstanbul mühimdir. Bütün düşüncelerimizi bir karara raptetmek için teşkilât ve heyetler hakkında tenevvür etmek için sizi bekliyorduk. Hissiyatını bize nakleden zevatın kimler olduğunu bilmek lâzımdır. Heyet-i Temsiliye de bilmek lâzım gelmez mi?

Vâsıf Bey – Mahrem olmalıdır. Birkaç zata söyleyebilirim. Umumî celsede söyleyemem.

Reis Paşa – Birkaç kişinin falan artık lüzumu yoktur.

Vâsıf Bey – Birkaç mektup gördüm. Heyet-i Temsiliye'ye mensup bir zat... Binaenaleyh muvafık değildir.

Reis Paşa – Peki öyle ise zabıt kâtipleri dışarı çıksınlar.

HAFÎ CELSE

ALENÎ CELSE

Rauf Bey – Hulâsa: Hükümet de itiraf ediyor. Düşmanlara karşı acz-i mutlak halindedir.

Reis Paşa – İzahattan öyle anlaşılıyor. Âciz olmakla beraber hüsn-i niyet beslenmeyecek bir kabine imiş.

Rauf Bey – Evet öyle imiş. Bizim programımızı kabul ederse ses çıkartmamayı kabul ettiydik. Mamafih bendenizin fikrim böyle olmakla beraber bu kabineyi idare etmek, meclisi bir an evvel toplamak, ondan sonra bunu düşünmek.

Hakkı Behiç Bey – Hükümet Kuva-i Milliye'ye istinat ediyorum diyor. Bunun için ne gibi şerait istiyor? Nezaketle bir daha yazmalıdır.

Reis Paşa – Başka mütalâa efendim?

Kâzım Paşa – Vâsıf Bey kabine azaları içinde aciz içinde, kabahatli, namuskâr olan şahsiyetler hakkında bizi tenvir edemezler mi?

Vâsıf Bey – Bunun için bir dereceye kadar doğru bir kanaat, hariçten aldığım fikirler şudur: Sadrazamın fikr-i siyasîsi yoktur. O mevkie hiç hazırlanmış değildir. Ciddî bir hizmet beklenmez. Aile cihetiyle saraya ve padişaha merbuttur. Onların emrinden çıkmak istemez. Dahiliye nazırı, damatların iyisi imiş. İsâbet-i reyi varmış, memleket anarşiye maruz kalınca İngilizlerin müdahalesiyle bunlara karşı hiç bir şey yapamıyorum demek doğru bir şey değildir. Binaenaleyh kendisinin hüsn-i niyetine kail değilim. Eski memurlarını değiştirmemiştir.

Abuk Paşa: Abuk Ahmet Paşa'nın hüsn-i niyetine itimadım vardır. Fakat siyaseten beslenmemiştir. Her şeye kapılıyor. Nüfuz-ı nazar sahibi değildir. Meselâ Âdil Bey, 93 kanun-i esasisini kabul ettiği zaman, bu ne kadar iyi olacak, iki aya kadar her şey olup bitecek, diyordu. Kendisiyle görüştüm, öyle diyorlar, iyi imiş dedi. Anlattım. O da anladı. Müsteşar Muhtar Bey, ara sıra nazırı görünüz fikri değişiyor, diyordu. Birkaç defa görüştüm. Meselâ Ankara'ya giden Ziya Paşa. Bu nasıl iş yapar? Eğer siz istiyorsanız bunlar iyi iş yapsınlar, memurlarınızı idare ediniz... Diğer paşalara söyleyiniz. Kabine sukut etmesin, dedim. Hüsn-i niyetine eminim; fakat diğerlerine inanıyor. Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın hüsn-i niyeti

var. Diğerlerinin metalibatı karşısında azmi kırılıyor. Polis müdürünü falanı değiştireceğiz, diyor; halbuki muamelât-ı zatiyedeki adamı değiştiremiyor, zayıf.

Haydarîzade İbrahim Efendi: Kendi halinde bir adam. Suya sabuna dokunmayan bir adam.

Salih Paşa: Zeki; fakat bedbin. Azim ve iradeden mahrum. Belâ çıkmasın, İngilizler başımıza bir belâ, bir gaile açmasın. Velhasıl ihtilâf çıkarmamak taraftarı.

Hadi paşa: Paşa bilir. Ne kokar, ne bulaşır. Aleyhe de, lehe de söz söyler, müteredditttir. Balkan muharebesindeki halleri malûm. Ondan da bir şey beklenmez.

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa: Mahcup, mütevazi bir adam. Bulgarlar bile Balkan muharebesinde bir şey yazmışlardı. Mücadele adamı değil. Bu işin ehli değildir. Namusludur. Velhasıl vaziyete hâkim olarak idare edecek hiç kimse yoktur. Hepsi zayıftır.

Kâzım Paşa – Demek muzır olarak yalnız damat Şerif Paşa var.

Reis Paşa – Münferiden ve şahsî siyaset-i hariciyede tebellür etmiş bir kanaatleri, fikirleri var mı?

Vâsıf Bey – Böyle bir fikirleri olduğunu bilmiyorum. Gizli tutuyorlar. Yalnız Amerika'ya bir heyet göndermeleri ve hususî olarak Amerika'dan istikraz teşebbüsleri var. Amerika'ya temayülleri olduğunu gösteriyor. Aynı zamanda İngilizlerin de kararlarına mukavemet edemiyorlar.

Reis Paşa – O halde Dahiliye Nazırı nasıl bunlarla birleşiyor?

Vâsıf Bey – Yalnız Dahiliye ve Adliye Nazırları habistir efendim.

Kâzım Paşa – Bu kabineye karşı efkâr-ı umumiye nasıldır?

Vâsıf Bey – Bu kabinenin hiç bir şey yapamayacağına, beş para etmediğine kaildir. Yalnız bu kabine düşerse, padişahın getireceği kabineye teşkilâtı herc-ü merc edecek insanlar getirecek, Meclis-i Mebusan'ı dağıtacak. Gelen kabine şedit olacaktır. Meclis-i Mebusan'ın inikadına kadar tutmak lâzımdır, kanaatindedir.

Reis Paşa – Ferit Bey'in de fikri böyle midir?

Vâsıf Bey – O da öyle, O yalnız takviye istiyor. Yani kendisi girsin istiyor.

Reis Paşa – Demek anlaşılıyor ki kabine ile ihtilâf çıkarmamak, meclisin inikadına kadar böyle davranmak... Başka kanaat var mı efendim?

Sesler – Yok.

Reis Paşa – O halde aynı kararda müttefikiz.

Fuat Paşa – Şu anda sakat olduğu halde başka yol yoktur.

Rüstem Bey – Ehven-i şer.

Reis Paşa – Evet. Ehven-i şer. Şu halde yazılmış olan şeyi bir kere okuyalım.

(Evvelâ Hüsrev Bey harbiye zırından gelen mektubu okur.)
(Saniyen evvelce hazırlanan mektubu okur.)

Reis Paşa – Ne buyuruluyor efendim?

Rauf Bey – Bazı yerleri var efendim. Değiştirmek lâzım.

Reis Paşa – Cümle cümle okuyalım. (okunur)

Rauf Bey – Müsaade buyurulur mu efendim? "Velev bilmeyerek" lafzı konulsa.

Kâzım Paşa – Heyet-i Temsiliye yerine de "millet" konulsa. Esasen millet de kabul etmez.

Reis Paşa – Peki efendim. Öylece tashih olunsun.

(Okumaya devam olunur: "Umur-ı dahiliyede el'an Ferit Paşa kabinesini görmek")

Rauf Bey – İşte burası efendim.

Reis Paşa – Evet, Keşfî Bey'i diyelim. Ferit Paşa zihniyeti[ni] ve icraatı[nı] yaşatacak olan Keşfî Bey diyelim.

Haydar Bey – Yalnız Keşfî Bey değil efendim. Memurin ve kalem-i mahsus müdürleri vardır.

Rauf Bey – Fiilen Kuva-i Milliye'ye karşı mücadele eden adamları[n] Ankara'ya yani müsellahan mukabele ettiği bir mıntıkaya verilmesi doğru değildir. Biz Niğde ve Kayseri mutasarrıflarını ilân ettik.

Kâzım Paşa – İkinci kademe memurlara dokundurulsa daha iyi olur, değil mi efendim? Çünkü bunu Harbiye Nazırı da yaptı. Biz ikinci sınıf memurlara işi attık. Ben öyle yazmıştım. Bunu öyle yazsak?

Rauf Bey – Evet. Bu memurlar hakkında da böyle bir şey söylenilse daha iyi olmaz mı?

Reis Paşa – Evet teşrih ve teşhir edilmiş memurların.... Öyle yapalım. (Okumaya devam olunur.)

Rauf Bey – İkinci tabaka memurlarının Ferit Paşa zihniyetini el'an yaşatmakta oldukları tarzında yazsak.

Kâzım Paşa – Evet, benim fikrim de budur.
(O suretle tashih olunur, devam olunur.)

Hakkı Behiç Bey – "Milletin itimadını sarsmakta ve Heyet-i Temsiliye'yi müşkül vaziyete sokmakta" denilse.

Kâzım Paşa – Millet kelimesini kullanmamalı. Çünkü biz milletin mümessilleriyiz. Bir tarz koyalım.

Reis Paşa – Tereddüt desek?

Kâzım Paşa – O da ağır gelir. Verdiğimiz karara uymaz.

Mümtaz Bey – Müteessir etmektedir, denilir.

Kâzım Paşa – Evet. Müteessir.

Reis Paşa – Peki öyle tashih olunsun.
(Okumaya devamla)

Rauf Bey – Bu kadar ima fazla değildir Dahiliye Nezareti için.

Reis Paşa – Evet, bu kadar lâzımdır efendim.

Rauf Bey – Yalnız bir şey, maslup Kemal'e ait. Biz bu adamı hiç tanımıyoruz. Mazisi katiyen meçhul. Ve kabilse dolayısiyle hakkında maruzatta bulunulan desek?

Reis Paşa – Zaten öteki mektuba da cevap vereceğiz.
(Devam olunur)

Hakkı Behiç Bey – "Saye" iyi bir kelime olarak kullanılır. Buraya "yüzünden" desek?

Reis Paşa – Evet. (O suretle tashih olunur.)

Kâzım Paşa – Nazilli'den bahsediyoruz. Buraya bir cümle daha koyabiliriz Paşa. "El'an hayat ve mematla uğraşan."

Rauf Bey – "Hayat ve memat için fiilen muharip bulunan".

Reis Paşa – Evet. "Hayat ve mematı için düşmanla pençeleşmekte bulunan."

(Bu suretle ilâve edilir. Okumaya devam olunur.)

Rauf Bey – "O mıntıkayı, yani muharip bulunan Kuva-i Milliye'yi" mi, diyelim?

Kâzım Paşa – Kuva-i Milliye denilince umuma şamil olmasın. Oradaki diyelim.
(O suretle tashih olunur, devam olunur).

Rauf Bey – Bu notadır efendim. Kemal-i hürmetle desek?

Mümtaz Bey – Evet. Ağırdır. Ültimatom olur.

Reis Paşa – Peki.... Buraya kadar kabinede okunacaktır.

Haydar Bey – Hüsn-i niyete makrun maruzatımızın desek?

Fuat Paşa – Cemal Paşa'nın yazdığı şeyde sual var. Verdiğiniz emirler dinlenmiyor mu, gibi bir kaç sual var.

Reis Paşa – İşte bu hepsini kapatıyor.

Rauf Bey – Heyet-i Temsiliye müşkül vaziyete düşüyor diyoruz.

Reis – O cümle de kalksın. Kuvvetimizi sonraya saklayalım.

Rauf Bey – Bir nokta var. Müsaade buyurursanız, Salih Paşa ile yapılan taahhüdat, teati edilen notlar demeli. Demesinler ki, yalnız Meclis-i Millî meselesidir.

Kâzım Paşa – Böyle mi yazalım, yoksa esbab-ı mücbire mi var? Biz de ona göre hareket edelim. Acaba esbabı nedir? Niçin yapmıyorlar. Tekrar yapınız dersek, cevap gelmezse ne olacak?

Rauf Bey – "Hükümet namına Salih Paşa ile taahhüt edilen notların hiç birisi yapılmamış ve mevcutsa esbab-ı mânia da bildirilmemiştir (O suretle tashih olunur).

(Birinci Celseye hitam)

İKİNCİ CELSE

Reis Paşa – Efendim, Harbiye Nazırının mektubu vardı, münasip görürseniz cevabı şifre ile verelim... Bu ikinci mektup muhteviyatına evvelce müteaddit defalar cevaplar verilmişti. Bir daha okuyalım.

(Okunur)

Reis Paşa – Birinci madde: Meclis-i Mebusan İstanbul'dan başka bir yerde içtima edemez. Biz de buna karar verdik. Şimdi buna kısaca diyelim ki, Heyet-i Temsiliye hükümetin nokta-i nazarına muvafık olarak Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaına karar verdi. Ve bu kararı ayrıca arzedeceğiz. Şimdi İstanbul'a kani olduk. Zarurî kabul ettik, diyelim. Biz mesuliyet kabul edemeyiz. Siz fenalık yok diyorsunuz madem ki.

İkinci madde: Kuva-i Milliye ruhuyle mütehassis olmayan memurlar tebdil edilmeli. Buna da sebep olarak kodamanlarının işgal mıntıkasında bulunmaları. Bunlara bir şey yapılamaz. Başlıcası İzmir valisinin kaldırılması hususunda hükümetin dermiyan ettiği mütalaata iştirak etmiş ve bundan sonra da böyle bir

talepte bulunmamıştık. Bu suretle iş de kapatılmıştı... Böyle aynen yazarız. Bir de intikam politikasından bahsediyor. (okunur)

Haydar Bey – Bir taraftan da terviç eder gibi görünüyor.

Reis Paşa – Yani biz intikam politikasına dair bir maruzatta bulunmadık. Kabine mevki-i iktidara geçtiği ilk günlerde intikam siyaseti ileri sürmüştü. Biz bunu kemal-i şiddetle reddederek o fikirde olmadığımızı söylemiştik. Ve hâlâ da bu fikirdeyiz.

Rauf Bey – Fakat hainler de cezasız kalamaz.

Reis Paşa – Onu da ileride zikrederiz. Şimdi Ankara valisi. Bunun için fazla izahata lüzum görülmüyor.

Fuat Paşa – Yahut hiç cevap verilmez.

Reis Paşa – Bozkır hadisesi hakkında arzetmiş idi ki, Heyet-i Temsiliye bu bapta beyanname neşretmemiştir. Antalya mutasarrıfına işten el çektirmek için, merhum Kemal hakkında bir gûna maruzatta bulunmadığımız gibi, bu malûmatı mektubunuzda okuduk. Malûmumuz değildir. Üçüncü madde: Sabık kabine erkânının tecziyesini talep etmedik. İlk ve son defa olarak ricamızda sabık kabineden efali sabit olanların Meclis-i Millî inikadında Divan-ı Âlîye tevdi edilmesini zikrettik. Yalnız Refik Halit Bey'in tecziyesi hususundan bahsetmiş idik. Bu da kanunî idi. Ve bunu da kabineye terketmiştik. Bir daha mevzubahis etmedik. Polis müdürünün tebdili lüzumuna dair olan mükerrer istirhamatımız ise, mumaileyhin İstanbul'da her türlü tertibat[ve] mefsedetin başında bulunduğunu bildiğimizden neşet etmekte idi. Buna dair müracaatlarda da ancak şimdi İngilizlerin müdahalesiyle imkân olmadığı bildirilmiş oluyor. Binaenaleyh hükümet-i seniyenin esaslı bir teşebbüs için dayandığı kuvvetin ciddiyetine itimadının münselip gibi gösterilen mevadı ciddî görmüyoruz... Başka bir şey yok efendim. "Muhalifler ve ecanib meclisin küşadına mümanaata karar vermişlerdir" diyor.

Bekir Sami Bey – Kararı bildirdiğimiz zaman tebliğ ederiz.

Reis Paşa – Peki efendim. Bu mealde bir şey yazarsak kâfi mi efendim? Yalnız mahall-i içtima için kararımızı yazalım. Hüsrev Bey bunu hazırlasın... Ne gibi mehâlik olduğunu, neden zarurî görüldüğünü... Yalnız itilâfnamemizde mahall-i içtimaın hariçte olmasına Salih Paşa ile muvafakat olunmuştur. O maddeyi çıkarmak lâzımdır. Biz kanaat-i tâmme üzerine değil, mahâzir olduğu

için o nokta sakıt oluyor. Başka mühim olarak müzakere edecek bir şey var mı efendim? Yoksa kâğıtları gözden geçirelim.

(Hüsrev Bey okur. Harput valisinden gelen cevap.)

Mümtaz Bey – İçtimaı müteakip terk-i faaliyet etmesi diyor. Hükümet-i hâzıranın tayin ettiği yeni bir vali. Malûm-i âliniz olmak üzere hükümet-i hâzıranın fikri de böyledir. Salih Paşa da böyle idi. Bu vali de böyle yazıyor.

Rüstem Bey – Tezat var. Teşkilâtı kim idare edecek? Hükümet teşkilât-ı milliyenin baki kalmasını lüzum[lu] görüyordu.

(Düzce'den gelen telgraf.)

Reis Paşa – Kuvvet gönderilmiş. Feryat ediyorlardı. Onlara da yazalım.

Fuat Paşa – Bir de; bu suretle bir teşkilât yapsın, yazalım.

Reis Paşa – Evet. Çok iyi. Yazarız.

(Elbistan'dan sulh hâkiminden gelen telgraf.)

Reis Paşa – Biz Âyan ve Mebusanı bir yerde dedik. Bu da ayrı ayrı diyor.

Haydar Bey – Kanun-ı Esasî'ye muhaliftir.

Mazhar Bey – Öyle bir kanun nerede vardır. Kanun-ı Esasî'de sarahat yoktur.

Hakkı Behiç Bey – Bir yerde olacak. Meclis-i Millî, Âyan ve Mebusandan mürekkeptir, diyor.

Reis Paşa – İlk küşat birdir.

Bekir Sami Bey – Katî bir şey yoksa da, mürekkeptir. Hiç bir memlekette şimdiye kadar görülmemiştir.

Mümtaz Bey – İlk içtima müçtemiandır. Sonra ayrılır.

Reis Paşa – Peki efendim.

(Kemal Bey'den Kilikya ahvali hakkında.)

Reis Paşa – Onu Fuat Paşa Hazretlerine takdim edelim. Zaten onun mıntıkasıdır. Bunlardan Harbiye Nazırının malûmatı var mıdır? Kolorduca gönderiliyor mu? Mamafih muhtasaran biz de gönderelim.

(Konya valisinden, Adana seyyar tabibi Ahmet Efendi tarafından.)

Hüsrev Bey – Bunu propagandaya verelim.

Reis Paşa – Propagandaya mı? Protesto etmek lâzımdır. Bu gibi şeyleri bildirmeliyiz.

Rüstem Bey – Bilhassa Amerika mümessiline bildirmeliyiz.

Reis Paşa – Kısaca bir şey yazmalıyız. Heyet-i Temsiliye kararıyle. Halka da tamim edelim. Onlar da protesto etsinler. Bu gibi vesilelerle protestoları taaddüt ettirmeli.

Fuat Paşa – Bunu bir de d'Esperey'e bildirelim. Huduttan bahsediyordu. İstanbul'da bunu hususî bir adam vasıtasiyle versinler.

Reis Paşa – Muhtelif yerlere bu gece bildiririz. Her taraf protesto etsin.

(Sis Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Ali Sait Bey ile temas edilmek üzere bulunulduğu hakkında Kemal Bey'den.)

Bekir Sami Bey – Kendisini tanırım efendim. Namuslu bir gençtir. Bingazi'de de bulundu. Zannederim Enver Paşa'nın maiyetinde idi.

Reis Paşa – Demek namuslu bir adamdır. O halde tavsiye ederiz. Beyden de selâm yazarız.

(Eskişehir'den.)

Reis Paşa – Hangi daire-i intihabiye? Denizli, Konya.. Bunları toplamak da bir iş.. Zaman tayin etmek. (Fuat Paşa'ya hitaben) Yer hazırlanıyor mu efendim?

Fuat Paşa – Yazdık. Hazırlanıyor. Bendenizce bir zaman tayin etmeli.

Hakkı Behiç Bey – Mıntıka tayin etmeli, onlar aralarında toplansın.

Reis Paşa – Diyelim ki, İstanbul'a gitmek üzere Eskişehir'den geçecek devair-i intihabiye mebusları orada içtima edecektir. Zaman-ı içtima ayrıca bildirilir. İntihabat ikmal edildikten sonra ayrıca bildiririz.

Hakkı Behiç Bey – Şimdi birçokları gidip bekleyecekler.

Reis Paşa – Zaman-ı içtimaı bildiririz. Bizim de hareketimizi bildiririz.

(Şevket Bey'den gelen telgraf okunur. Sait Molla'nın mektuplarının defteri hakkında.)

[Reis Paşa] Belki bu mektuplar uydurmadır. Para almak için böyle bir şey yapmıştır.

Fuat Paşa – Fakat söyledikleri çıkıyor.

Bekir Sami Bey – Her şey mümkün. Yalnız ispatı mümkün değil.

(Acemî Paşa'nın işi halledildiğine dair telgraf okundu.)

[Reis Paşa] O halde Acemî Paşa [için] Kenan Bey'e yazalım kolordu vasıtasiyle müracaat etsin. Vekiline de söyleriz. Eğridir meselesini de Isparta heyet-i merkeziyesinden ve Demirci Efe'den yazarız. Tazyik var mı, yok mu?

Hakkı Behiç Bey – Orada heyet-i merkeziye var mı, yok mu? Çünkü Konya'ya merbuttur.

Reis Paşa – O halde Konya'ya yazarız.

(İzmir intihabatı hakkında).

Reis Paşa – Buna ne yapalım? Biz de protesto ederiz.

Kâzım Paşa – Sonra İzmir'den intihabatta beş-altı Rum intihap ederlerse, İzmir'in işgalini arzu ederlerse?

Reis Paşa – Bizim kanunumuzu tatbik etsinler. Ne yapalım? İsterler a! Beş kişi söylemiş ne ehemmiyeti olur? Gizli intihap edemezler mi?

Rüstem Bey – Muamele-i resmiyesi vardır. Gizli olamaz.

Reis Paşa – O halde cevap verelim.

(Adana hakkındaki matbu talimatname okundu).

Reis Paşa – Muvafık mı efendim?

Kâzım Paşa – Mahremdir değil mi efendim?

Fuat Paşa – Evet efendim. Mahremdir.

(Zapt-ı sabık hulâsaları okundu, tekrar ihtisarına karar verildi.)

Celseye hitam.

EK I

BEKİR SAMİ BEY'İN MÜTALAASI

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Riyaset-i Celilesine

Meclis-i Millî'nin İstanbul'da veya haricinde içtimaı meselesi mevzuu bahis olmadan akdem ahval-i dahiliyemizi tayin ve tespit ve münasebat-ı siyasiye-i hariciyemizin etraflı bir surette tetkik ve muhakemesi münasiptir. Heyet-i vükela-i hâzıra hakkında mukaddime şeklinde bir nebze serd-i mütalaat zaruridir. Yirmi iki günlük bir mücadele-i umumiye-i millet önünde serfürû ederek sukut eden Ferit Paşa kabinesini istihlâf eden heyet-i hâzıra, acaba cemiyetimizle tamamen îtilâf hasıl etmiş ve nıkat-ı nazarımızı benimsemiş midir? Deruhte eylediği bâr-ı giranı menzil-i maksuda salimen îsâl edebilmesi için mevcudiyetimizi nâfi ve istikrarını kendisi için lâzım-ı gayr-ı müfarik addeyliyor mu? Cevab-ı müsbet takdirinde kendilerine verilen vaad-i îtilâfta sebat edilerek takviyeleri ve aksi halinde ise îtilâfın ihtilâfa kalbi tabiî görülür. Ancak kuvvetimiz kabineye zahîr olmadığı surette bunların derhal istifa edecekleri gerek Salih Paşa Hazretlerinin ifadesinden, gerek tebligat-ı vâkıalarından anlaşılmaktadır. Bu takdirde bunların yerine gelecek kabinenin mahiyeti meçhul ve âmal ve efkâr-ı Şahane muhtac-ı izah olmadığından bittabiî heyet-i cedide ya Ferit Paşa veyahut ana müşabih bir muhalefet-i şedîde kabinesi olacağı şüphesizdir. Bunlara karşı vaziyetimiz ya itaat veya tekraren ref'-i livâ-i isyan olacağına göre, Ferit Paşa piyesinin bir ikinci perdesini oynamaya zaman ve zemin şu anda müsait olup olmadığını muhakeme icap eder. İkinci şık pek şayan-ı dikkat ve kabiliyet-i tatbikiyesi biraz müşkül göründüğünden, korkulu rüya görmektense uyanık yatması hayırlıdır, fehvasınca bütün aciz ve meskenet ve hatta iki yüzlü siyasetlerine rağmen Meclis-i Millî'nin zaman-ı içtimaına kadar heyet-i vükelâ-i hâzıranın istikrarına hizmet ve muavenet muvafik-ı ilcaat-ı siyasiyemizdir.

Meclis-i Millî İstanbul'da mı içtima, hariçte mi inikat eylemelidir?

Hükümet-i merkeziye alelusul Dersaadet'te içtimaını beyan ve bu fikirde tamamiyle musir ve sabit-kadem olduğunu ve kendileri için bunu bir prensip addeylediklerini biddefeât murahhasımız Cemal Paşa Hazretleri vasıtasiyle bize tebliğ ve tefhim eyledi. Her iki nokta-i içtima hakkında heyet-i muhterememizce uzun uzadıya teâti-i müzâkerat edilmiş ve İstanbul gibi mahsur ve kuva-i muhasama ile meşgul bir mahalde içtimaın daî olacağı mahâzîr-i mantıkiyede müttehidülfikir bulunduğumuzdan bunları tekrar tadaddan sarf-ı nazar ederek hariçte içtima imkân ve cevazı ve netâyic-i muhtemelesini tetkik icap eyliyor. Hariçte içtimaa karar verdiğimiz halde, iki ihtimal karşısında bulunacağız. Hükümet-i merkeziyenin hariçte kabul veya adem-i kabulü. Kabulü halinde Padişaha dua ve Meclisin muvaffakiyetini temenniden başka yapılacak ve söylenecek bir şey kalmaz. Fransızların *Le combat est fini, faute de combattants* tabirine mâsadak olur. Ancak bu güzel rüya ile hakikat arasında çok büyük farklar bulunduğunda da şüphe yoktur. İstanbul muhit-i malûmunun İstanbul haricinde mebusan içtimaını kabul etmeyeceği en kûteh-bîn olanların bile görebileceği bir hakikat-ı bârizedir. Zat-ı Hazret-i Padişahî irsen ve fitreten düşmanı ve hiç olmazsa muhalif-i kavîsi bulunduğu kuvve-i teşriiyenin payitahtı haricinde bir kuvve-i murakabe olmak üzere teşekkülünü bittabiî hiç bir zaman hoş görmez ve arzu eylemez. Hükümet-i hâzıra-i icraiye sırf Padişah Hazretleri'nin eser-i lütuf ve itimadı olarak vükelâlık makamını muhriz olduklarından, bunlar da bu içtimaın hariçte olmamasını hem velinimetlerine karşı bir cemîle-i ubûdiyet ve hem de kendi fikr-i zatilerine mülâyim ve muvafık görecekleridir. Kuvve-i teşriiyenin uzv-i mütemmimi bulunan Meclis-i Âyan da hariçte içtimaı bütün kuvvetiyle reddeyleyecektir. Şehirperverlik, İstanbul âlemindeki istirahat ve sair esbab-ı cazibe, matbuatımızı da hariçte içtimaımıza şiddetli muarız edeceği tabiîdir. Henüz intihabatın neticesi malûm olmadığından, mebusanın ekseriyeti ne fikirde bulunacakları da meçhuldür. İşte bu esbap ve avâmile istinaden, Meclis-i Millî'nin İstanbul haricinde inikadı maddeten, kanunen kabil olamayacağı edna bir mülâhaza ile tavazzuh eder. Şu halde cemiyetimize terettüp eden vazife nedir? Hariçte inikat edecek meclisin ismini, şeklini ve gayesini temin ve tahkim için malik olması zarurî olan kuvvetleri câmi' olup olmayacağını zâhirî bir surette değil, vâkıfane bir tarzda

düşünmekliğimiz farz-ı ayindir. Zira sathî bir muhakeme ile böyle mühim bir emre ibtidar bir cinnet ve hatta sırf mevcudiyet-i Osmaniyeye karşı değil, bütün âlem-i İslâmiyet ve belki umum akvam-ı Şarkıyeye karşı bir cinayet olur. Meclis-i Âyan'ın iştirak etmeyeceği bir Meclis-i Mebusan bittabiî meşru olamayacağı gibi, kanunî bir Meclis-i Millî namına da şayan olamaz. Bu halde Ferit Paşa zamanında olduğu gibi hariçte kongremsi bir meclis ile içtima edilerek, merkezi tehdit ve tahvif veyahut cezrî bir surette saha-i faaliyete atılmaktan başka bir çare-i reha mefkuddur. Mebuslar milletin vekilleri olmakla beraber, sıfat-ı vekâletleri mahdut ve bir vekâlet-i mutlaka-i umumiyeyi değil, ancak bir vekâlet-i hususiye-i mahdudeyi haizdirler. Millet mebusları muayyen ve kanunen mahdut umur ve muamelâtın murakabesine tevkil eder. Ve fakat şekl-i hükümeti taklîbe ve bünyan-ı devleti tamamiyle tebdîle memur ve mezun eylemiyor. Şu halde istihdaf eylemek isteyeceğimiz gaye, hariçte içtima ile husul-pezîr olmuyor, demektir. Bu bapta yegâne çare olmak üzere hatıra gelen Meclis-i Müessisan'dır ve bunu temin için de milletten bu mezuniyet ve salâhiyeti almaklığımız elzemdir. Bu yolda bir vekâleti halkımızdan istihsal edip edemeyeceğimiz meselesi heyetçe müzakere edilmek üzere şimdilik bertaraf edilerek esas meseleye rücû eyleyelim. Meclis-i Müessisan bilintihap içtima halinde bulunduğunu farzettiğimiz halde de birçok müşkülât karşısında bulunacağız. Meclis-i Müessisan kuvve-i icraiyeyi haiz bir şahsiyet-i kanuniye demek olduğundan, derhal idare-i muvakkate ilân ve İstanbul hükümet-i merkeziyesine karşı ref'-i livâ-i isyan mecburiyet-i kat'iyesinde bulunacaktır. Padişah ki, umum âlem-i İslâmiyetin, hilâfet sıfatiyle, kıblegâhıdır. Şekl-i hükümetimizi huruc alessultan tarzında göstereceğine nazaran, vaziyetimiz âlem-i İslâmiyette ne türlü tefsirat ve telakkiyata maruz kalacağı meşkûktur. İdare-i muvakkatenin ilânında hükümet-i merkeziyeye arz-ı ihtiyaç etmeden masarif-i mukannene-i mecburiyeyi temine varidat-ı hâzıra-i vilâyat acaba müsait midir? Varidat-ı devletin Anadolu'da en mühim kısmını teşkil eden âşara vaz'-ı yed edilecek midir? Vaz'-ı yed edildiği halde bu varidatın mevzu-i lehi bulunan düyun-ı umumiye sahipleri, yani hükümat-ı mütelife ve daha doğrusu bilcümle milel-i garbiye aleyhlerinde ittihaz edilen bu tedbiri ne yolda telakki edeceklerdir? Zaten aleyhimizde bulunan efkâr-ı umumiye-i

Garbiyeyi daha ziyade teşdit ve aleyhimizde ittihazı mutasavver mukarrerat-ı muzırrenin havf-i müşterek sâikasiyle tesrîini temin etmiş olmayacak mıyız? Âşara vaz-'ı yed etmediğimiz halde, elde kalacak varidat-ı saire ile hükümet mekanizmasını tatil etmeden tedvir mümkün müdür? Ziraat Bankalarında müdahhar mebâliğ mehmaemken bir menba-ı varidat telakki olunabilirse de, pek mühim bir yekûn teşkil edebileceği şüphelidir. Ağniyanın teberruâtına gelince, bu ya ihtiyarî yahut cebrî olabilir. İhtiyarî bir surette istihsal edilecek iânât lâşey mesabesinde kalacağı gibi, istimal-i cebir halinde de alâkadaranı kendimize düşman edeceğimiz muhakkaktır. Esasen memleketimizin servet-i mevcudesi malûm olduğundan, cebrî iâne ile de masârif-i mübrememizin temini pek müşküldür.

Ez-zaruratu tubîhu'l-mahzûrât kaidesine tevfîkan bütün bu mevânie rağmen ve kâffe-i müşkülâtı iktihamen idare-i muvakkateyi kabul ve ilân ettiğimiz takdirde, Zat-ı Hazret-i Padişahî havf-i makam ve hırs-ı istibdat ile, fırsatcû olan düvel-i mütelifeye hükümet-i muvakkatemize karşı *carte blanche* vermesi de varid-i hâtır oluyor.

Şu halde Kuva-i Milliye hükümet-i merkeziyeden muavenet görmek değil, her türlü işkâlât ve telkinat-ı bedhâhane karşısında kaldığı halde sırf kendi kuvvet ve kudretiyle düvel-i mütelifenin taarruzat-ı maddiyesine mukavemet edebilecek vesâite malik midir? Mümessili bulunacağımız millet, kendi halâs ve necâtı hakkında deruhte eylediğimiz bu vazifenin ulviyet ve kudsiyetini ihata edebilecek zihniyette midir? Bu hudapesendane ve erkeklere lâyık tarz-ı hareket ve fedakârimizi bittakdir tarîk-i azm-i merdanegîde bizlere peyrev olabilecek midir? Bu mebhasta en ziyade hakk-ı rey ve kelâm ordu kumandanlarına râci olduğundan fazla söz söylemek zait görülür.

Siyaset-i hariciyeye gelince: Avrupa'nın mağlûp milletler hakkında tatbik eylediği usul-i siyaset meydandadır. Almanya, Avusturya– Macaristan ile Bulgaristan hakkında tatbik edilen ve her türlü kavaid-i medeniye ve hatta hakk-ı galibiyetin fevkinde olarak cebren kabul ettirilen şerâit-i hâliye malûm iken, harbin iki sene idamesine, müttefikleri bulunan koca Rusya İmparatorluğu'nun izmihlâline sebebiyet veren biz Türkler hakkında ne derecelerde munsifane muamele edeceklerini tavzih ve istîzah tamamiyle abestir. Galip İseviyyet, adüvv-i daimî telakki edildiği mağlûp

İslâmiyet hakkında hayırhah bir fikr-i siyaset takip etmeyeceği bir hakikat-i riyaziyedir. Bîtaraf ve en az garazsız bildiğimiz Amerika dahi aleyhimizde fikren meşbudur. Ehven-i şer olmak üzere müttefikan müzaheretini kabul ve temenni eylediğimiz Amerika, Monroe kaidesine ittibaen, Amerika haricinde ve bilhassa bu pürüzlü Şark işlerinde alâkadar değilim diyerek ümitlerimizi tarumar ederse, sefine-i siyasetimizin dümenini hangi rüzgâra doğru tevcih eyleyeceğiz? Fransa ile İngiltere rekabetinden de istifade ümitleri kesb-i zaaf etti. Harbiye nezaretinin üç gün evvelki tebligatında, bu iki hükümet arasında Şark-ı Karîp işleri, suret-i dostanede halledildiği sarihen bildiriliyor. Bu meyanda İtalya'nın dahi memnun edildiği muhakkak görünüyor. Yani rekabet-i düveliyeden istifade kapıları da hemen mesdud bulunuyor.

Şu ahval-i maruza ilcââtiyle üç şık karşısındayız:

1) Beynelmilel murakabe ve müzaheret ve açık tabir ile müşterek bir himaye kabulü.

2) Sırf İngiltere'nin âguşuna atılarak diğer rakiplerini Kuva-i Milliye'nin muavenetiyle sahne-i faaliyetten atmak ve elimiz kolumuz bağlı olarak İngiltere'nin himayesini kabul eylemek. Bunda Padişahı memnun etmek, Meclis-i Millî'yi bilâ havf ve endişe İstanbul'da içtima ettirmek mümkündür. Her birimiz de birer nezaret koltuğunu bilihraz mazhar-ı mükâfat olmaklığımız muhtemeldir.

3) Eşkâl-i maruzanın her ikisi esareti kabul demek olmakla beraber, millet namuskârane ölüme zelilâne hayat ve esareti tercih ettiği takdirde cemiyetimizin vazifesi millete ilân-ı hakikatle beraber mevcudiyet-i siyasiyesine hatime vermek olabilir.

4) Kendimizde azim ve iman-ı tam ve bununla beraber kuvvet gördüğümüz halde faaliyet rengini bittebdil Şarkı Garp için bir kabristan haline ifrağ lâzımdır. Bu da bugün Garbı, Şimalden müthiş bir surette tehdit eden Bolşeviklikle teşrik-i mesai eylemektir. Her halde son kelâm ordu kumandanlarına râcî olduğundan, bu bapta hakk-ı rey ve mesuliyeti kendilerine terk ve tevdi münasiptir.

Maruzat-ı ânifeye hâtime olmak üzere kendi fikr-i zatîmi de muhtasaran arz eyliyorum:

Ordu kumandanları ve heyet-i muhterememiz her türlü müşkülâta rağmen milletin bize peyrev olabileceklerine emin olduklarını kabul şartiyle içtimaı İstanbul'da katiyen red ve hariçte bir an evvel Meclis-i Müessisanı içtimaa davet ve idare-i muvakkate ilânını bu memleket için en nâfi bir karar olarak kabul ediyorum. Beş senelik harpten yorgun ve bîtab olmak üzere çıkan Garbın, dahilî birçok inkılâbat arifesinde bulunan vaziyet-i hâzırası, Şarkta âtisi meçhul büyük ve sarî bir daire-i cidâli yeniden ihdasa pek müsait olmadığı ağleb-i ihtimaldir. Galip milletler menâfi ve mevcudiyet-i milliyelerini temin ettikleri için, sergüzeştcuyane bir siyaset uğrunda tekraren sefk-i dimâyı kabul etmeyeceklerine ve hükümetlerinin böyle bir siyaset-i câniyane takibine rıza göstermek değil, bütün kuvvetleriyle muhalefet eyleyeceklerine de büyük ümitlerle intizar eyleyebiliriz. Ancak bir meselenin tetkikinde muvafık ve mülayim cihetleri düşünülmeyerek aksi cihetleri teemmül ve muhakeme evlâ olduğundan hükümât-ı mütelifenin Padişah ile millet ve milletin kuva-i muhtelifesi arasındaki ihtilâfından bilistifade aleyhimize yerli kuvvetler değil, israfından korkmayacakları müstemlekât kuvvetlerini göndermek suretiyle taarruzlarını kabul mecburiyeti de vârid-i hâtırdır. Şu halde bütün bu müşkülât ve ihtimalâta rağmen Meclis-i Müessisanın teşkiline ve hükümet-i muvakkatenin ilânına karar vermekliğimiz zarureti karşısında kaldığımız takdirde, şimdiden birçok tedâbire tevessül elzemdir. Hükümat-ı mütelifenin bize karşı kuva-i askeriye sevkinden evvel iktisadî bir "*blocus*" ilânı pek mantıkî görülüyor. Hükümet-i merkeziye ile bittabi hâl-i isyanda bulunacağımızdan Dersaadet ile Anadolu arasında da her türlü münakalât ve münasebatımız munkati bulunacak ve halbuki Anadolu mütemadiyen her türlü ihtiyacatını İstanbul'dan celp mecburiyetindedir. Binaenaleyh hükümet-i muvakkate ilânından evvel cemiyetimizin en büyük vazifesi mevâdd-ı âtiyedir:

1) Şimdiden birkaç aylık ihtiyacat-ı memleketi düşünerek mevad ve eşya-i ticariye-i lâzimenin hemen Dersaadet'ten celp ve iddiharı esbabını temin eylemelidir.

2) Hükümet alâtsız kabil-i tedvîr olmadığından bizimle hemfikir lüzumu kadar münevveran-ı memleket ve zabitanın Dersaadet'ten Anadolu'ya hemen şimdiden nakillerine tevessül edilmelidir.

3) Memalik-i mütemeddinede aleyhimizde derhal başlayacak müthiş propagandaların mümkün olduğu kadar def-'i mazarratına çalışarak maksad-ı meşruumuzu efkâr-ı umumiye-i cihana kabul ettirmek için şimdiden müteaddit heyetlerin Amerika, İsviçre ve bîtaraf sair yerlere izamiyle davamızın muhik olduğunu medenî bir surette her türlü vesait-i neşriye ile ilân ve mahafil-i resmiye ve hususiye ile temasta bulunularak düşmanlarımızın aleyhimizde kullanacakları silâha mukabele çarelerini ihzar eylemelidir. Olbabta.

Heyet-i Temsiliye Azasından
Sivas Vilâyeti Mümessili
BEKİR SAMİ

EK II

AHMET RÜSTEM BEYİN MÜTALAASI

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsiliyesi Riyaset-i Aliyyesine

Meclis-i Mebusanın inikadına kadar herhangi kabinenin, siyaseti malûm olan Padişahın bir aletinden başka şey olamaması tabiî bulunduğu cihetle, hatta Sivas'la akd-ı îtilâf etmiş olan hükümet-i hâzıraya bile itimat caiz değildir. Kabine âzalarından falan veya filan<ın> şahsen ve esas itibariyle teşkilât-ı milliyenin hayırhahı olur. Fakat nazır olup yanıbaşında bir kuvvetin müterakkip bulunmasına hiç bir ferd-i beşer kolaylıkla razı olamaz. Bu sebepten vükelâdan hiç birini münferiden dahi tam dost addedemeyiz. Zaten hükümet-i hâzıranın samimiyet kisvesi altında muhalif olduğu, bazı hal ve hareketlerinden tebeyyün ediyor. Halbuki şimdiki kabine değişip yerine geçecek olanın belki de daha aleyhtar ve belki de bugünkü kadar âciz ve miskin olacağı ihtimaline nazaran, şimdiki kabinenin vazifesinde devamı ehven-i şer kabilinden addedilerek, muhafaza-i mevki etmesini azil ve istifasına tercih etmek iktiza eder. İmdi hükümet-i hâzıra Meclisi Mebusan'ın mahall-i içtimaı meselesini bir prensip meselesi şeklinde ortaya koyarak Heyet-i Temsiliye'nin şimdiye kadar düşündüğünün aksi olmak üzere meclisin payitahtta toplanması fikrinde ısrar ediyor. Ve hatta işbu nokta-i nazarı Heyet-i Temsiliye tarafından kabul edilmediği takdirde çekileceği ihtarında bulunuyor.

Meclisin mahall-i içtimaı meselesi, memleketin menafi-i âliyesi nokta-i nazarından gayet mühim bir mesele olup, suret-i katiyede halli, bu maksatla Sivas'a davet edilip icabet buyurmuş olan Kâzım ve Fuat Paşalar Hazaratının bizzat iştirak edecekleri şu dört-beş günlük müzakeratın esaslarından birini teşkil edecektir.

Esasen bu meselede hükümetten başka bir de hey'ât-ı merkeziyemizle, cemiyetimizin namına namzetliklerini vazedip mebus intihap olunmuş, yahut olunacak zevatı nazar-ı itibara almamız iktiza eder. Heyet-i Temsiliye hey'ât-ı merkeziyenin ekseriyet-i

ârâsına tabidir. Badelmüzakere umum teşkilât-ı milliyece ittihaz edilmiş kararın payitahtın aleyhine olsun, lehine olsun meclisi teşkil edecek zevatın kısm-ı âzamının tasdikine iktiran etmesi lâbüddür. Bu neticeyi temin için en tesirli çare, bu defa intihap kılınmış olan mebusların münasip bir mahalle davet edilip bir nevi ihzarî ve hususî içtimada Heyet-i Temsiliye'ce verilen kararın ekseriyete kabul ettirilmesidir. Şimdiye kadar olduğu gibi, o zamana kadar hükümeti leyte ve lealle ile işgal etmelidir. Şimdi, acaba Meclis-i Mebusan İstanbul'da yahut başka bir mahalde toplanmalı mıdır?

Bendenizce İstanbul'da içtimaın tasavvur olunan iki mahzurundan birisi: Memleketin hukukunu şiddetle müdafaa eden azanın tevkif olunması ise de, bunun maksadımıza halel getirmeyeceği bedîhîdir. Çünkü bu şerait dairesinde fikrimize muhalefet edecek bir meclisin kararları esasen makbul ve muteber olamaz. Hatta bunların tevkifi, cemiyete serbestî-i hareket bahşına vesile olacağı için, lehimizde olur. Fakat ikinci mahzur, bu tevkifata ibtidâr edilmeyip azalardan metaneti az tahmin olunan ekserisi hafiyyen icra edilecek tazyik, safsata, ifsat, ıtmâ, ve fitneye kapılarak hükümetin sakim bildiğimiz siyasetini tasvip ve tasdik ederek memleketin hukuku payimal olacağıdır. Bunu intaç eden kararların meşru olmadığını hiç kimse isbat edemez.

Meclisin payitahtın haricinde toplanması şıkkına gelince:

Padişah ile hükümet ve Âyanın suret-i muhakkakada bunun aleyhinde bulunmaları hasebiyle hariçte toplanacak olanlar yalnız buna karar veren mebuslar ekseriyeti Meclis-i Millî mahiyetinde olamaz. Ve kendisinin, yahut millete müracaatla başka bir heyetin Meclis-i Müessisan şeklini iktisâba zaruret hasıl olur. Bu ise meclis-i mezkûrca idareyi ele alıp İstanbul ile kat-ı alâka ederek icra-i hükümete müncer olur. İmdi böyle teşekkül edecek hükümet-i muvakkate, hal-i isyanda bulunup birçok mesail-i müşkile-i siyasiye ve iktisadiye karşısında kalacaktır.

Acaba bunların halline kadir olabilecek mi...?

Diğer taraftan Düvel-i İtilâfiyenin buna karşı alacağı vaziyet ne olur?

Bendenizin fikrince ordudan emin olmak ve en katî çarelere tevessül etmek, yani icabı takdirinde meselâ ilân-ı iflâs etmek ve

Asya'yı ateşe vermek şartiyle bu tarz-ı hareket muvaffakiyetle neticelenir.

Hatta böyle cüretkârane harekette bulunmaya hazır olduğumuz fikr-i katîsini harice ilka ettik mi, icraata mahal kalmadan bunun tehdidi altında Düvel-i İtilâfiyenin takip ettiği siyasetten ricat edeceği melhuzdur.

Her halde iki şıkk karşısında bulunuyoruz : Birisi şiddet ve katiyetten ictinap ile memleketimizin kısm-ı âzamını muvakkaten kayıp ve mütebakisinin bir veya birkaç devletin taht-ı hâkimiyetine girmesine razı olmak.

Diğeri her fedakârlığı göze alarak, bir tarafı muvaffakıyet-i tâmme, diğer tarafı esasen maruz bulunduğumuz tehlikeden başka bir neticeye varmayan katî hareketler icra etmek.

Şu kadar ki, ikinci şıkkın ihtiyarı, zaten bitmiş olan bu ahalinin bir kat daha sukut ve mahvına sebep olabilir...

Mamafih her şeyden evvel şu üç noktanın nazar-ı dikkate alınması icap eder :

1) Bu sıralarda Halife-i Müslimîn de olan Padişahın teşkilât-ı milliyenin gayesine makûs bir gaye takip etmesinden dolayı devletin müdafaa-i hukuku zımnında yekvücut olarak icra-i faaliyette bulunulamayacağı;

2) Memleketin iktisaden bitik ve fikdan-ı irfan ve fünun hasebiyle bir acz-i mutlak içinde olması ve ahalinin bîzâr ve kuvve-i maneviyesinin münkesir bulunması;

3) Düvel-i Garbiyenin, bilhassa Düvel-i İtilâfiyenin, biz aza-i cemiyet-i beşeriyeden değilmişiz gibi, her hukukumuzu inkâr ve imha etmekte musir olup onları tarîk-i adalete sevkedecek yegâne vasıtanın mukavemet ve cebir olması.

(Ahmet Rüstem Beyefendinin)

EK III

Meclis-i Mebusanın nerede toplanması gerekeceği konusunda yeni seçilen mebuslara ve Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti merkez heyetlerine gönderilen talimatnâme

Madde 1 – İstanbul'un Düvel-i İtilâfiye ve bilhassa İngiliz kuva-i berriyesinin taht-ı işgalinde ve kuva-i bahriyesinin taht-ı muhasarasında olduğu ve kuva-i inzibatiyesinin ecânip elinde ve muhtelit bir surette bulunduğu malûmdur. Bundan başka Rumların kendilerinden İstanbul mebusu namiyle kırk kişi intihap ve Atina'dan gelmiş Yunan rüesa ve kumandanları taht-ı idaresinde olmak üzere hafî polis ve kuvve-i ihtilâliye teşkilâtı yaparak devletimize ân-ı lâzımında âsi bir vaziyet alacakları tahakkuk etmiştir. Hükümetin İstanbul'da maatteessüf mukayyed olduğunu itiraf eylemek mecburiyeti vardır. Bu esbaptan nâşi, Meclis-i Millî'nin mahall-i içtimaını münakaşa etmek gibi bir mesele tahaddüs eylemiş bulunuyor. Meclis-i Millî İstanbul'da inikat eylediği takdirde mebusanın ifa edecekleri vazife-i vataniye nazar-ı dikkate alınırsa, mehâlike maruz kalmalarından cidden tevahhuş olunur. Filhakika İtilâf Devletlerinin mütareke ahkâmını bozarak ve sulhün takarrürüne intizara lüzum görmeksizin vatanımızın aksam-ı mühimmesini işgal ve anasır-ı Hıristiyaniyeye hukukumuza tecavüz fırsatını bahşeylemek suretiyle vuku bulan hak-şikenâne muamelâtını tenkit ve red ile tamamiyet-i mülkiye ve masuniyet-i istiklâlimizi azimkârane bir surette talep ve müdafaa edecek olan heyet-i mebusanın dağıtılması ve azasının tevkif veya iclâ edilmesi müsteb'ad değildir. Kars'ta in'ikat eden İslâm Şûra-i Millî'sine İngilizlerin yaptıkları gibi. İntihabata iştirak eylememiş olan anasır-ı Hıristiyaniyenin ve onlara peyrev olan İngiliz Muhibler ve Nigehban Cemiyetleri'nin bu hususta düşmanların âmalini tervicen her türlü fenalığa tasaddî eyleyecekleri de varid-i hâtırdır. Binaenaleyh, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaı ve Meclisten intizar olunan vazife-i ciddiye ve tarihiyenin ifasını akîm bırakacağı ve Meclis-i Millî devlet ve milletin timsal-i istiklâli olduğundan ana vurulacak darbe ile istiklâlimizin de rahnedar edileceği müs-

tağni-i arzdır. Kabine namına Amasya'da Heyet-i Temsiliye ile müzakeratta bulunan Bahriye Nazırı Salih Paşa Hazretleri dahi bu hakayiki derpiş ile Meclis-i Millî'nin İstanbul'un haricinde emin bir mahalde içtimaı lüzumuna vicdanen ve fikren kanaat hasıl etmiş ve bu hususiaki muvafakatini imzası tahtında teyit eylemiştir. Meclis-i Millî'nin düşman tesirinden âzade ve emniyet-i mutlakayı haiz bir mahalde içtimaı halinde İstanbul'da içtimaına nazaran mutasavver bilcümle mahâzîr bertaraf edilmiş olacağı gibi, makam-ı hilâfet ve saltanatın tehlikede bulunduğunu cihan efkâr-ı umumiyesine ve betahsis âlem-i İslâma fiilen ihsas etmiş olacak ve istiklâl ve mevcudiyet-i milliyemizin aleyhinde suduru memul bir karar karşısında vezaif-i milliye ve vataniyeyi ifaya kadir bir halde bulunacak ve İtilâf Devletleri nazarında meclisin mukadderat-ı millete tamamen hâkim bulunduğu daha bariz bir surette izhar olunabilecektir. Meclisin hariçte içtimaında vârid-i hâtır olan mahâzîr berveçh-i âtidir:

Bedhâhân İstanbul'dan vazgeçildiği tarzında muzir bir propagandaya fırsat bulacaktır. Hükümet İstanbul'da olduğu gibi Meclisle temas ve irtibatında mazhar-ı sühulet olamayacaktır. Meclisin merasim-i iftitahiyesi Zat-ı Şahaneyi seyahat külfetine maruz bırakmamak maksadiyle tevkil buyuracakları bir zat vasıtasiyle olabilecektir. İşte bu mahâzîre istinat eden hükümet-i hâzıra, Meclis-i Millî'nin hariçte küşadına muvafakat eylememiştir. Bu adem-i muvafakat yüzünden mehâzîr-i mevcudeye âtideki mahzurlar dahi inzimam eylemekte bulunmuştur:

Meclis-i Millî'nin kanunî bir şekilde içtimaı, Meclis-i Mebusan ve Âyanın aynı zamanda ve aynı mahalde bulunmasına vâbeste olduğundan hükümetin hariçte tensip edeceği bir mahalde içtimaa muvafakat etmemesi yüzünden, Meclis-i Âyan ve hükümet hariçteki içtimaa icabet etmeyecek ve Zat-ı Şahaneye usulü dairesinde meclisi küşat ettiremeyecektir. Buna nazaran Meclis-i Millî'nin [hariçte] içtimaına kanunen imkân kalmayıp, İstanbul'da inikadı, mehâzîr-i maruzaya rağmen, zaruret hükmüne girmiş bulunuyor. Mebusan-ı kiram İstanbul'a gitmekte tereddüt gösterip hariçte kendiliklerinden toplandıkları takdirde, vücude gelecek bu içtima bittabi Meclis-i Millî'nin malûm olan mahiyet-i teşrîiyesi şeklinde olamaz. Belki milletin mevcudiyetini, âmalini, istiklâlini temsil ve

mukadderatı hakkında verilecek hükümleri tenkit ve millete istinaden reddedebilecek bir içtima-ı millî şeklinde olabilir. Bu takdirde Meclis-i Millî de bittabiî İstanbul'da inikat etmemeye mahkûm kalır. Bu tarz-ı hareket hükümetin itiraz ve aleyhinde tedâbîr-i zecriyeye tevessül ve binnetice milletle hükümet-i merkeziye [arasında] inkıta-ı münasebeti mucip olması da vârid-i hâtırdır. Mebusanın bir kısmının İstanbul'a gitmesi ise, bu baptaki mahzuru tezyit edebilir.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti balâda serdolunan bilcümle hususatı nazar-ı dikkat ve münakaşadan geçirdikten sonra, Meclis-i Millî'nin İstanbul'da içtimaı zaruretine karşı bilcümle mebusları haberdar ederek her birinin mütalâa ve nokta-i nazarını istihsal eylemeği vazife addetmiştir. Bundan başka İstanbul'da Meclis-i Millî'ye dahil olmadan evvel mebusîn-i kiramın, sühulet-i içtima nazar-ı dikkate alınarak, bazı mevkilerde toplanıp âtideki hususatı tezekkür ve netâyic-i müzakerâtı tevhit maksadiyle Heyet-i Temsiliye'ye bildirmeleri lüzumlu görülmüştür. Tezekkür olunacak hususat şunlardır:

a) İstanbul'da içtima zaruretine karşı İstanbul'da ve haricen umum vatanda ittihaz olunması lâzım gelen tedâbîr ve tertibat;

b) Meclis-i Mebusan'da vatanın tamamîsini ve devlet ve milletin istiklâlini tahlisten ibaret olan gayeyi muhafaza ve müdafaa için müttefik ve azimkâr bir grup vücude getirmek esbabının teemmülü.

Mebusanın mezkûr hususatta müdavele-i efkâr için toplanmaları münasip görülen mevaki şunlardır: Trabzon, Samsun, İnebolu, Eskişehir, Bursa, Bandırma, Edirne.

Madde 2 – Birinci maddeyi aynen mıntıka-i âlîlerinde bulunan mebuslara tebliğ ile evvelâ şahsî mütalâalarını, sürat-i mümküne ile istihsal ve bilâ ifâte-i ân Heyet-i Temsiliye'ye iblağ ve mıntıka-i âlîlerindeki heyet-i merkeziyelere de ita ile bu hususta faaliyetlerinin temini;

Saniyen mıntıka-i âlîlerindeki mebusların birinci maddede tasrih olunan mevakide içtimalarını teshil ve temin ile netice-i müzakerelerinin Heyet-i Temsiliye'ye iblağı için iktiza eden tertibat ve tedâbîrin ahzı müsterhamdır.

Mıntıka-i âlîleri dahilinden mebus olup halen İstanbul'da bulunanların İstanbul'a karîp içtima mahallerinden birine, daire-i intihabiyelerine davet ettirilmesi lâzımdır.

Madde 3 – İşbu telgrafnamenin vasıl olduğu ve mündericatının tamamen anlaşıldığının hemen bildirilmesi hassaten rica olunur.

SÖZLÜK

A

Acz-i mutlak : Salt âcizlik, güçsüzlük
Adem-i beka : Kalımsızlık, bekasızlık
Adem-i emniyet : Güvensizlik, emniyetsizlik
Adem-i imkân : Olanaksızlık, imkânsızlık
Adîmü-l - imkân : Olanaksız, imkânsız
Adüvv : Düşman
Âguş : Kucak
Ağleb-i ihtimal : Büyük olasılıkla
Ağnam : Koyunlar
Ağniya : Zenginler
Ahkâm : Yargılar, hükümler
Ahval : Durumlar
Ahz-i asker : Asker alma
Akallü kalil : Azın azı
Akdetmek : Bağlaşma (Arapça sözcüklerde mukavele, içtima, ittifak) yapmak
Akd-ı itilâf : Anlaşma yapmak
Akîde : İnan, inan bağı
Akîm (kalmak) : Sonuçsuz kalmak
Aksâm-ı memâlik : Ülkelerin bölümleri
Aksâm-ı mütebâkiye : Geri kalan bölümler
Akteylemek : Bkz. Akdetmek
Akvam : Uluslar, kavimler
Âm : Genel
Âmal-i milliye : Ulusal dilekler
Amelî : İşe eyleme dayanan, pratik
Amîk : Derinlemesine
Âmil : Etken, etmen
Anasır-ı Hıristiyaniye : Hıristiyan azınlıklar
Antant : Anlaşma
Arîz : Geniş, genişlemesine
Âsar : Yapıtlar, eserler, izler
Aşâir : Aşiretler, boylar
Âşar : Ondalık; eskiden toprak ürünlerinden onda bir olarak alınan vergi, öşür'ün çoğulu.
Âtiyen : Gelecekte
Avâmil : Etkenler, nedenler
Avdet etmek : Dönmek
Âza-i dâime : Daimi üyeler
Âzade : Erkin, başıboş, serbest

B

Bab : Kapı, bölüm
Badehu : Ondan sonra
Badelicra : Yapıldıktan sonra, uygulandıktan sonra
Badeliçtima : Toplantıdan sonra
Badelintihap : Seçimden sonra
Badelmütalea : İncelendikten sonra
Badelmüzakere : Görüşme ya da danışmadan sonra
Bâdi : Sebep, sebep olan, başlangıç
Bakaya : Kalıntılar
Balâ : Yüksek, yüce, yukarı
Bâr-ı giran : Ağır yük
Bâzu : Kol
Becayiş : Yer değiştirme
Bedahat : Açıklık, vuzuh
Bed-hâhân : Kötülük isteyenler
Bedîhî : Akla kendiliğinden gelen; açık; besbelli
Behemehal : Herhalde, ne olursa olsun
Beka : Devamlılık, süreklilik
Berveçh-i âti : Gelecekte olduğu gibi, aşağıda görüldüğü üzere
Berveh-i balâ : Yukarıda olduğu gibi
Betahsis : Özellikle
Biddefeât : Tekrar tekrar
Bilâ ifâte-i ân : Bir an kaybetmeksizin

Bilıztırâr : Zorunlu olarak
Bilihraz : Elde ederek, erişerek
Bilintihap : Seçim yoluyla
Birrıza : İsteğiyle, gönlüyle
Bittakdir : Takdir ederek
Bittebdil : Değiştirilerek
Bîzâr : Rahatsız, bıkmış, usanmış
Bizzarur : Zorunlu olarak
Bûdiyet-i mesafe : Uzak oluş, uzaklık
Bünyan-ı devlet : Devlet binası, devletin yapısı

C

Cây-ı sual : Sorulması gereken, soruyu gerektiren
Cedid : Yeni
Cehlen : Bilmeyerek
Celbetmek : Çekmek, çağırmak
Celil : Büyük, ulu
Celse : Oturum
Celse-i hafiyye : Gizli oturum
Cemetmek : Toplamak
Cemîle-i ubûdiyet : Kulluğu yerine getirmek için hoş bir davranış
Cesaretyab : Cesaret bulma
Cevaz : Caiz olma, sakınca olmama
Cezrî : Köklü, kökten, köke ait
Cidâl : Uğraşma, savaşma
Cüz : Parça

D

Daire-i intihabiye : Seçim yöresi, seçim bölgesi
Dâll : Belirten, delâlet eden
Def' : Defetmek, sürmek
Delâil : Kanıtlar, deliller
Derakap : Ardından, hemen
Derd-i maişet : Geçim derdi
Derdest : Elde, ele alınmış, yakalama
Dermeyan (etmek) : İleri sürmek, ortaya atmak, söylemek
Derpiş (etmek) : Öngörmek
Dersaadet : İstanbul
Deruhte (etmek) : Üzerine almak
Dest-res : Ele geçmek, alınmak
Devair-i intihabiye : Seçim yöreleri, seçim bölgeleri
Duçar : Yakalanmış, tutulmuş
Duçar-ı halel : Zarara uğramış
Duçar-ı zaaf (olma) : Zayıf düşme, zayıflama
Dûn : Aşağı
Düvel-i ecnebiye : Yabancı devletler
Düvel-i itilâfiye : Anlaşmış devletler, müttefikler
Düvel-i mütelife : Anlaşmış devletler
Düyun-ı umumiye : Genel borçlar, (Osmanlı İmparatorluğunun XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Avrupa devletlerinden aldığı borçlara karşı gösterdiği gelirleri toplamak için İstanbul'da kurulmuş bir örgütün adı)

E

Eblehane : Aptalca
Ecânib : Yabancı uyruklular, yabancılar
Edna : Pek aşağı, çok bayağı, az.
Ef'al : İşler, fiiller
Efrad : Tekler, birler, bireyler, (isim olarak erler)
Ehven-i şer : Daha az kötü, iki şerrin kolayı
Ekalliyet : Azınlık
Ekseriyet-i azîme : Büyük çoğunluk
Elviye : Liva'nın çoğulu, bk. liva
Elyevm : Bugün
Emniyet-i tamme : Tam güvenlik
Emniyetbahş : Güven verici
Erbab-ı iffet : Onurlu, namuslu kişiler
Esami : Adlar, isimler
Es'ar : 1) Fiatlar, narhlar; 2) Yiyecek içecek artığı
Esbab-ı mücbire : Zorlayıcı sebepler
Eser-i cedit kağıdı : Eskiden kullanılan bir cins beyaz kağıt
Esna-i intihap : Seçim sırası, seçim esnası
Esnâ-i rah : Yolculukta, yolculuk sırasında
Esnâ-i tayin : Atanma sırasında

Eşhas : Kişiler, şahıslar
Evan : Vakit, zaman, çağ
Evlâ : Daha iyi, daha üstün
Evza-ı siyasiye : Siyasal tutum ve durum
Eytam : Yetimler
Eytamhane : Yetimler evi
Ez-dil : Gönülden, içten
Ez-zarurâtu tubîhu'l-mahzûrât kaidesi : « Zorunluklar haramları mübah (câiz) kılar » kuralı

F

Faikıyet : Üstünlük
Fehva : Anlam, kavram
Ferd-i vatan : Bir tek vatandaş
Fer'î : Asılla ilgili olmayan, ikinci derecede olan
Fevaid : Yararlar, faydalar
Fevt : Elden kaçırma, kaybetme
Fıtreten : Yaradılıştan
Fî-mâbad : Bundan sonra
Fünun : Fenler, bilimler

G

Gayr-ı amelî : Pratik olmayan, kuramsal
Grupman : Grup olarak, toplu halde
Gûna : Gûne, türlü, gidiş, tarz
Güft-ü-gû : Dedikodu

H

Hadd-i fâsıl : Ayırıcı, sınır, ayıran çizgi
Hâdim : Hizmet eden
Hafî : Gizli
Hak-şiken : Hakkı çiğneyen, haksızlık eden
Hakayik : Gerçekler, hakikatler
Halâs : Kurtuluş
Halel : Zarar, ziyan
Haslet : Özellik, nitelik, iyi huy
Hassaten : Özellikle
Hatar : Tehlike
Hatar-nâk : Tehlikeli
Hâtime : Son
Hatve : Adım
Havf : Korku
Hayır-hah : Hayır isteyen, iyilik isteyen
Hayy : Diri, canlı
Hayyiz : Yer, mekân
Hazerat : Hazretler, ulu kişiler
Herc-ü merc : Alt üst, karmakarışık
Heveskâran : Hevesliler
Hey'at-i merakize : Merkez heyetleri
Heyet-i fa'âle : Görevde bulunan heyet
Hitam : Son
Hodbehod : Kendi başına, kendikendine, kendiliğinden
Hodpesendane : Kendini beğenircesine
Hulûl : Girme, etkileme
Hulûl-i muslihane : Anlaşma ve barış yoluyla etkileme, usulüyle girme
Huruc alessultan : Sultana başkaldırma, isyan
Husul-pezîr : Hasıl olmak, gerçekleşmek
Hutut-ı hariciye : Dış çizgiler, harici hatlar
Hükümet-i hazıra : Şimdiki hükümet
Hünkâr : Padişah
Hüsn-i istimal : İyiye kullanmak, iyi kullanmak
Hüsn-i kabul : İyi karşılamak, iyi muamele göstermek
Hüsn-i kanaat : İyi kanaat
Hüsn-i niyet : İyi niyet

İ

İânât : Yardımlar
İâne : Yardım
İbka (etmek) : Yerinde bırakmak, bırakmak
İblağ : Erdirmek, tamamlamak
İbtidâr : Bir işe çabuklukla başlama
İcbar etmek : Zorlamak
İcra-i müzâkerat : Müzakere etmek, birlikte konuşup tartışmak
İçtihad-ı siyasi : Siyasi kanı, siyasi tutum
İçtihadat : Kanılar
İçtihat : Kanı, inan

İçtima : Toplanma
İçtinap : Kaçınma, sakınma
İdame : Sürdürmek, devam ettirmek
İdare-i muvakkate : Sürekli olmayan yönetim
İddihar : Biriktirme, toplayıp saklama
İfrağ etmek : Bir biçime sokmak, kalıba dökmek
İfsat : Bozma
İftitah : Açma, başlama
İğbirar : Kırılma, gücenme
İğtişaş : Karışıklık, bozulma
İhata : Kuşatma, tam kavrayış
İhtilâfat : Ayrılıklar, anlaşmazlıklar
İhzar eylemek : Hazırlamak, huzura getirmek
İkrar (etmek) : Saklamayıp söylemek, itiraf etmek
İktiham : Göğüs germe, karşı durma; hücum etme; küçük görme
İktiran : Yaklaşma
İktisâb : Kazanma
İktiza (etmek) : Gerekmek; gereksinmek; işe yaramak
İlâh.. : İlâahirihi sözünün kısaltılmışı, ve dahası
İlcâat : Zorlamalar, mecbur etmeler
İlka (etmek) : Bırakmak, bırakılmak; telkin etmek
İlmühaber : Bir durum veya olayı saptayan yazı
İmtizaç : Uyuşma, iyi geçinme, uygunluk
İncaz (etmek) : Vaadi yerine getirmek
İnde'l-icâb : Gerektiği zaman
İnde'lhace : Gerektiğinde
İnfiâl : Gücenme, darılma; etkilenme, kızma,
İnfikâk : Ayrılma, çözülme
İnhilâl : Açılma, dağılma
İn'ikad : Bağlanma; toplanma
İnkısam : Bölünme, ayrılma
İnkıta : Kesilme
İnkıyat : Boyun eğme, teslim olma
İntaç : Sonuçlandırma
İntihabat : Seçimler
İntihap : Seçim, seçme
İntizar (etmek) : Beklemek
İnzimam : Zam olunma, katılma
İpka (edilmek) : Yerinde bırakılmak
İrade-i seniyye : Padişahın buyruğu
İrsen : Miras olarak, soydan gelen
İrşat : Doğru yolu göstermek
İsâl : Ulaştırma, iletme
İskât : Susturmak, susmaya mecbur etmek
İstidlâl : Bir kanıta dayanarak sonuç çıkarma
İstifsar : Sorma, sorulma
İstiğna : İhtiyaçsızlık, tokgözlülük, nazlanma
İstihdaf : Amaç edinme
İstihlâf : Birinin yerine geçme
İstihsal : Elde etme, üretim
İstikrar : Yerleşme, devamlılık
İstikraz : Borç alma, ödünç para alma
İstimal : Kullanma
İstimzâc : Birinin mizacını yoklama, ne düşündüğünü öğrenmeye çalışma
İstinat (etmek) : Dayanmak güvenmek
İstişare : Danışma
İstitrat : Asıl konu içinde yeri gelmişken söylenen arasöz
İstizah : Açıklama isteme
İş'ar : Bildirme, açıklama
İşkâlât : Güçlükler
İşrab (etmek) : Bir amacı kapalı olarak anlatma
İştigal : Bir şeyle uğraşma, meşgul olma
İta : Verme, ödeme
İtilâf : Alışma, anlaşma, uyuşma
İtizar : Özür dileme
İtmâ' : Özendirme, tamahlandırma
İttiba : Tabi olma, uyma
İttihaz : Edinme, etme, benimseme
İzâle : Giderme, yok etme
İ'zam : Yollama, gönderme
İzmihlâl : Yok olma, çöküp gitme

K

Kabil-i icra : Uygulanması mümkün
Kâffe-i müşkülât : Bütün güçlükler
Kâfil : Kefâlet eden, kefil

Kail : Söyleyen; razı olmuş, kabul etmiş
Kâmilen : Tamamen, noksansız
Karargîr : Karara bağlanmış
Karîp : Yakın
Karye : Köy, mahalle
Kavaid : Kurallar, kaideler
Kavâim-i nakdiye : Kağıt paralar
Kavî : Güçlü, kuvvetli
Kaziye : Husus, madde, mesele, yargı
Kelâm : Söz
Kema fissâbık : Eskisi gibi
Kemal-i saffet : Tam bir saflıkla, katkısı olmadan
Kesb-i ehemmiyet etmek : Önem kazanmak
Kesb-i zaaf : Zayıf düşmek
Kesbetmek : Kazanmak
Kesret : Çokluk
Kıblegâh : Kâbe yönü; saygı duyulan kişi
Kıtaat : Kıtalar
Kıyam : Ayağa kalkmak; başkaldırmak, isyan
Kurb : Yakınlık
Kûteh-bîn : Kısa ve dar görüşlü
Kuva-i berriye : Kara kuvvetleri
Kuva-i milliye : Ulusal güçler; Bağımsızlık Savaşımızın başlangıcında yer yer savunmaya katılan silâhlı yerel güçler
Kuvay-ı muhasama : Düşman güçler; savaşan güçler
Kuyud-i kanuniye : Kanunsal engeller
Küşat : Açmak, açılış

L

Lâakal : En az
Lâbüd : Mutlaka
Lâhika : Ek
Lâşey : Hiç bir şey, yokmuş gibi
Lealle : « Leyte lealle » Arapça bir söz olup, oldu olacak, ola ki, keşke anlamlarında kullanılır. Bir işi leyte lealle'ye bırakmak, savsaklamak anlamı taşır.
Ledelicap : Gerekince, gerekirse
Liva : Bayrak, sancak; eski idarî bölümlerden mutasarrıflık, il ile kaza arasında bir idarî bölüm
Liyâkat : Layık olma, hak etme

M

Madde-i müzeyyele : Ek madde
Mahafil : Oturulacak, görüşülecek yerler; çevre'ler
Mahal : Yer
Mâhazâ : Buna rağmen, bununla beraber
Mahâzîr : Sakıncalar, mahzurlar
Mahdudü'lmiktar : Sınırlı sayıda, belli miktarda
Mahiyet-i teşrîiye : Kanun yapma gücü özelliği
Mahreç : Bir şeyin çıktığı yer, çıkış yeri
Makâid-i müdafaa : Savunma alanları, savunma ortamları
Makarr-i saltanat : Saltanat merkezi, padişahın bulunduğu yer
Makrun : Yaklaşmış, yakın olmuş
Makûs : Olumsuz, ters
Maruz : Arzolunmuş; bir şeyin etkisinde ya da karşısında bulunan; verilmiş, sunulmuş; söylenilmiş
Maruzat-ı ânife : Yukarda geçen, yukarda sunulan
Mâ-sadak : Uygun, tıpkı
Maslup : Asılmış
Masuniyet : Dokunulmazlık; korunmuş olmak
Matuf : Yöneltilmiş, bir yöne çevrilmiş
Maznun : Sanık
Mazul : İşinden çıkarılmış, azledilmiş
Mebâliğ : Paralar
Mebde : Başlangıç
Mebhas : Konu
Mebni : Bir şeye dayanan; - den ötürü
Mebusan-ı kiram : Yüce milletvekilleri
Meclis-i Müessisan : Kurucular meclisi
Mefkud : Kayıp, yok, bilinmeyen
Mefsedet : Kötülükler, bozuk işler
Mehâlik : Tehlikeli yerler veya işler

Mehmaemken : Olabildiği kadar, imkân oranında
Mektum : Gizli
Melhuz : Düşünülen, umulan
Memâlik : Ülkeler, memleketler
Memer : Yol, geçit
Memul : Umulan
Menafi-i âliye : Yüksek menfaatler, çıkarlar
Menzil : Ev, konak yeri, inilen yer
Merakiz : Merkezler
Merasim-i iftitahiye : Açılış töreni
Merâtip : Dereceler, rütbeler
Merbut : Bağlı
Mesabe : Derece, kadar
Mesail : Meseleler, konular
Mesdut : Kapalı
Mesnet : Dayanak, dayanılan yer; makam
Meşbu : Dolu
Meşkûk : Şüpheli
Meşreb : İçecek yer; yaradılış, huy
Meşrua : Kanuna, kurallara uygun
Meşrut : Şarta bağlı
Metalibat : İstenen şeyler
Mevad : Maddeler
Mevâdd-ı âtiye : Gelecekteki maddeler, aşağıdaki maddeler
Mevâkı' : Mevkiler, yerler
Mevâni' : Engeller, maniler
Mevsukiyet : Belgeye dayanılır olmak, sağlamlık
Meyyiten : Ölü olarak
Mezcetmek : Karıştırıp birleştirmek
Miftah : Anahtar
Mikdam : Çok çalışan; pek kıdemli
Milel-i garbiye : Batı ulusları
Muamelât-ı zatiye : Özlük işleri
Muaraza : Kavga, çekişme
Muarız : Çekişen, karşı gelen
Muavenet : Yardım
Muazzep : Üzüntü duymuş, azap duymuş
Mubah : Caiz, işlenmesinde ne günah, ne de sevap olmayan iş
Mugayir : Aykırı
Muğber : Gücenik, gücenme
Muharrerat : Yazılar
Muhassasat : Maaş, ödenek
Muhassenat : İyilikler, güzellikler
Muhib : Seven, dost
Muhik : Haklı
Muhil : Bozan, ihlâl eden
Muhriz : Elde eden, kazanan
Muhtac-ı ahkik : Araştırılması gerekli
Muhtasaran : Özet olarak, kısaca
Mukaddeme : Başlangıç
Mukannen : Belli, belirli
Mukarrerat : Kararlar
Munkati : Kesilmiş
Munsifane : Hakça
Muntazır : Bekleyen, gözetleyen
Murakabe : Denetleme
Musaddak : Onaylanmış, tastik edilmiş
Musarrah : Apaçık, belirgin
Musîb : İsabetli, yerinde
Musır : Direnen, ısrar eden
Muslihane : Arabuluculukla, anlaşarak
Mutâ : İtaat edilecek, kabul edilen şey, varlık
Mutasarrıf : Kullanma yetkisi bulunan, (eskiden) vali ile kaymakam arasında bir yönetici
Mutasavver : Düşünülen, tasarlanan
Mutavaatkâr : İtaat eden, başeğen
Muvasala : Ulaşma, ulaşım
Muzır : Zararlı
Mübayaa : Satın alma
Mübrem : Gerekli, zorunlu
Mücadelât : Mücadeleler, uğraşmalar
Müçtemian : Toplu halde
Müdahhar : Biriktirilmiş, toplanıp saklanmış
Müdavele : Devrettirme, döndürme; fikir verme, konuşma
Müdellel : Kanıtlı, belgeye dayanan, ispatlanır
Müessirat-ı hariciye : Dış etkenler
Müessirat-ı tehdidiye : Korku ile etkilemeler
Müfarik : Ayrılan, ayrılmış
Müftakır : Fakir, yoksul; kendisini yoksul gösteren

Müheyya : Hazır
Mühlik : Yok eden, öldüren
Mülga : Kaldırılmış, ilga edilmiş
Mülhak : Sonradan katılmış, takılmış; bir asker karargâhında görevli subay
Mümanaat : Engel olmak
Mümasil : Benzeri, örneği
Mün'akit : Bağlanmış, bağlı, iki tarafça anlaşma yapılmış
Münazaa : Kavga, anlaşmazlık
Müncer : Sonuçlanmış, sonuçlanan
Mündericat : (Bir kitabın) içindekiler
Münferit : Tek, tek başına
Münhasır : Yalnız bir kimseye ya da bir şeye özgü
Münkalip : Dönen, değişen, başka kılığa giren
Münkati : Kesilmiş
Münkesir : Kırık, kırılmış; üzgün
Münselip : Kaçmış, kaçırılmış
Müntehap : Seçilmiş
Müntehib-i sani : İkinci seçmen
Müntehip : Seçen, seçmen
Mürevviç : (Bir fikrin) taraflısı
Müsellâh : Silâhlı
Müsin : Yaşlı
Müstacel : Çabuk, acele
Müstafi : İstifa eden
Müstağni : Doygun, gönlü tok; lüzumlu, gerekli bulmayan
Müsteb'ad : Uzak görülen, olacağı sanılmayan
Müsteban : Açık, aşikar; açıkca anlaşılan
Müstemlekât : Sömürgeler
Müsterham : İstirham olunmuş, yalvarılmış
Müşabih : Benzeyen, benzer
Müşahedat : Gözle görülen şeyler; gözlemler
Müşteki : Şikayetçi
Müteallik : İlgili, ilişiği olan
Müteassir : Güç
Mütebaki : Geri kalan
Mütekabilen : Karşılıklı olarak
Mütelif : Anlaşan, anlaşmış
Mütemeddin : Uygar, medenî
Müteneffizân : Etkili kişiler, nüfuzlular
Mütevahhiş : Korkan, ürken
Müteveccih : Yönelmiş
Müteyakkız : Uyanık, dikkatli
Müttehid : Birleşmiş, birleşik
Müttehidü'l-fikir : Fikirleri bir, fikirce anlaşmış
Müzaheret : Yardım
Müzeyyel : Ekli, eklenmiş

N

Nafi : Yararlı
Nafiz : Etkili, saygın
Nakisedar : Eksikli
Nasayih : Öğütler, nasihatlar
Necabet : Soyluluk
Necat : Kurtuluş
Nefs : Öz, kendi
Neşet (etmek) : Doğmak, çıkmak
Netâyic : Sonuçlar, neticeler
Nev'amâ : Bir dereceye kadar, bir bakıma
Nez'edilmek : Kaldırılmak, yok edilmek
Nısf : Yarım
Nifak : Bozgun, ara bozma; iki yüzlülük
Nigehban : Bekçi, gözcü
Nikat-ı nazar : Nokta-i nazarlar
Nisab : Derece, istenilen sınır

P

Pâmâl : Çiğnenmiş, ayak altında
Payimal : Bkz. Pâmâl
Peyrev : İzinden giden
Pişvâ : Önder, başkan

R

Râcî : Rica eden, yalvaran
Râci' : Dönen
Rahnedar : Gediği olan, zarara uğramış
Rapt-etmek : Bağlamak, iliştirmek
Ref-etmek : Kaldırmak
Ref-i livâ-i isyan : İsyan bayrağını kaldırmak

Ricâl-i hâzıra : Şimdiki insanlar, bugünkü başta bulunanlar
Riyaset : Başkanlık, reislik
Riyaset-i alıyye : Yüce başkanlık
Riyaziye : Matematik
Ruzname-i müzakere : Konuşma gündemi
Rüesâ : Başkanlar, ileri gelenler
Rüesâ-i mülkiye : Sivil yönetim ileri gelenleri
Rüfeka : Dostlar, arkadaşlar
Rüsûm : Usul, merasim, vergiler
Rüsûm-ı resmiye : Resmî usuller, kurallar

S

Safahat : Safhalar, aşamalar
Sahib-i evsaf : İyi özellikleri ve nitelikleri olan
Sâî : Çalışan, uğraşan
Sâika : Sevkeden, süren
Sâkıt : Düşük, düşmüş
Sakim : Yanlış, hasta
Sarahat : Açıklık
Sarî : Birinden öbürüne geçen, sirayet eden
Sarih : Açık, açık - seçik
Saye-i şahane : Padişahın sayesinde, gölgesinde
Sefine-i siyaset : Siyaset gemisi
Sefk-i dimâ' : Kan dökme
Ser-fürû : Baş eğmek
Serd-i mütaleât : Düşüncesini söylemek, görüşünü belirtmek
Serdetmek : İleri sürmek
Sergüzeştcûyane : Serüven ararcasına
Seryaver : Baş yaver, birinci emir subayı
Setre : Ceket, örtü
Sıyanet : Koruma, sahip çıkma
Silsile-i tahrir : Yazı zinciri
Su-i tefehhüm : Kötü anlama, kötüye çekme
Su-i tesir : Kötü etki
Sudur : Meydana çıkma; ileri gelen
Suiniyet : Kötü niyet
Suizan : Biri hakkında kötü düşünme
Sûrî : Dış yüzüyle, görünüşle ilgili
Suret-i emniyye : Güvenlik biçimi
Sühulet : Kolaylık
Sülüsan : Üçte iki, üçte ikisi
Sümmettedarik : Hazırlıksız, çarçabuk, hemen

Ş

Şakavet : Eşkiyalık
Şâmil : Kapsayan
Şedit : Şiddetli
Şek : Şüphe
Şekl-i amelî : Pratik şekil, uygulanacak biçim
Şerait : Koşullar, şartlar
Şerait-i mühlike : Yok edici koşullar
Şerh etmek : Açıklamak
Şurû' : Başlama
Şüyû' : Yayılmak, dağılmak

T

Taaddüt : Birden çok olma
Taayyün : Belirme, ortaya çıkma; belli başlı bir adam olma
Taazzuv : Şekillenme
Tacil : Çabuklaştırma
Tadat etmek : Saymak
Tadilen : Değiştirerek
Tahaddüs eylemek : Yok iken meydana çıkarmak
Taharrî : Arama
Taharriyat : Arama işlemi
Tahassul : Hasıl olma
Tahattur : Hatırlama
Tahkir : Hor görme, hakaret etme
Taht-ı vücub : Gerektiğinde
Tahvif : Korkutmak
Takarrüp : Yaklaşmak
Takarrür : Yakın olma
Takbih : Kötülemek
Taklîb : Değiştirmek
Taktîl : Öldürme
Talik : Belli bir zamana bırakma; asmak
Tardetmek : Çıkarmak, kovmak

Tarhetmek : Çıkarmak
Tarîk-i adalet : Adalet yolu, hak yolu
Tarîk-i azm-i merdânegî : Erkekçe, mertçe azm etme, harekete geçme yolu
Tariz : Dokunaklı söz söyleme, taş atma
Tarumar etmek : Alt üst etmek, karmakarışık etmek
Tasaddî : Bir işe girişme, başlama
Tasrih : Açıklamak, açık bir duruma sokmak
Tavazzuh : Açıklık kazanmak
Tavsit etmek : Başkasını aracı yapmak
Tâzim : Büyük saymak, saygı göstermek
Tazyik-i düvelî : Devletlerin baskısı
Teahhur : Geriye kalma
Teâti : Karşılıklı vermek, karşılıklı göndermek
Teati-i efkâr : Fikir alış - verişi
Tebdil : Değiştirmek
Tebeddülât : Değişiklik
Tebelluğ : Bir bildirgeyi alma, bir talimatı anlayıp alma
Tebellür : Belirlenme
Teberru : Bağışta bulunma
Tebeyyün : Açıklanma, açık bir duruma gelme
Tebşir : Müjdeleme
Tebyiz : Temize çekme, yeniden özene bezene yapma
Tecrit : Ayırmak, çözümlemek, yalnız bırakmak
Tecziye : Cezalandırmak; parçalara ayırmak.
Tedabîr-i lâzime : Gerekli tedbirler
Tedabîr-i zecriye : Yasaklayıcı, zorlayıcı tedbirler
Tedvîr : Çevirme, yönetme
Tehhül : Evlenme
Tehhür : Gecikme, geri kalma
Teemmül : Düşünme
Teeyyüt : Sağlamlaşma; gerçekleşme
Tefhim : Bildirme
Tehalüf : Değişme
Tehâlük : İstekle atılma
Tehâşi : Korkup çekinme, sakınma
Tehcir : Göç ettirme, göçe zorlama
Tekâlif : Teklifler, vergiler
Tekarrür : Kararlaşma
Tekeffül : Birine kefil olma
Tekrir : Tekrar
Temerküz : Toplanma, yığılma
Temettü : Kâr, fayda
Temin-i tatbik : Uygulamayı sağlamak
Temmet : Bitti anlamına (Kitapların sonuna yazılır)
Tenevvür : Aydınlanmak
Tenkîl : Uzaklaştırma, birini tepeleme, örnek olacak ceza verme
Tenkîs : Azaltma, kısma, indirme
Tenvir : Aydınlatmak
Terekküp : Meydana gelme
Tereşşuh : Sızma, sızıntı yapma
Terviç : Tutma, destekleme, itibarını arttırma
Tesanüd : Dayanışma
Tesdît : Kapama, örtme
Teshil : Kolaylaştırma
Tesrî : Çabuklaştırma
Teşettüt-i efkâr : Fikirlerin ayrılması, dağılması
Teşevvüşat : Karışıklıklar
Teşmil : Yayma, içine aldırma
Teşrih : Açmak, açıklamak, parça parça kesmek
Teşrin-i Sani : Kasım ayı
Tetebbu etmek : Etraflıca inceleme
Tevahhuş : Korkmak, ürkmek
Tevellüt : Doğma
Tevessü : Genişleme
Tevessül : Başvurma
Tevfik : Uygunlaştırma, Tanrının yardımına kavuşma
Tevfikan : Uygun, uyarak, -a göre
Tevkil : Birini vekil etme
Tevlit etmek : Doğurmak, meydana getirmek
Tevsî : Genişletmek
Tezâuf : İki kat olma, iki misli olma
Tezayüt : Artma
Tezekkür etmek : Bir sorunu hatıra getirme, bir sorunu konuşma

Tezyid-i tekâlîf : Tekliflerin ya da vergilerin arttırılması
Tezyit : Artırmak
Timsal-i istiklâl : Bağımsızlık örneği
Töhmet : Suç, kabahat

U

Umûr : İşler, görevler
Uzv-i mütemmim : Tamamlayıcı organ
Uzviyet : Canlılık

V

Vâbeste : Bağlı
Vacibü'ledâ : Yapılması, yerine getirilmesi gerekli
Vahdet-i cemiyet : Topluluktaki birlik
Vâreste : İlişiksiz, kurtulmuş
Vârid-i hâtır : Akla gelen
Vâridat : Gelirler
Vâsi : Geniş
Vaz' : Koymak, bırakmak; durum
Vaz'ı yed : El koyma
Vesatet : Aracılık etme
Vusta : Orta
Vükelâ : Bakanlar, vekiller

Y

Yed : El yardım, vasıta
Yevm-i muvasalat : Varma günü, erişme günü

Z

Zahîr : Açık, ortada
Zahirî : Görünüşte
Zâil olmak : Ortadan kalkmak, kaldırılmak
Zâit : Fazla, artık
Zecrî : Zorlayıcı
Zehab : Gitme; bir fikre, düşünceye uyma
Zer'iyat : Tarım işleri
Zımnen : Açıktan olmayarak, dolayısiyle
Zımnında : İç tarafında, dolayısiyle
Ziya' : Kayıp olma, yok olma

DİZİN

A

Abbas Bey, Eskişehir Mıntıka Kumandanı : 5.

Abdüllah Paşa : Balkan savaşında Doğu Ordusu Komutanı, ilk Tevfik Paşa Hükümetinde Harbiye Nazırı. Mustafa Kemal Paşa'nın yerine geçmesi için teftiş ve nasihat heyeti reisi sıfatiyle Doğuya gönderilmek istendi. Anadolu onu kabul etmedi : 69

Abdurrahman Şeref Bey, Vak'anüvis, tarihçi : 136, 139.

Abdülhamit, Sultan II. Abdülhamit : 115.

Abuk Ahmet Paşa, Damat Ferit kabinesinde harbiye, Ali Rıza Paşa kabinesinde Nafia Nazırı : 141.

Acemî Paşa, Irak Eşrafından : 92, 148.

Adalar Denizi : 133.

Adana (lılar) : 50, 72, 82, 84 - 86, 95 97, 100, 104, 117, 149.

Adil Bey, Damat Ferit Paşa kabinesinin Dahiliye Nazırı, 150 liklerden : 128, 141.

Afyon Karahisar : 73, 108, 109.

Ahmet Efendi, Adana seyyar tabibi : 147.

Ahmet Emin, Gazeteci Ahmet Emin Yalman : 138.

Ahmet Fevzi Paşa : Tüğgeneral Harbiye Nezareti Müşteşarı, Ali Fuat Cebesoy'un yerine İstanbul Hükümetince 20. Kolordu Komutanı olarak gönderildi, fakat Anadolu'ca kabul edilmedi : 3, 6 , 69, 70, 74, 78, 84, 104, 106, 111, 123 - 125.

Ahmet İzzet Paşa, Müşir ve 1918 mütarekesinin ilk sadrazamı : 6, 131, 138.

Ahmet Nedim Bey, Eski Hicaz valisi, Vilâyat-ı Şarkıye Cemiyeti üyesi : 137.

Ahmet Rüstem Bey, (Alfred) : 1914'de Washington Büyük Elçisi, 1920'de Ankara mebusu : 14, 18 - 20, 27 - 29, 32-35, 39, 40, 46 - 48, 59, 63, 64, 69, 72, 75, 76, 83, 90, 98, 100 - 105, 108, 109, 113 - 116, 128, 138, 143, 147-149, 157 - 159.

Akvam-ı Şarkıye : 152 (ayr. bkz. **Şark**).

Alaşehir : 73.

Ali Fuat Paşa, (Cebesoy) : 3 - 6, 11, 16, 21 - 25 30, 35 - 40, 45, 49 - 51, 55-57, 61, 63, 65 - 78, 82 - 93, 103 - 112, 120, 123, 124, 138, 143 - 149, 157.

Ali Galip Bey, Kurmay Albay, Elazığ Valisi, Sivas'ta Atatürk'le arkadaşlarını tutuklamakla görevlendirildi. Bu konuda Atatürk'ün büyük nutkunda gerekli bilgi vardır : 13.

Ali Kemal, 1918 mütarekesinden sonra Damat Ferit kabinelerinde Maarif ve Dahiliye nazırı, Peyam-ı Sabah gazetesi başyazarı : 127, 128, 135.

Ali Rıza Paşa, Balkan Savaşında Batı ordusu Komutanı Sadrazam : 129.

Ali Sait Bey, Yüzbaşı, Sis Jandarma Kumandanı : 148.

Ali Ulvi Bey, Kayseri ve Burdur Mutasarrıfı, Kurtuluş Savaşına karşı : 88, 111.

Almanya : 10, 115, 130, 133, 153

Amasya : 12, 20, 45, 118, 139, 161.

Altay, (Fahrettin) : Konya'da XII. Kolordu, sonra V. süvari Kolordusu Komutanı, Orgeneral, T.B.M. Meclisi üyesi (Bk. Fahrettin Bey) 5, 7, 109.

Amerika (lılar) : 75, 95, 115, 116, 131-138, 142, 148, 154, 156.

Anadolu : 7, 10, 21, 24, 25, 100, 152, 155; — (Garbî) : 12, 49; -(Şarkî) : 36, 45, 66, 95, 96.

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti : 13, 29 - 33, 53 - 56, 137, 150, 157, 160, 162.

Ankara : 18, 21, 45, 55, 66, 69, 73 - 74, 78, 85 - 87, 97, 122, 138, 141 - 143; — valisi : 111, 112, 146.

Antalya : 50, 71, 100, 109; - mutasarrıfı : 5, 68, 71, 123, 146.

Antep : 37, 92, 93, 97, 100, 103 - 106.

Arabistan : 37, 88, 133.

Arif Bey, (Ayıcı) 5. Tümen Komutanı Mehmet Arif, İzmir suikasti dolayısiyle idam edildi. : 73, 74.

Asaf Bey, Vilayat-ı Şarkiye Cemiyeti üyesi, eski mebus : 137.

Assemlée Constituante (Asamble Konstituant) : 16, 42.

Assemblée Nationale (Asamble Nasyonal) : 16, 42, 101.

Asya : 159.

Atina : 160.

Avrupa (Avrupalılar) : 10, 13, 116, 133, 153.

Avusturya - Macaristan : 153.

Aydın : 12, 49, 55, 111, 119, 123, 134; — cephesi : 135.

Azerbaycan : 123.

Azmi Bey : 106.

B

Babanzade, Kürt Cemiyeti Reisi. Güneydoğu Anadolu'da yerleşmiş bir aile. Bu soyadını taşıyan bir çok değerli yazar ve bilim adamı yetişmiştir : 137.

Balıkesir : 6.

Bandırma : 7, 22, 162.

Banko di Roma : 110.

Bekir Sami Bey (Kunduk), Eski vali, 1920 İstanbul ve I.B.M. Meclisinde Amasya mebusu, Dışişleri Bakanı, II.B.M. Meclisinde Tokat mebusu, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi kurucularından : 3 - 6, 10, 21, 32, 35 - 39, 43 - 46, 51 - 53, 62, 70 - 85, 90, 93 - 108, 113 - 121, 125, 135, 138, 146 - 148, 150 - 156.

Bele : (Bk. Refet Bey)

Beyazıt Sancağı : 95, 97, 119.

Bilecik : 92.

Bingazi : 148.

Bitlis : 95, 97.

Bolşeviklik : 13, 125, 132, 154.

Bolu : 21, 64.

Bozkır Hadisesi, Konya'ya bağlı Bozkır ilçesinde çıkan ayaklanmalar, Bkz.: Türk İstiklâl Savaşı VI. Cilt Ankara, Genelkurmay Basımevi 1974. s. 52 - 55 : 146.

Briand, Fransız devlet adamı, 1921'de başbakan ve dışişleri bakanı : 107, 108.

Bristol, Amiral, 1919'da Osmanlı Devletinde Amerika yüksek komiseri, 1924 - 1927 tarihlerinde Türkiye Cumhuriyetinde Amerika yüksek komiseri, Türk dostu : 134, 138.

Bulgaristan (Bulgarlar) : 10, 97, 133, 139, 153.

Burdur : 109.

Bursa : 6, 12, 21, 22, 49, 50, 66, 92, 93, 134, 135, 162.

C

Cafer Tayyar Bey (Eğilmez), Edirne'de I. Kolordu Kumandanı, sonra general : 7, 25, 73.

Caillaux (Kayyo), Fransız Başbakanı ve Maliye Bakanı : 107.

Canik, (Samsun) : 118.

Cavit Bey, İstanbul hükümetinin Niğde mutasarrıfı, Kurtuluş Savaşına karşı : 88, 111.

Cebesoy, (Bkz. Ali Fuat Paşa)
Celâl Bey, Edirne valisi : 70.
Celâl Nuri Bey (İleri) yazar, İleri Gazetesi sahibi I. B. M. Meclisinde Gelibolu Milletvekili : 73.
Cemal Bey, İstanbul'da Anadolu için çalışanlardan : 25.
Cemal Bey, Konya valisi, Kurtuluş Savaşı başındaki kötü davranışlarından dolayı Artin Cemal diye anılırdı : 70.
Cemil Cahit Bey (Toydemir), sonra general, Milli Savunma Bakanı. : 73.
Cemal Paşa (Mersinli), Ordu komutanı, Harbiye Nazırı. Küçük Cemal Paşa diye tanınmıştır, sonra T.B.M. Meclisi üyesi : 4, 85 - 88, 92, 123, 124, 141, 145, 151.
Cevat Paşa (Çobanlı) Mütarekede Genelkurmay Başkanı ve Harbiye Nazırı, sonra Ordu Komutanı, T.B.M. Meclisi üyesi. : 63, 126, 131, 133.
Cevdet Bey, Siirt mutasarrıfı : 76, 107.
Cezayir : 132.
Chicago Tribune (gazetesi) : 133.
Clemenceau (Klemanso), Fransız Başbakan ve Savaş Bakanı : 107, 108.
Colon (Kolon) : Fransız Generali, Osmanlı umum Jandarma Komutanı : 128

Ç

Çine : 89.
Çorum : 20.

D

Darülfünün : 11, 12.
Demirci Mehmet Efe, Aydın cephesi Kuva-i Milliye Komutanı : 55 - 57, 85, 88, 106 - 110, 123, 139, 148.
Denikin, Rus generali. 1918' de İngilizlerin desteği ile bir ordu kurarak Bolşeviklerle savaştı. 1920'de Rusya'dan ayrıldı : 136.
Denizli : 7, 21, 36, 148.
Depre : (Bk. Franchet) d'Esperey.
Dersaadet, İstanbul : 8, 17, 18, 151, 155.
Diyarbekir : 5, 7, 20, 21, 66, 71, 72, 87, 95, 120.
Don havzası : 136.
Donanma Cemiyeti : 91.
Dümon = Dumont, Fransız Amirali : 103.
Düvel-i Garbiye, Büyük batı devletleri : 159.
Düvel-i İtilâfiye, İngiltere, Fransa, Rusya devletlerinin I. Dünya Savaşından önce kurdukları üçlü andlaşma devletleri. Daha sonra Rusya'nın yerini İtalya aldı : 50, 100, 106, 115, 116, 125, 158, 160, 161.
Düvel-i Muazzama, Büyük devletler : 46.
Düzce : 147.

E

Edip Bey : 103.
Edirne : 7, 21, 38, 46, 50, 64, 70, 162.
Eğridir : 148.
Elbistan : 147.
Emed : 64.
Emir Paşa, I. B. M. Meclisinde Sivas Milletvekili : 108.
Enver Paşa, I. Dünya Savaşında Osmanlı orduları başkomutan vekili ve Harbiye Nazırı : 123, 148.
Ermenistan (Ermeniler) : 38, 65, 68, 76, 86, 95 - 98, 104, 119, 130, 134, 135.
Erşed Bey : 25.
Erzurum : 7, 20, 22, 33 - 37, 48, 64, 66, 69, 72, 84, 95, 119.
Erzurum Kongresi : 29, 95, 120, 137.
Esat Paşa, Göz hastalıkları uzmanı Dr. Esat Paşa. Daha sonra İngilizler tarafından Malta'ya sürülmüştür : 130, 131.
Eskişehir : 11, 19 - 21, 36, 38, 46, 48 - 51, 57, 64, 83 - 86, 92, 107, 108, 148, 162.

Ethem Bey, mutasarrıf : 88.
Ethem Bey, İzmir telgraf müdürü : 107.

F

Fahrettin Bey : Bk. Altay, Fahrettin.
Faik Âli Bey, (Ozansoy) Diyarbakır valisi, şair : 5, 72.
Fatin Bey, Eskişehir mutasarrıfı : 108.
Fazıl Arif Bey, Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti üyesi : 137.
Ferit Bey, Ahmet Ferit (Tek), (1877 - 1972) İstanbul'da İfham gazetesini çıkardı. 1918'de Nafia Nazırı oldu. Birinci Büyük Millet Meclisinde İstanbul Milletvekili sonra İçişleri Bakanı oldu. Büyükelçilik yaptı : 130, 142.
Ferit Paşa (Damat) : 61, 62, 73, 85, 112, 128, 131, 143, 150, 152;
— kabinesi : 3 - 6, 62, 68 - 70, 124, 126, 129, 143, 150.
Fethi Bey, 83.
Fevzi Paşa, (Bk. Ahmet Fevzi Paşa).
Fikri Bey, Malatya mutasarrıfı : 90.
Franchet (Franşe) D'Espérey : Fransız Mareşali, İtilaf Devletleri'nin Doğu Ordusu Komutanı, mütarekede İstanbul'a büyük gösteriler içinde beyaz bir at üzerinde girmişti : 133, 148
Fransa (Fransızlar) : 8, 56, 72, 76, 86, 89, 91 - 93, 100, 103, 104, 108, 109, 115, 131, 132, 135, 136, 151, 154.
Fru (Frew), İngiliz rahibi. Mütareke yıllarında Türkler aleyhine çalışmıştır : 127.
Fuat Paşa : Bk. Ali Fuat Paşa.

G

Garp : 153 - 155.
Garzan aşireti : 76.

H

Hacı Ahmet Ağa, Van Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi : 64.
Hadi Paşa, General, Osmanlı eski genel Kurmay Başkanı, Sevr andlaşmasını imzalayanlardan, Ferit Paşa Kabinesinde Maarif Nazırı, 142.
Hakkı Behiç Bey (Bayiç), Heyeti Temsiliye üyesi, I. B. M. Meclisinde Denizli Milletvekili ve Maliye vekili : 8, 14, 17, 22, 30, 32, 35 - 39, 42 - 44, 49 - 52, 59, 67, 71, 75, 79 - 83, 86, 99, 101, 141, 144, 147 - 149.
Hakkı Bey : Bk. Hakkı Behiç.
Halep : 87, 92, 93, 97.
Halife-i Müslimin : 159.
Halim Efendi (Posta Müdürü ?)
Hamdi Paşa (Ferik) : 3, 4.
Hamdullah Suphi Bey, (Tanrıöver) : 130.
Hami : 139.
Hamit Bey, Samsun mutasarrıfı : 7.
Hâmit Bey : Kızılay yönetim kurulu üyesi, Anadolu hükümetinin İstanbul mümessili, maliyeci : 135.
Harbord, General, Anadoluya gelen Amerikan askeri hey'etinin başkanı : 134.
Harput : 66; - valisi : 147.
Hasan Lami, Vilayat-ı Şarkıye Cemiyeti üyesi : 137.
Haşim Bey : 131.
Havza : 139.
Haydar Bey, Van ve Konya valisi, T.B.M. Meclisi üyesi : 3 - 5, 9, 20, 22, 24, 25, 28, 32, 35 - 44, 48, 58 - 65, 70, 72, 90, 103, 106, 110, 111, 114 - 116, 119, 137, 145 - 147.
Haydarîzade İbrahim Efendi, Şeyhülislâm : 142.
Heyet-i Temsiliye : 3, 11, 12, 26 - 43, 47 - 58, 63, 64, 70, 78 - 80, 83, 86, 90, 92, 94, 101, 102, 106, 111, 122 - 124, 131, 138, 140, 143 - 148, 157, 158, 161, 162.
Hıristiyanlar (Hıristiyanlık) : 25, 134, 160.
Hilâfet : 12, 13, 62.

Hilmi Bey, Menteşe mutasarrıfı : 39, 46, 49, 50, 55, 56, 63, 65 - 72, 88, 111, 112.
Hint alayı : 30, 38,
Hoca Efendi, Hoca Raif Efendi ? : 39.
Hurşit Paşa, 108.
Hürriyet ve İtilâf Fırkası : 58, 131 - 135.
Hüsrev Bey (Gerede), Subay, T.B.M. Meclisi üyesi, Sonra Büyükelçi : 35, 38, 39, 44, 75 - 79, 83, 84, 88, 89, 93, 110, 112, 127, 137, 143, 146, 147.

I

Irak : 134.
Isparta : 148.

İ

İhtilâl Meclisi : 60.
İnebolu : 20, 22, 138, 162.
İngiliz Muhibleri Cemiyeti : 58, 135, 160.
İngiltere (İngilizler) : 15, 38, 49, 56, 57, 68, 72, 76, 77, 88 - 90, 93, 108, 109, 117, 121, 128 - 137, 141, 146, 154, 160.
İrade-i Milliye, Sivas'ta Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetince çıkarılan gazete. Ankara'da Hakimiyet-i Milliye adını aldı : 76.
İran : 117, 133.
İsa Bey, (İsa Cengiz). İstanbul'da gizli çalışanlardan : 88, 103, 140.
İsak, Yahudi casus : 128.
İsevviyet : Bkz. Hıristiyanlık : 153.
İslâm Şûra-i Millisi : 38, 160.
İslâmlar (İslâmiyet) : 11 - 13, 25, 81, 86, 90, 97, 134, 152, 154, 161.
İstanbul : 6 - 27, 33 - 50, 55, 59 - 63, 71 - 72, 78, 80, 85 - 93, 100 - 102, 107, 108, 115, 117, 123 - 128, 134 - 140, 145- 155, 158 - 163.
İsviçre : 156.
İtalya (İtalyanlar) : 8, 76, 77, 100, 109.
İtilâf Devletleri : Bkz. Düvel-i İtilâfiye.
İttihat ve Terakki : 29, 52, 58.
İttihatçılık : 106, 132, 133.
İzmir : 13, 34, 37, 56, 75, 85 - 91, 95, 97, 100 104, 107 - 110, 117, 122, 149; — valisi : 145.
İzmit : 21, 38, 110.
İzzet Bey, Evkaf Nazırı, İzmir valisi, Kanbur İzzet : 72.
İzzet Paşa : Bkz. Ahmet İzzet Paşa.

K

Kafkas teşkilâtı : 136.
Kafkasya (Kafkaslar) : 136, 139.
Kanun-i Esasi : 9, 11, 62, 101, 147.
Kara Menderes, (süyü) : 89.
Kara Sait Paşa, Anadoluya kabul edilmeyen bir general : 69.
Karakin Efendi, Sıvas Ermenilerinden : 76.
Karamürsel : 128.
Kars : 11, 15, 29, 30, 160.
Kars Şûrası : Bkz. İslâm Şûra-i Millisi.
Kartal : 25, 110, 124, 129; — kaymakamı : 91.
Kastamonu : 20, 22, 66.
Kayseri : 85, 135, 143.
Kâzım Bey (General Özalp), 61. tümen komutanı, I.B.M. Meclisinde Karesi Milletvekili, Millî Savunma Bakanı, T. B. M. Meclisi Başkanı : 7.
Kazım Karabekir Paşa : 5, 6, 18 - 23, 28 - 42, 45 - 84, 87 - 90, 93 - 123, 126, 137 - 145, 149, 157.
Kâzım Nuri Bey : 131.
Kemal Bey, İstanbul'da gizli çalışanlardan : 140.
Kemal Bey, Bogazlıyan Kaymakamı ve Yozgat mutasarrıf vekili. İstanbul harp divanınca asıldı : 144.
Kemal Bey, ? : 148.
Kenan Bey : 128.
Kenan Bey (sonra general) Tümen komutanı : 148.

Keşfi Bey, Dahiliye Nezareti Müsteşarı : 128, 143.
Kilikya : 37, 73, 83 - 85, 97, 100, 130, 147.
Kilis : 119.
Kolçak, Rus amirali. 1918'de Omsk'ta İngiliz ve Fransızların desteği ile bir hükümet kurarak Bolşeviklerle çarpıştı, yenildi. Bolşeviklere esir düştü. 1920'de kurşuna dizildi : 136.
Kolon (Bk. Colon).
Konya : 5 - 7, 21, 36, 70, 85, 148, 149; - valisi : 147.
Kuva-i Milliye : 5, 26, 49, 55 - 57, 68, 69, 74, 87 - 93, 109 - 112, 120 - 124, 141 - 145, 153, 154.
Kürdistan (Kürtlük) : 65, 97, 98, 132-134, 137.
Kütahya : 7.

L

Lütfi Bey, Afyonkarahisar komutanı, sonra I. B. M. Meclisinde Afyon Milletvekili : 108, 109.

M

Madenli Bahri Bey : 86.
Mahir Sait, Ahrar Partisi kurucularından : 129.
Mahmut Bey, 20. Kolordu kumandan vekili, şehit : 18.
Malatya : 90.
Maraş : 86.
Mazhar Bey, Mazhar Müfid Kansu : Heyeti Temsiliye üyesi, sonra T.B.M. Meclisi üyesi : 3, 14, 20, 29, 34, 35, 39, 40, 46, 47, 51, 64, 65, 70, 73 - 77, 83, 88, 92, 101, 103, 116, 117, 147.
Meclis-i Âyan (Heyet-i Âyan) : 7 - 9, 18, 32, 39, 40, 44 - 46, 58, 59, 138, 147, 151, 152, 158, 161.
Meclis-i Mebusan : 7 - 10, 13 - 19, 26 - 39, 42, 47,51 - 55, 83, 88, 95 - 101, 120, 124, 136, 142, 145, 147, 152, 157 - 162.
Meclis-i Millî (Millet Meclisi) : 3, 6 - 20, 24, 26, 28 - 48, 51 - 54, 59 - 63, 78 - 81, 95 - 101, 111, 119 - 121, 137, 145 - 147, 150 - 154 , 158 - 162.
Meclis-i Müessisan : 9, 10, 13, 14, 19, 39 - 41, 61, 138, 152, 155, 158.
Mehmet Ali Bey, Damat Ferit Kabinesinde Dahiliye Nazırı : 129, 135.
Mehmet Hilmi, (Menteşe) Heyet-i Milliye Reisi : 87.
Memalik-i Osmaniye : 37.
Menteşe : 50, 87, 111.
Mersin : 85, 93.
Millî Ahrar (Fırkası) 1918 mütareke yıllarında Eski Ahrar Fırkası kurucularından Mahir Sait Bey tarafından bu adla yeniden kurulan parti : 129.
Millî Kongre : 14, 60, 85 (ayr. bkz. Assamblée Nationale).
Millî Türk Fırkası : 129.
Milne, İngiliz generali, İzmir cephesinde Yunanlılarla Türkler arasında bir sınır çizdi, buna Milne hattı dendi : 55, 56.
Monroe kaidesi, Amerika Cumhurbaşkanlarından James Monroe'nun koyduğu ilke. « Amerika Amerikalılarındır » ilkesi : 154.
Mougins, Fransız Albayı, sonra general, Ankara'da Fransız Hükümeti temsilcisi : 133.
Mudanya Hattı, Mudanya - Bursa demiryolu : 91.
Mudurnu : 87.
Muhtar Bey, Dahiliye Nezareti müsteşarı : 141.
Mustafa Bey, (Ratipzade) Heyeti Temsiliye üyesi : 7.
Mustafa Kemal Paşa : 3 - 8, 15 - 128, 131-149.
Mustafa Reşit Paşa, Hariciye Nazırı : 142.
Mustafa Sabri Efendi, 1919'da Damat Ferit kabinesinde Şeyhülislam. Kurtuluş savaşına karşı çıkanlardan ve 150 liklerden : 128.

Mümtaz Bey, Ömer Mümtaz Bey, Heyeti Temsiliye üyesi : 3, 8, 17 - 22, 35, 39, 73, 75, 83, 86, 87, 103, 113 - 117, 144, 147.

N

Naci Bey, Padişah Vahidettin'in Başyaveri General Naci Eldeniz T. B. M. Meclisi üyesi : 139.
Nafi Paşazade Tevfik Bey : 128.
Nahcivan : 97.
Nazilli : 73, 110, 111, 144.
Nedim Bey, Bkz. Ahmet Nedim : 137.
Nigâhban Cemiyeti, İstanbul'da Kurtuluş Savaşına karşı siyasal bir kuruluş : 58, 160.
Niğde : 71, 86, 88, 143.
Nureddin Bey, İstanbul'da İngilizlerle işbirliği yapanlardan : 71, 72, 128.

O

Ohanes Ferit Efendi : 128.
Orhan Gazi : 92.
Osman Bey, Van Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti üyesi : 64.
Osman Fuat Efendi, şehzade : 84.
Osmaniye : 152 ; camia-ı- : 94 ; Devlet-i- 101.
Otuz Bir Mart Vakası, II. Meşrutiyet sırasında İstanbul'da çıkan gerici ve şeriatci ayaklanma : 128.

P

Pan İslâmizm (İslâmcılık) : 132.
Pan Turanizm (Turancılık) : 132.
Paris : 12, 127.
Paris Sulh Konferansı : 63, 81, 94, 135.
Pontus : 95.

R

Raif Efendi, Dinç (Hoca) : Vilayati Şarkiye Müdafaai Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum idare heyeti reisi, Heyeti Temsiliye üyesi. Mebusan Meclisi ve T.B.M.B. üyesi : 137.
Rauf Ahmet, (Hotinli) yazar : 138.
Rauf Bey (Orbay) : 4, 6, 13, 14, 21 - 27, 30 - 44, 53 - 64, 68 - 88, 91, 92, 95 - 104, 107 - 113, 117, 122 - 126, 129 - 131, 138 - 146.
Refet Bey (Bele), sonra general, Güney cephesi komutanı, Dahiliye ve Millî Savunma Bakanı, Orgeneral, T.B.M. M. üyesi : 78, 90, 106, 110
Refik Halit Bey, yazar, hikayeci, mütarekede Posta ve Telgraf Umum Müdürü. 150 liklerden : 146.
Re'sülayn : 76.
Reşat Hikmet Bey, Hariciye Nezareti Müsteşarı, Meclis-i Mebûsan Reisi : 130
Reşit Bey (Ahmet), Dahiliye Nazırı : 84, 132.
Reşit Bey, İttihat ve Terakki devrinde vali :
Reşit Paşa, Sivas valisi : 45, 46.
Rıza Bey : 73.
Rumeli : 24, 25.
Rumlar : 24, 25, 46, 75, 84, 135, 149, 160.
Rusya (Ruslar) : 136, 153.

S

Sait Molla, İngiliz Muhibler Cemiyeti kurucularından, Adliye Nazırı : 127, 135, 148.
Salih Paşa, (Kezrak) Sadrazam ve Bahriye Nazırı : 5 - 6, 26, 45, 59, 91, 92, 96, 99, 124, 133, 136, 142, 145 - 147, 150, 161.
Samsun : 7, 20- 22, 38, 41, 88, 95, 103, 111, 124, 139, 162.
Saraçhane : 114.
Selâmattin Bey (Köseoğlu), Üçüncü Kolordu Komutanı T.B.M. Meclisi üyesi: 5, 10, 21, 26, 27, 35 - 37, 73, 83, 84, 87 - 93, 100 - 103, 117, 118, 123 - 126.
Seyitgazi : 49 - 51, 57.

Sırrı Bey (Bellioğlu), İzmit mebusu : 110.
Sinop : 138.
Sivas : 20, 66, 72, 73, 76, 95, 117 - 119, 133 - 136, 157; -Kongresi : 36, 120, 137; -valisi : 114.
Söğüt : 49.
Sulh-u Selâmet Fırkası : 129, 131.
Sulter : 76, 88.
Suphi Paşa, Adana eşrafından : 85, 86.
Suriye : 86, 133; -Federasyonu : 96.
Süleyman Nazif, şair : 28, 72.
Süleymaniye : 132.
Süreyya Bey, (İbrahim Süreyya Yiğit) Eski İzmit Milletvekili : 7, 8, 20, 27, 39, 46, 48, 58, 75, 77, 83, 94, 110.

Ş

Şark : 152 - 155.
Şark-ı Karîp : 154.
Şarkî Anadolu Cemiyeti : 137 (ayr. bkz. Vilâyat-ı Şarkıye Cemiyeti)
Şefik Bey : 139
Şefik Paşa, Süleyman Şefik, Harbiye Nazırı ve Anadolu'ya karşı hazırlanan Kuva-i İnzibatiyenin kurucusu ve Komutanı : 115.
Şemsi Bey, 12. Kolordu kurmay başkanı : 103, 108, 109, 115.
Şerif Paşa (Damat) : 136, 142.
Şevket Bey (Galatalı), Boğazlar mevki-i müstahkem Komutanı, İstanbul'da Kurtuluş Savaşı için çalışan gizli örgüt üyesi : 25, 84, 88, 108, 140, 148.
Şeyh Mahmud, Süleymaniye'ye egemen olup uzun süre İngilizlerle savaşmıştır : 132.
Şeyh Recep, Sivaslı : 76, 77.

T

Taluyi, Fransız, banka memuru : 107.
Tevfik, İstanbul Matbuat (Basın) Müdürü : 129.
Tevfik Bey, Hariciyeci : 128.
Tevfik Bey, Telgraf Müdürü : 128.
Tevfik Efendi, Yozgat Posta Müdürü : 86, 87.
Tevfik Paşa, Sadrazam : 97.
Tokat : 20, 79, 106, 118, 139.
Trablusgarp : 110.
Trabzon : 19 - 22, 38, 41, 45, 70, 95, 162; - valisi : 84.
Trakya : 21, 25, 66, 100, 134, 139.
Trakya Paşaeli Cemiyeti : 7, 73.
Tunus : 132.
Türk Ocağı : 130.
Türkiye (Türkler) : 56, 116, 129, 130, 133 - 136, 153.

U

Ukrayna : 136.
Urfa : 93, 97, 103, 104.

V

Vahdetî Cemiyeti, 31 Mart 1909 olayını yaratan Derviş Vahdeti'nin kurduğu siyasî cemiyet : 128.
Van : 7, 20, 62 - 66, 87, 95, 97, 119; — Gölü : 98.
Vasıf Bey, Albay Kara Vasıf : İstihbarat subayı, Karakol gizli cemiyetinin kurucusu, Heyeti Temsiliye Üyesi : 88, 123, 127 - 142.
Venizelos, Yunan devlet adamı : 75.
Vilâyat-ı Şarkıye : 38.
Vilâyat-ı Şarkıye Cemiyeti : 117, 130, 136, 137, 140.

Y

Yeniköy : 25.
Yozgat : 86.
Yunanistan (Yunanlılar) : 11, 12, 25, 56, 72, 75, 88 - 90, 112, 120, 160.
Yusuf İzzet Paşa, 14. Kolordu Komutanı : 5, 70, 71, 78, 91, 125, 126.
Yusuf Kemal (Tengirşenk) : 138.

Z

Ziraat Bankası : 115, 117, 153.
Ziya Paşa : 141.